

TC
DOKUZEYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI BASININDA 31 MART OLAYI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Muhammet Emin ÇAYCI

Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU

İZMİR, 2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osmanlı Basımında 31 Mart Olayı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

M. Emin Çaycı

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No **359270**
Yazar Adı / Soyadı MUHAMMET EMİN ÇAYCI
Uyruğu / T.C.Kimlik No T.C. 58267026264
Telefon / Cep Telefonu / e-Posta 0 262 311 18 95 0 532 703 6024 emincayci@hotmail.com
Tezin Dili Türkçe
Tezin Özgün Adı OSMANLI BASININDA 31 MART OLAYI
Tezin Tercümesi THE 31 MARCH INCIDENT IN OTTOMAN PRESS
Konu Başlıkları Tarih
Üniversite Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm
Tez Türü Yüksek Lisans
Yılı 2009
Sayfa 182
Tez Danışmanları Yrd. Doç. Dr. AHMET MEHMETEFENDİOĞLU
Dizin Terimleri Meşrutiyet II=Constitutional Monarcy II
Derviş Vahdeti=Derviş Vahdeti
Abdülhamid II=Abdülhamid II
Mizan gazetesi=Mizan newspaper
Önerilen Dizin Terimleri İkdam gazetesi=İkdam newspaper
Hüseyin Cahit=Hüseyin Cahit
Volkan gazetesi=Volkan newspaper
Kısıtlama / Kısıt Süresi Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtım ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

24.01.2010

İmza:.....

Yazdır

ÖZET

31 Mart Olayı II. Meşrutiyet Dönemi'nin başında yaşanan siyasal bir harekettir. Bu olayın sonuçları daha sonraki dönemin şekillenmesine de etki edecektir. Osmanlı Basını da yaşanan olayların içerisinde yer almış ve taraf olmuştur. Özellikle bazı gazete yazarları ayaklanan askerleri açıkça desteklemişlerdir. Ancak Hareket Ordusu'nun gelişi ile birlikte basın tam anlamıyla yön değiştirmiş ve isyancı askerleri suçlamaya başlamıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Basını'nın 31 Mart Olayı öncesindeki rolü anlatılarak, gazetelerin ayaklanma sonrası izlediği yol incelenmiştir. Olaylarda etkili olan gazete ve yazarların söylemleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı Basını'nın 31 Mart Olayı'nda tahrik edici bir üslup kullandığı fakat Hareket Ordusu'nun gelişi ile kendi suçlarını örtmek için isyancıları suçladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The 31 March Incident is a political movement occurred at the beginning of the Second Constitutional Period. The consequences of this incident would affect the composition of the next period. The Ottoman Press also takes part in the events and they take sides in these events. Especially some of the writers in newspapers explicitly support the rebel soldiers. However, with the arrival of the Army of Action the press completely changes direction and starts to blame the rebel soldiers.

In this study, the route of newspapers after the rebel is examined by expressing the role of Ottoman Press before the 31 March Incident. The statements of the influential newspapers and writers are emphasized. As a result of this study, it is concluded that the Ottoman Press used a provoker style; however with the arrival of the Army of Action they blamed the rebels with the aim of dissembling their own faults.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1
I. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT TERAKKİ	5
A- II. MEŞRUTİYET'İN İLANI	5
B- MECLİS-İ MEBUSANIN AÇILMASI ve KAMİL PAŞA'NIN SADRAZAMLIKTAN DÜŞÜRÜLMESİ	9
C- HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ VE MUHALEFETİN DURUMU	15
D- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN YAPISI.....	16
E- 31 MART OLAYI ÖNCESİNDE YAŞANAN ÖNEMLİ GELİŞMELER	22
1- DERVİŞ VAHDETİ, VOLKAN GAZETESİ VE İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ.....	24
2- SERBESTİ GAZETESİ BAŞYAZARI HASAN FEHMİ BEYİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ	29
2 a- Basında Hasan Fehmi Cinayeti.....	33
II. 31 MART OLAYI	41
A- AYAKLANMANIN BAŞLAMASI.....	42
B- TANİN VE ŞURA-YI ÜMMET MATBAALARINA SALDIRI.....	50
C- TEVFİK PAŞA KABİNESİ'NİN KURULMASI.....	54
D- ALİ KABULİ BEY'İN KATLEDİLMESİ.....	57

E- İSYANA RUMELİ'DE VERİLEN TEPKİ VE HAREKET ORDUSUNUN OLUŞTURULMASI.....	59
F- İSYANI KONTROL ALTINA ALMA ÇABALARI.....	62
G- MECLİS YEŞİLKÖY'DE TOPLANIYOR	65
H- HAREKET ORDUSU İSTANBUL'A GİRİYOR.....	68
I- II. ABDÜLHAMİT'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE YILDIZ YAĞMASI	71
J- 31 MART OLAYI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	74
III. OSMANLI BASINI VE 31 MART OLAYI.....	82
A- II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDEN ÖNCE BASIN	82
B- II.ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BASIN	85
C- MEŞRUTİYETİN YENİDEN İLANINDAN SONRA BASIN	93
D- 31 MART OLAYI ÖNCESİNDE BASINDAKİ ÇATIŞMALAR.....	96
1- VOLKAN GAZETESİNİN 31 MARTA KADAR SERGİLEDİĞİ TUTUM.....	101
2- VOLKAN DIŞINDAKİ BASININ 31 MART ÖNCESİNDEKİ YAYIN POLİTİKALARI	110
E- 31 MART AYAKLANMASINA BASININ TEPKİSİ.....	121
1- HAREKET ORDUSU'NUN GELİŞİ VE BASINDAKİ TAVIR DEĞİŞİKLİĞİ.....	134
2- AYAKLANMANIN SONA ERMESİNDEN SONRA BASINDAKİ DURUM	148
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	158
EKLER.....	166

ÖNSÖZ

Osmanlı devlet düzeniyle, Cumhuriyet arasında bir geçiş aşaması olan II. Meşrutiyet dönemi, toplumumuzun dönüşümünün doğasını anlamak için özel bir öneme sahiptir. Bu dönemdeki her olay ve olgu, Türk tarihinin kavranması için özel bir olanaktır. Tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'nun önerisiyle ilgilendiğim, 31 Mart Ayaklanmasındaki basın tutumu da bu türden bir çalışmadır.

Basının tarihsel olay ve olgular üzerindeki etkisini kavramak ve basının tarih yapıcı rolünü belirlemek için, 31 Mart gibi çok özel bir olay karşısında tutumunun ayrıntılı incelenmesi seçmek, isabetli bir karar oldu. Bu çalışma sayesinde, hem tarihsel olaylar üzerinde ve hem de günümüzde basının etki olanak ve olasılıklarının ayırımına vardım. Bu çalışmanın, başkaları içinde, araştırmayı kışkırtan bir deneyim olmasını umuyorum.

Çalışmamız; Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Olayına kadar geçen zaman içerisinde siyasi ve toplumsal gelişmeleri, basının bu olaylar karşısındaki tavrını, isyan sırasında basının rolünü ve sonrasındaki tutumunu kapsamaktadır.

Araştırma süresi boyunca bana yol gösteren, gerektiğinde cesaretlendiren, konuyla ilgili kaynaklara ulaşmamda bana yardımcı olan tez danışmanı hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca gerek araştırma ve gerekse tez yazımı aşamasında bana destek olan Şener Aksu ve Abidin Çevik'e de teşekkür ederim

M. Emin Çaycı

İzmir-2009

GİRİŞ

Medyanın toplum üzerindeki gücünü pekiştirdiği bir dönemi yaşıyoruz. Artık medya; yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir güç olarak algılanmaktadır. Medya toplumun yapısını, kurulu düzenini ve bireyler arasında cereyan eden toplumsal ilişkileri yeniden yaratma, yeniden şekillendirme, yeniden üretme ve yorumlama gücüne, yeteneğine sahiptir.

Toplumsal olayların gidişatının belirlenmesinde önemli etkisi olan medya Ülkeyi yönetecek hükümetin seçiminde bile toplumu yönlendirebilecek müthiş bir güce sahiptir. Medyanın sadece toplumun değil bireylerin tutum ve davranışlarını değiştirebilecek bir etkisi de vardır. Meydana getirilebilecek bu değişikliğin yönü olumlu olabileceği gibi, olumsuz da olabilir. Bu durum birçok faktöre bağlı olarak toplumdan topluma, ya da aynı toplum içinde zamana bağlı olarak farklılık gösterebilir. Toplumun ve medyanın içinde bulunduğu şartların yanı sıra, medyayı kontrolleri altında bulunduran hakim güçlerin durum ve tutumları da bunda etkili olur. Bugün gazete, televizyon, internet, cep telefonu gibi araçlar kullanılarak herkese ulaşmak mümkündür. Medya teknolojiyi çok yakından takip ederek işine yarar nitelikte olan malzemeleri en iyi şekilde değerlendirmektedir.

Medyanın ülkemizdeki etkisini anlamak için tarihine bakmak gerekmektedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde basının gelişiminden bahsetmekte yarar vardır. Takvim-i Vekayi İstanbul'da çıkarılan ilk Türkçe gazetedir. 1831'de yayınlanmaya başlayan bu gazete devlet eliyle çıkarılmıştır. II. Mahmut, devletin yaptığı işleri bu şekilde halka duyurmayı amaçlamıştır. İzmir'de yayınlanan Fransızca gazetelerin varlığı Padişahı bu şekilde bir harekete yönlendirmiştir. Avrupa'da basın XVII. yüzyılda kendisini göstermeye başlamıştır. Tıpkı matbaa gibi gazetecilik de geç kalmış bir gelişmeydi.

İlk gazetenin II. Mahmut döneminde çıkarılması bir tesadüf değildir. II. Mahmut, devletin geleneksel yapısında önemli değişiklikler yapmaya başlamıştı. Onun döneminde yurt dışına öğrenci gönderilerek Avrupa eğitim sistemi tanınmaya başlanmıştır. Divan teşkilatı yerine bakanlıklar sisteminin kurulması, devlet adamlarının mallarına ey koyma uygulaması olan müsadere usulünün kaldırılması, devlet memurları için kanun çıkarılması gibi uygulamalar yönetim içerisinde yeni bir yapılanmayı hedefliyordu. Bir süre sonra bakanlıklardan oluşan hükümet sistemi yapısı sivil bir bürokrasinin oluşmasını sağlayacaktır. Gazete de bu tarz bir değişimin ürünü olarak ortaya çıkıyordu.

II. Mahmut'un reformlarıyla açılan yeni yolda ilan edilen Tanzimat Fermanı önemli bir değişim başlatacaktır. Hiçbir ayırım yapmadan tüm vatandaşların can ve mal güvenliği güvence altına alınıyor, vergilerle ilgili reformlar yapılarak modern anlamda bir vatandaş-devlet ilişkisi oluşturulmaya çalışılıyordu. Osmanlı Devleti'nde en köklü değişikliklerin yapıldığı II. Mahmut döneminde reformlar için çok para harcanmıştır. Zaten sanayisi olmayan ve ekonomik sıkıntılar içerisinde bulunan ülkede bu harcamalar maliyeti zor duruma sokmuştur. Mısır meselesi nedeniyle İngiltere'nin yardımını alan Osmanlı hem bir iyi niyet göstergesi olarak hem de daha sonraki dönemde İngiltere'nin desteğini alabilmek için 1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Sözleşmeyle Osmanlı gümrük duvarlarını kaldırmış, az da olsa korumacı olan ekonomik modelden vazgeçilmiştir. Bu durum zaten gelişmemiş olan Osmanlı endüstrisini tamamen bitirmiş ve dışa bağımlı bir devlet ekonomisi oluşturmuştur. Bir yandan Avrupa sermayesi Osmanlı içerisinde hakim olmaya başlarken diğer taraftan yabancı okullar açılıyordu. Bununla beraber Batının tiyatro ve edebiyat eserleri Osmanlı toplumu tarafından tanınmaya başlıyordu¹.

Avrupa kültürünün Osmanlı Devleti'ne bu şekilde etki etmesi Batı kültürünü tanıyan ve modern yöntemleri kavrayan yeni bir aydın sınıfın doğmasını sağlıyordu. Bu yeni Osmanlı aydınlarına göre ülkenin kurtuluşu, tüm etnik kimliklerin üzerinde bir "Osmanlı" kimliği yaratmak ve devlet yönetimini, Batılı ülkelerde olduğu gibi yasal temellere dayandırmaktı. Bu ise meşrutiyet yönetimine geçilmesi ile

¹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa yay., İstanbul, 1996, s. 34.

mümkündü. Meşrutiyet yönetimine geçilmesi sayesinde devletin dağılması önlenilebileceği gibi, Batılı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmalarını engellemek de mümkün olabilecekti. Bu şekilde başlayan meşrutiyet yanlısı hareket hükümete muhalefet ederek, hem ülkenin dış politikasını hem de içeride uygulanan baskı politikasını eleştirmekteydi. Meşrutiyet yanlısı bu aydınlar kendilerine *Yeni Osmanlılar* adını verirken Avrupalılar onlara *Jön Türkler* diyecektir.

Batı kültürünü tanıyan bu aydın sınıf fikirlerini halka duyurmak için gazete ve dergiler yayınlacaklardır. Osmanlı Tarihi'nde ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval bu gazetelerden birisidir. Gazete 1860 yılında Agah Efendi tarafından yayınlanacaktır². Daha sonra *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'nin kurulmasında da görev almış olan Agah Efendi gençliğinde Paris'te elçilik katibi olarak çalışmış, Fransız yaşam tarzını ve gazeteciliğini tanıma şansı bulmuştur. Yurda döndüğünde de Tercüman-ı Ahval'i çıkarmaya başlamıştır. Tabi ki o dönemde sadece gazetecilik yaparak geçim sağlamak mümkün olmadığından Agah Efendi hem memurluk yapıyor hem de gazete çıkarıyordu³.

Agah Efendi'den sonra Namık Kemal ve Şinasi gibi isimler de basın sektöründe kendilerini göstermeye başlamışlardır. Kendi olanaklarıyla gazete çıkarmaya çalışan bu isimler pek çok kez devletten yardım alarak yayın hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Hükümetle ters düşen Jön Türkler Avrupa'ya kaçtiklarında da gazete çıkarmaya devam etmişlerdir. Bu gazetelerin çıkarılmasında en önemli finans kaynağı Mustafa Fazıl Paşa'dır. Mustafa Fazıl, Osmanlı yönetimiyle sorun yaşadığı için Paris'te sürgün hayatı yaşıyordu. Kişisel serveti hem Jön Türkleri desteklemeye hem de zengin bir hayat sürmesine yetiyordu. Mustafa Fazıl Paşa'nın yönetimle anlaşıp yurda dönmesi üzerine Jön Türklerin pek çoğu yurda dönmek zorunda kalmışlardır.

Tanzimat döneminde güçlenerek siyaset meydanında kendisini gösteren sivil bürokratlar yönetimde daha etkili olmaya başlıyordu. Bu isimlerden birisi de Jön Türklerin en önemli destekçisi Mithat Paşa'dır. Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle etkisi daha da artan Mithat Paşa sayesinde Osmanlı Basını daha serbest çalışacağı bir

² Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği 1831-1931**, İstanbul, 1931, s. 38.

³ Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003, s. 21.

dönem bulmuştur. Meşrutiyet'in ilanından sonra da bu özgürlük dönemi devam etmiş gazeteler hükümetten yardım alarak ayakta durmayı başarmışlardır. Ancak Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'yi rafa kaldırması ile birlikte basın yeniden sıkıntılı bir dönem içerisine girmiş olur.

İstibdad döneminde İstanbul'da İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat gibi Türkçe gazeteler yayınlanıyordu⁴. Ancak bunlar ağır bir sansürün etkisi altında kalıyorlardı. İstibdad yönetimine karşı harekete geçen muhalif kanat yurt dışındaki çeşitli merkezlerde çıkardıkları gazetelerde Abdülhamit'i ağır sözlerle eleştiriyordu. Bu gazetelerin bir kısmı Abdülhamit tarafından para veya memuriyet görevi verilerek satın alınmaktaydı. Bir kısmı ise zorluklar nedeniyle yayın hayatlarına son veriyordu. 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle birlikte basın sansürden kurtulmuş ve İstanbul'da bir gazete çıkarma imtiyazları alınmaya başlamıştır. Oluşan hürriyet ortamı içerisinde ülkedeki tüm siyasi ideolojileri temsil eden gazete ve dergiler kendini göstermiştir. 30 yıldan fazla süren istibdad yönetiminden bir anda kurtulan halk, oluşan hürriyet ortamı içinde şaşkına dönmüştür. İttihat Terakki ve Ahrar Fırkaları arasındaki mücadelede en önemli silah olan basının, tutum ve davranışları hakkında iki kutba ayrılmasına neden oluyordu.

31 Mart Olayı işte bu bölünmüşlük ve karmaşa ortamı içerisinde meydana gelmiştir. Yaşanan olayların içerisinde etkin rol oynayan basın, isyan sırasında ve sonrasında gösterdiği tutum değişikliği ile dikkat çekmektedir. 31 Mart Olayı gibi özel olaylar, basının doğasını anlamamızı daha çok kolaylaştırmaktadır, çünkü kısa zamandaki değişiklikler, basının ne türden davranışlar gösterebileceğine yönelik iyi bir deneyim oluşturmaktadır.

⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim yay., İstanbul, 1994, s. 25-27.

I. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE İTTİHAT TERAKKİ

A- II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) gecesini Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle Meşrutiyet ikinci kez ilan edildi. Meşrutiyetin ilanı İstanbul'da büyük gösteri veya törenle gerçekleştirilmedi. Sıradan resmi bir bildiri gibi İstanbul gazetelerinde yayınlandı. Bu nedenle Meşrutiyeti bekleyenlerin üzerindeki etkisi daha sonra ortaya çıktı. İlk gün ancak Babiâli'de gazete idarehaneleriyle bazı kitapevlerinde bayrak asmak (o da akşama doğru) ve kuruluşların önlerinde gruplar halinde toplantı yapmak şeklinde ufak gösteriler görüldü¹. Meşrutiyetin ilanını kutlayan ilk kurum İkdâm Matbaası oldu².

Selanik'teyse Meşrutiyet'in ilanı 101 pare top atışıyla kutlandı. Rumeli'de coşkulu bir hava görülmekteydi. Bütün halk birbirini kutladı: Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Türkler ve Arnavutlar sevinçten sarmaş dolaş olmuştu.³ Dağlardan inen Bulgar ve Ermeni çeteleri şenliklerle karşılandı. Bu şenliklerde hocalar, papazlar, hahamlar yan yana yürüyorlar, Müslüman kadınlar gösterilere peçesiz katılıyorlardı⁴.

İttihat ve Terakki'nin çekirdeği olan İttihat-ı Osmanî Cemiyeti'nin kurucularından İbrahim Temo Rumeli'de Meşrutiyet'in ilanının yankılarını şöyle anlatmaktadır: “*Türkiye’de hürriyetin ilanı, Dobruca’daki bütün Türkler ve Osmanlı uyruğu arasında parlak gösterilere neden oldu. Halk ellerinde Romen ve Türk bayraklarıyla evime gelerek: yaşasın hürriyet ve hürriyeti yaratan fedakâr Türkler feryadlarıyla beni alkışladılar. Ertesi gün Köstence’deki taraftarlar, özellikle Kırımı Ali Rıza, Mustafa Ragıp ve diğerleri, millet bahçesinde muazzam bir miting*

¹ Alpay Kabacalı, **Bir İhtilalcinin Serüvenleri (Doğmayan Hürriyet)**, Güner yay., İstanbul, 2007, s. 73.

² Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, (Anlatan: Hüsamettin Ertürk), İstanbul, 1969, s. 33.

³ Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, Adam yay., İstanbul, 1999, s. 217.

⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, cilt V., TTK yay, Ankara, 1983, s. 41.

düzenlememi rica eylediler. Mitingde toplanan Osmanlı uyruğundan başka, pek çok yerli Müslümanlar, Türk mektepleri talebeleri, hatta Romen-Türk dostları ve bazı resmi kişiler karşısında, benim söylediğim nutuktan sonra pek çok nutuklar söylendikten sonra, topluca Osmanlı Konsolosluğuna tebrik için gidildi”⁵.

Selanik’te heyecan büyüktü. Selanik Belediyesi, Hüseyin Cahit, Prens Sabahattin, Ahmet Mithat gibi isimleri davet ederek halka tanıtıyordu. Artık Selanik “Mehd-i Hürriyet” (Özgürlük Beşiği) olmuştu⁶.

Meşrutiyet’in ilanını takip eden gün gazeteler kendiliğinden sansürü kaldırmışlardı. Padişah, hafiyelik sisteminin sona erdiğini duyurmaktaydı. Belirsiz havanın dağılmasının ardından İstanbul’da da kutlama ve gösteriler başladı. Gösteriler yapan gürültülü sokak kalabalıkları ne Yıldız Sarayı’nın ne de Babıâli’deki Paşaların alışkın olmadıkları şeylerdi⁷.

İstanbul, padişahın birdenbire Meşrutiyeti ilan etmesi ile şaşkın durumdaydı. Meşrutiyetin ilanına neden olan Rumeli’deki isyanlardan, sansür nedeniyle İstanbul halkının büyük çoğunluğunun haberi yoktu. Bu nedenle Meşrutiyet Padişah’tan gelen bir lütuf gibi algılanıyordu. Bu durum II. Abdülhamit’e prestij kazandırmaktaydı. Sina Akşin’e göre “*coşkunluğun Padişaha teşekkür biçiminde açıklanması istibdat altında uyuşup kalmış olan halk için en tehlikesiz yol olarak gözüktü. Zira, ne söylenir, ne söylenemez, neye müsaade edilecek, neye edilmeyecek henüz belli değildi*”⁸. Rumeli’de “*Yaşasın hürriyet!*” nidaları yükselirken, İstanbul’da “*Padişahım çok yaşa!*” diye sloganlar atılıyor, Yıldız Sarayı önünde gösteriler düzenleniyorlardı.

İttihat ve Terakki’nin önderleri, Meşrutiyet’in öznesinin kendileri olduğunu İstanbul’a da bildirmek gerektiğine karar verdiler. İstanbul’da İttihat ve Terakki gösterileri tertip edilmeye başlandı. 25 Temmuz 1908’de bu gösterilerden birisine katılan ve İttihat Terakki adına sorumluluk üstlenen Kazım Karabekir şunları belirtmektedir: “*İşte bugünkü nümayişte ‘kahrolsun hafiyelik, hafiyeye istemiyoruz’ diye bağrışmalar da temin ettik. Fakat her tarafta halkın içinde dolaşan bu mel’unlar*

⁵ İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları, Arba yay., İstanbul, 1987, s. 179.

⁶ Enver Ziya Karal, a.g.e., s.41.

⁷ Sina Akşin, 31 Mart Olayı, Sinan yay, İstanbul, 1972, s.20.

⁸ Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihad ve Terakki, İstanbul, 1987, s. 84.

da ‘padişahım çok yaşa’ diye bağıryorlar ve buna alışkın olan kimseleri de beraber sürükleyerek sık sık naralar sokakları dolduruyordu’’⁹.

İstanbul’da padişaha karşı gösterilen bu minnettarlık hürriyet mücadelesi veren İttihat Terakki’yi rahatsız ediyordu. Gösterilerde padişah lehine tavır gösterilmesi Meşrutiyet karşıtlığından ileri gelmiyordu. Kanun-i Esasi’nin ilanı büyük çoğunlukta sevinç yaratmıştı. İttihat Terakki’nin Selanik çevresindeki etkisinin İstanbul kamuoyunda bir yankısının olmadığı ortaya çıkmıştı. İttihatçılar bu durumu değiştirmeye niyetliydi: Yayınladıkları bildirilerde, Padişahı hiç anmadan Meşrutiyet’in ilanının tamamen kendi çabalarıyla gerçekleştiğini açıklıyorlardı.

Edirne’de yaşanan bir olay (Edirne Vakası), İttihatçıları Padişaha karşı daha dikkatli davranmaya yöneltecek bir uyarı oldu. Manastır’da bulunan 3. Ordu adına bir heyet Edirne’ye ziyarete gelmiş, burada 2. Ordu tarafından caddeler süslenerek coşkulu bir karşılama töreni hazırlanmıştı. Ancak 3. Ordu kente girdiği zaman büyük bir şaşkınlık yaşandı; çünkü Edirne’de tören için hazırlanan taklarda ve pankartlarda “Padişahım çok yaşa” sloganları yazılıydı. Sinirlerine hakim olamayan Manastırlı genç subaylardan biri kılıcını çektiği gibi taklardaki panoları parçalamaya başladı.¹⁰

Bu müdahaleye tepki gösteren askerler, 300 kişilik bir grubu İstanbul’a gönderme kararı aldılar. Onlar, Padişaha bir suikast düzenlendiğine inanıyorlardı. Başlarında subay olmadan İstanbul’a gelen askerler Padişahla görüşünce sakinleştiler. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki, Abdülhamit’e karşı saygıda kusur etmedi. Cemiyete muhalif olanlar bu durumu ağır şekilde eleştirseler de tutumlarını değiştirmediler¹¹.

Şenlikler ve kutlamalardan sonra artık ülkede yeni bir dönem başlıyordu. Meşrutiyet’in ilanından bir gün önce (22 Temmuz 1908) kurulmuş olan Sait Paşa Hükümeti yeni yapıya ayak uydurmakta zorlanıyordu. 28 Temmuz’da genel af ilan edilmiş yurt dışındaki sürgünler dönmeye başlamış, hapisanelerden pek çok insan dışarı çıkmıştı. Hükümet sansürsüz basın baskısı altındaydı. Sonunda Sait Paşa hükümeti 31 Temmuzda istifa etti. Yine Sait Paşa’nın sadrazamlığında yeni bir

⁹ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Yay:Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul, 1982, s.180.

¹⁰ Osman Tiftikçi, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Burjuvazinin Evrimi**, El yay., İstanbul, 2003, s.185.

¹¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s.84.

hükümet oluşturuldu. Fakat bu hükümet uzun ömürlü olmadı; çünkü oluşturulan kabine hem basının hem İttihat Terakki'nin tepkisini çekmişti. Anayasa, hükümeti oluşturma yetkisini bizzat sadrazama veriyordu ancak yeni hükümet duyurulurken anayasa ile ilgili bilgi veren bir Hatt-ı Hümayun da ilan edilmişti. Buna göre; Harbiye ve Bahriye Nazırlarının seçimi Padişaha bırakılıyordu. Böylece Padişah kendi güvenliğini garanti altına almayı başaracaktı. Ancak bu duruma tepkiler de gecikmedi. Oluşan tepki ortamı Sait Paşa'nın Sadrazamlıktan çekilmesiyle sonuçlandı. 6 Ağustos 1908'de de Kamil Paşa hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Kamil Paşa, İngiliz yanlısı siyaset izleyen bir devlet adamıydı. Bu durum İttihatçıların da İngiltere'yle iyi geçinmek için Kamil Paşa'yla anlaşmalarını gerektiriyordu. Diğer taraftan Kamil Paşa hükümetinin kaderi de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden alacağı desteğe bağlıydı. Kamil Paşa'nın oluşturduğu kabinenin üyeleri herhangi bir cemiyete bağlı değillerdi. Öncekiler gibi bir saray kabinesi de sayılmazdı¹². Nazırlar pek de ön plana çıkmamış, tanınmamışlardı. En meşhur isim Harbiye Nazırı olan Recep Paşa'ydı. Recep Paşa uzun yıllar Trablusgarp'ta sürgün gibi görev yapmış ve Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a dönmüştür. Dönüşünde halk tarafından coşkun gösterilerle karşılanmıştı. II. Abdülhamit Recep Paşa'nın sadakatine güvenemediği için onun kabineden çıkarılması için uğraşmış, ancak Kamil Paşa kararında direnip kendisine teminat verince kabineyi onaylamak zorunda kalmıştı¹³. Daha sonra (15 Ağustosta) II. Abdülhamit ile görüşen Recep Paşa bağlılık yemini etmiş ve Padişahı rahatlatmıştır¹⁴.

Kamil Paşa'nın imparatorluğu merkeziyetçi modern bir devlete dönüştürmeyi öngördüğü program İttihatçıların desteğini almıştı. Cemiyetin güven açıklaması şu şekildedir: "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti milletimizi yoksun bulunduğu Meşrutiyet yönetimine kavuşturmak için çalıştı. Padişahımız milletin Anayasa'ya kavuşmasını emir buyurdu... Artık Padişah ile millet arasında görülen hiçbir güç kalmamıştır. Milletin beklediği namuslu bir nazırlar kurulu (hükümet) atanmıştır...*

¹² Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.46.

¹³ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK yay, Ankara, 1985, s.8-9.

¹⁴ **A.g.e.**, s. 10; Bu görüşmeden bir gün sonra Recep Paşa'nın kalp krizinden öldüğü haberi gelir. II. Abdülhamit, Paşayla anlaşmasının düşmanlarının işine gelmediğini bu nedenle zehirlendiğini düşünmektedir. Harbiye Nazırlığına Recep Paşa'nın yerine Ali Rıza Paşa getirilmiştir.

Bu kurula milletin kesin olarak güvenmesini öneririz”¹⁵. Kamil Paşa bu açıklamayı beğendi. Yaptığı işlerde İttihatçıların görüşlerini sorarak uyumlu bir görüntü sergiliyordu. Ancak bu ılımlı hava ülkede yaşanan çeşitli gelişmelerin etkisi ile yerini gerginliğe bırakacaktır.

Kanun-i Esasi Osmanlı Devleti’nde yeni bir döneminde başlamasına neden olmuştu. Meşrutiyet’in ilk günlerinden itibaren Selanik, İzmir İstanbul başta olmak üzere pek çok kentte işçiler grev örgütlemekteydiler¹⁶. Önce Anadolu Demiryolu Şirketi işçi ve memurları beş günlük bir grev başlattılar. Ardından Rumeli Demiryolu şirketinin bütün hatlarında grev başladı. Gazete basımevlerinde çalışan işçiler de onlara katıldı. Bütün bu grevlerde çalışanlar Anayasa adına ücretlerinin artırılmasını istemekteydiler¹⁷. Harp ve Tıp Okulu başta olmak üzere öğrenciler de memnun olmadıkları durumlarda toplu halde soluğu Yıldız Sarayı’nın ve ya bakanlıkların önünde alıyor ve gösteriler düzenliyorlardı¹⁸. Bunların yanı sıra asayiş sorunu da giderek kendini göstermekteydi. Güpegündüz hırsızlık olayları yaşanıyor halk gidişat konusunda endişe duyuyordu. İçeride bu tip sorunlarla uğraşılırken dış politikada da başarısızlıklar yaşanmaktaydı. 5 Ekim’de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş hemen ardından Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek’i topraklarına kattığını açıklamıştı. İttihatçılar ve Kamil Paşa’nın arası yaşanan tüm bu gelişmelerin sonrasında bozulmaya başlamış, Meclis-i Mebusan açıldıktan sonra ise kozlarını paylaşmaya başlamışlardı.

B- MECLİS-İ MEBUSANIN AÇILMASI ve KAMİL PAŞA’NIN SADRAZAMLIKTAN DÜŞÜRÜLMESİ

Kanun-ı Esasi’nin ilanıyla birlikte seçimler için de çalışmalar başlar. 1876 meclisi kısa ömürlü olmasına rağmen bir seçim kanunu çıkarmayı başarabilmişti. Ancak 30 yıldır seçim yapılmamıştı ve halk seçim konusunda bilgisizdi. Basın

¹⁵ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.52.

¹⁶ Şehmus Güzel, “1908 Grevleri-İki Rapor”, **Yapıt Dergisi**, sayı:46, Ekim-Kasım 1983, s. 45-49.

¹⁷ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s.54.

¹⁸ Yücel Aktar, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)**, Gündoğan yay., Ankara, 1999, s. 109-118.

aracılığıyla halka seçimle ilgili kurallar ve sistem anlatılmıştı. Seçimlerde 25 yaşını dolduran erkekler oy kullanabilecekti. Milletvekili olabilmek içinde 30 yaşını doldurmuş olmak ve okuma yazma bilmek şartı koşulmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimlerle ilgili bir bildiri yayınlarak, *İslam-Hıristiyan* bütün insanların Osmanlı evladı olduğu, kanun önünde eşit olduğu belirtilmişti¹⁹. Aynı bildiride; Abdülhamit devrinde para ve mevki karşılığında hafiyelik yapmış, rüşvet alıp vermiş kişilerin milletvekili seçilmesinin caiz olmadığı dile getirildi. Bununla beraber vatandaşlar tercihleri konusunda şu şekilde ilginç bir biçimde uyarılmıştı: *“vekil intihabı pek mühim bir meseledir. Bir şahıs, umuru için muhtaç olduğu vekili intihapta hata ederse ayıp değildir. Fakat elli bin kişinin bir vekil intihabında isabet edememesi hem ayıp hem de züldür. Bu babta kimseden korkup çekinmemeli, herkes rey ve fikrini serbestçe söylemelidir. Nizama sığmaz, kanuna uymaz bir işiniz olmadıkça size kimse bir şey yapamaz. Hatıra gönüle mağlup olursanız görülecek zarar hem çok hem umumi olur. Aklınızı başınıza alın. Şimdi bütün ecnebi devletler bize bakıyorlar. Bunca senedir istibdat boyunduruğu altında sersemlemiş olan bir milletin birden bire gösterdiği eser-i hayatı mucize kabilinden addediyorlar. Şimdilik hepsi bize müdahaleden el çektiler. Eğer adamakıllı bir meslek-i terakki ve temeddün iltizam ederek cümlemiz kardeş gibi o mesleği muhafaza edersek bize muavenet edecekler ve ittifak ve ittihadımıza can atacaktlardır. Aksi takdirde iktidarsızlığımıza, meskenetimize yani şeref-i istiklale layık olmadığımızı hükmedeceklerdir ki, maazallah bu halin neticesi dehşetli bir felakettir”*²⁰.

Seçim hazırlığı sırasında en örgütlü çalışanlar elbette ittihatçılardır. Cemiyet seçimler için planlı ve ciddi bir çalışma yürütmekteydi. Buna karşılık muhalefet hareketi de kendisini göstermeye başlamıştır. İttihat Terakki'ye karşı oluşan muhalefetin en önemli özelliği, istibdat döneminde sürgünlerle ve hapislerle karşı karşıya kalan Abdülhamit karşıtlarından oluşmasıdır. Abdülhamit'e karşı olan ancak İttihatçı olmayanlarda yavaş yavaş bir araya gelmeye başlamışlardı. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihatçılar genel olarak umduklarını bulduklarını için rahattılar. Ancak sürgünden dönen diğer muhalifler özellikle geçim derdi nedeniyle sıkıntı içerisinde bulunuyorlardı. Bu nedenle 12 Ağustos'ta Sultanahmet bahçesinde bir

¹⁹ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 116.

²⁰ **A.g.e.**, s. 118.

miting düzenlenmişti. Burada çeşitli söylemlerden sonra bir araya gelerek bir dernek kurma kararı alındı ve *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti* kuruldu²¹. Cemiyetin başkanlığına Avnullah el Kazımı getirildi. Cemiyetin tüzüğünde meşrutiyeti korunmak, memleket uğruna maddi-manevi fedakarlıkta bulunmak, hükümetin işlerine karışmadan tarafsızca, gerektiğinde eleştirmek ve övmek gibi maddeler yer almaktaydı²².

16 Eylül 1908'den sonra *Hukuk-ı Umumiye* adı ile bir gazete yayınlanmaya başladı. Bu gazete *Fedakaran-ı Millet Cemiyeti*'nin yayın organı görevini üstlenmişti. Bu durum gazetede *Fedakaran-ı Millet Cemiyetinin ceridesidir* şeklinde belirtilirken bu yazının alt kısmında da *Meşrutiyete ve İttihat-i Millete Hidmet Eder* ibaresi bulunmaktaydı. İstanbul'daki çabalarına karşın, İstanbul dışında yeterli örgütlenmesi bulunmayan cemiyet seçimlerde etkili olamadı. 31 Mart Olayı'nın ardından cemiyet tarih sahnesinden silindi.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki'ye karşı oluşan bir diğer önemli muhalefet hareketi de *Ahrar Fırkası* etrafında toplandı. Ahrar Fırkası denilince akla gelen isim *Prens Sabahattin*'dir. II. Abdülhamit'e muhalefetinden dolayı yıllarca sürgünde bulunan Prens Sabahattin Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüştü. 1902'deki I. Jön Türk Kongresi sırasında İttihatçılar arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkınca Prens Sabahattin *Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*'ni kurarak farklı bir yol izlemeye başlamıştı. Bu durum İttihatçılar arasında da bir bölünmeye neden olmuştur. Sabahattin Bey İstanbul'a döndüğü zaman Meşrutiyet'in estirdiği bahar havası içerisinde İttihatçılarla *Teşebbüsü Şahsicilerin* birleştikleri haberleri yayılmaya başladı. Hatta Prens'in bu düşüncelerinden bile vazgeçtiği dile getirildi²³. Fakat Prens Sabahattin daha sonra bu fikirlerinden vazgeçmediğini ve cemiyetler arası birleşmenin gerçekleşmeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine iki cemiyet arasındaki yakınlaşma durumu karşılıklı mücadeleye hatta düşmanlığa dönüştü.

²¹ Sina Akşin, "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti", *A.Ü. S.B.F.D.*, cilt: 29, sayı: 1, s. 126.

²² *A.g.m.*, s. 127.

²³ Sina Akşin, "31 Mart Olayına Değın Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası", *A.Ü. S.B.F.D.*, cilt: 27, sayı: 3, s. 550-552.

14 Eylül 1908’de Ahrar Fırkası’nın kurulmasıyla birlikte artık yeni bir mücadele dönemi başlıyordu. Fırkanın bir başkanı bulunmuyordu. Altı kişilik yönetim kurulu içerisinde başkanın adı yazılı değildi. Prens Sabahattin’in başkan olarak adının anılmamasına rağmen bu fırkanın başında onun olduğu herkes tarafından biliniyordu. Partinin kurucuları *Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*’nin üyeleri idi. Daha sonra partinin yayın organı olacak olan *Osmanlı* gazetesinin maddi destekçisi de Prens’in kendisiydi²⁴. Ancak Ahrar Fırkası, İttihat Terakkiye göre daha cılız bir örgütlenmeyle seçimlere gidiyordu ve bu nedenle seçimler İttihatçılar açısından tam bir zafer olacaktı.

İttihat ve Terakki gayr-i Müslimlerle de anlaşarak onların da desteğini almıştır. İstanbul’daki İttihat Terakki listelerine Rum ve Ermeni milletvekili adayları da eklenmiştir. Seçimlerden sonra muhalefet, İttihatçıların meclisteki üstünlüğünün bir siyasi denge oluşturulmasına engel olacağı düşüncesini savunmaktaydılar. Bu tartışmalar sürerken 17 Aralık 1908’de Meclis-i Mebusan törenlerle açıldı.

Meclis-i Mebusan’da milletvekilleri için 281 sandalye ayrılmıştı²⁵. Milletvekillerinin sayısı konusunda Enver Ziya Karal 240 sayısını verirken²⁶ Tarık Zafer Tunaya, 281 olması gereken sayının 275’te kaldığını ifade etmektedir²⁷. Abdülhamit tarafından seçilen 39 Ayan üyesi de meclisin açılışından bir gün önce ilan edilmişti. Bir bayram havası içerisinde açılışı yapılan meclise Abdülhamit’te katılmıştır. Bu katılımda Kamil Paşa’nın payı büyüktür. Padişahı ikna etmek için uzun uğraşlar vermişti. Eğer meclis açılışına katılmazsa istifa edeceğini belirtmişti²⁸. Padişahın nutkunun okunması ile birlikte meclis çalışmalarına başladı.

Padişahın meclise gelmesi ve okunan nutkunun milletvekilleri tarafından alkışlanmasına rağmen aradaki gerginlik göz önündeydi. II. Abdülhamit’in son mabeyn başkatibi Ali Cevat Bey, Padişah’ın bu durumdan şikayet etmesi üzerine: *“her ne suretle olursa olsun milletle barışmaya mecburuz. Bunun için evvelemirde zat-ı hümayununuz mebusan ile görüşün. Kanun-i Esasi hakkında teminat ita*

²⁴ **A.g.m.**, s. 557.

²⁵ Ahmet Demirel, “Osmanlı Meclis-i Mebusanı I. Devre (1908-1912) Mebusları”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 410.

²⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 62.

²⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, cilt III: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim yay., İstanbul, 2000 s. 214.

²⁸ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 28.

buyurun. Fıkr-i hümayununuzu eyice anlasınlar”²⁹ diyerek milletvekillerinin ziyafete davet edilmesini teklif etti. 31 Aralık akşamı Yıldız Sarayı’nda milletvekilleri ve Sadrazam Kamil Paşa’nın katıldığı bir yemek düzenlendi. Bu davet Osmanlı tarihinde örneği görülmemiş bir olaydır. Davetin sahibi padişahın nutku okunduktan sonra milletvekilleri memnuiyetlerini alkışlarla gösterdiler. Meclis başkanı Ahmet Rıza Bey bu nutka karşılık olarak: “*Dünya tarihleri bu Maide-i Hümayunlarını bir lisanı sitayişle yad edecek, bütün Osmanlıların kudretli ve şevketli hükümdarlarının milletvekilleriyle bir sofrada taam buyurmalarını, bir karavanadan yemek yemelerini bir ibret levhası olarak tasvir eyleyecek. Müslümanların Halifei Zîşanının cins ve mezhep farkı gözetmeksizin vatan evlatlarından mürekkeb bir ailenin pederi olarak aramızda bulunmasını şükranla yad eyleyecektir*”³⁰ demiştir. Padişahın çok yaşa sesleri arasında sona eren yemek ertesi gün eleştiri konusu olacak, milletvekillerinin padişahın eteklerini öpmek için yarıştıkları sözleri tartışma konusu olacaktı.

1908 bu yemekle kapanırken 1909 yılı yeni bir gerilim doğurdu. Sadrazam Kamil Paşa ve İttihatçılar arasındaki çekişme son noktasına ulaştı. Seçimlerde Kamil Paşa’nın Ahrar Fırkası listesinden aday olması zaten İttihatçılara karşı açık savaş ilanıydı. Ancak iki tarafta Bosna-Hersek ilhakı ve Bulgaristan’ın bağımsızlık meselesinde ortaya çıkan kriz atlatılana kadar birbirlerine tahammül etmek zorunda kaldılar³¹. 10 Şubat 1909 tarihinde Kamil Paşa, İttihatçıların siyasal nüfuzunu kırmak için harekete geçti. Zaten Cemiyet’in perde arkasından hükümete müdahalesinden hoşlanmıyordu. Kabine içerisinde önemli değişikliklere giderek Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa’nın daha önce verdiği istifayı kabul edip yerine Hüsnü Paşayı atadı. Fakat asıl önemli olan Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa’yı görevden alarak Nazım Paşa’nın bu göreve getirilmesi olmuştur. Hükümetin diğer üyelerinin bile haberi olmadan yapılan bu değişiklik üzerine tepkiler giderek arttı. Dahiliye, Adliye ve Maliye Nazırları istifa ettiler. Kamil Paşa’nın bu hareketine karşı II. Abdülhamit; “*Kamil Paşa’yı bilirim, bu adam diktatör olmak ister*”³² şeklinde tepki verdi.

²⁹ **A.g.e.**, s.31.

³⁰ Samih Nazif Tansu, **a.g.e.**, s. 36.

³¹ Bayram Soy, “1908 Jön Türk Devrimi’ne İngiltere’nin Yaklaşımı”, **Doğu Batı, (II. Meşrutiyet 100. Yıl)**, sayı 46, Ankara, 2008, s. 160.

³² Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 36.

Bu sırada görevden alınan Paşaların İttihatçılarla işbirliği yaptıkları ve II. Abdülhamit'i tahttan indirme planı yaptıkları dedikoduları yayılmaya başladı. Kamil Paşa bu sayede Padişah'ın desteğini alacağını umuyordu³³. Ancak bu durum inandırıcı gelmedi ve Kamil Paşa'da bu iddiaların doğru olmadığını açıklamak durumunda kaldı. Aslında bu hamlelerin başka bir amacı daha vardı. İttihatçıların rejimi korumak için Rumeli'den İstanbul'a getirdiği Avcı Taburlarını³⁴ geri göndermek isteyen Kamil Paşa Harbiye Nazırlığına Nazım Paşa'yı getirerek bunu gerçekleştirmek istiyordu. Sonuç olarak Kamil Paşa İttihatçılara karşı başlattığı savaşı kaybetti.

11 Şubat 1909'da Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi bakanlıklardaki bu değişiklikle ilgili bir gensoru vermişti. 13 Şubatta Kamil Paşa cevabı bekleniyordu fakat kendisi 17 Şubatta gensoruya cevap vereceğini belirterek tarihi ertelemek istemiştir. Ancak Milletvekilleri bu tarihi beklemeyerek 13 Şubatta güvenoyuna gittiler. Oylama sonucu Kamil Paşa için tam bir hezimet oldu. Sadece 8 milletvekili destek verirken 198 aleyhte oy verildi³⁵. Böylelikle Kamil Paşa Hükümeti sona erdi. Kamil Paşa'nın düşürülmesi İngiltere'de hoş karşılanmadı. Osmanlı içerisinde İngiliz siyasetini destekleyip takip edecek en önemli isim Kamil Paşa'ydı. Bu yüzden İngilizler 31 Mart olayına kadar İttihat Terakki'nin muhalifi olan Ahrar Fırkasını destekleyeceklerdir³⁶.

Kamil Paşa'dan sonra İttihatçılar ellerini iyiden iyiye güçlendirmiş oluyorlardı. 14 Şubatta kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi İttihatçıları memnun etmekteydi. Yeni hükümet dış siyasette bir değişiklik olmadığını bildirerek İngilizlerin gönlünü almaya çalışıyordu. Diğer taraftan İttihat Terakki adına Mehmet Arslan Bey de İngiliz elçiliğine giderek İngiltere ile dostluğun devam edeceğini ifade ediyordu³⁷. 17 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin programı okunmuş ve güvenoyu almıştır.

³³ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, s. 113.

³⁴ Taş kışlaya yerleştirilen Avcı Taburları, 31 Mart isyanı sırasında başrol oynayacak olan askeri birliklerdir.

³⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., İstanbul, 1999, s.49.

³⁶ Bayram Soy, **a.g.m.**, s. 161.

³⁷ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 116.

C- HÜSEYİN HİLMİ PAŞA KABİNESİ VE MUHALEFETİN DURUMU

Hüseyin Hilmi Paşa, Midilli’de Namık Kemal’in yanında katip olarak memuriyete başlamış daha sonra Makedonya Umum Müfettişliği görevine kadar yükselmiştir. Zeki ve yenilikçi bir devlet adamı olarak bilinen Hüseyin Hilmi Paşa, kabinesinde Kamil Paşa hükümetinde görev almış bazı kişilere de yer vermiştir. Bunların yanı sıra Harbiye Nazırlığına Ali Rıza Paşa’yı, Bahriye Nazırlığına Rıza Paşa’yı getiriyordu. Dahiliye Nazırlığı görevini de kendi üzerine alan Hüseyin Hilmi Paşa, İttihatçıların yardımıyla hükümeti oluştursa da hükümete bir ittihatçı hükümet denilemezdi. Buna rağmen perde arkasından İttihat ve Terakki’nin hükümeti yönlendirdiği iddiaları her geçen gün artıyor, hükümet içinde hükümet olmakla suçlanan İttihatçılara karşı muhalefet sertleşiyordu.

Meclis içerisinde ortaya çıkan karşı cephe *İsmail Kemal*’in liderliği etrafında toplanıyordu³⁸. Berat Mebusu olan İsmail Kemal Bey Prens Sabahattin’in yanında Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin kurucularındandı. İsmail Kemal daha sonra Ahrar Fırkası’na katılacaktır. Meclisteki muhalefet dışarıdan Ahrar Fırkası ve Fedakaran-ı Millet Cemiyeti tarafından desteklenmekteydi. Hükümete karşı oluşan bu yapı 31 Mart Olayı’na kadar her türlü muhalefet aracını kullanmaya çalışmıştır. Bu çabasının bir örneği de Kamil Paşa’nın Konağı ve İngiliz Elçiliği önünde yapılması planlanan gösterilerdir³⁹. Ayrıca askerlik muafiyetleri kaldırılan medrese öğrencilerin de muhalefet amacıyla kullanılabilceği tasarlanmıştır. Gazeteci Hasan Fehmi’nin öldürülmesi nedeniyle ertelenen “Matbuat Mitingine” öğrencilerin büyük ilgi gösterdiği ve bir kısmının örgütlü bir muhalefet hareketi içerisine girdiği görülmektedir⁴⁰.

Hüseyin Hilmi Paşa kısa süren sadareti sırasında çok fazla sıkıntı yaşadı. Dış politikada ortaya çıkan sorunlar da hükümetin sert bir dille eleştirilmesine neden oluyordu. Bosna ve Hersek’in elden çıkması ile Makedonya’nın durumu tehlikeye

³⁸ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 73.

³⁹ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 39.

⁴⁰ Yücel Aktar, **a.g.e.**, s. 127-129.

düşmüş, muhalefete göre hükümet bu durumla ilgili hiçbir önlem almamıştı⁴¹. Ancak muhalefet meclis içerisinde yeterli güce sahip değildi. Bu nedenle hükümete ve İttihat Terakki'ye karşı oluşan muhalefet meclis dışında çok daha etkiliydi.

D- İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN YAPISI

II. Abdülhamit, Mithat Paşa'yı sürgün ederek Meclis-i Mebusan'ı kapatmış ve 30 yıldan fazla sürecek olan bir istibdat dönemi başlamıştı. 1878'den 1908'e kadar devam eden bu süreç, II. Abdülhamit'in tüm gücü eline topladığı bir dönemdir. Ali Suavi'nin *Çırağan Baskınları* ile V. Murad'ı tahta geçirme denemeleri, amcası Abdülaziz ile kardeşi V. Murad'ın tahttan indirilişlerini gören II. Abdülhamit'i güvenliği için sıkı tedbirler almaya zorlamıştı. Bu olaylar başta İstanbul olmak üzere Osmanlı topraklarında baskı, sansür ve jurnallerle geçecek olan yılların nedenleri arasında başta gelmektedir.

Başta jurnaller ve sürgünler olmak üzere istibdadın korku yaratan anlayışı elbette karşı tepkisini de doğurmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti işte bu tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1889 yılında Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında *İttihad-i Osmani* adıyla gizli bir cemiyet oluşturulmuştu. Cemiyetin kurucuları arasında *İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet* gibi isimler yer almaktaydı⁴². Cemiyetin kuruluş tarihi ile ilgili olarak genel kanı 1889 olsa da Ali Birinci bu tarihin kabul edilemeyeceğini kanısındadır. Birinci'ye göre 1889 tarihi askeri okul öğrencileri arasında "vatan kurtarma" toplantılarının yapıldığı bir tarihtir. Bu görüşmelerde hiçbir cemiyet adı verilmediğini belirten Birinci, kuruluş tarihinin 1895 olduğunu belirterek bunu şöyle açıklar: "1895; cemiyetin kurulduğu, nizamnamesinin yazıldığı, isminin ortaya çıktığı ve konulduğu, teşkilatlandığı ve sesini duyurabildiği; kısaca siyasi tarihimize ve Jön Türklük alemine doğduğu senedir. Bu hükme varabilmek için کافی miktarda delil ve mezah vardır"⁴³. Resmi

⁴¹ Enver Ziya Karal, a.g.e., s.74.

⁴² **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, s. 13-15.

⁴³ Ali Birinci, "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)", **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 403.

olarak kuruluş tarihi bu şekilde kabul edilse bile II. Abdülhamit'e karşı örgütlü muhalefet hareketinin ilk çekirdeğinin oluşma tarihi olarak 1889 tarihi bir dönüm noktasıdır.

İttihad-i Osmani Cemiyeti kuruluşundan itibaren yüksekokullardaki öğrenciler arasında taraftar toplamaya başlamıştı. Elbette cemiyet gizlice örgütlenmeli ve çok dikkatli olmalıydı. İtalyan ihtilalci Carbonari örgütünden esinlenerek, hücreler halinde örgütleniyordu. Cemiyetin uzun bir süre iç eğitim sayılabilecek toplantılar yapmakla yetindiği eylem ve propaganda konusunda acele etmediği görülmektedir⁴⁴. Cemiyet daha sonra Paris'te bulunan Jön Türk lideri Ahmet Rıza Bey ile ilişkiye geçerek *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti* adını almıştır⁴⁵. Ahmet Rıza cemiyetin isim babası olmakla⁴⁶ beraber II. Abdülhamit'e karşı verilen mücadelede hayranlık uyandıran isimlerin başında gelmektedir. Ancak onun pozitivist fikirlerinin cemiyetin tüm üyeleri tarafından kabule edildiğini söylemek mümkün değildir.

Ahmet Rıza'nın Paris şube başkanı olduğu cemiyetin diğer önemli üyeleri İbrahim Temo, İshak Sukuti, Mizancı Murat, Selanikli Nazım, Tunalı Hilmi gibi isimler de yurt dışına kaçmaya başlamışlardır. Mizancı Murat Mısır'da *Mizan* gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Murat'ın İslamcı fikirleri pozitivist Ahmet Rıza'ya karşı daha fazla taraftar toplamasını sağlıyordu. Böylece cemiyet içerisinde kutuplaşmalar da iyice su yüzüne çıkıyordu. Bir süre sonra Paris'e gelen Murat Bey şubenin başına geçirilecektir. Ardından Cemiyetin merkezi Cenevre'ye taşınacak ve Paris şubenin başına Çürüksulu Ahmet getirilecektir. *Mizan* gazetesi de Cenevre'de yayınlanmaya başlayacaktır. Böylece Ahmet Rıza cemiyet içerisinde bir süreliğine gözden düşüyordu. Diğer taraftan Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti Cenevre'de faaliyet göstermekteydiler. *Osmanlı* gazetesi bu faaliyetlerin bir ürünü olarak cemiyetin en önemli yayınlarından birisi haline gelecektir.

Bu ortam içerisinde Padişah hemen karşı atağa geçmiştir. İttihatçıların etkinliklerine son vermek için onlara memuriyetler ve çeşitli vaatler sunan padişah

⁴⁴ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.23.

⁴⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt I: II. Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1988, s.19.

⁴⁶ Ali Birinci, *a.g.m.*, s. 405.

birçok ismin aklını çelerek cemiyeti bir hayli zayıflatmıştır. Murat Bey, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Çürüksulu Ahmet gibi isimler II. Abdülhamit ile anlaşmışlardır. İttihat ve Terakki bu darbeyle birlikte bir duraklama dönemine giriyordu.

Ahmet Rıza ve İttihat ve Terakki için işler kötüye giderken meydana gelen bir gelişme Cemiyete yeniden güç verecektir. 1899 yılı Aralık ayında, padişahın kız kardeşinin eşi Damat Mahmut Celalettin Paşa, oğulları Sabahattin (Prens) ve Lütfullah ile beraber Fransa'ya kaçtı. Fransa'ya geldiklerinde Ahmet Rıza'yı överek Padişahı suçlayan sözler sarf etmişlerdi⁴⁷. Damat Mahmut Paşa'nın Avrupa'ya kaçma gerekçesi, Konya-Bağdat demiryolu hattı imtiyazının Almanya'ya verilmesidir. İngilizlerle iyi ilişkileri olan ve bu hat işinde onları destekleyen ancak II. Abdülhamit'i ikna edemeyen Paşa ülkeyi terk etmiştir.

Prens Sabahattin babasının konumu ve serveti sayesinde kısa sürede İttihat ve Terakki içerisinde sivrilmeyi başarmıştı. Etrafına pek çok insanı toplayan Prens Sabahattin, Cemiyetin siyasi lideri olmaya heveslenmişti. Liberal fikirleriyle özel teşebbüsü ve adem-i merkezîyet fikrini savunan Prens, merkezîyetçi Ahmet Rıza ekibiyle ters düşmekteydi. Bu fikri ayrılık I. Jön Türk Kongresi'nde iyice açığa çıktı. Kongre daveti Sabahattin ve kardeşi Lütfullah'tan geldi. 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan kongreye birçok yerden delegeler katılmıştır. Kongreye gelenlerin masrafları Prens Sabahattin'in tarafından karşılanmaktaydı. Sina Akşin'e göre Prens, bu harcamaları karşılamak için İngiliz kaynaklarına kişisel olarak borçlanmıştı⁴⁸.

I. Jön Türk Kongresi iki farklı görüşün çarpışması etrafında şekillenmişti. Sabahattin'in etrafında toplanan ihtilalci grup Abdülhamit'i devirmek için sadece propaganda yönteminin yeterli olmadığını askeri kuvvetlerinde mücadeleye katılması gerektiğini savunuyorlardı. Diğer taraftan kongreye katılan Ermeni Hınçak ve Daşnak Cemiyetleri, yapılacak ihtilalde yabancı müdahalesinin de kullanılması gerektiğini işaret ediyorlardı. Ahmet Rıza ve grubu şiddete karşıydı ve yabancı müdahalesini kabul etmiyordu. Kongre, İttihatçılar arasında keskin bir bölünmeye sebep olmuştur. Prens Sabahattin *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti*'ni kurarak bölünmeye resmiyet kazandırmıştır.

⁴⁷ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim yay., İstanbul, 2003, s. 37.

⁴⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 43.

Kongre sonrasında 17 Ocak 1903 yılında Sabahattin'in babası Damat Mahmut Paşa hayatını kaybeder ve Paris'te toprağa verilir. Cenaze törenine pek çok isimle beraber Ahmet Rıza'da katılır. Cenaze töreni, Jön Türkleri yeniden bir araya getirir. Ahmet Rıza, Fransızca bir konuşmaya yapmaya başlamış fakat kısa bir süre sonra polis müdahalesi nedeniyle konuşmasını tamamlayamamıştır. Cenazeye katılan İbrahim Temo, Ahmet Rıza'nın konuşmasında: *“Türkiyemizde anarşi ve adaletsizliğin en büyük delili, burada yatan ve hanedanı saltanata mensup eski Adliye Nazırının, ecnebi topraklarında gömülmesidir”* dedikten sonra müdahaleye uğradığını belirtir⁴⁹.

Mahmut Paşa'nın cenazesindeki buluşma cemiyetleri yakınlaştırmayı başaramamıştı. Karşılıklı mücadele devam ederken diğer taraftan Şam ve Selanik'te (Vatan, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti vb.) yeni cemiyetler ortaya çıkıyordu. Ermeni örgütleri de hareketlenmeye başladılar. 1905 yılında Abdülhamit'e karşı bir bombalı suikast girişiminde bile bulundular. Suikast başarısız oldu ama etkili bir eylem olarak dikkat çekti. 1906 yılında Paris'e kaçan Dr. Bahaettin Şakir birlik sağlayabilmek için harekete geçmiştir. Fakat onun çabaları ile yapılan toplantılar birleşme yerine ayrılıkları daha derinleştirmiş oldu.

1907 yılı II. Jön Türk Kongresine sahne olmuştur. Bu kongre tüm cemiyetler için bir dönüm noktası olacaktır. Cenevre'deki Taşnaksütyun Cemiyeti, İttihat Terakki ve Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetlerine bir kongresi önerisi götürmüştür⁵⁰. 27 Aralık 1907 toplanan kongrenin başkanlıklarını Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve K. Malumyan yapmıştır. Kongre sonunda hazırlanan bildiri ihtilali gerçekleştirmek amacıyla tüm cemiyetlerin ortak hareket edeceğini göstermekteydi. Abdülhamit'in uyguladığı siyasetin, ekonomik ve sosyal alanda Osmanlıyı yıkıma götürdüğü ve padişahın tahtan indirilmesi, meşruti ve temsili bir hükümet kurulması, bu hedefe varmak için, şiddet de içinde olmak üzere her yola başvurulabileceği bildirildi. İmparatorluk içinde grev gibi direnişlerin yanı sıra baskıya karşı silahlı direnme yapılacak, vergi ödenmeyecek, propaganda araçları kullanılacak, bunlardan sonuç alınmadığı takdirde büyük çaplı bir isyana gidilecekti.

⁴⁹ İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları, s. 150.

⁵⁰ Erik Jan Zürcher, a.g.e., s. 39; Sina Akşin, a.g.e., s. 65, Akşin sözü edilen davetin İttihat Terakki'den gelmiş olabileceğini de ifade eder.

Gizli kalması kararlaştırılan kongre kararları Ermeniler tarafından yayınlanınca, örgütün dağılmaması için alınan kararlara mecburen imza atmış olan Ahmet Rıza, Ermenilerin bu faaliyeti, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak istedikleri düşüncesiyle Meşveret gazetesinde sert şekilde eleştirdi⁵¹. Böylece cemiyetler arasında yeniden gerginlikler başladı.

9 Haziran 1908'de İngiltere Kralı ve Rus Çarı buluşarak Reval'de görüşmeye başlamışlardı. Balkanlarda Alman-Avusturya etkinliğinin artması üzerine Ruslar ve İngilizlerin ortak çıkarları için bir araya gelmesi zorunlu bir durum olmuştur. Görüşmeler kamuoyunda Osmanlı'nın Balkan topraklarının paylaşılacağı şeklinde yorumlanmıştı. Zaten yıllardır karmaşanın içerisinde bulunan ve bu konuda hassas olan Rumeli ahali olaya tepki göstermeye başladı. Büyük bir ayaklanma ile ihtilal yapma fikrini kabul eden İttihatçılar bu durumu iyi bir fırsat olarak kullanacaklar ve isyanı başlatacaklardır. Rense Kumandanı Kolağası Niyazi Bey 3 Temmuz 1908 günü 400 kadar asker ve sivil grupla dağa çıkarak anayasanın yeniden ilanını ister.

Artık ok yaydan çıkmıştı. Padişah güvendiği isimlerden Şemsi Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirdi. Manastıra geldiği zaman İttihatçı bir Teğmen olan Atıf tarafından vurularak öldürüldü. İsyani bastırma görevi bu kez Tatar Osman Paşa'ya verilir. Ancak isyancılar Paşa'yı dağa kaldırarak Abdülhamit'e ciddi bir mesaj gönderler.

Resneli Niyazi'nin isyanı dışında Padişahı sıkıntıya düşüren bir diğer olay Firzovik olayıdır. Kosova'da Avusturya himayesinde bulunan yabancılar Firzovik'te bir eğlence düzenlemek için hazırlıklara başlarlar. Eğlence hazırlıkları bölgedeki Arnavutları harekete geçirir. Makedonya'nın Avusturya işgaline uğrayacağı düşüncesiyle binlerce silahlı Arnavut Firzovik'e toplanmaya başlar. İttihatçılar bu silahlı grubu kendi emelleri için kullanmak isterler. Arnavutlara nasihat etmesi amacıyla Miralay Galip Bey görevlendirilmiştir. Kendisi de bir İttihatçı olan Galip Bey, yabancıların işgallerinin engellenmesi için Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesinin tek çare olduğuna ikna eder. Böylece Yıldız'a Makedonya'dan telgraflar gelmeye başlamıştır. Artık II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasiyi yeniden ilan etmekten başka şansı kalmaz. Böylece 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet dönemi başlar.

⁵¹ Sina Akşin, a.g.e., s. 68.

1908’de hedeflerine ulaşan cemiyet elbette türdeş bir yapıya sahip değildir. Her grup, meşrutiyet yönetimi içerisinde kendine göre bir oluşum ortaya koyma çabasındadır. Örneğin Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet “*Türk toplumunda devrimsel değişiklikler olmadıkça Abdülhamit’i düşürsek de onun arkasından daha çok Abdülhamit’ler gelecek*” görüşünü savunurlar⁵². Ayrıca Prens Sabahattin özel teşebbüsü ve kişilerin toplum içinde bağımsız bireyler haline getirilmesi gerekliliğini savunuyordu. Fakat Mizancı Murat “*sanayi ve ticareti gereği gibi terakki etmiş ve ecnebi sanayi ve ticaretin muhacematına (her yönden hücum) her vechile mukavemet edebilecek dereceye varmış bulunan bir memleket hakkında pek ziyade mucib-i faide olabilen ‘usul-i serbesti’nin bizim gibi henüz o mertebeye vasıl olmamış memlekette tatbiki takdirinde bâdi-yi mazarrat-ı azime (büyük zarara sebep) olacağı vâreste-i şekk ü şüphedir (şüphesizdir)*”⁵³ diyerek korumacı bir ekonominin daha uygun olacağını savunmuştur. Söz konusu görüşler bir bütünlük oluşturmaktan, ortak bir ideolojiye dönüşmekten uzaktı.

Ahmet Rıza da milli ekonomi ve merkezîyetçilik görüşleri ile Prens Sabahattin’le ters düşenlerden birisiydi. Ancak Ahmet Rıza Mizancı Murat’la da çatışıyordu. August Comte’un pozitif bilimler ışığında düzen sağlayıp ilerlemeyi sürdürebilme düşüncesini savunan Ahmet Rıza din konusunda “*dinden maksat tebayi-i beşeriyeyi ıslah ve tanzim etmek ve umumi bir nokta-i ittihadı toplamaktır*”⁵⁴ düşüncesini savunmaktadır. Ahmet Rıza, Uhreviyattan kurtarılmış bir dinin ulaşılmak istenen toplumsal yapı için kullanılabilir bir araç olduğunu düşünürken, Mizancı Murat İslamcı bir çizgide bulunduğu için fikirleri uyuşmuyordu. Örneğin Girit İsyanı ve Yunan Savaşı’nda Ahmet Rıza Padişahı suçlarken, Murat Bey işe karışan yabancı devletleri suçluyordu. Bu ikili Ermeni olaylarında da farklı görüşler içerisindeydiler. Ahmet Rıza olayların sebebi olarak Abdülhamit’i gösterip onun politikasını *kıyım* olarak nitelendirirken Murat Bey Padişah’ın politikasını destekliyordu⁵⁵.

⁵² Niyazi Berkes, **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Kaynak yay., İstanbul, 2002, s. 71.

⁵³ Birol Emil, **Mizancı Murad Bey**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1979, s. 275.

⁵⁴ Barış Alp Özden, “Ahmet Rıza”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt I (Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi), İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 122.

⁵⁵ Suavi Aydın, “İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt I, s. 119.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi II. Abdülhamit'e karşı oluşan muhalefet farklı kaynaklardan beslenmiş ve amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiştir. Amaç Padişahı devirmek ya da en azından Kanun-i Esasi'yi yeniden ilan ettirmektir. Padişah'a yönelttikleri oklar 1908'den sonra birbirlerine çevrilecektir. Meclis-i Mebusan'ın açılışından 31 Mart Olayı'na kadar geçen döneme bakıldığında ülkedeki siyasi ortamı gerginleştiren en önemli sebeplerden birisi geçmişte rejime karşı mücadele edenlerin meşrutiyetle birlikte otoriteyi paylaşamamalarıdır.

E- 31 MART OLAYI ÖNCESİNDE YAŞANAN ÖNEMLİ GELİŞMELER

1908'de anayasanın yeniden ilan edilmesi ile başlayan süreç içerisinde yaşanan bazı olaylar 31 Mart Olayı'nın sinyallerini vermektedir. Bunlardan ilki *Kör Ali Vakası* olarak bilinir. Meşrutiyet'in ilanından iki buçuk ay sonra gerçekleşen bu olay büyümeden yatırılır. Kör Ali Halıcılar Camiinin müezzini'dir. Cami kürsüsünden İttihat Terakki ve meşrutiyet aleyhinde konuşmalar yapmaktadır. Eğitim almadığı için vaizlik yapma haklı olmayan⁵⁶ Kör Ali'yi, konuşmaları nedeniyle hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Kör Ali de 7 Ekim 1908'de kürsüye çıkmış ve cemaati galeyana getirerek Yıldız Sarayı'na yürümeye ikna etmiştir. 50-60 kişilik grup saraya yürürken bir yandan da Kör Ali ve yanındakiler "*Ey ümmeti Muhammet! Din ve şeriat elden gidiyor. Sokaklarda alenen oruç yiyorlar. Kadınlar yüzleri açık geziyor*"⁵⁷ şeklinde slogan atarak halkı yanlarına katmaya çalışmışlardır. Saraya gelerek Padişahla görüşme taleplerini bildirirler. II. Abdülhamit'in Mabeyn başkatibi Ali Cevat Bey'e "*meyhaneler kapanmalı, resim çıkarmak men olunmalı, İslam kadınları sokaklara çıkmamalı... Kanun-i Esasiyi istemiyoruz*"⁵⁸ diyerek isteklerini sıralarlar. Ali Cevat Bey, üstü başı dağınık *meczip* kılıklı bir adam olarak tarif ettiği Kör Ali'nin yanından ayrılarak Padişahla görüşür. II. Abdülhamit'e "*bu gelen adam Ali isminde bir meczup imiş. İçlerinde Fatih dersiamlarına benzer hiç kimse yoktur...*

⁵⁶ Sina Akşin, a.g.e., s. 93.

⁵⁷ Mustafa Baydar, **31 Mart Vak'ası**, İstanbul, 1955, s. 8.

⁵⁸ Ali Cevat, a.g.e., s. 15.

kalabalık varsa da bunlar ulemadan ve talebeden olmayıp, Ramazan-ı Şerif ve bahusus akşamüstü olması münasebetiyle sokaklarda bulunan işsiz güçsüz bir takım adamlardır”⁵⁹ diyerek kendisinin bu kişilerle görüşmesine gerek olmadığını belirtir. ancak padişah pencere önüne gelir. Kör Ali, “Çoban isteriz. Sürü çobansız olmaz. Şeriat emrediyor” diyerek isteklerini padişaha da sıralar. Bunun üzerine Padişah gerekenin yapılacağını söyleyerek dağılmaları ister. Olay sona erdikten sonra ertesi gün Kör Ali ve yanındaki İsmail Hakkı Hoca tutuklanır ve yargılandıktan sonra idam edilirler⁶⁰.

Kör Ali'nin başka birileri tarafından kışkırtılıp bu işi yapmasının sağlandığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ramazan ayı içerisinde olduğundan mevcut ortamdan istifade ederek bazı şeyler elde etmek gibi bir niyeti de olmuş olabilir. Kör Ali olayının olduğu akşam teravih namazından sonra Üsküdar Yeni Camiinin imam vekili Abdülkadir, meşrutiyet aleyhtarı bir konuşma yaparak cemaati kendisiyle beraber hareket etmeye yemin ettirerek peşine takmıştır. Kalabalık, sinema ve Karagöz oynatan yerleri basarak perdeleri parçalamış ve izleyicileri dağıtmıştır⁶¹. Daha sonra polis olayları bastırmış ve sorumlular tutuklanmışlardır.

Yukarıda bahsettiğimiz olaylardan birkaç gün sonra Beşiktaş'ta Bedriye adlı bir Müslüman kadın Todori isimli bir Rum bahçivana kaçır. Bedriye'nin babası polise haber verir. Polisler Todori'yle beraber Bedriye'yi karakola götürürler. Müslüman bir kızın, bir Hıristiyanla aşk yaşaması halkı kızdırmaya yetmiştir. Karakolu basan halk “Şeriat mahvoluyor. Irzımız namusumuz gavurların ayakları altında çiğnendi. Lanet olsun böyle hürriyete”⁶² diyerek polisin gözleri önünde Rum genci öldürürler. Bedriye'de ağır şekilde yaralanır. Bu olayda da sebep olarak meşrutiyetin getirdiği ortam gösterilecek ve meşrutiyet hedef olacaktır. Olayların başlaması ve saldırı arasında dört saatlik bir zaman olmasına rağmen asker ve polisin müdahale etmemesi büyük tartışmalara neden olur. Olaylar başladığında Binbaşı Osman komutasında Yıldız'dan gelen 40 kişilik birlik de hiçbir şeye karışmamıştır. Bunun üzerine İstanbul'daki kolluk kuvvetlerine karşı bir güvensizlik ortaya

⁵⁹ **A.g.e.**, s. 15.

⁶⁰ Mustafa Baydar, **a.g.e.**, s. 8.

⁶¹ Siana Akşin, **a.g.e.**, s. 94.

⁶² Mustafa Baydar, **a.g.e.**, s. 8.

çıkıştır. Böylece iç güvenlik için Rumeli'den birlikler getirtilerek Taşkılla'ya yerleştirilmişlerdir⁶³.

İçte bunlar yaşanırken, uluslar arası alanda da gerilimler artmıştır. Bulgarların bağımsızlıklarını ilan etmeleri, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Girit'in Yunanistan'la birleşmesi haberleri gazetelere yansıdııkça, savaşın kaçınılmaz olduğuna inananların sayısı arttı. 8 Ekim'de Beyazıt Camiinde düzenlenen bir toplantıda dış bunalımları çözmek için savaşın şart olduğu savunuluyordu. Elbette bunu söyleyenler savaş ortamı içerisinde anayasanın tekrar rafa kaldırılacağını düşünerek meşrutiyetten kurtulmayı tasarlamış olabirlerdi.

1- DERVİŞ VAHDETİ, VOLKAN GAZETESİ VE İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ

31 Mart olayları düşünöldüğünde akla gelen ilk isim belki de *Derviş Vahdeti*'dir. Bu isim adeta olaylarla özdeşleşmiştir. Özellikle onun yayınladığı *Volkan*⁶⁴ gazetesi ayaklanmayı tahrik ve teşvik etmekle suçlanacaktır. 1870'de Kıbrıs'ta doğan Vahdeti'nin asıl adı Derviş'tir. Hayatı ile ilgili bilgileri II. Abdülhamit'e yazdığı mektuptan öğreniyoruz. Derviş, kendi yaşamını şöyle anlatmaktadır: "*Padişahım biliyor musun, ben nasıl doğdum, büyüdüm. Pederim pabuççu esnafından Kıbrıslı Mahmud Ağaydı. Validem, bir fakire kadın. Babam bütün gün çalışır, bir lokma ekmek parası kazanır. Ufak bir evcikte hepimiz bir yorgan altında kışın soğuktan tir tir titrerdik. Bir sıcak çorba bile bulup içemezdik. Gördün mü hayat nedir? Dört yaşında mektebe girdim. Beş yaşında hatmettim (Kurani baştan sona okudum). On dört yaşında iken hafız-ı Kuran oldum. Bir miktar, Arapça olarak sarf ve nahiv (dil bilgisi) biraz da fıkıh gördüm. Tarikat-i Nakşibendiye'ye süluk ettim (girdim). Sinnim (yaşım) yirmiye buldu. Ama dört sene evvel validem kuyuya atılmak suretiyle müntehiren (intihar ederek), bir sene sonra da babam ecel-i mev'udu ile lakin şehiden vefat etti. Ben çalıştım biraz daha okudum.*

⁶³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 96.

⁶⁴ Volkan gazetesinin tüm sayıları Ertuğrul Düzdag tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz: M. Ertuğrul Düzdag, **Volkan Gazetesi 1908-1909**, İz yay., İstanbul, 1992. Ancak çalışmamızda Volkan'ın orijinal nüshalarından yararlanılmıştır.

Kız kardeşlerimin biri 20 biri 25 yaşında mütevverimen (veremden) öldüler... biraz ecnebi lisanı öğrenmek lazım geldiğini hissettim. Ancak 'men teşebbehe kavmen fehuve minbu' (kişi kendisini bir kavme benzetirse o kavimden olur) Hadis-i Şerifi o vakitlerde dimağında öyle bir kuvvet bulmuştu ki, başımda sarıkla her gün Kuran-ı Kerim tilavetiyle meşgul iken düşmen-i din (din düşmanı) olan bir kavmin lisanını nasıl öğrenebilirdim? O sıralarda İstanbul'a geldim iki ay sonra avdet ettim. Ettim ama gözüm açıldı. Ötekinden berikinden biraz İngilizce öğrendim. Tebdil-i came ettim (kıyafet değiştirdim). Hükümet memuru oldum. Kraliçe namına verilen balolarda redingotlu, eldivenli bir adam olarak göründüm. Yirmi beş sene hoca mesleğinde, hoca itikadında, hoca kıyafetinde medrese köşesinde bir Müslüman, şimdi medeni. Her âli (yüksek) gördüğüm dereceye kadem bastıkça nazarım, daha ilerilere matuf (çevrilmiş) bulunuyordu. Ancak bunlar meşru bir sa'y (çalışma) neticesiydi. Zira İngilizler adama hiç bedava lokma mı verirler?"⁶⁵.

Derviş Vahdeti daha sonra İstanbul'a gelir. Buraya geldiğinde amacı saraya kapağı atıp rahat etmektir. Dahiliye Nazırı Memduh Paşa aracılığıyla göçmen komisyonuna atanır. Aynı zamanda Paşa'nın yalısında imamlık görevi de yapmaktadır. Padişaha yakınlaşmak için jurnalcilik yolunu kullanmak ister. Memduh Paşa'yı Padişah'a jurnaller fakat planı ters teper. Bunun üzerine Vahdeti Diyarbakır'a sürgün edilir. Diyarbakır'da bir yandan İstanbul'a af dilekçeleri yazarken rakı sofralarında ud çalmakta ve şarkı söylemektedir⁶⁶. Volkan gazetesinde kendi ifadesine göre Diyarbakır'da Ziya Gökalp ve Şeyh Hacı Ahmet Efendi'den felsefe ve tasavvuf dersleri almıştır⁶⁷. Vahdeti yükselme arzusunu hiç kaybetmemiştir. Diyarbakır'dan çıkıp Kıbrıs'a doğru yola çıkmış. Kılık değiştirerek Bektaşî kıyafetleri içerisinde Urfa'ya varmıştır. Burada kendisinden şüphelenen bir polis tarafından yakalanarak geri götürülmüştür.

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Vahdeti de diğer sürgünler gibi İstanbul'a dönmüştür. Burada bir gazete çıkarmak için çalışmalara başlamıştır. Ali Cevat Bey Derviş Vahdeti'nin saraya gelişini ve gazetesini için para istediğini belirtmiştir. Bu görüşmeyi Ali Cevat Bey'den sadeleştirerek naklediyorum: "*Tarihini pek*

⁶⁵ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, cilt I, İstanbul, 1967, s. 184; Mustafa Baydar, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁶⁶ Cevat Rifat Atılhan, **Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası**, İstanbul, 1959, s. 29.

⁶⁷ **Volkan**, 16 Mart 1909, No: 75.

*hatırlamadığım bir gün orta boylu, al yanaklı, dar ve açık renkli paltolu bir adam yanıma geldi. İsminin Derviş Vahdeti olduğunu ve Rodos'ta ikamet etmekte iken İstanbul'a geldiğini ve bir gazete çıkarmak istediğini bu nedenle padişah'tan bir miktar para istediğini belirtti. Kendisini her ne kadar şahsen tanımasam da serseri hayatına dair daha önce kitabet dairesinden gelen irade-i seniyye sayesinde bilgi sahibiydim. Saraydan bazı gazeteler için eskiden para verilirdi. Şimdi ise durumun değişmiş olduğunu, padişahın bu yolla gazetelerle ilişkide bulunmasının ne mümkün ne de hayırlı olmayacağını ifade ettim ve o da geri döndü*⁶⁸.

Derviş Vahdeti, meşrutiyetin havasını kokladıktan sonra Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ne katılmıştır. Ancak buradaki faaliyetleri beğenmeyerek cemiyetten ayrılır. Ardından İttihat ve Terakkiye girme çabaları da sonuç vermez. 11 Aralık 1908 tarihinde Volkan gazetesini yayınlamaya başlar. Yazılarıyla kısa sürede etkili olur. Ülkenin içindeki yaşanan tartışma ve çekişmeleri çok iyi takip eden Vahdeti gazetesinin yazın politikasını buna göre şekillendirmektedir. Orduda görünen alaylı-mektepli subay çekişmelerini, İttihatçı subayların hükümete müdahalelerini, ordu içi eğitim sorunlarını gündemde tutarak İttihat Terakki karşıtı propaganda yapar.

Volkan gazetesi meşrutiyet karşıtı bir hava içerisinde değildi. Aksine eski sürgünleri kollayan yayınlar yapıyordu. İslam içerisindeki hurafelere karşı çıkıyordu. Üfürükçülere karşı tıptaki yeni buluşlardan yanaydı. Diğer taraftan başta Ahmet Rıza olmak üzere İttihat Terakki karşısında Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası'nı destekliyordu. Aynı zamanda Kamil Paşa'nın da en büyük destekçilerinden birisiydi. Elbette onun bu tavrının altında İngiliz siyasetini desteklemesi yatmaktadır. Doğup büyüdüğü Kıbrıs'ta İngilizlerin uygulamış olduğu sistem doğaldır ki Derviş Vahdeti'yi de etkilemişti⁶⁹. Volkan gazetesini çıkarmaya başladığı dönemde pek çok maddi zorlukla karşılaşmıştı. Ali Cevat Beyle görüşmesinden sonuç alamadığı gibi Kamil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'dan da para istemiş fakat karşılık bulamamıştı. Daha sonra gazetenin satışları artmaya başlayınca Vahdeti rahat nefes almaya başlamıştır. Hatta masonluk karşıtı yazıları nedeniyle memnun olan Abdülhamit kendisini saraya çağırmıştır⁷⁰. Ancak Vahdeti, kendisinin

⁶⁸ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 45-46.

⁶⁹ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 41.

⁷⁰ **A.g.e.**, s. 42.

yerine gazetede çalışan Enderunlu Lütü'yü göndermişti. Lütü ben Vahdeti'yim diyerek saraydan toplam 450 lira para almıştı⁷¹. 31 Mart sonrası yargılamalar sırasında Vahdeti bunu inkar etse de olaydan habersiz olması pek mümkün görünmemektedir.

31 Mart Olayı incelendiğinde Vahdeti'nin Volkan gazetesi ne kadar etkili bir rol oynamışsa, kurduğu *İttihad-i Muhammedi Cemiyeti* de aynı oranda rol almıştır. Aslına bakılırsa *İttihad-i Muhammedi* adında bir cemiyet zaten geçmiş dönemde kurulmuştur. Hatta cemiyetle ilgili bilgileri Volkan gazetesinden elde etmekteyiz: “*Cemiyetin ismi İttihad-i Muhammedi Cemiyetidir. 1317 sene-i hicrisinde Dar-ül Hilafede teşekkül etmiştir*”⁷². Cemiyetin başında Emirizade Ömer Lütü ve Hacı İsmail Hakkı Bey vardır. Cemiyet, Vahdeti ile görüşerek destek istemiştir. Ancak Vahdeti bu teklifleri reddetmiştir. Bir süre sonra aynı isimle bir cemiyet kurmaya hazırlanan Vahdeti günlerce yazdığı yazılarda bu cemiyeti ve kurucularını yerden yere vurmıştır.

İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin Hakikati başlığı ile yazdığı yazılarda, halkı din ve şeriat için ayaklandıracak olan birkaç zavallı yüzünden Avrupa'nın müdahalesine sebep olunacağını dile getirir⁷³. Yine aynı sayıda ki bir başka yazısında şeriata hizmet etmenin yolunun ihtilal değil neşriyat olduğunu belirtir. Kendisinden destek isteyen cemiyetçilerin İhau'l-Arab Cemiyeti'ne alet olduklarını belirten Vahdeti çok yakında cemiyetin temiz ellere geçeceğini belirterek kuracağı yeni oluşumun sinyallerini vermiştir⁷⁴. Nihayet 13 Mart 1909 tarihli Volkan'da bir beyanname yayınlarak gerçek *İttihad-i Muhammedi Cemiyetine* girmek isteyenlerin Volkan idarehanesine gelmelerini duyurur.

Tüm bu yayınların sonunda yeni *İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin* nizamnamesi Volkan gazetesinde yayımlanır⁷⁵. Nizamnamede “*cemiyetin reisi Hazreti Muhammed Mustafa (sav)dır*” denilmekte ve yönetim kurulunu oluşturan 26 kişinin ismi yer almaktadır. Bu isimlerden bazıları şunlardır: *Sehl Fazıl Paşa, Mehmet Sadık Efendi, Bediüzzaman Said-i Kürdi İbni Mirza, Binbaşı Refik, Derviş*

⁷¹ Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 385-395.

⁷² **Volkan**, 17 Şubat 1909, No: 48.

⁷³ **Volkan**, 9 Mart 1909, No: 68.

⁷⁴ **Volkan**, 10 Mart 1909, No: 69.

⁷⁵ **Volkan**, 16 Mart 1909, No: 75.

Vahdeti, Şeyh el-Hac Mehmet Emin Efendi. Cemiyet, Kanun-i Esasi dairesinde çalışacağını belirterek kapılarının herkese açık olduğunu duyurur. Ayrıca cemiyete üye olmanın İslam'a aykırı olmadığı ve diğer cemiyet ve partilerin varlığının meşrutiyetin vazgeçilmezi olduğu ifade edilir. Sırada cemiyetin resmi olarak açılışı vardır. Cemiyetin açılışı Ayasofya'da okutulan bir mevlit ile yapılır. 3 Nisan 1909 tarihinde yapılan açılış mevlidine önemli bir kalabalık toplayan cemiyetin üye sayısı da her geçen gün artacaktır. Mevlit bir gövde gösterisine dönüşür. Kalabalık cami dışına taşmıştır. Derviş Vahdeti bir de konuşma yaparak cemiyetin amaçlarından bahseder.

Cemiyetin bu hareketliliği yabancı basına da yansır. Paris'te yayınlanan *Eko de Paris* gazetesinin 12 Nisan 1909 tarihli nüshasında yer alan bir haber adeta yaklaşan fırtınayı haber vermektedir. 31 Mart Olayı'ndan bir gün önce yayınlanan haber Paris'teki Osmanlı elçiliğinden tercümesi yapılarak İstanbul'a gönderilmiştir. Haber İstanbul'a ayaklanmadan sonra ulaşmıştır. Gönderilen tercüme özetle şöyledir: “Şeyhülislam ve ulema meclisi bu kez gayet mühim bir karar alarak meşruti yönetime ve ülkedeki gelişmelere muhalefet etmek üzere yapılan dini yayınları eleştirmiştir. Ayrıca Nisanın 3. günü Sultan Ahmet Meydanı ile Ayasofya Camisinde büyük bir toplantı düzenleyen İttihad-i Muhammed-i Cemiyeti'nin gösterisinin manasız, programsız, sebepsiz ve amaçsız olduğuna karar vermişlerdir. Bunun meşrutiyeti ve hükümeti düşürmek amacıyla iyiyi kötüyü ayırmaktan uzak bir takım medrese öğrencilerinin marifetiyle ortaya konan bir gericilik kıskırtması olduğunu söylüyorlar. Şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri bu tip hareketleri durdurmak için gereken tedbiri alacaklarını ve şer-i şerifin hiçbir tehlikeye maruz olmadığını ve her şeyin yolunda olduğunu söylemişlerdir. Fakat durum Genç Türk Fırkası'nın zannettiğinden daha vahimdir. Her gün güya İslam kurallarını neşretmek üzere yeni yeni dergi ve gazeteler yayınlanıyor. Bunlardan el-İslam gazetesi İslamın savunulması ile ilgili görülmemiş bir sertlik ortaya koyuyor. İttihat ve Volkan gazeteleri de bu gazeteyle ortak hareket ediyorlar. Osmanlı'nın meşrutiyet yanlıları bu irtica unsurlarını zapt edecekleri inancındadırlar. Fakat şurası gözden kaçırılmamalıdır ki İslam dini bütün Türklerin vicdanını oluşturur. Din hükümlerinin Sünni ulemasınca kabul edilen tarzdan başka şekilde açıklanması mümkün değildir. Meşhur bir müftü 'ictihat kapısı kapalıdır' demiştir. Devletin gelişmesini arzu eden

hükümet ancak sınırlı bir çerçevede önlemler alarak hareket edebilir. Bir de suhteler vardır. Suhteler cüretkardırlar. Sultan Abdülaziz'in halinden 1876 Kanun-i Esasisi'nin ilanında büyük rol oynamışlardır. Az çok hükümet taraftarı olan ulema bugün suhteleri terk ediyorsa da işler değişmeye başladığında onları himaye altına almayacaklarının garantisizliği yoktur. Ulema, suhteler, imamlar, hocalar alınacak önlemler aleyhinde ayaklanırlarsa hükümet ne yapacaktır? Asker ulemaya ateş edecek midir? Yabancı ülke elçilikleri Osmanlı içerisindeki bu çekişmeleri büyük bir dikkatle takip etmektedirler”⁷⁶. Gazetede yer alan bu haber 31 Mart öncesinde oluşan gerginliğin dış basında hissedildiğini gözler önüne sermektedir. Olaydan bir gün önce yazılan bu yazının tercüme edilip gönderilmesi isyanın sona ermesine yakın bir tarihe denk gelir. Açıklamalardan anlaşıldığı gibi aslında haberi hazırlayan gazeteci İstanbul'da yaşanacak olan ayaklanmayı öngörmüş ve İttihat Terakki'yi uyarmıştır.

Derviş Vahdeti gazetesinde yazdığı yazılarda Bismark, Karl Marks, Emil Zola, Darwin gibi isimlerden örneklerle bahsetmektedir. Kendisi Batılı bilgin ve yazarlar hakkında bilgi sahibidir. Dini konular da yapılan yazılarda da halkı etkilemesini bilen gazete İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olduktan sonra ününü daha da artırmıştır. Vahdeti, Diyarbakır'dan döndükten sonra *meramını anlatmak için* gazete yayınlamaya başladığını ve *insanlığa hizmet için* bir cemiyet kurmak istediğini söylemiş ve bunlarda da başarılı olmuştur. Gazetede yazıları neredeyse miting meydanlarında veya vaaz kürsülerinde okunan metinler gibi heyecan vericidir.

2- SERBESTİ GAZETESİ BAŞYAZARI HASAN FEHMİ BEYİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

31 Mart öncesinde İttihat Terakki ve muhalefet arasındaki mücadelenin son noktaya ulaştığı olay kuşkusuz Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi olmuştur. Hasan Fehmi'nin cenaze töreni muhalefetin hükümet ve İttihat Terakkiye gözdağı verdiği bir gösteriye dönüşmüştür. Halk, özellikle hukuk ve mülkiye öğrencileri bu olaya

⁷⁶ B.O.A., Y..EE..KP., Dosya No: 34, Gömlek No: 3387.

yoğun tepki göstermişlerdi. Gerek Meclis-i Mebusan gerek Bab-ı Ali önünde cesur eylemlerde bulunmuşlardı.

1874 doğumlu olan Hasan Fehmi Bey II. Abdülhamit rejimine karşı verdiği mücadele nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kalanlardandır. Paris ve Mısır'da Jön Türklerle beraber çalışmıştır. Mülkiye'de okumuştur ve gazeteciliğe merak sarmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra diğerleri gibi o da İstanbul'a döner. Mevlanazade Rıfat'ın çıkardığı *Serbesti* gazetesinde başyazar olarak çalışmaya başlar.

Hasan Fehmi, Abdülhamit ve İttihat Terakki'yi hedef alan yazıları ile dikkat çekiyordu. Bu muhalif gazeteci 6 Nisan 1909 akşamı arkadaşı Mülkiye Kaymakamlarından Şakir Bey ile Karaköy'den Eminönü'ne geçerken Galata Köprüsü üzerinde vurulmuş, Şakir Bey yaralanmıştı. Saldırgan bu ikiliye yaklaşır "al mevlan" diye bağırarak ateş etmişti. Bu durum Şakir Bey'in gazetesinin sahibi Mevlanazade Rıfat'a benzetildiği ve katillerin hem Hasan Fehmi'yi hem de Rıfat Bey'i öldürmek istedikleri şeklinde yorumlanır⁷⁷. Katil veya katiller bir türlü yakalanamaz.

Bu cinayet bütün dikkatlerin İttihat Terakkiye yönelmesine sebep olmuştur. O günlerde genç bir subay olan Mustafa Turan, Hasan Fehmi cinayetiyle ilgili katillerinin isimlerini vererek durumu şöyle anlatır: "*Katiller kimlerdi? Şimdiye kadar yazılmış olan eserlerin hiçbirinde katillerin ismi, kim oldukları belirtilmemiştir; çünkü bunlar cemiyetin asil fedailerinden oldukları için örtbas edilmişti. Katillerden Rizeli Laz Emin, istibdat devrinde taharri komiseri iken hürriyetten sonra cemiyete fedai olarak girmiş, diğeri ise Üsküdarlı Vahit katillikten müebbet hapse mahkum iken aff-ı umumiden istifade edip hapisten kurtulan bir katildi*"⁷⁸.

Mustafa Turan'ın verdiği isimlerin katil olup olmadıklarıyla ilgili bir delil bulunmadığından, bu fikir şüphelidir. Söz konusu cinayetten yıllar sonra 1926'da Mustafa Kemal Atatürk'e İzmir'de düzenlenmek istenen ve başarıya ulaşmayan suikastın sonrasında yaşanan yargılamalar sırasında Hasan Fehmi'nin katilleri gündeme gelen konulardan biri olmuştur. Atatürk suikastının elebaşlarından olarak

⁷⁷ Cevat Rifat Atilhan, a.g.e., s. 40.

⁷⁸ Mustafa Turan, **Bir Generalin 31 Mart Anıları**, Q-Matris yay., İstanbul, 2003, s. 59.

yargılanarak idam edilen Ahmet Şükrü Bey için hazırlanan iddianamede bu cinayetin azmettiricisi olduğundan bahsedilmektedir.

Ahmet Şükrü İttihat Terakki içerisine girdikten sonra hızla yükselmiş, çeşitli mutasarrıflık görevleri yaptıktan sonra 1913'den sonra Maarif Nazırlığı görevi yapmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Malta'ya sürgün edilen Ahmet Şükrü Milli Mücadele'nin ardından İzmit Milletvekili olarak TBMM'ye katılmıştır. İstiklal Mahkemesinin meşhur yargıçlarından Necip Ali Bey 1926'da hazırladığı iddianamede Ahmet Şükrü için şunları söylüyor: “*Meşrutiyet'in bidayetindeki zamanlarda, Serez mutasarrıfı bulunduğu sıralarda, Halil İbrahim isimindeki adamın, miralay mütekaidi Mustafa Kemal Bey'in öldürülmesinden sonra, aydın bir tenkitçi genç olmaktan başka bir kusuru olmayan zavallı Ahmet Samimin, sonra Hasan Fehmi Beyin nihayet Zeki Beyin öldürülmesinde yegane amil ve saik Şükrü Beydir*”⁷⁹. Mahkemede Ahmet Şükrü bu suçlamaları kabul etmeyecektir. Sonuç olarak katil ve azmettirici olarak olaydan sonra bazı isimler ortaya atılmışsa da Hasan Fehmi cinayeti faili meçhul olarak kalmıştır.

Hasan Fehmi'nin ölümünün ertesi günü olay duyulmaya başlamıştı. İstibdat döneminde Paris'te bulunan ve daha sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye'de siyasi tarih dersleri veren ve İkdam gazetesinde yazılar yazmaya başlayan Ali Kemal Bey derse girer ve şu konuşmayı yapar: “*bugün ders vermediğim; çünkü çok müteessir, son derece mustarip haldeyim. Serbesti başmuharriri, arkadaşım Hasan Fehmi'nin şehadetinin beni düşürdüğü derin teessür, bugün vazife yapmama imkan bırakmadı. O atılan vicdansız kurşun, Hasan Fehmi'nin başına değil söz hürriyetine, fikir hürriyetine, vicdan hürriyetine en basit ve en başta gelen hukuk-ı beşere atılmış bir kurşundur*”⁸⁰. Konuşmasının ardından sınıfı terk eder. Bu konuşma öğrenciler üzerinde derin bir etki yapmış olacak ki okul bahçesine toplanan kalabalık, katiller ve hükümet aleyhine sloganlar atmaya başlamıştır. Okuldan çıkan öğrenci grubu Meclis-i Mebusan ve Bab-ı Ali'ye doğru yürümeye başlamışlardır. Amaçları cinayetin aydınlanması ve katillerin bulunmasıdır. Gençler sadarete yaklaştığında onlara katılan kişilerle beraber sayıları binlerce kişiyi bulmuştur.

⁷⁹ Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, 3. Baskı, Ekicigil Tarih yay., İstanbul, 1955, s. 96.

⁸⁰ Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 119.

Sadaretin önünde toplanan kalabalık Sadrazamla görüşmek istediklerini dile getirmiştir. Bir süre sonra Hilmi Paşa gelerek ne istediklerini sormuştur. Oraya gelen kişiler içerisinde bir temsilci seçilmiş ve Sadrazama dertlerini anlatmaya başlar. O dönem Hukuk Mektebi öğrencisi olan bu genç daha sonra Türk basın tarihi içerisinde önemli yer tutacak olan ve *Gazeteciler Cemiyeti* başkanlığı da yapan Burhan Felek'tir⁸¹. Burhan Felek o konuşmayı şöyle anlatmaktadır: “*Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa uzun boyu ve güzel kıvrak sakalı ve –hiç unutmuyorum- gri renkli güzel ve kusursuz redingotuyla avluya çıktı: Ne istiyorsunuz evladım, diye mülayim bir soru oldu. Bizim taraftan: Kim konuşacak, diye bir ses işitildi. Arkasından Hukuk Mektebi'nde sınıf arkadaşım olan Midillili Sabahattin isimdeki çocuk: Burhan konuşsun dedi. Bu işaret üzerine ben başladım: Paşa hazretleri malumualiniz dün gece Serbesti gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi Bey'i köprü üstünde vurdular ve katil kaçtı. Köprü gibi iki tarafı deniz ve iki ucunda polis karakolu olan bir yerden katilin kaçması mümkün değildir. Katilin bulunmasını istiyoruz, dedim*”⁸². Bu konuşmadan sonra Hüseyin Hilmi katillerin yakalanacağını, bunun için şiddetli emirler verdiğini ifade eder. Görüşmeler sonrasında Sadrazamlıktan ayrılan kalabalık, İttihat Terakki muhalifi bazı gazete matbaalarına uğrayarak Meclis-i Mebusan önüne kadar geldi. Burada Meclis Başkanı Ahmet Rıza ile yine Burhan Felek aracılığı ile görüştüktan sonra grup dağılmaya başlamıştır. Elbette bu tepki sadece Hasan Fehmi'nin katledilmesine değildir. Meşrutiyet'in ilanından beri süregelen olayların patlamasıdır. İttihat Terakki'ye karşı biriken muhalefet tepkisi bu şekilde ortaya çıkıyordu.

Sadaret ve Meclis önünde kalabalıklar toplanmış katillerin bulunmasını isterken, Meclis içerisinde de muhaliflerin verdiği gensoru tartışılmaktadır. İstanbul Mebusu Zöhrap Efendi ve Ahrar Fırkası'na katılmış bazı milletvekilleri (Hamparsum Boyacıyan, Müfit, Rıza Nur, Kasım Zeynel, İsmail Hakkı, Kozmide Efendi) Dahiliye Nezareti'nden katillerin neden yakalanamadığına dair açıklama isterler⁸³. Yapılan çetin görüşmelerde muhalefet, olayın siyasi bir cinayet olduğunu, bu cinayetin Serbesti gazetesinin yayın politikasından kaynaklandığını savunur. Göz göre göre katillerin nasıl kaçtıklarının hükümetçe izah edilmesi gerektiğini belirtir. İttihatçı

⁸¹ **A.g.e.**, s. 121.

⁸² Burhan Felek, “İkinci Meşrutiyet ve İttihat-Terakki Cemiyeti”, **Milliyet**, 7 Mart 1982.

⁸³ Ayfer Özçelik, **Sahibini Arayan Meşrutiyet**, Tez yay., İstanbul, 2001, s. 161.

milletvekilleriye siyasi bir cinayet olmayabileceği gibi şahsi bir cinayet ihtimalinin de göz önünde tutulması gerektiğini dile getirirler. Görüşmeler sonrasında Dahiliye Nezareti'nin gensoruya 4 Nisan 1325 Cumartesi (17 Nisan 1909) tarihinde cevap vermesi kararlaştırılır. Bu karar üzerine Erzurum Milletvekili Varteks Efendi “*Öbür cumartesi mi? O vakte kadar neler olmaz*” diyecektir⁸⁴. Bu sözün ne kadar yerinde olduğu ileriki günlerde yaşanan gelişmelerle görülecektir.

Hasan Fehmi'nin cenazesi de yine kalabalık bir topluluğun katılımıyla kaldırılmıştır. İttihat Terakki'ye karşı oluşan öfke kitlesel şekilde bir kez daha ortaya çıkar. Hasan Fehmi Ayasofya Camiinde kılınan cenaze namazının ardından Sultan Mahmut Türbesi'ne gömülmüştür.

2 a- Basında Hasan Fehmi Cinayeti

Cinayetin duyulmasının ardından İttihat Terakki muhalifi gazeteler sert bir dille olayı kınayan yazılar yayınladılar. *Serbesti*, *Osmanlı* ve *Mizan* gazeteleri 8 Nisan (Rumi 26 Mart) tarihli nüshalarında ilk sayfalarını protesto amacıyla boş çıkarmışlardı. Boş sayfanın ortasında bir taziye yazısı bulunmaktadır. Hasan Fehmi'nin yüceltildiği yazılarda İttihatçılar açıkça hedef gösterilmeye başlanır.

Ahrar Fırkası'nın yayın organı olarak kabul edilen Osmanlı gazetesi, ilk sayfasını tümüyle “*Serbesti-i matbuatın ilk kurbanı, ömrünü menfalarda geçirmiş evlad-ı hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in ruhuna Fatiha*” yazısına ayırdığı 8 Nisan günlü sayısında, öldürülen gazetecinin geniş hayat hikayesine yer verir. Ömer Adil imzasıyla yayınlanan yazıda katillerin bir an evvel bulunması ve hesap sorulması istenirken, Hasan Fehmi'nin de *Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet* fikrinde olduğu ima edilir. Hatta İngiltere'ye gitme sebebi şöyle açıklanır: “*Anglosakson anasının tarz-ı hayat ve maişetlerini yakından tedkik maksadıyla Londra'ya gitti İngilizceyi suhuletle tekellüm ve o lisanla muharrer asar-ı ictimaiyeden istifade edecek surette öğrendi. Maksadı şu halk-ı Osmaniye bihakkın hür edecek esbabı araştırmak idi*”⁸⁵. Yazının devamında Mizancı Murat ve Ahmet Rıza ile Paris'te çalıştığı ve Padişah tarafından gönderilen paraları hiçbir zaman kabul etmediği

⁸⁴ A.g.e., s. 167.

⁸⁵ Osmanlı, 8 Nisan 1909, No: 23.

belirtilir. Ömer Adil yazısını şu cümle ile bitirir: “*Hürriyet-i hakikiye şekl-i hükümetten değil, kalb-i milletten doğar*”.

Gazete, olay anında Hasan Fehmi'nin yanında bulunan Şakir Bey'in ağzından o gün yaşananları nakletmiştir. Ayrıca Sadrazamlık ve Meclis-i Mebusan önünde yaşanan olaylara da yer vermiştir. Gençliğin cinayet karşısındaki tavrı da gazetenin övgüsünü almıştır: “*Meşrutiyet'in sahib-i müstakbeli olan gençler dün efkar-ı umumiyyeye karşı bir yed-i muhannesin savurduğu zalim kurşunun sine-i matbuata açtığı yara ile müteellim oldular. Dünkü tezahürat-ı hürriyetperverane memleketimizde efkar-ı umumiyyeyi inkar edenlere bütün varlığıyla cevap verdi*”.

Serbesti gazetesi de 8 Nisan nüshasındaki boş sayfaya iki satır olarak Osmanlı ile aynı yazıyı yazmıştı. Hasan Fehmi'nin bir fotoğrafının da basıldığı gazete sert şekilde katillere ateş püskürür. Hasan Fehmi'ye hitaben, İttihat ve Terakki'yi hedef alan bir metin yayımlanır: “*Ey mücahid-i Zışan-ı hürriyet... biz senin tabutunda bir ölü değil gayretin, hamiyetin, milliyetin, insaniyetin misal-i mişahhasını naklediyoruz. Seni öldüren o kanlı el senin münezzeh fikrini, o mukaddes ruhunu tercim ediyordu*” denilirken İbn-ül Mahmud Asım imzalı yazıda “*Vatan, bu hainlerin pençe-i istibdadından kurtarılmalıdır. İstibdad bir merkezden kalktı. Merakiz-i müteaddideye geçti. Bu, vatan için müthiş bir felakettir. Ey tercüman-ı ifade-i millet olan matbuat çalışınız, vatani pençe-i istibdadın kuvve-i muhribesinden kurtarınız*”⁸⁶.

Mizan gazetesi; “*Şehid-i Hürriyet Hasan Fehmi Beyin Ruhuna Fatıha*” yazısını ilk sayfaya yerleştirerek yayınlanmıştır. Murat Bey yazısında direk olarak İttihat Terakkiyi işaret ederek cinayeti siyasi olduğunun altını çizer. “*Serbesti refik gazetemizin ser muharriri Hasan Fehmi Bey bugün ser-kâr bulan hürriyet mücahidlerinin bir kaçına değer bir mümtaz-ı hilkat ve millet idi. Hasan Beyin şahsında cinayetkarane hedef kasd olan bir şahs-ı münferid değildir. Hamiyet-i milliye-i Osmaniye ve İslamiyenin kendisidir. Altı yüz senelik bir hanedan-ı necabet ünvanın elinde bile bekası caiz görülmeven istibdadın, hafi ve hodbin vücudsuz bir cemiyetin elinde bırakılması dinen, hamiyeten, hükümeten caiz olmadığını inzar-ı ümmete izah ve ilan etmek gayretinde teferrüd etmiş bir mücahid-i hak ü adl idi...*”

⁸⁶ Serbesti, 8 Nisan 1909, No: 132.

Memleketimizde hükümet varsa bu vaka-i azimenin ehemmiyetini iyice ihata etmeli vazifesini tam olarak ifa etmelidir... İcraatına dört gözle intizar edeceğiz. O vakte kadar aziz vatandaşlarımıza kemal-i sukunet ile asayişin ihlaline sebep olabilecek nümayişlerden tevakki etmelerini selamet-i memleket namına olarak tavsiye eyleriz. Fakat hükümetin yokluğu fiilen tebeyyün edecek olursa vatanın halası lüzumunu ilan etmeye katiyen tereddüt etmeyeceğiz”⁸⁷. Gazetede ertesi gün daha keskin bir yazı yayınlanır ve yaşanan gelişmelerin kabullenilmesinin mümkün olmadığı vurgulanır. “Kahraman ordular, askerler gayret-i Allah zuhuru ile istihsal-i hürriyet ettiler. Hüviyet-i meçhul bir çete, fırsatı ganimet edinerek Yıldız’dan istibdad dolabını sirkat eyledi. Bab-ı Ali’nin böyle bir çeteye yataklık ettiği tahakkuk ederse, böyle bir Bab-ı Ali’yi biz üzerimize hakim değil ayağımıza toz olarak bile kabul edemeyiz. Artık kafidir, milletin tahammülü kalmadı”⁸⁸.

Dönemin en büyük ve en eski gazetesi İkdam da cinayeti kınayan yayınıyla dikkat çekmektedir. Diğer gazeteler gibi Hasan Fehmi’yi öven ve katilleri lanetleyen yazılar İkdam’da da görülmektedir. “Bu gazada, gazay-ı hürriyette zafer Hasan Fehmi’nindir, o ruh-ı pâkindir, hezimet ise muarızlarınınındır. Çünkü kalemen galebe çalamayınca bu suret-i hainanede istimal-i silah etmek, insanı bir derece daha tezlil eylemekten maada bir işe yaramaz. Heyhat, bu mühinane kurşunlar şimdiye kadar ömrünü menfalarda geçirmiş bir evlad-ı hürriyete tesadüf ederse bu vatanın felahı büyük manialara tesadüf etmez mi?”⁸⁹.

Muhelif gazeteler incelendiği zaman 31 Mart öncesinde havanın nasıl gerginleştiği net olarak görülmektedir. İkdam gerginliği dile getirir: “hürriyet-i hakikinin vatanımıza henüz dahil olmadığını, siyasi esaretin bütün çirkinlikleriyle yerinde durduğunu bütün fecaati ile isbat eden dün geceki vahşi cinayet, ertesi sabah biçare halkımızın temiz yüzünde büyük matem kederini husule getirdi. Şimdiye kadar felaketten felakete, istibdadtan istibdada atılan İstanbul halkı dün sabah nazarları yeni bir istibdadın kabusu ile korkuya duçar olduğu halde bir ıstırab-ı meçhul içinde dolaşıyor”⁹⁰.

⁸⁷ **Mizan**, 8 Nisan 1909, No: 119.

⁸⁸ **Mizan**, 9 Nisan 1909, No: 120.

⁸⁹ **İkdam**, 8 Nisan 1909, No: 5341.

⁹⁰ **İkdam**, 9 Nisan 1909, No: 5342.

31 Mart'ın bir numaralı sorumlusu olarak görülen Derviş Vahdeti ve Volkan gazetesinin olaya yaklaşımı biraz ilginçtir. Ne olayın öğrenildiği gün ne de sonrasında diğer gazetelerin yaptığı gibi protesto amaçlı olarak ilk sayfa boş bırakılmamıştır. 8 Nisan nüshasında 3. sayfada *Cinayet* başlığı altında haberi şu şekilde vermişlerdir: “*Evvelki gece saat beş buçukta, Serbesti refikimizin sermuharriri Hasan Fehmi Bey ile mülkiye kaymakamlarından Şakir Bey Galata'dan İstanbul'a geçtikleri sırada Hasan Fehmi Bey köprü üzerinde henüz hüviyeti anlaşılmayan bir zabıt tarafından 'Al Mevlan' diyerek evvela Şakir Bey revolver kurşunuyla cerh ve badehu diğer atılan üç el kurşun ile sermuharrir Hasan Fehmi Bey şehid edilmiştir... Dün Mevlanazade Rifat Bey Zabtiye Nezareti'ne vuku bulan müracaatında Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey'i de orada gördüğünden Hasan Bey'in vefatını kendisine haber verdiği zaman 'Şahsiyat ile uğraşanların akıbeti böyle olur!' cevabını almıştır. Aferin Ahmet Rıza Bey'e! Doğrusu güzel nasihat, güzel taziye! Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek! Bakalım katil meydana çıkarılacak mı? Yoksa bu da millete bir ders-i ibret olarak kalacak mı?’”⁹¹. Gazetenin bu nüshasında asıl önemseddiği konu İttihad-i Muhammedi Cemiyeti ve bu konuyla *La Turki* gazetesinde ilgili çıkan haberdir. Ertesi gün yayınlanan Volkan'da da İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin etkileri üzerine uzun bir yazı yazılmıştır.*

Aynı günlerde Volkan'a gönderilen “*Bir zabıt*” imzalı tehdit mektubu Vahdeti'nin cevabıyla birlikte gazetenin sayfalarını süslüyordu. Ancak cenazenin kaldırıldığı günün ertesinde (10 Nisan) Derviş Vahdeti, konuyla ilgili *Mersiye* başlıklı bir makale yayınladı: “*Hasan! Ey İbn-i Fatıma'nın hem-namı olan Hasan! Onunla senin aranda, büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehid edildi. Sen de onun gibi öksüz, sen de garip olarak şehid edildin. O Yezidilere muhalif idi. Sen de aynı fırkaya muarız idin. Yezidiler, hükümet-i İslamiyeyi gasb etmişlerdi. Bunlar da hükümet-i Osmaniyeyi zabt etmek istemişlerdi. O, Allahın emri bize biattir diyordu, sen de Kanun-i Esasi ki şerattir, vacibe-i zimmet, ona itaattir diyordun. Nedir bu aranızdaki münasebet, Hasan? Sen o musun, yoksa o, sen? Ona, alem-i İslamiyet, melekîyyet, kan ağladı. Sana da bütün Osmaniyet, insaniyet ağlıyor. Git Hasan! Ebi Talib'in oğluna, Kureyşi'nin hafidine, benden de selam söyle! Vahdeti de geliyor de, kabulümü rica eyle. Hasan! Ey*

⁹¹ **Volkan**, 8 Nisan 1909, No: 98.

kurban-ı hürriyet Hasan! Burada beni nasıl deragüş ediyorduysan, orada da visaline layık eyle! Ne idi o tatlı diller! Beni herkese, hadden efsun takdimler! –Monşer! Derviş yok mu? Hepimizden cesurdur- diyordun koşup koşup beni bağına basıyordun. Monşer diyenlere; ne yalan söyleyeyim kızarım, lakin senden her vakit, onu bekliyordum... ”⁹².

Vahdeti'nin diğerlerinin aksine iki gün sonra bu konuyla ilgili sert yazılar yazmasının gerekçesini belki de kamuoyunun ilgisinde aramak gerekir; çünkü hem ilk gün gençlerin kalabalık şekilde toplanarak katili istemeleri hem de cenazesine katılanların çokluğu Vahdeti'yi buradan bir hareket başlatacağına inandırmıştır. Zaten daha sonra ki yazılarında halkı açıkça isyana davet etmesi bunun göstergesidir. “Hükümetten talep: Ya şehid-i hürriyet Hasan Fehmi Beyin katilini bulmalı, yahud – malum olan- beş kişiyi vatan haricine çıkarmalı. Bu ikiden maadası milletin galeyanını teskin edemez”⁹³. Burada sözü edilen beş kişi şunlardır: Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Bahaeddin Şakir (Şura-yı Ümmet gazetesi sahibi), Rahmi ve Talat Beyler. Bir gün sonraki yazısında Vahdeti İttihatçıları bu işin sorumlusu olarak hedef gösteriyordu. “Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İsbat edelim. İşte mezalim! İşte İstibdad! Meydanda. Bunları def etmek için fikr-i serbesti lazım değil mi? İşte meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda. Eğer o mezalime, o istibdada –ki Şeref Sokağı'nın pis, murdar elleriyle icra ediliyor⁹⁴- boyun eğsek kansız bir millet olduğumuza dünya kâni olacak. Haysiyet-i milliyemiz pâ-mâl-i hakaret olacak. Eğmeyelim. Bu cinayetlere katiyen boyun eğmeyelim. Çünkü nüshamızda zikrettiğimiz beş kişi ki, Şeref Sokağı bunlar demektir. Bunları behemehal vatandan harice atmağa çalışalım. Zira bunlar, Avrupa'da geçirdikleri hayat-ı sefilanenin acısını şimdi milletten çıkarmaya bakıyorlar. Bu beş kişide zerre kadar vatan muhabbeti yoktur... Ey sahib-i vekar asker! Vatanın selameti yed-i kahharanenizededir. Lakin bütün bir asker vekarıyla, bütü bir İslam kalbiyle, şu heyecanlı feryadıma, bi-arafane olarak atf-ı nazar ediniz! Vatan parçalanacak, haysiyet-i milliyemiz düşmanların ayakları altında... Durmayınız! Hemen umumi bir kongre teşkil ediniz. Milletin anlaşmaması ne ise ortaya koyunuz! Halli lazım gelen mesaili hallediniz! Yoksa bu memlekette bu hal çok değil, birkaç ay daha devam

⁹² **Volkan**, 10 Nisan 1909, No: 100.

⁹³ **Volkan**, 11 Nisan 1909, No: 101.

⁹⁴ İttihat ve Terakki'nin genel merkezi Şeref Sokağı'ndadır.

edecek olursa el, boğazlardan donanmalar, hududlardan da ordular baş gösterecek... İşte mezalim, işte meşrutiyet! Çaresi ise umumi bir içtima-i ümmet. Fakat Hasan'ın katilini bulmak da vacibe-i zimmet. Başka türlü teskin-i helecan emri muhal"⁹⁵. 31 Mart Olayı'ndan hemen önce yayınlanan bu yazılar aylardır süren İttihat Terakki karşıtı tavrın artık açık bir savaşa dönüştüğünü göstermektedir.

İttihatçı basınsa Hasan Fehmi cinayetine temkinli yaklaşır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organları olan *Tanin* ve *Şura-yı Ümmet*, olayı siyasi cinayet olarak değil, şahsi bir hesaplaşma olarak görür. Cinayet teessüfle karşılanmış ve tasvip edilmemiştir. Ancak İttihatçı gazeteler bu meseleyi çok fazla büyötmek istemezler. Şura-yı Ümmet gazetesi olayı vaka-i adiyeye haberi gibi aksettirir: "*Köprü cinayeti hakkında zabıtaca şiddetle icra olunan takibat neticesinde bazı malumat zuhur etmekte ise de şimdilik zabıtaya müşkülât ıka etmemek üzere dercinden sarf-ı nazar olunur*"⁹⁶. Bu bilgiden de anlaşılacağı gibi, gazetenin tavrı olayın adliyeye sevk edildiği ve yorum yapmanın yanlış olacağı şeklindedir.

Tanin gazetesindeyse Hüseyin Cahit, "*Fırsattan İstifade*" başlıklı yazısında: "*Bir cinayet her ne maksatla irtikab edilirse edilsin, daima mucib-i nefret ve müstahak-ı lanettir*"⁹⁷ diyecektir. Ancak işlenen cinayetin siyasete alet edilmekte olduğunu ve muhalif basının ölüyü unutup halkı kışkırttığından bahseder. Zaten gazete öğrencilerin cinayet sonrası tavrını eleştirmektedir: "*Mektep talebelerinin umur-ı siyasiyeye karışmaları ve nümayiş etmeleri ve Meclis-i Mebusan'a giderek istizahatda (açıklama) bulununuz diye ihtaratta (uyarı) bulunmaları cidden mucib-i teessüfat (acınacak) şeylerdendir. Şakirdanın (öğrencilerin) en mühim vazife-i vatanperveranesi istikbal-i vatanı temine matuf (yönelik) mesai-i ciddiye ve ilmiyedir (ilmi ve ciddi çalışmalardır). Siyasiyat-ı ruzmerre gibi tehlikeli bir ateş ile şakirdanın işgal edilmesi vatan için na-kabil-i telif (yeri doldurulmaz) bir ziya-ı elimdir(kayıptır). Şübbanımıza (gençlerimize) nasihatimiz fiilen siyasiyata ademi müdahaleleridir. Ve illa (başka türlü) bu memleket felah bulmaz*"⁹⁸. Bunların yanı sıra İttihatçı basın, cinayetin İttihat ve Terakki eliyle yapıldığı yolundaki haberleri kesinlikle reddetmiştir.

⁹⁵ **Volkan**, 12 Nisan 1909, No: 102.

⁹⁶ **Şura-yı Ümmet**, 10 Nisan 1909, No: 187.

⁹⁷ **Tanin**, 9 Nisan 1909, No: 248.

⁹⁸ **Tanin**, 8 Nisan 1909, No: 247.

Serbesti gazetesinin yazıları sadece İttihat ve Terakki karşıtı değildir. Gazetenin yayınları II. Abdülhamit’i de rahatsız eder. Gazetenin yayınlarının Padişahı üzdüğü ve bu duruma önlem alınması gerektiği Sadrazamlığa da pek çok kez bildirilmiştir⁹⁹. Ali Cevat Bey’in aktardıklarına bakacak olursak Padişahın bu durumdan ne kadar etkilendiğini görebiliriz: “...*bilhassa Serbesti nam gazetesinin zat-ı şahane hakkında kullanmakta olduğu lisan, değil bir padişah, bir şahs-ı adi hakkında bile istimal edilemeyecek derecede perdebirunane (haddini aşarak) ve doğrusu evrak-ı havadisın ekseriyesinin lisanı makamı-ı hilafet hilafet ve saltanatın kudsiyet ve ulviyeti nokta-i nazarından hakikaten bi-edebane olup, bu hal sahib-i nahvet (grur sahibi) ve vekar olan zat-ı hümayunlarını pek ziyade rencide etmekte olduğu cihetle buna artık bir çare bulunulması için hemen her gün Sadrazam Hilmi Paşa’ya vesatetimle (aracılığım) ve vesait-i saire ile iradat-ı seniyye tebliğ olunur ve müşarünileyh tarafından da bunlara ehemmiyet verilmemesi ve yahut yeni matbuat nizamnamesi derdest-i tanzim bulunduğundan bunun neticesine intizar buyurulması maatteessüf zaruri olduğu yolunda maruzatta bulunulur idi*”¹⁰⁰.

Abdülhamit, Ali Cevat Bey’e bu durumdan bahsederken şunları söylemiştir: “*Bu gazeteler ahval-i maziyyeden ve ahval-ı hazıradan bahs eyledikleri sırada bir fırsat bularak her fenalığı bana atfediyorlar*”¹⁰¹. Abdülhamit, Ali Cevat Bey’in gazete yayınlarını durdurmak konusunda yetersiz kaldığını belirterek para vererek basını susturmasını emreder. Ali Cevat basını bu yolla susturabilmenin pek de kolay olmayacağını, çünkü işlerin artık eskisi gibi yürümediğini ifade eder. Gazetelerdeki galeyanın nedeni para veya teşvik eseriyle değildir. Otuz yıl süren idareden haklı-haksız hoşnut olmayan pek çok kişi vardır. Ancak Abdülhamit mabeynden Galip Bey aracılığıyla şansını dener ve para ile basını susturmak ister. Bir kısmı dolandırıcılara kaptırılacak paranın basına dağıtılması Padişahı istediği matbuatı oluşturamayacaktır.

Sina Akşin Abdülhamit’in para vermektten daha sert tedbirler alma yoluna gittiğini belirterek durumu şöyle ifade eder: “*Divan-ı Harbın vardığı sonuçlardan biri de Abdülhamit’in Tüfekçilerinden Miralay Halil’i Serbesti gazetesinin sahibi Mevlanazade Rifat’ı öldürtmeğe memur etmiş olduğu ve bu uğurda görüşmeler*

⁹⁹ B.O.A. Y.PRK. BŞK., Dosya No: 2783, Gömlek No: 107.

¹⁰⁰ Ali Cevat, a.g.e., s. 39.

¹⁰¹ A.g.e., s.39.

yapıldığı merkezindeydi. Yalnız Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinde Saraydan geldiği iddia edilen bu teşebbüslerin etkili olup olmadığı kesinlikle belli değildir"¹⁰².

Abdülhamit'in Mevlanazade Rifat için söylediği sözler de kayda değerdir: "Bu Serbesti gazetesi bizim büyük biraderin (Mehmet Reşat) gazetesidir. Mevlanazade Rifat onun adamıdır. Biraderin bir başkatibi vardır. Gayet zeki ve muktedir bir adamdır. Bu gazeteleri hep o idare eder"¹⁰³. Burada bahsi edilen kişi İhsan Bey'dir. Sultan Reşat'ın padişahlığı döneminde mabeyn katiplerinden biri olacaktır.

Hasan Fehmi cinayetinde Abdülhamit'in payı olduğuna dair hiçbir bilgi elimizde bulunmamaktadır. O dönem içerisinde de bu işin sorumlusu olarak İttihatçılar görülmüştür. Daha sonra meydana gelen olaylar da göz önüne alındığında bu cinayetin İttihatçılar eliyle işlendiğini tezi kuvvetlenmektedir.

¹⁰² Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, s. 41.

¹⁰³ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 40.

II. 31 MART OLAYI

II. Meşrutiyet'in ilanıyla 31 Mart Olayı arasında sekiz ay vardır. Bu sürede yaşanan gelişmeler, adım adım askerlerin ayaklanmasını sağlamıştır. Otuz yıldan fazla süren istibdadın bitmesi ile pek çok gazete ve dergi yayın hayatına atılmıştır. İttihat ve Terakki yanlısı basın ile muhalif basının arası gün geçtikçe açılacak ve karşılıklı saldırılar giderek şiddetlenecektir. Basında görülen çatışma ortamı halk arasında da ayrışmaların oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle ordu içerisinde bu ayrışma daha bariz olarak göze batmaktadır. Alaylı ve mektepli subaylar arasındaki sürtüşme artacak ve çavuşlardan erlere kadar tüm birimleri etkileyecektir. Harbiye mezunu subaylar ordudaki alaylı subayların sayılarını ve etkilerini azaltmak için çeşitli hamlelerde bulunuyordu. Bu tasfiye teşebbüsü orduda kalarak subay olmayı düşünen erbaşları huzursuz ediyordu.

Askerin rahatsızlığının bir diğer sebebi de mektepli subaylar tarafından uygulanan yeni talim yöntemlerinin çok sıkı olması ve bu yüzden askerlerin namaz kılmaya vakit bulamamasıdır. Subayların siyasetle uğraşması ve askerle yeterince ilgilenmemesi ordu içerisindeki gelişmelerden uzak kalmasına neden olmuştur. Bu boşluk alaylı subaylar ve medrese öğrencileri tarafından doldurulmuştur. Öğrenciler ve alaylılar İttihat Terakkili subaylara karşı askerleri kolayca kışkırtabiliyordu¹. 31 Mart Olayı'na etki eden bir diğer mesele de *serpuş* veya *şapka* meselesidir. O günlerde askerün üniformasında değişiklik yapılması gündemde idi. Değişiklik unsurlarından birisi de askerün başlıklarıydı. Ancak gerici ve muhalif çevreler bunu da bir propaganda aracı olarak kullanmışlar ve askere *gavur serpuşu* giydirilmeye çalışıldığını söyleyerek kışkırtma faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Kamil Paşa kabinesinin düşürülmesiyle başlayan dönem, basında da İttihat Terakki karşıtı bir kampanyayı körüklemiştir. Volkan Gazetesi, halkın (özellikle askerün) dini duygularını bu kampanyanın en önemli silahı haline getirmiştir. Gazeteler her konuyu aralarında bir çatışma aracı olarak kullanabiliyorlardı. Hasan

¹ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Sinan yay, İstanbul, 1972, s. 47.

Fehmi'nin öldürülüşüyle basında tam bir fırtına kopmuş ve bütün oklar İttihat Terakkiye çevrilmiştir. Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit gibi İttihatçıların önde gelen isimleri açık hedef olarak gösteriliyordu. Ortaya çıkan büyük gerginlik ve heyecan en sonunda 31 Mart ayaklanmasıyla doruk noktasına ulaşacaktır.

A- AYAKLANMANIN BAŞLAMASI

12 Nisanı, 13 Nisana bağlayan gece yarısından itibaren Taşkışla'daki 4. Avcı Taburu askerleri ayaklanırlar. Başlarındaki subayları bağlayıp hapsettikten sonra silahlarıyla kışladan çıktılar. Bu tabur, İttihatçıların Rumeli'nden getirdikleri *Nigehban-ı Meşrutiyet* (Meşrutiyet'in Bekçileri) birliklerinin bir taburuydu. Mustafa Turan, isyanda sadece Avcı Taburlarının adının anılmasına rağmen, Taşkışla'da pek çok birliğin varlığından söz eder ve bunlarında isyana katıldığını belirtir: “*halbuki kışlada avcıların birkaç misli kadar fazla hassa ordusu eratı vardı. Bunlar hassa ordusunun ikinci firkasına mensup yedinci ve sekizinci alayların taburları ile mızıka bölükleri, numune ve istihkam bölükleri bir de askeri hapishane vardı. Hadiseyi tertipleyenler kışlada mevcut tabur ve bölüklerin isimlerini tespit etmişler ki, 31 Mart günü üst nizamiye kapısındaki nöbetçi borazan, acı acı her bölüğün adı ile toplanma borusu çalıyor, kışlanın askerleri, kışla avlusunda toplanıyor*”².

Kışlalardan çıkan askerler, Yedinci Alay Bاندosu'nun çaldığı “Ey gaziler yol göründü yine garip sineme” marşı eşliğinde Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerlemeye başlamışlardı. Tophane'deki askerler de kabileler halinde bu gruba dahil olmuşlardır. Hoca kıyafetli bir takım kişiler de askerlere katılmışlar ve “*Ey kahramanlar! Şeriat elden gidiyor ne duruyorsunuz?*”³ diyerek askerleri kışkırtmaya başlamışlardır.

Askerler onbaşı ve çavuşlardan seçtikleri kumandanlarının emrinde bulunuyorlardı. Hamdi Yaşar adındaki bir çavuş da başkumandan rolündeydi⁴.

² Mustafa Turan, **Bir Generalin 31 Mart Anıları**, Q-Matris yay., İstanbul, 2003, s. 73.

³ Mustafa Baydar, **31 Mart Vak'ası**, İstanbul, 1955, s. 23.

⁴ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, cilt I, İstanbul, 1967, s. 143.

İsyancılar ayaklanmaya katılmayan diğer askerleri de elçiler göndererek davet ettiler. Havaya ateş ederek toplanan askerler kimsenin, özellikle de azınlıkların canına ve malına dokunulmamasını birbirlerine telkin ediyorlardı. Sayıları beş bine ulaşan askerler, Meclis-i Mebusan'ın etrafını sardı.

Harbiye Nazırı Rıza Paşa 1. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'yı göreve çağırıp, kargaşalığa son vermesini istedi. Bunun üzerine süvari birlikleri harekete geçirilerek isyancıların üzerine gönderildi. Süvariler, Gedikapaşa'da bulunan askerleri püskürtüp, bir yandan da yollarda toplanan halkı dağıttı⁵. Ancak, askerin birbiriyle çatışmasının, büyük facialara neden olacağı kaygısından dolayı, bir kısım birlikler kışlalarına geri çağırılır.

İsyancı askerlere nasihat etmek ve ne istediklerini öğrenmek için Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi görevlendirilmiştir⁶. İsyancılar Şeyhülislama isteklerini bildirirler. Bunun yanı sıra Meclise gelen bir grup asker taleplerini milletvekillerine iletirler... Böylece farklı istek listeleri ortaya çıkar. İstekler şöyle sıralanabilir⁷:

- 1- Kabinenin tamamen düşürülmesi.
- 2- Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Rahmi, Talat ve Bahaeddin Şakir Beylerin sınır dışı edilmesi.
- 3- Şer'i hükümlerin tamamen uygulanması.
- 4- Açığa alınarak mağdur edilen alaylı subayların tekrar görevlerine iade edilmeleri
- 5- Hassa Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın, 2. Fırka Kumandanı Cevat Paşa'nın ve Taşkışla Kumandanı Esat Bey'in azledilmesi.
- 6- Yaptıkları davranışlar nedeni ile ceza görmemelerinin garanti edilmesi.

İsteklere bakılırsa, askerler meşrutiyete dokunmayacaklar ama İttihat Terakki'nin varlığına son vereceklerdi. Şeriat sınırları içerisinde tek sesli bir meclis ile meşrutiyetin devamı sağlanacaktı. İsyancılara nasihat etmek için gönderilen

⁵ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 55.

⁶ Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK yay, Ankara, 1985, s. 48.

⁷ **İkdam**, 15 Nisan 1909, No: 5348; Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 71-72; Celal Bayr, **a.g.e.**, s. 146; Mustafa Baydar, **a.g.e.**, s. 25; Cevat Rifat Atılhan, **Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası**, İstanbul, 1959, s. 45.

Ziyaeddin Efendi, onları dinledikten sonra isteklerin haklı ve yerinde olduğunu söyleyip, durumu kabineye bildireceğini söyler⁸. İsyancı askerler, Şeyhülislamın tutumuyla daha da cesaretlenirler.

Askerlerin istekleri hükümete ulaştıktan sonra Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nazırı Rıza Paşa ve Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Efendi saraya gelirler. Ortaya çıkan zaruri sebeplerden dolayı kabinenin istifasını padişaha sunarlar. Hilmi Paşa, sunduğu istifa dilekçesinde özetle şu konulardan bahseder: *“Avcı taburları ve onlara katılan askerler sabah erken saatlerden itibaren ayaklanarak Sultanahmet Meydanı ve Meclis önünde toplanmışlardır. Kendilerine nasihat için gönderilen Şeyhülislama isteklerini bildirmişlerdir. Ayaklanan asker üzerine kuvvet göndermek çok daha vahim sonuçlar doğurabilir, ortaya çıkan karmaşa sırasında vatandaşların ciddi zararlar görebilir diye bu müdahaleden kaçınılmıştır. Memleketin selameti için istifamızı sunmayı uygun bulduk”*⁹.

Hükümetin istifası Padişah tarafından kabul edilir. Vakit kaybedilmeden Tevfik Paşa öncülüğünde yeni bir kabine oluşturulur. II.Abdülhamit hatıralarında, istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa’yı suçlar. II. Abdülhamit’e göre istenseydi bu isyanın büyümeden bastırılabilirdi: *“Vakanın mesuliyetine iştirak etmemek için ben karışmadım. Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinde azm ü meram olsaydı iki saat içerisinde kıyam bastırılırdı. Çünkü adamlarımın tahkik ve teminlerine göre en evvel hareket eden birkaç askermiş. Bunları iğva eden (azdıran) ‘Hamdi Çavuş’ adlı bir Arnavudu bulan ve para veren de Kamil Paşazade Sait Paşa idi... Hüseyin Hilmi Paşa ile arkadaşlarında aciz ve tereddüt olmasaydı, ‘31 Mart hadisesi’ bir saatten ziyade devam etmez belki de hiç olmazdı. Yangın bacayı sardıktan sonra Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi istifa etti. Ayasofya meydanında toplanmış olanlar, Kamil Paşa’nın sadareti ile Nazım Paşa’nın Harbiye Nezaretini istediler. İhtirası teşdid (istekleri şiddetlendirmek) etmiş olmamak için bitaraf Tevfik Paşa’yı sadarete nasp ve Gazi Ethem Paşa’yı da Harbiye Harbiye nezaretine tavsiye ettim”*¹⁰.

⁸ Cevat Rifat Atılhan, **a.g.e.**, s. 46.

⁹ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 91.

¹⁰ **İkinci Abdulhamid’in Hatıra Defteri**, Selek yay., İstanbul, 1960, s. 137; Abdülhamit’in Sait Paşa’nın Hamdi Çavuş’a para vererek isyanı teşvik ettiği iddiası Ahrar’cılarının rolünü de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Daha sonra ki bazı örneklerde Ahrar’cılarının isyandaki diğer faaliyetlerini göreceğiz.

II. Abdülhamit, hükümet değişikliğinin ardından bir irade-i seniye hazırlatarak, mabeyn baş katibi Ali Cevat Bey aracılığıyla Sultanahmet'te toplanan askerler ulaştırır. Ali Cevat Bey, iradeyi önce Meclis-i Mebusan'da ardından da meydanda okur. İrade-i seniye ertesi gün bütün gazetelerde yayınlanır. Padişah, sadrazamın istifasını kabul ettiğini ve yeni kabinenin kurulduğunu, askerlerin ve onlara katılan kişilerin hiçbir işten sorumlu tutulmayacağını ve affedildiklerini duyurur. Şeriat hükümlerinin her tarafta bir kat daha dikkat ve itina ile uygulanacağı emir buyrulduğundan, artık askerlerin kışlarına dönmelerinin uygun olacağını dile getirir. Ancak padişahın iradesi askerleri sakinleştirmeye yetmemiş ve isyanı sonlandırmamıştır.

Ayaklanan askerlerin, İstanbul'un çeşitli yerlerinden mektepli subayların öldürüldüğüne dair haberler yayılır. Eski bir Tıbbiyeli olan İbrahim Temo hem kendi rastladığı yaralı ve ölü subaylarla ilgili durumu hem de isyan ortamını şöyle aktarır: *“İsyan hakkında bilgi almak üzere sabahleyin erkence mutasarrıflık dairesine vardığımda, Mutasarrıf İpekli Küçük Mazhar, Polis Müdürü Büyük Mazhar ve diğer memurları odalarına kapanmış ve ne yapacaklarını şaşırmış halde buldum. Arnavutköy'de isyancı askerler, Yıldız'dan inerken, iki mektepli subaya rastlayarak vurmuşlar. Ora polisi, mutasarrıflıktan bir tabip istemiş. Çünkü o civarda oturan hiçbir hekim, bunları muayeneye gitmeye cesaret edememişlerdir... Mutasarrıf sen gidebilir misin dedi? Hay hay dedim... İskeleye doğru giderken bir vakitler Romanya'da berberlik ede Çorbacıoğlu Spiru'ya rastladım. Bu delikanlı vaktiyle Mecidiye'de pansörüm idi. Beraber gidelim size yardım ederim dedi. Rum kilisesinin köşesinden, ellerinde tüfeklerle bir manga asker önümüze çıktı. Biri bana: sen burada ne dolaşıyorsun diye sordu. Ben hekimim, bir hastaya bakmaya geldim dedim. Sen mektepli hekimisin suali üzerine, Spiru daha tetik davrandı: baksanıza arkadaş böyle sakallı bir adam mektepli doktor olur mu? Beş vakit namazını kılar bir insandır demesi üzerine askerler defolup gittiler... Birinci katta bir odayı açtılar, sırtüstü yatırılmış yakışıklı bir yüzbaşı cenazesini yatıyordu. Muayene ile yaralarını not ettim. Vefat ettiği için, kadınlara sizlere ömür, yüzbaşı Selahaddin Bey ölmüştür dedim... Karşiki odanın kapısını açtığımızda, süvari mülazımı (teğmen) elbisesiyle adını hatırlayamadığım bir Habeşi subayı uzanmış yatıyordu... Bacağında iki kurşun*

yarası vardı... İlk pansumanı alalacele yapıp... karşı yakadaki Kuleli Askeri Hastahanesine sevk ettim”¹¹.

İsyancıların kurşunlarından nasibini alanlar sadece mektepli subaylar değildir. Bunların yanında yanlışlıkla işlendiği iddia edilen iki cinayet vardır ki çok dikkat çekicidir. Lazkiye Mebusu Arslan Bey’in¹², Hüseyin Cahit’e; Adliye Nazırı Nazım Paşa’nın ise Ahmet Rıza’ya benzetilerek öldürüldüğü dile getirilmektedir. Dönemin gazeteleri ve bazı kaynaklar cinayetlerin yanlışlıkla işlendiğini belirtmişse de kimi görüşler aksini iddia etmektedir. Adliye Nazıra Nazım Paşa ve Bahriye Nazırı Rıza Paşa aynı araba ile Saraya gitmektedirler. Eminönü’ne geldiklerinde askerler arabanın yönünü Meclis’e çevirirler. Meclis kapısında beklerken askerler silaha davranırlar. Buna karşılık Rıza Paşa çizmesindeki silahı çıkarmak isterken açılan ateşle Nazım Paşa kalbinden vurularak hayatını kaybeder. Rıza Paşa ise bacağından yaralanır. Mustafa Turan olay şu şekilde anlatır: *“Asiler yanlışlıkla Hüseyin Cahit Bey diye Lazkiye Mebusu Şekip Arslan Bey’i öldürmüşler. Cesedi sürükleyip parçalamak istemişler; fakat yanlışlık anlaşılmış vazgeçmişlerdi. Hadisenin ehemmiyet ve fecaatini gören Adliye Nazırı Nazım Paşa büyük bir cesaret örneği gösterip hadiseyi önlemek maksadıyla beyanatta bulunmak için pencerelerden birinde göründü. ‘Asker evlatlarım sizleri iğfal etmişler, aldaniyorsunuz, şeriat esasen mevcuttur, ne dine ne şeriata hiç kimse dil uzatamaz’ demeye kalmadı, ‘vurun, öldürün asıl şeriat düşmanı odur’. O aralık bir zabıt Hamdi Çavuşa bağırdı. O anda silahlar patladı Meclis Reisi Ahmet Rıza Bey diye ikinci bir yanlışlıkla Nazım Paşa’yı da öldürdüler”¹³.*

31 Mart Olayı’nın tamamen Masonların *düzmece*si olduğunu öne süren Ecvet Güresin ise olayı şöyle tarif eder: *“Mahşeri kalabalık içinden bir ses yükseliyor:- Bu geçen adam Hasan Fehmi Bey’in katilini bulmak istemeyen Adliye Nazırı Nazım Paşa’dır!. Kışlalarda talimde bulunan ve yahut medreselerde ders okuyan talebe Adliye Nazırını nereden tanır ve onun Hasan Fehmi Beyin katilini bulmak hususundaki ihmali ne bilir. Tabidir ki isyanı tertip edenler her şeyi biliyorlar ve her teferruatı hazırlamış bulunuyorlardı. Nazım Paşa büyük bir korku ve telaşa*

¹¹ **İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları**, Arba yay., İstanbul, 1987, s. 190-192.

¹² Arslan Bey’in adı kaynaklarda farklı şekilde belirtilir: Emir Arslan, Şekip Arslan, Mehmet Arslan.

¹³ Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 76-77.

düştü. Cebinden çıkardığı kağıt parçaları etrafını saranlara göstererek: - Hasan Fehmi Beyin katillerini buldurdum. İşte evrakı, yakında cezalarını çekecekler. Adam sözünü bitirmeden, korku saikasıyla ağzından bir şey kaçırır diye nefer kıyafetine girmiş birinci mülazım Şerif Efendi, arka cebinden tabancasını çıkararak ateşlemiş ve sözünü kesmiştir”¹⁴. Güresin yaşanan olayları Yahudi ve Mason tertibi olarak gördüğünden, Nazım Paşa’nın yanlışlıkla değil bilinçli bir şekilde askerlerin arasına karışmış Mason bir subay tarafından işlendiğini iddia eder.

Son vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi’se olayı daha farklı anlatır: “(Arabayla) köprüünün ortasına vasıl olduklarında her sınıf askerden karışık bir cemm-i gafire rast gelmişler, önlerinde bir atlı süvari polisi komiseri var imiş. Askerler hemen arabanın hayvanlarına sarılmışlar ve ‘Sizin yeriniz Ayasofya Meydanıdır, oraya!’ diyerek arabayı çevirmişler müşarün-ileyhüma her ne kadar saraydan çağırıldıklarını ve nezd-i şahane gideceklerini söylemişler ise de söz anlatmak kabil olmamış na-çar askerle beraber mebusan dairesi kapusuna kadar gelmişler. Arabadan inüp içeri girdiklerinde nagehan (ansızın) arkalarında bir yaylım ateşi edilmiş Rıza Paşa hemen dönerek ‘ne yapıyorsunuz çocuklar?’ demiş ona da süngü çevirmişler, fakat askerinin biri ‘afv edersiniz paşa tanıyamadık’ demiş merdivenden çıkmaya başladıklarında ikinci üçüncü kademe Nazım Paşa bi-ruh olarak düşmüş meğer yaylım ateşi sırasında yaralanmış imiş”¹⁵. Abdurrahman Şeref, Nazım Paşa’nın cesedi bulunduğu saat ve para kesesinin üzerinde olmadığını da belirtir. Ali Fuat Türkgeldi, Ahmet Rıza ve Nazım Paşa arasında benzerlik olduğunu kabul eder. Ancak birinin uzun diğerinin kısa boylu olduğunu söyleyerek Nazım Paşa’nın yanlışlıkla öldürüldüğü iddialarının inandırıcı olmadığını belirtir¹⁶.

Görüldüğü gibi Nazım Paşa’nın Ahmet Rıza’ya benzetildiği için mi, yoksa bilinçli bir şekilde mi öldürüldüğüne dair net bir şey söylemek pek mümkün değildir. Mustafa Baydar da olaydaki çelişkiyi şu şekilde belirtmektedir: “... Bahriye Nazırı Rıza Paşa yaralanmış ve Adliye Nazırı Nazım Paşa ise, güya Ahmet Rıza Bey’e benzetilerek katledilmiştir. Diğer bir rivayete göre de Hasan Fehmi’nin katilini

¹⁴ Ecvet Güresin, **31 Mart İsyanı**, Habora yay., İstanbul, 1969, s. 133-134.

¹⁵ **Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, II. Meşrutiyet Olayları 1908-1909, Haz: Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, TTK yay., Ankara, 1996, s. 166.

¹⁶ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, TTK yay., Ankara, 1949, s. 30.

*bulmadığı için öldürülmüştür*¹⁷. Olayların bastırılmasının ardından Nazım Paşa'nın eşi Nefise Vechiye Hanım'a da Meclis tarafından *hidemat-ı vataniye tertibinden maaş* bağlanmıştır¹⁸.

Lazkiye Mebusu Arslan Bey'in katledilmesi meselesinde ise bu kadar görüş farklılıkları yoktur. *“Mehmet Arslan Bey o gün Beyoğlu'nda öğle taamına birkaç refikini davet etmiş, askerinin isyanını haber alınca yemeğe bakılmayarak Beyoğlu'ndan doğru hizmeti başına koymuş Meclis-i Mebusan piş-gâhına muvâsalatında bir gürültü kopmuş mecliste bulunan mebusan pencerelere koymuşlar Mehmet Arslan Bey'in askerinin içinde debelenmekte olduğunu ve biraz müddet savaştıktan sonra süngü ve kasatura yaraları ile zavallının yere serildiğini görmüşler. Kendisi İstanbul'lu olmadığı gibi askerce su-i fikr peyda edecek hiçbir hal ve hareketi görülmediği cihetle Hüseyin Cahit Bey'in kurban-ı şebaheti (benzerliği) olduğu tahakkuk etmiştir*¹⁹. Arslan Bey'in de Nazım Paşa gibi saati ve para kesesi alınmıştır. Bu iki cinayet, isyan sırasındaki havayı tahmin etmemize yardımcı olabilecek niteliktedir. Askerler ellerine geçirdikleri kişileri subay, nazır, mebus demeden bir anda katledebiliyorlardı.

Ortalık böyle karışık olunca doğal olarak hedefteki isimler can güvenlikleri için saklanmak veya İstanbul'u terk etmek zorunda kalmışlardır. Tanin gazetesindeki yazıları nedeniyle Volkan, Serbesti, Mizan gibi gazeteler tarafından topa tutulan ve isyanda en büyük hedeflerden biri olan Hüseyin Cahit, Rus Sefaretine sığınmak zorunda kalmıştır. Selanik Mebusu Cavit Bey ise yabancı bir dostunun evinde saklanmıştır. 17 Nisanda bu iki isim Rejine Olga adlı bir Rus gemisi ile Odesa'ya hareket etmişlerdir²⁰. Hüseyin Cahit bu yolculuğa çıktıkları anı 17 Mayıs 1909 tarihli Tanin'de *“Onbeş Günde”* başlıklı yazısında şöyle anlatıyor: *“Güverteye çıktığımız zaman vapurumuz Kuruçeşme önlerinde Boğaz'ın sakin sularını yırtarak İstanbul'dan uzaklaşmaya başlıyordu. Galiba semada parlak bir bahar güneşi vardı. Galiba sema temiz ve mavi idi. İki sahilin çiçeklerinden, yeşilliklerinden birer buse olarak geçen rüzgâr ihtimal ki taze bir hayat kokusuyla yüzümüze çarpıyordu. Fakat bizim için şarkın bu güzel mavi seması karanlık, güneşi sönük, rüzgârı soğuk idi.*

¹⁷ Mustafa Baydar, a.g.e., s. 26.

¹⁸ B.O.A. MV., Dosya No: 204, Gömlek No: 70.

¹⁹ Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, s. 165-166.

²⁰ Ali Cevat, a.g.e., s. 185.

Vapurun reh-güzarında açılan sular siyah bir uçurum hissi veriyordu. Her taraf sanki bir duman içindeydi. Ağır bir pençe-i hüznün ve keder kalbimizi sıkıyor, zihne acı bir dalgınlık veriyordu. Hiçbir şey düşünmüyor gibiydik. Fakat bütün hissimizle, ruhumuzla bir mahiyet-i yeis ve fütur içinde müstağrak idik. Cavid'in yavaş sesle bir şey mırıldandığını duydum, dinledim. Elleri cebinde, gözleri baktığı şeyleri görmeyenlere mahsus dalgınlıkla sabit, kendi kendine söyleniyordu: 'Rüzgârın önüne düşmeyen adam yorulur!'. Bila-ihhtiyar ağızdan dökülen şu düstur-ı felsefi şüphesizdir ki kendisinin o sırada damağında canlanmış hayhuy tefekküratın (düşüncelerin) zübde-i elimi (üzücü sonucu) idi”²¹.

Meclis başkanı Ahmet Rıza da tehlikede olanların başında geliyordu. O da isyan haberini alır almaz sırta kadem basmıştır. Ayaklanma günü kendisini gören İbrahim Temo karşılaşmalarını şöyle nakleder: “Cağaloğlu’ndan Soğukçeşme’ye inen sokakta şimdiki Son Posta gazetesinin idarehanesinin yakınında Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey’i acele acele Ayasofya tarafına gider gördüm. Nereye gidiyorsunuz? Mürteciler ellerinde silahlar Ayasofya Camii Şerifi yanında toplanmışlar, bir şeyden haberi olmayan zavallı Adliye Nazırını öldürdüler, seni de belki öldürürler, dönünüz, geliniz bir yerde sizi saklayayım dedim. Teşekkür ederek süratle geri döndü. Saklanacak yerim vardır dedi”²².

Jön Türk dostlarını görmek için Fransa’dan İstanbul’a doğru yola çıkan ve Ahmet Rıza’nın arkadaşı olan Marcelle Tinayre tam da isyan günlerinde İstanbul’a ulaşır. Fransız kadın gezgin İstanbul’a geldiğinde Ahmet Rıza’nın kaçtığını öğrenir. Kendisinden *Yat Kulüp*’te ortaya çıktığı 21 Nisan gününe kadar haber alamamıştır. Marcelle Tinayre, Ahmet Rıza’nın bu süre içinde İstanbul’u hiç terk etmediğini ifade eder²³. Ahmet Rıza ilk gün Ali Cemal Bey’in Şehzadebaşı’ndaki evinde, Talat ve Doktor Nazım Beyle birlikte kaldıklarını belirtir. Sonraki gün bu iki ismin oradan ayrıldığını söyler. Ancak isyan boyunca sürekli bu evde kalıp kalmadığına dair bir şey söylemez²⁴.

²¹ Tanin, 17 Mayıs 1909, No: 253.

²² İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları, s. 196.

²³ Marcelle Tinayre, *Bir Kadın Gezgin Tinayre’nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı*, Çev: Engin Sunar, Aksoy yay., İstanbul, 1998, s. 16.

²⁴ Haluk Şehsuvaroğlu, “İlk Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey’in Hatıraları”, *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1950.

İstifa eden Hüseyin Hilmi Paşa ve Harbiye Nazırı Rıza Paşa da saklanması gereken isimlerdendir. Hilmi Paşa, Padişaha istifasını verdikten sonra saraydan ayrılmış ve önce evine gitmiş, ardından da isyan sona erene kadar pek çok ev değiştirerek saklanmıştır. Kendisinden haber alınamayınca Abdülhamit, Ali Cevat Bey'den Hilmi Paşa'nın durumunun öğrenilmesi ister. Paşa'nın evine hem kendisinin hem de Katip Hakkı Bey'in gittiğini belirten Ali Cevat Bey, Hüseyin Hilmi Paşa'nın evde olmasına rağmen kendileriyle görüşmediğini iddia eder²⁵. Rıza Paşa ise ilk gün Padişahın isteğiyle başkatip Ali Cevat Bey'in Bebek'teki yalısında saklanmış daha sonra o da güvenlikte olacağı bir yere gitmiştir.

Askerlerin kentte estirdiği dehşet rüzgarları bu isimlerin kaçıp saklanarak nasıl akıllıca bir iş yaptığının göstergesidir. Ancak onlar kadar şanslı olmayan pek çok Harbiyeli subay vardır. Süvari müfrezesinin başında Divanyolu'na doğru ilerleyen Yüzbaşı Romülüs İspatari askerler tarafından katledilmiştir. Galata Köprüsü üzerinde İlyas adlı bir subay da askerler tarafından öldürülmüştür. Üstelik cesedi 24 saatten fazla yerde kalmış, askerlerin korkusundan kimse cesedi yerden kaldırmaya cesaret edememiştir²⁶. Olaylarla hiç ilgisi olmayan Şerif Sadık Paşa ve onun katibi Esat Bey de askerler tarafından öldürülmüştür. Bunlar dışında öldürülen subayların isimleri şöyledir: Süvari Teğmen Mümtaz, Üsteğmen Yusuf, Üsteğmen Nurettin²⁷.

B- TANİN VE ŞURA-YI ÜMMET MATBAALARINA SALDIRI

İttihatçılara yönelmiş olan öfke dalgasından onların yayın organları da nasibini almıştır. Volkan ve Mizan gazetelerinin de isyan öncesinde yazarlarını hedef gösterdiği Tanin ve Şura-yı Ümmet gazetelerinin matbaa ve idarehaneleri saldırıya uğramış ve yağmalanmıştır. İkdam gazetesi olaydan bir gün sonra yayınlanan

²⁵ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶ Cevat Rifat Atilhan, **a.g.e.**, s. 51.

²⁷ **A.g.e.**, s. 51; Mustafa Baydar, **a.g.e.**, s. 28; Hasan Amca, Teğmen Mümtaz'ın rütbesinin yüzbaşı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Alpay Kabacalı, **a.g.e.**, s. 128; Bu isimlere bir de İbrahim Temo'nun bahsettiği Yüzbaşı Selahattin eklenebilir. Ancak Atilhan, Mümtaz'ın tam adının Selahattin Mümtaz olduğunu belirtir. Bu durumda Temo'nun bahsettiği Yüzbaşı Selahattin'in, Selahattin Mümtaz olma ihtimali de vardır. Celal Bayar da öldürülenler arasında Teğmen Selahattin ismini saymaktadır. Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 146.

nüshasında, askerlerin Şura-yı Ümmet matbaasına gelerek bütün telefon sistemini kırdıklarını duyurur²⁸. Gazetenin idarehanesi aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel merkezi durumundaydı. Ertesi gün İkdam'da Şura-yı Ümmet ve Tanin gazetelerinin uğradığı saldırı şöyle nakledilir: “*Dün halk İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olan Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri idarehanelerine hücum ederek kapılarını kırmışlar ve derunlarında bulunan gazetelerle alat ve edevatı kamilen yağma etmişlerdir. Makineleri parça parça ettikleri gibi hurufatı da kamilen halka taksim etmişlerdir*”²⁹. Yağma işi matbaa ile sınırlı kalmamıştır. Cemiyet merkezindeki bütün belgeler ve evrak sokaklara atılmıştır. Akşamüzeri matbaa önüne asker getirilerek koruma altına alınmıştır.

Bazı kaynaklarda bu baskın ve yağmanın isyanın ilk günü gerçekleştirildiği belirtilmektedir³⁰. Sina Akşin, ilk gün İkdam gazetesinin sadece telefon hatlarının tahrip edildiği haberini vererek, gazetenin yağmayı gizlediğini, ancak ikinci gün olanları yansıttığını ileri sürer³¹. Fakat yağma olayının ikinci gün olmuş olması kuvvetle muhtemeldir; çünkü isyan sonrasında Hüseyin Cahit, Tanin matbaasına yapılan saldırıdan dolayı uğradığı zararın hükümet tarafından karşılanması için yaptığı başvuruda, 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) Çarşamba tarihini vermektedir³². Bu başvuruda, Hüseyin Cahit matbaadaki zararın iki bin lira olduğunu ve gazetenin yayınlanamamasından dolayı da günlük on lira kaybı olduğunu belirtmektedir.

Abdurrahman Şeref'in olay yeriyle ilgili anlatımı, saldırı şiddetini anlamamıza yardımcı olacak niteliktedir: “*Tanin matbaasını garet olduktan sonra gördüm. Cam, çerçeve oda kapısı, sandalye namına bir şey kalmadıktan başka mürettiblerin hurufatı ve kasaları ve hatta cesim ve güzel basma makineleri parça parça edilmişti. Kin ve garazın insanları böyle asar-ı vahşete sevk ettiğini şayan-ı esef olmakla beraber nadirü'l-vuku değildir*”³³. Tanin matbaası bu şekilde kullanılamaz hale getirilirken İttihat Terakki Cemiyeti'nin kayıt defterleri de elden ele dolaşmaya başlamış, kimlerin cemiyete üye olduğu ve kaç lira aidat ödediği dile düşmüştür.

²⁸ İkdam, 14 Nisan 1909, No: 5347.

²⁹ İkdam, 15 Nisan 1909, No: 5348.

³⁰ Cevat Rifat Atılhan, a.g.e., s. 51; Mustafa Baydar, a.g.e., s.28.

³¹ Sina Akşin, a.g.e., s. 84.

³² B.O.A. DH. MKT. Dosya No: 2802, Gömlek No: 89.

³³ Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, s. 163-164.

Yaşanan olaylar sonucunda bu iki gazete bir süreliğine yayınlanamayacaktır. Ancak Selanik'te 25 Nisan 1909'da Şura-yı Ümmet'in, 26 Nisan 1909'da Tanin'in birer fevkalade nüshaları yayınlanacaktır. Bu özel nüshalar bir hatıra özelliği taşımaktadır. Selanik'teki özel yayınların dışında matbaaların dağıtılmasından sonra Tanin gazetesi 17 Mayıs 1909 tarihine kadar okuruyla buluşamayacaktır. Şura-yı Ümmet içinse bu süre daha uzundur. Olaydan sonra 30 Ekim 1909 tarihinde yeniden yayın hayatına başlayacaktır. Ancak 31 Mart olayına kadar günlük yayınlanan gazete 30 Ekim'den itibaren haftalık çıkmaya başlayacaktır.

İşyanın bastırılmasının ardından olaylara karışan kişiler yakalanarak cezalandırılmışlardır. Divan-ı Harb-i Örfi'deki yargılamalarına ardından Şura-yı Ümmet matbaası yağmasını tahrik ve teşvik etme suçundan Amed-i Divan-ı Hümayun hulefasından *Hakkı Bey* idama mahkum edilmiştir. Tanin matbaası yağmasına iştirak etmekten, Sabah matbaası makinecisi *Asitaneli İlya oğlu Vasil*, *Asitaneli şişeci Münir bin Kadri*, Hacı İlyas mahallesinden *Rauf bin Necib* ve *Veli Emin bin İsmail* üçer yıl kürek cezasına çarptırılmıştır³⁴. Ayrıca bu kişilerin mal ve mülkleri de haczedilmiştir. Öte yandan Hakkı Bey'in İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyesi olması, yağmayı teşvik ve organize etme işinde cemiyetin rolünü ne denli olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

Matbaa saldırıları karşısında basında tepkiler görülmektedir. Volkan ve Serbesti, askerın yaptıklarından memnun bir şekilde; *siz görevinizi yaptınız artık sakin olun, hükümet işini yapsın* havasında matbaa yağmasını pek umursamaz. Ancak İkdam'da yayınlanan bir yazı yağmacıları eleştiren bir niteliktedir. Cemiyet-i İlmiye üyesi Hüseyin Hazım, "*Ahalimize, muazzez asker kardaşlarımıza bir nasihat-ı diniye*" başlıklı yazısında; Şura-yı Ümmet ve Tanin matbaalarına yapılan saldırılar gibi hareketlerden halkın kaçınması gerektiği vurgular. Üstelik halkın dini terbiyesi ve ahlakının buna mani olduğunu belirterek, bu gibi hareketlerin intikam niteliği taşıdığını, bununla dinen yasak olduğuna işaret eder³⁵. Aslına bakılırsa Hüseyin Hazım'ın, saldırıyı bir *intikam hissi* olarak nitelendirmesi, olayları Tanin ve Şura-yı Ümmet'in yaptıklarına karşı bir tepki olarak kabul ettiğini gösterir. Böylece yağmacıların bu yaptığının sebepsiz olmadığı düşüncesi savunulmaktadır.

³⁴ **B.O.A. İ..AS.**, Dosya No: 84, Gömlek No: 1327/Ca-37.

³⁵ **İkdam**, 16 Nisan 1909, No: 5349.

Mizan gazetesinin satırlarına yansıyan karşılıklı bir yazışmaysa tam anlamıyla intikam duygusunun işaretidir. Süleyman Nazif, Mizancı Murat'a hitaben bir mektup gönderir ve mektup 16 Nisan tarihli gazetede yayınlanır. Süleyman Nazif, Murat'la beraber Paris'te istibdada karşı mücadele eden ve Murat'ın Abdülhamit tarafından kandırılıp İstanbul'a getirilmesiyle geri dönen ihtilalcılardan birisidir. Yayınlanmasını rica ettiği mektubunda; matbaa yağmasına katılan kişilerin alçak, namert birer eşkiya olduğunu belirten Süleyman Nazif, hükümetin matbuat için teklif ettiği kanunları, basın özgürlüğü kapsamında eleştirirken, bu saldırıları neden lanetlemiyoruz diye sormaktadır. Bu saldırılar karşısında, bizimde mantık ve insafımız da tarumar mı oldu bu kayıtsızlığımız nedendir diyen Süleyman Nazif, *"10 Temmuzdan sonra bu günleri görmeseydim ve keşke 31 Martta herhangi bir biçareye benzetilerek, Lazkiye Mebusu, Adliye Nazırı gibi öldürülseydim"*³⁶ sözleriyle durumdan duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir.

Murat Bey'in Süleyman Nazif'e verdiği cevap ise tam anlamıyla intikam duygusuyla yazılmıştır. *"Bu hal mutlaka hürriyet-i matbuata karşı bir tecavüz demek değildir. Zira buralara vuku bulan tecavüz o gazete sahiplerinin derince cerh eyledikleri kalplerin teheyüç-i hissiyatından ileri gelmiş şahsi mesail neticesi olarak telakki edilmek daha doğru olur. Hürriyet-i matbuata tecavüz addolunan şu muamele, halk nazarında maznun iki gazete idarehanesine taarruzdan ibarettir. Yani sahipleri kaçmış adi bir 'mala' tecavüzdür"*³⁷.

Murat Bey'in bu kininin sebebini anlamak zor değildir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra İttihat Terakkiye seslenmiş ve hala şube başkanı olduğunu dile getirerek cemiyetin içine girmeye çalışmışken Tanin gazetesi aracılığıyla cemiyet onun hayallerini yıkmış ve İttihat Terakkiye hiçbir bağının olmadığını bildirmiştir. Böylece Mizan'ın yayın politikası tamamıyla cemiyet aleyhine dönüşmüştür. 31 Martta görülen memnuniyet havasının nedeni işte budur. İttihatçı basının saldırıya uğraması en az mektepli subayların saldırıya uğraması kadar önemlidir; çünkü saldırı bir anlık bir taarruz değildir. İçeride zarar verilecek ne kadar malzeme varsa hepsine zarar verilmiştir. Üstelik cemiyetin kayıt defterlerinin alınarak isimlerin elden ele

³⁶ **Mizan**, 16 Nisan 1909, No: 127.

³⁷ **Mizan**, 16 Nisan 1909, No: 127.

dolaşması bunun sıradan bir yağmadan öte planlı bir hareket olduğunu göstermektedir.

C- TEVFIK PAŞA KABİNESİ'NİN KURULMASI

Hüseyin Hilmi Paşa'nın olaylar nedeniyle istifa etmesi üzerine Ahmet Tevfik Paşa Yıldız'a çağrılır ve kendisine sadrazamlık görevi teklif edilir. Abdülhamit, mevcut ortamdan yararlanarak, Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atama hakkını yeniden elde etmek istemiş ancak Tevfik Paşa bunu reddetmiştir. Hatırlanacağı gibi bu istek Sait Paşa'nın istifasına neden olmuştu. Abdülhamit bu konuda ısrar etmek istemişse de olayın Tevfik Paşa'nın istifasına neden olacağı fikriyle kabullenmek zorunda kalmıştır³⁸. Tevfik Paşa Ahrar Fırkası'nın önde gelen isimlerinden İsmail Kemal Bey'e önce Adliye Nazırlığını, eğer kabul etmezse Dahiliye Nazırlığını teklif etmiştir³⁹. Ancak İsmail Kemal bu teklifleri kabul etmez. Sanırım kabul etmemesinin sebebi olayların sonucunun nereye varacağını kestirememiş olmasıdır. Tevfik Paşa'nın katibi Ali Şevki Bey'in 19 Nisan 1909 tarihinde Paşa'nın Berlin'deki çocuklarına yazdığı mektupta, Dahiliye Nazırlığı teklifini ilk olarak Hüseyin Hilmi Paşa'ya yapıldığını ancak Hilmi Paşa'nın hayati tehlikeden dolayı bunu kabul etmediğini bildirir⁴⁰. Muhtemeldir ki Tevfik Paşa bu teklifi usulen kibarlık olarak yapmıştır.

Görüşmelerin ardından yeni kabine şöyle oluşturulur: Sadrazam *A. Tevfik Paşa*, Şeyhülislam *Ziyaeddin Efendi*, Dahiliye Nazırı *Adil Bey* (Adil Bey vekaleten atanır 16 Nisan'da *Rauf Paşa* göreve getirilir), Hariciye Nazırı *Rifat Paşa*, Harbiye Nazırı *Müşir Edhem Paşa*, Bahriye Nazırı *Emin Paşa*⁴¹, Adliye Nazırı *Hasan Fehmi Paşa* (21 Nisan'da istifa eder), Şuray-ı Devlet Reisi *Zihni Paşa* (bir gün sonra istifa, yerine *Raif Paşa*), Ticaret ve Nafia Nazırı *Gabriel Norodonkyan Efendi*, Maliye

³⁸ Ali Cevat, *a.g.e.*, s. 57.

³⁹ Sina Akşin, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁰ İsmail Hami Danişmend, **31 Mart Vakası**, İstanbul, 1986, s.36.

⁴¹ Emin Paşa, Ali Kabuli Bey'in öldürülmesi olayı ve birkaç olumsuz meseleden dolayı görevden alınmış yerine Ferik Emin Paşa getirilmiştir. İsimleri aynı olduğundan bazı kaynaklarda dile getirilmez.

Nazırı *Nuri Bey*, Maarif Nazırı *Abdurrahman Şeref Efendi*, Orman Maadin ve Ziraat Nazırı *Mavro Kordato Efendi*, Evkaf Nazırı *Halil Hammade Paşa*⁴².

Yukarıdaki listeye bakıldığında Şeyhülislam, Maarif Nazırı, Ticaret ve Nafia Nazırı ve Orman Maadin ve Ziraat Nazırları'nın değişmediği görülür. Aslına bakılırsa yeni kabinenin kurulduğunu duyuran Hatt-ı Hümayun'da eski hükümetin *müttefiken* istifa ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Padişah, nazırlardan şu esaslara uygun olarak çalışmalarını talep etmektedir: Şeriata bir kat daha dikkat edilmesi, Kanun-i Esasi'nin korunarak asayişin sağlanması, devletin ülkenin ve tebaanın refah ve mutluluğu için çalışmak⁴³.

Yeni kabineyi zor dünlerin beklediği ortadaydı. Askerler kışlarına dönmemişlerdi ve sükûnet sağlanamıyordu. Üstelik eli sopalı serserilerin mahallelerde dolaşip terör estirdiği haberleri artmıştı. Asayişsizlik giderek artarken polis ve jandarma askerleri de isyancıların dümen suyundan gitmekteydi. Diğer taraftan ülkenin pek çok yerinden Sadarete gelen telgraflar yeni hükümeti tanımadıklarını ve yaşananların hesabının sorulacağını dile getirmektedir. İşte bu telgraflara birkaç örnek: “*Gayr-i meşru bir surette teşekkül eden ve cinayetle mülevves oldukları bütün milletçe malum olan yeni kabineyi kemal-i şiddetle reddederek emirlerine hiçbir suretle itaat etmeyeceğimizi bildiririz*”⁴⁴. 53 kişinin imzasını taşıyan bu telgraf Preşova kasabasından 15 Nisan'da gönderilmiştir. “*Devr-i menhus-ı istibdadın kalplerimizde açtığı cerihalar henüz iltiyampezir olmamıştır. On maha karib nail olduğumuz devr-i dil-ara-yı hürriyet ve meşrutiyet üzerine darbe vurmak fikr-i melanetinde bulunan Kabine'yi katiyen kabul etmeyiz ve bu uğurda feda-yı can etmek ve kanımızın son damlasını akıtmak üzere ahdüpeyman etmişiz. Erzurum'da teşekkül eden Milli Taburları'na iltihak etmek üzere müttefikan ve müttehiden karar verdiğimiz maruzdur*”⁴⁵. Bu telgraf da Hudud-ı Hakani ahalisi namına Horasan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafında gönderilmiştir. Tokat'tan gönderilen bir diğer telgrafta da İttihat Terakki Cemiyeti yanı sıra Hınçak Şubesi ve Taşnak Komitesi'nin de imzası vardır: “*Otuz iki seneden beri bu millet-i muazzama-i ebed-giryana reva görülen zulm-u-i'tisaf kafî değilmiş gibi cebhe-i cerihadar-ı*

⁴² Ali Cevat, *a.g.e.*, s. 191; *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, s. 33.

⁴³ *Takvim-i Vekayi*, 15 Nisan 1909, No: 182.

⁴⁴ İsmail Hami Danişmend, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁵ *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, s. 37.

mukadderatına bu defa da bir çirk-i istihkar sürüldüğü anlaşıldığından, Kanun-ı Esasi'ye kavl-ü-fi'iliyle sadık bir hükümet-i meşrua teessüs edinceye kadar maa-mül-hakaat iki yüz seksen bin Müslim ve gayr-i Müslim nüfus-ı Osmaniyeyi şamil olan Tokat Sancağının İstanbul hükümet-i hazıra-i müstebidesini tanımayacağını maatteessüf arz ile cevabına intizar eyleriz"⁴⁶.

Kabinenin meşruiyeti telgraflarla sorgulanırken olaylar İstanbul'un dışına taşmaya başlamıştı. İstanbul'da başlayan olayların ertesi günü Bursa'da İttihad-i Muhammedi Cemiyeti üyeleri ellerinde yeşil bayraklarla telgrafhanenin önüne gelerek büyük bir gösteri yapmışlardır. Ancak İttihat ve Terakkili subaylar askere söz geçirmeyi başarabildikleri için olaylar büyümeden önlenmiştir⁴⁷. 31 Mart isyanıyla aynı gün Erzincan ve Erzurum'da da askerler ayaklanmışlardır. Erzincan'daki ayaklanma 4. Ordu Kumandanı Müşir İbrahim Paşa ve Şeyh Hacı Fevzi Efendi'nin çabalarıyla büyümeden önlenbilmiştir⁴⁸. Erzurum'daki ayaklanmayı Tümen Komutanı Yusuf Paşa desteklemektedir. Meşrutiyet'in ilanından sonra İran'daki hürriyet mücadelesine destek vermek için oraya gönderilen İttihat Terakki'ci bir grup olayları haber alınca Erzurum'a hareket etmiştir. Kente gelen bu grup isyancıları ürkütmeye yetmiştir. Baskın verir gibi sokaklara dalan bu süvari grubu, yaklaşan büyük bir kuvvetin öncüsü zannedilmiştir⁴⁹. Erzurum'a gelen grubun içerisinde İttihatçıların eski fedaisi Ömer Naci, Kolağası Halil Bey (Enver Paşa'nın amcası), Mülazım Yakup Cemil, Filibeli Hilmi Bey bulunmaktadır. İttihat Terakki bu bölgedeki genç subaylar arasında iyi örgütlenmişti. Onların da desteği ile ayaklanma kan dökülmeden sona erdirilmiştir.

Adana'da baş gösteren olaylar ise bunlardan farklıdır. Ermeniler ve Müslümanlar arasında bir iç savaş görüntüsü veren çatışmalar 14 Nisan 1909'da başlar. Olay patlak vermeden önceki günlerde zaten şehirde iki taraf arasında gerginlikler baş göstermiştir. Mersin'de sahnelenen bir tiyatrodaki Ermenileri birliğe çağıran mesajlar verilmesi Müslümanları tedirgin etmiştir⁵⁰. 14 Nisan'da bir rahibin öldürülmesi de çatışmaların düğmesine basmıştır. Karşılıklı katliamın yaşandığı

⁴⁶ İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, s. 91.

⁴⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, cilt V., TTK yay, Ankara, 1983, s. 92.

⁴⁸ Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 173-174.

⁴⁹ **A.g.e.**, s. 175.

⁵⁰ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 95.

şehirde olaylar üç gün sürmüş gönderilen askeri birlikler sayesinde çatışmalar sona erdirilmiştir. Ancak yaşananların sonucu tam bir felaket olmuş 7000 civarında Ermeni ve 3000'den fazla Müslüman hayatını kaybetmiştir⁵¹. Üstelik olaylar Avrupa kamuoyunda da geniş yankı bulmuş ve Osmanlı Hükümeti'nin üzerine düşen görevleri yapmadığı şeklindeki görüşler Batı basınında yer almıştır. Bu nedenle Hükümet, Hariciye Nezareti aracılığıyla İngiltere'ye olayların izahını yapmıştır⁵².

D- ALİ KABULİ BEY'İN KATLEDİLMESİ

31 Mart Olayı içerisinde yaşanan bir gelişme vardır ki hakkında çok fazla söz söylenmiştir. Binbaşı Ali Kabuli Bey, *Asar-ı Teyfik Zirhlısı*'nın süvarisi ve *Bahriye Silahendaz Taburu* kumandanıydı. Celal Bayar'ın aktardığına göre Ali Kabuli emrindeki askerlerin asilerle birleşmesini engellemek için “*Padişah millete kaimdir. Milleti mahvetmek isteyen her kim olursa olsun bu toprakları onu kahretmek boynumuza borçtur*” şeklinde bir nutuk ile onlara seslenir⁵³. Bu nutuk askeri emir altında tutmayı başarır. Ancak sonrasında isyancı elebaşlarının Ali Kabuli'nin Padişah ve sarayı topa tutacağı yönündeki tahrikleri askeri yeniden baştan çıkarır. Askerler Ali Kabuli'yi kafesli bir erzak arabası içerisinde Yıldız Sarayı'nın önüne getirirler.

Askerler saray önünde *Padişahım çok yaşa* nidalarıyla toplanmaya başlamışlar ve Abdülhamit'i görmek istediklerini söylemişlerdir. Olayın tanığı Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey, askerlerin ısrarla padişahı görmek istediklerini ve *sarayı topa tutacak haini getirdik* dediklerini belirtir. Abdülhamit pencereye çıkarak askerin ne istediğini sorar. Asker, Ali Kabuli'nin sarayı topa tutma niyetinden, kendilerinin maaştan ve rütbe terfisinden mahrum bırakıldıklarından ve yeni Bahriye Nazırı Emin Paşa'dan bahsederler. Bunun üzerine Abdülhamit, “*O adamı bana teslim edin. Ben tahkik ederim*” der ve oradaki paşalara Ali Kabuli'nin koruma altında karakola götürülmesini emrederek pencereden ayrılır. Ali Cevat Bey

⁵¹ Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, s. 38.

⁵² B.O.A. DH. MKT., Dosya No: 2818, Gömlek No: 21.

⁵³ Celal Bayar, a.g.e., s. 144.

Padişah'a "Efendim yorulduunuz" der ve o da "Maşallah! Bizi topa tutacak diyorlar, sormayalım mı?" diye cevap verir. O sıra da dışarıda bir karmaşa olduğunu anlayan Ali Cevat, "Efendim galiba bir şeyler oluyor" der. Bunun üzerine Abdülhamit "Gitsinler baksınlar, bir fenalık olmasın" der. Ama artık çok geçtir. Askerler karakola götürülmesine fırsat vermeden Binbaşı Ali Kabuli'yi süngülerle katlederler. Ali Cevat Bey'in olay üzerine muhafızlara katillerin tutulması için harekete geçmelerini söyleyerek bağırıp çağırması üzerine Abdülhamit "Başkatip ne bağıryorsun? Bu asi herifleri bizim aleyhimize döndüreceksin. Sarayı kurşuna tutturacaksın" diye kızarak azarlar⁵⁴.

Celal Bayar olayın, Padişah'ın memnuniyet dolu ve onaylayan bakışları arasında gerçekleştiğini iddia eder⁵⁵. Abdülhamit ise anılarında "Ali Kabuli Bey'in katlinde medhalim olduğunu sonradan okudum. Bu iftirayı da nefretle reddederim. Eğer ahzisar etmek lazım gelseydi ve ben de buna tenezzül etmiş olsaydım, Ali Kabuli Bey gibi, İnkılapta dördüncü, beşinci dereceyi bile tutmamış ve daha doğrusu hiçbir şey yapamamış bir suçsuz adamı mı katlettirirdim?"⁵⁶ diyerek hakkındaki iddiaları reddeder. Ancak yaşananlara baktığımızda Abdülhamit isyancıların Ali Kabuli hakkındaki iddialarını ciddiye almış olduğunu görüyoruz. Abdülhamit Ali Kabuli için *hiçbir şey yapamamış bir suçsuz adam* ifadesini kullanırken Mustafa Turan da *zavallının hiçbir şeyden haberi yoktur*⁵⁷ demektedir. Ancak olayla ilgili en geniş tahlilleri yapan Sina Akşin'in tespitleri bambaşka sonuçlar ortaya koymaktadır.

Sina Akşin'in incelemeleri, Prens Sabahattin ve Ahrarcıların hem bu olaydaki hem de 31 Mart ayaklanmasındaki rollerini ortaya koymaktadır. Akşin'e göre Prens Sabahattin isyancı askerlerin Abdülhamit'e doğru eğimli olduğunu öğrenince Heybeliada'ya giderek *Avnullah* korveti süvarisi Enver Bey'i ziyaret eder. Kendisine Padişah'ın tahttan indirilmesi gerektiğini söyler. Beraber Beşiktaş kıyısındaki Hamidiye kruvazörüne gelerek Süvari Vasıf Bey ve diğer süvarilerle toplantı yaparlar. Sabahattin'in düşüncesi Abdülhamit'i tahttan indirmek ve Mehmet Reşat'ı başa geçirmektir. Bu düşünce donanma toplarının aracılığıyla Yıldız'a kabul ettirilecekti. Vasıf Bey de bu düşüncelere katılarak ayaklanmanın Meşrutiyet'i tehdit

⁵⁴ Ali Cevat, *a.g.e.*, s. 60.

⁵⁵ Celal Bayar, *a.g.e.*, s. 145.

⁵⁶ **İkinci Abdulhamid'in Hatıra Defteri**, s. 138.

⁵⁷ Mustafa Turan, *a.g.e.*, s. 77.

etmesi durumunda diğer süvarilerle beraber Yıldız Sarayı'nı topa tutacağını belirtir. Ancak isyan sonrasında süvariler bu söylediklerini yapmamışlardır⁵⁸.

Sina Akşin buraya kadar olan bilgilerde Yıldız'ın vurulması için yapılan planı anlatır. Bu durum isyancıların iddialarının temelsiz olmadığını göstermektedir. Belki de askerler süvarilerin niyetlerinden haberdar olmuşlardı. Akşin ayrıca önemli bir noktaya da dikkat çekiyor. Acaba Prens Sabahattin isyanın öncesinde mi donanma ile bir temas kurmuştu? Yoksa olaylar başladıktan sonra bunu fırsat olarak kullanma niyetinde miydi? Akşin'in Mevlanezade Rifat'tan aktardığına göre, başta Prens Sabahattin olmak üzere Ahrar Fırkası, Abdülhamit'i tahttan indirmek ve İttihat Terakki'nin iktidarına son vermek için 31 Mart'ı planlamışlar ve donanma da önceden ayarlanmıştı⁵⁹.

Sonuç olarak Ali Kabuli Bey'in Asar-ı Tevfik Zırhlısı'nın topları gerçekten Yıldız'ı vurma niyetinde olabilirdi. Ancak ayaklanmasının yönü askerlerin Abdülhamit'e bağlılığına dönüşünce daha önce öngörülen planlar uygulanamadı. İsyancılar tertiplemiş olsa da olmasa da sonuçta olaylar onların arzu etmeyeceği bir yola doğru gidiyordu. Abdülhamit'in bu olayla otoritesinin artması yıllarca ona karşı muhalefet eden Prens Sabahattin'i hiç memnun etmemektedir.

E- İSYANA RUMELİ'DE VERİLEN TEPKİ VE HAREKET ORDUSUNUN OLUŞTURULMASI

İstanbul'da patlak veren isyanın Rumeli'de duyulması ile müthiş bir heyecan baş göstermiş ve meşrutiyeti kurtarmak için harekete geçilmiştir. İttihat Terakki'nin en güçlü olduğu yer olan Selanik tansiyonun en yüksek olduğu yerdir. İsyan haberinin Selanik'e nasıl ulaştığına dair çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan en çok dile getirileni, İttihat Terakki'nin en önemli isimlerinden olan Jandarma Yüzbaşı İsmail Canbolat'ın İstanbul'dan Selanik'e "*Meşrutiyet mahvoldu*" ifadesi ile

⁵⁸ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 125-126.

⁵⁹ **A.g.e.**, s. 127.

gönderdiği telgraf tır⁶⁰. Bir başka görüş de ayaklanma nedeniyle İstanbul'la bağlantının kesilmesi üzerine Selanik İttihat Terakki Merkezi durumun öğrenilmesi için Edirne Valisine haber gönderir. Ertesi gün Edirne'ye gelen İstanbul treninden olayları öğrenen Vali Reşit Paşa durumu Selanik'e bildirmiştir⁶¹.

Olayın öğrenilmesi üzerine III. Ordu Kumandanı Ferik Mahmut Şevket Paşa'nın başkanlığında askeri kulüpte bir toplantı yapılır. Toplantıda isyanı bastırmak için Rumeli'de bir ordu hazırlanması ve kamuoyunu harekete geçirmek için Selanik'te büyük bir miting düzenlenmesi kararlaştırılır. Selanik Redif Tümeni'nin bütün taburları silah altına alınır⁶². Selanik'te düzenlenen miting heyecanı daha da artırır. Halk içinden gönüllüler gelip İstanbul'a yürüyecek orduya katılmaya başlarlar. Ohri Milli Taburu Resneli Niyazi Bey komutasında harekete hazır hale gelmiştir. Arnavut Başkım Kulübü de İstanbul'a gitmeye hazır olduklarını bildirirler. Serez'de askerın yanı sıra Rum, Bulgar ve Müslüman gönüllüler Miralay Hasan İzzet Bey komutasında toplanmıştır.

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nezaretine bir telgraf çekerek İstanbul'daki gelişmelerin Rumeli'de halk ve ordu üzerinde büyük bir etki yaptığını ve İstanbul'a gitmek üzere hazırlıklarını bildirerek açıklama ister. Harbiye Nazırı'nın gönderdiği mesajda, karışıklığın hükümet değişikliği ile son bulduğunu, Adliye Nazırı ve Lazkiye Mebusu'nun yanlışlıkla ölümünden başka bir olayın olmadığını, İstanbul'a yürümekten kesinlikle kaçınılması gerektiği belirtilmektedir⁶³. İsyanı bastıracak ordu artık hareket etmek için hazırdır. 15 Nisan'da ilk olarak Selanik'teki birlikler trenle yola çıktılar. Orduya bir de isim bulunmuştur: *Hareket Ordusu*. Celal Bayar bu ismin Mustafa Kemal tarafından konulduğunu ifade etmektedir⁶⁴. Berlin'de ateşemiliter olarak görev yapan Binbaşı Enver Bey'de Selanik'e gelmiş ve Hareket ordusuna katılmıştır⁶⁵. İstanbul'a ilerleyen Ordu içerisinde daha sonra Cumhuriyet Türkiye'sine damga vuracak Mustafa Kemal Bey (Atatürk), Ali Fethi Bey (Okyar), Kazım Bey (Karabekir), İsmet Bey (İnönü) gibi isimler de bulunmaktadır.

⁶⁰ Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 226; Ali Fuad Türkgeldi, **a.g.e.**, s. 34; İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, s. 40; Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, cilt II, İstanbul, 1971, s. 161.

⁶¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 85.

⁶² Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 227.

⁶³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 97.

⁶⁴ Celal Bayar, **a.g.e.**, s. 228.

⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s. 166.

Hareket Ordusu'nun iki taburu 16 Nisan'da Çatalca'ya ulaşır. Haber İstanbul'da heyecana sebep olur. Hükümet ve Meclis durumu endişe ile karşılar. Asker arasında yaşanabilecek çatışmalar önüne geçilemeyecek olaylara sebep olabilirdi. Batılı devletler İstanbul'daki yabancıların güvenliği bahanesi ile İstanbul'a asker çıkarabilirlerdi. Zaten Adana'da yaşanan olaylar Avrupa'da Osmanlı imajını zedelemekteydi. Meclis'te bir nasihat heyeti oluşturarak Çatalca'daki birliklerle görüşmeye gönderilmesi tartışılır. Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey Meclis'te yaptığı konuşmada, isyancı askerin meclis önüne gelerek bir şeyler talep etmesinin normal olduğunu belirterek *“biz milletin mebusu, onların babalarıysak onlarda bizim evlatlarımızdır. Evlat babadan her şeyi isteyebilir... O baba o ailenin bekasını, hayatını idameye muhafazaya mecburdur. Bugün şüphesiz sizde benim gibi gazeteleri okudunuz. Bir devlet-i ecnebiyenin donanması gelmiş, bir tarafta bekliyor. Öbür devlet-i ecnebiyenin donanması öbür tarafta bekliyor. Millet her tarafta heyecan içinde... Şimdi o askerin buraya gelip buradaki askeri kurşun atması işte Osmanlı Milletini mahveder... Oradan gelen asakir bağıryor ki bizim hükümete emniyetimiz yoktur. Şüphesiz, hükümetin gönderdiği heyet-i nasihayı dinlemeyeceklerdir. Onların bütün ümidi bu milletvekillerindedir, başka yerde değil. Onlar ne için geliyor? Buradaki asker (isyancılar) 'biz, meşrutiyetin muhafazası için yemin ettik; biz meşrutiyete taarruz etmiyoruz. Bizim metalibimiz var' diyor. Ben şahidim. Ben burada hiçbirinin ağzından 'biz Meclis-i Mebusanı istemiyoruz, biz meşrutiyeti istemiyoruz' diye işitmedik. Bu asker öyle diyor. O asker (Hareket Ordusu) meşrutiyet için geliyor. O halde arada ne var?”*⁶⁶ diyecektir. Ardından Maarif Nazırı'nın söz alması ile bir nasihat heyeti oluşturulacaktır. Çatalca'ya ulaşan heyet burada Hareket Ordusu ile görüşür. Yapılan görüşme ile ilgili ayrıntıları Heyet adına Üsküp Mebusu Sait Bey Meclis'te anlatır. Sait Bey, gördüğü askerlerin çeşitli subayların idaresinde Hadımköy'e geldiklerini, erkânıharplerinin mükemmel olduğunu, meşrutiyete ve meclise bir suikast olduğunu düşündükleri için geldiklerini dile getirir. Ordunun Meclis'in bir emri olmadan hareket etmeyeceğini söyleyerek açıklamasını bitirir⁶⁷.

⁶⁶ M.M.Z.C., C. 3 . D. 1, İc. 1, s. 40.

⁶⁷ A.g.e., s. 60.

Sait Bey'in açıklamaları milletvekillerinin bir kısmını rahatlatmış gibi görünse de Serfice Mebusu Yorgo Boşo söz alarak rahatsızlığını ortaya koydu. Boşo, *“bu askerin orada kalması bizim talebimizle mi, onların talebiyle mi? Bendeniz diyorum ki biz de tensip orada kalmada... O askerin oraya kadar gelmesine sebep olan mesele nedir? İstanbul'daki askerin askerlik kaidesine muhalif olarak bir hareket yapmasıdır. Velev ki esas itibariyle askerin hareketi meşru görülüşse, bazıları diyor ki meşru, bazıları gayr-i meşru diyor. Fakat askerlik noktasından hareketi mezmun sayılır... Şimdi velev ki bir nizamsızlık vuku bulmuş ise de, o nizamsızlığı diğer bir başka nizamsızlıkla vurmamalıyız”*⁶⁸ demek suretiyle fikirlerini dile getirmiştir. Sözlerinin sonunda da madem ordu Harbiye Nezaretine ve Meclis'e sormadan buraya gelmiştir o zaman biz de onların meşruluğunu onaylayalım diyecektir.

F- İSYANI KONTROL ALTINA ALMA ÇABALARI

Hareket Ordusu'nun İstanbul kapılarına dayanmasının ardından Heyet-i Müttefika-i Osmaniye adı ile birleşik bir cephe oluşturulmuştur. Hazırlanan bildiride imzası bulunan kurucular şunlardır: İttihat ve Terakki, Ahrar Fırkası, Taşnaksutyun Cemiyeti, Rum Cemiyet-i Siyasi, Fırka-i İbad (Demokrat), Arnavut Başkım Merkez Kulübü, Kürt Teavün Kulübü, Çerkez Teavün Kulübü, Mülkiye Mezunin Kulübü, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ile hangileri belli olmayan “sair kulüp ve heyetler” ile “bilumum ceraid-i Osmaniye”⁶⁹.

Bu birlikteliğin sebebi, ayaklanmanın Abdülhamit yönünde bir eğilim göstermesi ve istibdadın hortlamasından duyulan korkudur. Yayınlanan bildiride, Meşrutiyeti tehdit eden durumlara karşı tüm fırkaların aralarındaki tartışma ve çekişmeleri unutacakları ve işbirliği yapacakları duyurulmaktadır. Bu ifade ile zaten durum daha iyi anlaşılmaktadır. Hükümetin ancak Mebusan Meclisi tarafından denetlenebileceği vurgulanırken diğer taraftan ittifak heyetinin, meclis ve hükümet

⁶⁸ **A.g.e.**, s. 61.

⁶⁹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 174-175.

üzerinde *meşrutiyetin koruyucusu* sıfatıyla bir güce sahip olduğu belirtilmektedir⁷⁰. Bu durum bir ironi gibi karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 31 Mart öncesinde İttihat Terakki'nin buna benzer bir anlayışla hakimiyet kurma girişimleri, muhalefetin ağır eleştirilerine sebep oluyordu. Bu çekişme 31 Mart'ın yaşanmasında etkili olurken şimdi muhalefet İttihat ve Terakki ile beraber aynı siyaset tarzını destekliyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Cemiyet-i İlmiye ise oluşturulan bu yapıya dahil değillerdi. Akşin'e göre 31 Martçı iki cephenin (Ahrar ve Ulema) arasına soğukluk girmişti. Bu soğukluk Ahrar Fırkası'nın işine geliyordu. Çünkü işler kötü giderse ayaklanmanın bütün suçu İttihad-ı Muhammedi ve ulemanın üstüne atılabilecekti⁷¹.

Meclis'te de hararetli tartışmalar gözlenmektedir. Ayaklanan askerler ile görüşmek ve onları amirlerine itaate ikna etmek için bir heyet seçilmesi gündeme gelir. 18 Nisan 1909 tarihli toplantıda hem Hareket Ordusu'na gönderilen heyetteki isimlerin görüşleri yeniden gündeme gelmiş hem de isyancılara gönderilecek heyetin kimlerden oluşacağı tartışılmıştır. Bu toplantıda Beyrut Mebusu Süleyman Elbistani söz alarak, kendisinin Hareket Ordusu ile görüşmeye giden nasihat heyetinde olduğunu belirtmiş ve asi askerlere nasihat etmek için bir heyet gönderilmesine gerek olmadığını savunmuştur. Çünkü Hareket Ordusu ile görüşmeye gidildiğinde onlara, *biz size nasihat için geldik* demişler ve karşılığında şu cevabı almışlardır: *bizim nasihate ihtiyacımız yok. Meşrutiyet ve meclis tecavüze uğradı diye geldik*. Buraya gelen askerinin bilinçli olduğuna dikkat çeken Süleyman Elbistani, isyan eden askerlerin de *ahmak* ve *cahil* olmadığını, askerliğe ilk girdikleri günde kendilerine askeri kuralların ne olduğunun öğretildiğini ifade eder. Yaşanan ayaklanmanın bir yanlışlık eseri meydana geldiğini, askerinin yaptıklarından zaten pişman olduğunu, *ağladığını* savunur. Heyet göndererek *“yeniden mi biz onlara yapmayınız diyeceğiz? Zaten biz bilerek yapmadık yanlışlıkla yaptık diyeceklerdir”* sözleriyle heyet gönderilmesinin gereksizliğini vurgulamakla beraber eğer çoğunluk kabul ederse gönderilmesine karşı çıkmayacağını ima eder⁷². Sonuç olarak 10 kişilik bir nasihat heyetinin belirlenmesi ve askerleri kışlalarına dönmeye ikna etmesi kararlaştırılır.

⁷⁰ A.g.e., s. 176.

⁷¹ A.g.e., s. 178.

⁷² M.M.Z.C., C. 3 . D. 1, İc. 1, s. 64-65.

Bir süre sonra Hareket Ordusu'nun Rumeli'ye geri dönmeyeceği gerek meclis gerekse hükümet tarafından anlaşılmıştır. Olayların en sakin şekilde çözülmesi için çareler aranıyordu. İsyanın başlangıcında askere destek verenler yavaş yavaş ağız değiştirerek biran önce bu işten vazgeçmelerini tembih ediyorlardı. Prens Sabahattin gibi isimler olayların hemen bitirilmesi için gazetelerde askere hitaben nutuklar yayımlatıyordu. Böylece isyan sona erecek ve Hareket Ordusu'nun şehre girmesi engellenecekti. Çünkü Hareket Ordusu subayları kendilerine gelen nasihat heyetine isyancıların ve onları teşvik edenlerin cezalandırılmasını gerekli olduğunu ifade ediyorlardı. 1 haftada işler terse dönmeye başlamıştı. 31 Martta İttihatçılar kaçıp saklanmak zorunda kalırken şimdi Ahrar'cılar ve İttihad-i Muhammedi Cemiyeti üyelerini Hareket Ordusu korkusu sarmıştı.

Ahrar Fırkası'nın Meclis-i Mebusan'daki lideri sayılan İsmail Kemal Bey Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin engellenemeyeceğini anlayınca hemen durumdan kurtulma çareleri aramaya başlamıştır. Yabancı ülkelerin elçilikleri ile görüşüp onların müdahale ve desteklerini ister. Ancak görüşmelerinden bir sonuç alamaz. Son çare olarak Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşür. Görüşmede Tevfik Paşa, İsmail Kemal'e Hareket Ordusu'ndan Komutanlığı'ndan Zabtiye Nezareti'ne gelen bir telgraftan bahseder. Telgrafta, Zöhrap Efendi, İsmail Kemal ve ayaklanmada sorumluluğu olan diğer kişilerin tutuklanması isteği bulunmaktadır⁷³. Bunun üzerine İsmail Kemal Bey 20 Nisan 1909'da İngiliz elçiliğine sığınır. İngiliz bandıralı Tevfikiye gemisine binerek o gece İstanbul'dan ayrılır. İstanbul'u terk eden sadece İsmail Kemal değildir. Anadolu'ya giden trenler sarıklı yolcularla dolmuş, askerler de yaya olarak İstanbul'dan kaçmaya başlamışlardır⁷⁴. Volkan gazetesi sahibi Vahdeti ise savcılıktan kendisine celp yazıları nedeniyle ne yapacağını şaşırması ve trenle Gebze tarafına kaçmıştır.

Bu arada Mahmut Şevket Paşa 21 Nisan'da Selanik'ten ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkmış ve Hareket Ordusu'nun başındaki yerini almıştır. Onun yokluğunda ordunun kumandası Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'nın elinde bulunuyordu. Hüsnü Paşa, Mahmut Paşa'nın yola çıkmasından bir gün önce Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, isyancı askerlerin

⁷³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 203-204.

⁷⁴ **İkdam**, 21 Nisan 1909, No: 5354.

Şeyhülislam huzurunda, bir daha siyasete karışmayacaklarına ve subaylarının tekrar itaat edeceklerine dair Kuran üzerine yemin etmeleri; İstanbul'daki askerin cezalandırma işlerine karışmayarak Hareket Ordusu'na müdahale etmemeleri ve onları kardeş bilerek kendilerini kandıranları subaylarına bildirmeleri isteniyordu. Böyle davranmaları halinde kimsenin kendilerine ilişmeyeceği bildirilir.

G- MECLİS YEŞİLKÖY'DE TOPLANIYOR

Hareket Ordusu Çatalca'ya indiği günden itibaren yavaş yavaş İstanbul'a doğru yaklaşıyordu. 19 Nisan 1909'da Ayastafanos (Yeşilköy) ve Makırköy ele geçirilmiştir. İstanbul'daki Tıbbiye ve Mülkiye öğrencilerinin bir kısmı Yeşilköy'e gelerek orduya katılmışlardır. Yeşilköy bir anlamda merkez olarak görülmeye başlanmıştır. Bölgenin Hareket Ordusu kontrolüne geçmesinin ardından sürpriz bir gelişme yaşandı. 22 Nisan'da Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan, Yeşilköy'deki yat kulübünde Meclis-i Umumi-i Milli adı altında gizli bir ortak birleşim yaptılar. Toplantı gizli olduğu için ayrıntılar Takvim-i Vekayi'de yayınlanmamıştır. Bu nedenle toplanma haberi İkdâm gazetesi aracılığıyla öğrenilmiştir⁷⁵.

Görüşmeleri Ayan ve Mebusan reisleri ortak olarak yürütmüşlerdir⁷⁶. Meclis-i Ayan reisliğine Sait Paşa seçilirken, Mebusan reisliğine de Ahmet Rıza seçilmiştir. Ahmet Rıza'nın dönüşü mecliste büyük bir heyecan yaratmıştır. Marcelle Tinayre bu heyecanı şöyle nakletmektedir: “*Milli Meclis, San-Stefano'da (Ayestefanos) kuruldu. Ahmet Rıza Bey saklandığı yerden çıkararak –İstanbul'u terk etmemiştii- meclisin irade birliğini ilan etti. Söylendiğine göre, onun Yat Kulüp'te ortaya çıkışı, olağanüstü bir heyecan yarattı. Tüm milletvekilleri başkanlarını kucaklamak istiyordu. Beyaz sarıklı ve ak bıyıklı ulema ağlayarak ellerini öpüyordu*”⁷⁷. Ahmet Rıza Meclis'te bir konuşmaya yaparak düşüncelerini dile getirir. Milletvekillerinin gösterdikleri samimiyete teşekkür ettiği konuşmasında şunları ifade eder: “*Riyasetinizi terkle refakatinizden ayrıldığımdan beri bütün gayretim istihsaline hayatımın yirmi*

⁷⁵ İkdâm, 24 Nisan 1909, No: 5357.

⁷⁶ Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri, C. 1, D. 1, İc. 1, s. 12.

⁷⁷ Marcelle Tinayre, a.g.e., s. 16.

senesini hasreylediğim muazzez meşrutiyetimizin muhafazasına masruf olmuştur. Şimdi dahi bütün mesaimiz muazzez meşrutiyetimizin muhafazasına matuf olacaktır”⁷⁸.

Yapılan gizli toplantının ardından Meclis-i Umumi-i Milli, resmi bir beyanname yayınlamıştır⁷⁹. Beynamede meşrutiyetin yeniden teminiyle asayişin sağlanması gerektiği belirtilmiş, olayların sorumlularının kanunlar çerçevesinde gerekli cezalara çarptırılacağı yönündeki Hareket Ordusu beyannamesinin meclis tarafından da onaylandığı, ordunun harekete geçmesi durumunda oluşacak muhalefetin cezalandırılacağı ilan edilmiştir. Burada sözü geçen Hareket Ordusu Beyannamesi 19 Nisan 1909 tarihli ve Hüseyin Hüsnü Paşa imzalıdır. İstanbul halkına hitaben yazılan beyanname, *mazlum ahalinin* ve *bitaraf efradın* korunacağı ancak isyancıların kanun dairesinde cezalandırılacağı, elçiliklerin ve yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına izin verilmeyeceği, amaçlarının meşrutiyetin ve halkın güvenliğini sağlamak olduğu gibi açıklamaları içermektedir⁸⁰.

Meclis-i Milli’de Abdülhamit’in tahttan indirilmesi meselesi de görüşülmüştür. 31 Mart Olayı başladığında diğer İttihatçılar gibi kaçıp saklanmak zorunda kalan Halil Bey (Menteşe) de Yeşilköy’deki Yat kulübünde ortaya çıkanlardandı⁸¹. Onun anılarında ordunun kente girişi ve Abdülhamit’in tahttan indirilmesi meselesinin nasıl konu edildiğini görmekteyiz: *“Bir gece içtima salonu olan kulüpte 35 kadar mebus bulunuyorduk. Karşıdan bir fener çıktı. Arkasından da bastonuna dayanarak seke seke Sait Paşa geliyor... (Sait Paşa) ‘Payitahttaki asker Meşrutiyet’e isyan etmiş, orada da bir hükümet var. Millet in ordusu da gelmiş, Meclisi Milli de ordugahta kurulmuş. İlk vazifeniz hükümeti iskat etmekte. Bunu niçin yapmadınız? Suretinde bir sual karşısında kalırsak cevabımız ne olur?’(der). Bana tevcih hitap ederek: ‘Zatıalınız lütfen cevap veriniz’ dedi... (Ben) ‘Paşa hazretleri evvela vaziyetimizi tespit edelim. Padişah Meşrutiyete karşı vaziyet almış, payitahttaki askerler de isyan etmiştir. Şimdi millet in ordusu gelmiş, İstanbul hududuna dayanmıştır. Yarın harp başlıyor, bizim ordu galip gelirse bizleri suale çekmeyecekler. Biz sual soracağız. Maazallah asiler galebe çalarsa Sultan Hamit*

⁷⁸ **İkdam**, 24 Nisan 1909, No: 5357.

⁷⁹ **Takvim-i Vekayi**, 24 Nisan 1909, No: 191.

⁸⁰ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 137-139.

⁸¹ Nahid Mentеше, **Babam Halil Mentеше** (Hayatından Kısa Notlar), Emel Matbaası, Milas, 1950, s. 7.

bizleri suale çekmeyecek, giyotine gönderecektir. Biz vaziyeti böyle anlıyoruz. Mesuliyeti böylece kabul ettik, buradayız’ deyince, Ayandan Hikmet Paşa ayağa kalktı: ‘Yaşa Mentеше Mebusu’ diyerek alkışlamaya başladı. Bir alkış tufanıdır koptu. Ayandan Sahip Molla Bey celallenmiş fazla gürültü yapıyordu. Yanına yaklaştım: ‘Efendi hazretleri, sükunetinizi muhafaza buyurunuz’ dedim. Molla Bey: ‘Oğlum ben sana söylemiyorum. Şu müvesvis adama fetva-i şerif çıkaralım. Padişahı hal’edelim. Beyhude Müslüman kanı akıtmayalım demiştim. Teklifimi kabul etmedi. Şimdide manasız sözleriyle bizi işgal ediyor. Ona bağıryorum’ dedi. Bilahare anlıyoruz ki: Sait Molla’nın bu teklifinden sonra Sait Paşa ordu kumandanı Mahmut Şevket Paşa’yı davet etmiş, ‘Padişah meselesi ne olacak?’ demiş. Mahmut Şevket Paşa da yerinde ve olgun bir cevap vermiş: ‘Benim vazifem asileri tenkildir. Padişah hakkında karar vermek Millet Meclisine aittir’⁸².

Padişahın düşürülmesi meselesi ile ilgili diğer nokta da Ahmet Rıza-Mahmut Şevket Paşa görüşmesidir. Mahmut Şevket Paşa “*Ben mahiyetimdeki askeri, Meşrutiyeti ve Padişahı kaldırmak isteyenleri tedip edeceğiz, Padişahın ve milletin canı tehlikede diyerek buraya kadar getirdim. Hal’in bizim taraftan vuku bulacağını asker duyarsa isyan eder, mahvoluruz. Siz Ayan ve Mebusana gizlice anlatınız, şimdilik ses çıkarmasınlar, bu işi müzakere etmek zamanı geldiğini ben size haber veririm*”⁸³ diyerek bu konuda ne kadar temkinli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Mahmut Şevket Paşa 23 Nisan 1909’da Sadrazam Tevfik Paşa’ya gönderdiği telgrafta Padişahı tahttan indirmek gibi bir düşüncelerinin olmadığını ifade edecektir⁸⁴. Tahttan indirilme korkusu yaşayan Abdülhamit bu telgrafla biraz olsun rahatlamış ve Mahmut Şevket Paşa’nın tavrından memnun olmuştur. Ancak bu memnuniyet çok uzun sürmeyecektir.

⁸² “Halil Mentеше’nin Hatıratı”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1946.

⁸³ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 254.

⁸⁴ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 69.

H- HAREKET ORDUSU İSTANBUL'A GİRİYOR

23 Nisan 1909 Cuma günü Padişah II. Abdülhamit son Cuma Selamlığına çıkacaktır. Selamlığa katılması gereken ümera ve zabitlerin çoğu ortada yoktur. Her selamlıkta yapılan resmigeçit o gün yapılmaz. Törene katılmış olan Mustafa Turan, Abdülhamit'in yanında Hassa Ordusu Kumandanı Ahmet Muhtar Paşa ve Serasker Rıza Paşa'nın bulunduğunu, Padişahın askerlere Hareket Ordusu'na karşı silah kullanmamalarını söylediğini belirtir⁸⁵. Çok sönük geçen bu tören sonrasında Abdülhamit'i mutlu eden tek olay yukarıda bahsettiğimiz Mahmut Paşa'nın telgrafi olmuştur. Hareket Ordusu İstanbul'a hareket ettiği günden itibaren yavaş yavaş şehre yaklaşmıştı. 23 Nisan'da da her şey hazırlanmıştı. Ordunun ihtiyaçları civar köylerden temin ediliyordu. Cumayı cumartesiye bağlanan gece Mahmut Şevket Paşa başkente ilerleme emrini verdi. Gece ilk ulaşıp işgal edilen yer Davutpaşa Kışlasıdır⁸⁶. Kışlanın süvarileri Selamlıktan döndüklerinde Hareket Ordusu piyadelerinin etrafı sardıklarını görmüştür. Kısa süreli çarpışmadan sonra süvariler geri dönerek Harbiye Nezaretine ulaşmışlardı.

Gün doğumu ile birlikte Hareket Ordusu şehir içine girmeye başlamıştı. Ordu birkaç koldan ilerlemektedir. Harbiye Nezaretindeki askerler Edirnekapı'yı tutmak istemişler ancak Hareket Ordusu tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Harbiye öğrencileri ise Rumeli Jandarma grubu ile birleşerek Beyoğlu civarını tutmuşlardır. Ayrıca öğrencilerin bir bölümüne civardaki elçiliklerin güvenliğini sağlama görevi verilmiştir. Topçu kışlasından gelebilecek saldırılar nedeniyle Hareket Ordusu Talimhane gerisinde çukurluk bir alana mevzilenmiştir. Topçular teslim olmaya ikna edilemeyince karşılıklı ateş başlamıştır. Kışlanın pencerelerinden "*Yaşasın Hürriyet*" çığlıkları duyulmaya başlayınca Hareket Ordusu aldanarak açık açık ilerlemeye başlamış ve açılan ateş sonunda ağır kayıplar vermiştir⁸⁷. Sonunda kışla top atışıyla yıkılarak teslim alınabilmiştir.

Topçu kışlasının tesliminden önce Harbiye yönüne doğru ilerleyen kuvvetlerin başında bulunan Binbaşı Muhtar Bey çıkan bir çatışma sırasında

⁸⁵ Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 82.

⁸⁶ **Servet-i Fünun**, 29 Nisan 1909, No: 934.

⁸⁷ Ecvet Güresin, **a.g.e.**, s. 66.

vurularak hayatını kaybetmiştir. Şehirde bazı bölgelerde Hareket Ordusu zorlanmadan ilerken kimi yerlerde şiddetli çarpışmalar görülüyordu. Hareket Ordusu bütün karakolları kontrol altına almayı ihmal etmiyordu. Hem kendi güvenliklerini hem de kentteki yabancıların güvenliklerini sağlamaya çalışıyorlardı.

En kanlı çarpışmaların yaşandığı yer elbette isyanın başladığı Taşkışla'da olmuştur. Taşkışla'ya ilerleyen birliğin başında Binbaşı Enver (Paşa) bulunuyordu. Kışlaya yaklaşan birlik Avcı Taburları'nın yaylım ateşiyle karşılaşmıştır. Bu çarpışmalar sırasında da önemli kayıplar verilmiştir. Hareket Ordusu birliği geri çekilmiş ve ardından top atışlarıyla yıkılan kışla teslim alınmıştır. Kaçmak isteyen isyancıların bir kısmı yakalanmış bir kısmı öldürülmüştür. Bab-ı Ali civarında da şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Sadaret binasını koruyan ve isyana katılmış olan askerlerle Rumeli'den gelen birlikler arasındaki çatışmalar akşamüzerine kadar sürmüştür. Bab-ı Ali ve Cağaloğlu savaş meydanına haline gelmişken yine topçu taarruzuyla isyancılar teslim alınmıştır.

Hareket Ordusu asi askerinin bulunduğu mevzileri bir bir ele geçirip Yıldız'a doğru yaklaşmaktadır. Beyoğlu mıntıkasındaki kışla ve karakollar ele geçirildikten sonra Yıldız çember içine alınmıştır. Yıldız'daki muhafız birlikleri seçme askerlerden oluşuyordu. Hem teçhizatları hem eğitimleri gayet iyiydi. Hareket Ordusu'na karşı uzun süre direnç gösterebilirlerdi. Başkatip Ali Cevat'ın anlattığına göre, Sadrazam ve Harbiye Nazırı ile Yıldız'da oturdukları odaya giren askerler *“Askeri vuracaklar, bizim ne günahımız vardır? Cephane isteriz. Karı gibi ölmek istemeyiz. Onlar asker ise bizde askeriz”* diye bağırp çağırırlar. Ancak Padişah askere mühimmat verilmemesini emretmiştir. Askere nasihat etmek için gelenlerin barışmak için gediği, onlara ateş edilmediği takdirde karşılık vermeyecekleri söylenir. Fakat askeri ikna etmek mümkün olmaz *“siz cephane vermezseniz biz alırız”* diyerek odadan ayrılmışlardı⁸⁸. Asker kendini savunmaya karardır ve cephaneliğin kilidini kırarak içeriyi boşaltmışlardır. Abdülhamit askerinin mukavemet edeceğini öğrenince daire-i hümayunda bir binek taşına çıkarak *“asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar”*⁸⁹ diye konuşarak çatışmayı önlemek istemiştir. Yıldız'ın kuşatmasını

⁸⁸ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 70-71.

⁸⁹ **A.g.e.**, s. 71.

Şevket Turgut Paşa yönetiyordu. Ali Fethi Bey (Okyar) ve İsmet Bey (İnönü) de onun yardımcıları durumundaydı. Yıldız'da bulunanlar yavaş yavaş sarayı terk ediyorlardı. Saray'ın ihtiyacı olan mutfak malzemesi bile ulaştırılmamıştır. Görevli personel, Hareket Ordusu'nun ilerleyişi nedeniyle evlerinden çıkıp Saray'a gelememiştir. Padişahın, Sadrazamın ve Harbiye Nazırı'nın büyük uğraşları ile kanlı çatışmalara engel olunmuştur. Şevket Turgut Paşa ile yapılan temaslar sonuç verir ve Saray'daki askerler teslim olmaya başlar. Yıldız Sarayı o gece kuşatmada kalır ve ertesi gün Hareket Ordusu bütün şehre hakim olur. Hakimiyet sağlanınca Mahmut Şevket Paşa sıkıyönetim ilan eder.

Hareket Ordusu ve İstanbul'u ele geçirmesi ile ilgili olarak pek çok şey söylenmiştir. Kazım Karabekir, karargahta bekledikleri sırada Enver Bey'in yanlarına geldiğini ve Bulgar Sandanski Çetesini kendilerine takdim ettiğini ifade eder. Bunun üzerine Karabekir kendisine: *“Bunları getirmeseydin daha iyi olurdu. Bu mücadeleyi bir Türk davası olarak halletmemiz lazımdır. İstanbul kıtaatı bunlardan haberdar edilerek mürettep bir oyun olması da nazarı itibara alınmalıdır”* der. Enver Bey, onların müracaatını kıramadığını, ayrıca Avcı Taburları'nın bomba kullanmadaki ustalıklarına karşı bu komitacıların kullanılmasının etkili olacağını söyler. Karabekir, bu iş için topçuların da kullanılabileceğini savunarak Bulgar çetesinin çatışmaya sokulmamasını ister. Enver Bey'in bunu kabul ettiğini belirten Karabekir, daha sonradan bu şekilde hareket ettiğini öğrendiğini ifade eder⁹⁰. Mustafa Turan ise *“Bulgar çete reisi Sandaneski efradını toplayıp Enver Bey'le beraber Yıldız Sarayı'nı bastılar. Osmanlı hanedanınının 600 seneden beri saltanat sürdüğü bir tarihi hiçe sayarak Abdülhamid'in sarayını Bulgar eşkıyalarına yağma ettirdi”*⁹¹ diyerek Enver Bey'i suçlamaktadır. Ali Şevki Bey, Tevfik Paşa'nın oğullarına yazdığı 29 Nisan 1909 tarihli mektupta Hareket Ordusu birliklerini tarif ederken şu ifadeleri kullanmaktadır: *“bunlar kışlanın önüyle karşısında muzaffer fatihler edasıyla dikilmişlerdi; süngüleri tüfeklerine takılmıştı; gözleri kanlı, tavırları korkunç ve hareketleri asabiydi; sabit ve tehditkar nazarlarla bakıyorlardı. Ben bu kana susamış mahluklarla seyirciler*

⁹⁰ Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Yay:Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul, 1982, s. 461-462.

⁹¹ Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 87.

güruhunun arasından muhteşem arabamla geçiyordum”⁹². Daha sonra arabasıyla ilerlerken askerlerin kendilerini durdurup Maçka kışlasına götürdüğünü anlatan Ali Şevki askerle olan konuşmasını şöyle ifade eder: “Yanımdaki askere Hüseyin Hilmi Paşa’nın mahiyetinde mi olduğunu ve beni ona mı teslim edeceklerini sordum. Kemali azametle cevap verip Enver ve Nizazi’den başka kimseyi tanımadığını söyledi”⁹³.

Karışık birliklerden oluşan ve derme çatma bir görüntü veren Hareket Ordusu’nun nasıl bir günde asi askerleri bertaraf ettiği ise bir başka soru işaretidir. Sina Akşin bu durumun ancak isyancı askerlerin maneviyatlarını kaybetmiş olmalarıyla açıklanabileceğini söyler. Çünkü ayaklanmanın başında onları destekleyen herkes Hareket Ordusu’nun gelişi ile birlikte onları kınamaya başlamış ve gelen askere kuşun sıkılmalarını telkin etmiştir. Bu durum askerin korkmasına ve kendine güvenini yitirmesine neden olmuştur. Akşin’e göre bu askerler etkili bir direnme kararı alarak birlikte hareket edebilseler ve topçuların desteğini alsalar Hareket Ordusu’nu İstanbul surlarında bile karşılayabilirdi⁹⁴.

I- ABDÜLHAMİT’İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ VE YILDIZ YAĞMASI

İstanbul 25 Nisan’da tamamen Hareket Ordusu’nun kontrolü altına alınmıştı. Tevfik Paşa hükümeti artık bütün yürütme gücünü Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu’na bırakmıştı. İttihat Terakki muhaliflerinin bir kısmı ülkeyi terk etmiş bir kısmı da tutuklanmıştı. İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet ve başyazarı Ali Kemal, Serbesti gazetesi sahibi Mevlanazade Rifat, milletvekilleri İsmail Kemal, Rıza Nur ve Müfit Bey, Kamil Paşa’nın oğlu Sait Paşa yurt dışına kaçanlardı. Prens Sabahattin ve Mizancı Murat ülkeyi terk etmez ve yakalanırlar.

27 Nisan’da milletvekillerine telgraflarla çağrı yapılarak Meclis’in toplanması sağlanmıştır. Mili Meclis 240 milletvekili 34 Ayan üyesi ile yaptığı

⁹² İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, s. 123.

⁹³ **A.g.e.**, s. 125.

⁹⁴ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 275-276.

toplantıda Abdülhamit'in tahttan indirilmesine karar vermiştir. Gerekli olan hal fetvasının hazırlanması fetva emini Hacı Nuri Efendi'den istenmiş ancak kendisi bu işe pek karışmak istemediği için hal fetvası Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'nin imzası ile hazırlanmıştır. Hazırlanan metin Meclis'te milletvekillerine okunur ve kabul edilir. Fetvada Padişah, dini kitaplardan bazı şeyleri çıkartmak ve kitapları yaktırmak, hazinenin israfı, şeri nedenlere dayanmadan adam öldürmek ve sürgün etmek, fitne ve fesatlarla katliam yapmak gibi işlerle suçlanıyordu⁹⁵. Tahttan indirildiğini padişaha bildirmek üzere bir heyet oluşturulur. Yıldız'a giden heyette Ferik Arif Hikmet Paşa, Aram Efendi, Esat Paşa ve Emanuel Karasu Efendi bulunuyordu. Heyetin Yıldız'a doğru yola çıktığı ve güvenliğinin sağlanması Saray'ı kontrol altında tutan Enver Bey'e telgrafla bildirilir. O sırada padişah değişikliğini duyuran cülus topları ateşleniyordu. Padişahın hal'ini beklemeyen Başkatip Ali Cevat Bey'in şaşkınlığı üzerine Enver Bey kendisine "*Haberiniz yok mu idi?*" der⁹⁶.

Seçilen heyet Padişaha "*Biz Meclis-i Mebusan tarafından geldik. Fetva-i şerif var. Millet seni hal' etti. Ama hayatınız emindir*" der. Bunun üzerine Padişah "*Bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Ben milletin iyiliği için çok çalıştım. Hepsi mahvoldu. Hepsinin üstüne sünger çekildi. Kaderim böyle imiş. Müsebbiplerini varsın millet bulsun. Yalnız bir ricam var. O da hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir. Ben orada hasta biraderimi bunca sene muhafaza ettim. Yarın bahçeben çoluk çocuğumla oraya giderim. Zaten ben yorulmuş idim. Hiçbir şey istemem ve hiçbir şeye karışmam. Milletten bunu rica ederim*"⁹⁷ şeklinde bir konuşma yapar. Çırağan isteği Sadrazam'a da bildirilir fakat Abdülhamit için Selanik'teki Alatini Köşkü uygun görülmüştür. Devrik Padişah buraya gitmek istemez ancak hakkındaki karar kesindir. Zaman geçirilmeden ailesi ve hizmetkarları ile birlikte Selanik'e gönderilir. Artık 33 yıllık Abdülhamit dönemi sona ermiş ve Şehzade Mehmet Reşad, Sultan V. Mehmet unvanı ile tahta çıkmıştır.

Hareket Ordusu'nun Yıldız Sarayı'nı ele geçirdikten sonra yaşananlar büyük bir yağmanın yaşandığını göstermektedir. Bu yağma öyle bir boyuttadır ki bazı görüşler 31 Mart'ın çıkarılmasının sebebinin Padişahı indirip Yıldız hazinesinin

⁹⁵ Fetvanın tam metni için: Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 148; Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 94.

⁹⁶ Ali Cevat, **a.g.e.**, s. 81.

⁹⁷ **A.g.e.**, s. 82.

yağmalanması olduğunu bile öne sürmüşlerdir⁹⁸. Yıldız'a giren birlikler yağma sırasında hazineyi bulamamışlardır. Baş musahip Cevher Ağa'ya hazinenin yerini söylemesi için işkence yapmışlar ancak sonuç alamayınca onu öldürmüşlerdir. Bunun üzerine ikinci musahip Nadir Ağa yakalanmış hazinenin yerini söylemezse Cevher Ağa gibi öldürüleceği söylenmiştir. Nadir Ağa canını kurtarmak için hazinenin yerini söylemek zorunda kalmıştı. Öldürülen Cevher Ağa'nın banka hesaplarına, malına ve mülküne el konulmuş ve ailesi de sürgün edilmiştir⁹⁹. Yağmalananlar yalnızca Yıldız'daki mücevherat değildir. Sarayın kadife ipek perdeleri, göz kamaştırıcı avizeleri, Hereke'de özel olarak dokunan halıları, sedef tablaları, oyma işlemeli kapıları, altın vazo ve gümüş şamdan ve mangalları, ceviz ve maundan yapılmış koltuk ve kanepeleri, gümüş mutfak takımları, kaşık çatal koleksiyonları, yatak yorgan ve yastıkları da yağma edilenler arasındadır¹⁰⁰.

Hareket Ordusu'na katılan Rumeli çetelerinin bu yağma da aktif rol üstlendiği görülürken diğer taraftan özellikle jurnal belgelerinin ve önemli evrakın İttihatçıların tarafından ele geçirilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Meclis-i Mebusan içinden seçilen bir heyet Yıldız'daki evrakın tetkiki için görevlendirilmiş. Heyet, Abdülhamit'in yakın adamlarından aldığı bilgilerden hareketle kısa sürede bütün gizli bölüm ve koridorları tespit edip buldukları evrakı sayım komisyonuna göndermişlerdir. Öte yandan para ve kıymetli eşyaların sayılması için başka bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet Abdülhamit'in Yıldız'daki özel odasının aranmasını bitirerek, padişaha ait Almanya Deutschebank ve Bank-ı Osmani'de bulunan şirket hisse senetleri ve paraların hesabına ait defterleri ele geçirir. Bunun dışında 136.000 lira değerinde Bank-ı Osmanî Senetleri, marangoz odasındaki iki sandık içerisinde 300.000 lira tahmin edilen banknot, Taşoda denilen bölümde bir sandıkta altın ve gümüş paralarla bazı mücevherler ve üç adet kasa ele geçirilmiş bunlar Harbiye Nezareti'ne teslim edilmiştir¹⁰¹.

⁹⁸ Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 87.

⁹⁹ Zekeriya Türkmen, "31 Mart Olayından Sonra Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonunun Kuruluşu, Faaliyetleri ve Yıldız Sarayının Araştırılması", **Osmanlı**, Yeni Türkiye yay., cilt II, s. 432.

¹⁰⁰ Samih Nafiz Tansu, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁰¹ Zekeriya Türkmen, **a.g.m.**, s. 433.

J- 31 MART OLAYI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

31 Mart Olayı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde üzerine en fazla farklı yorum yapılan gelişmedir. Gerek olayın içerisinde bulunan kişilerin anıları gerekse olayı inceleyen araştırmacıların eserleri 31 Mart Olayı'nın sorumluları konusunda farklı adresleri işaret etmektedir. Olayların İttihat Terakki Cemiyeti tarafından tertip edildiğini ve amaçlarının Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğu iddialarının yanı sıra muhalefetin İttihat Terakki'yi bitirmek için bu isyanı gerçekleştirdiği de savunulmaktadır. Olayların II. Abdülhamit tarafından tertiplendiği ve istibdadın yeniden hayata geçirilmek istendiği bir diğer tartışma konusudur. Bunların dışında İngilizlerin olayların hazırlayıcısı olduğu da güçlü iddialar arasındadır.

İddiaları tek tek inceleyerek gidersek daha anlaşılır bir yol izleyebiliriz. Olayı İttihatçıların çıkardığı iddialarını savunan isimlerden birisi Mizancı Murat Bey'dir. Murat Bey, olayların İttihat Terakki tarafından planlandığını ancak olayların tersine geliştiğini ve İttihatçıların hedef durumuna geldiğini savunmaktadır. Ayrıca isyan günü Avcı taburlarının başında er elbisesi giymiş İttihatçı subayları gördüğünü de savunmaktadır¹⁰². Fakat Murat Bey bu iddiaları 1914 yılında yapmıştır. 31 Marttan Hareket Ordusu'nun kente girişine kadar geçen zamanda yayınlanan Mizan gazetesinde bu konudan hiç bahsetmemektedir. Mustafa Turan da Mizancı Murat'ın görüşleriyle aynı doğrultuda iddialarda bulunur. Turan, İsyan günü kışladaki askerlerin bir araya toplanması için toplanma borusunun çalındığını ve ardından bir paşa ile beraber zabıtların geldiğini, bunların ellerinde bir ferman olduğunu ve onu duyuracaklarını söylediklerini iddia eder. Okunan fermanın askerlerin şapka takmasının istendiği, bunda dinen bir sakınca olmadığı yazmaktadır. Paşa ve ekibi fermanı okuyup gittikten sonra askerlerin arasına karışan kişilerin "*bize gavur başlığı giydirmeye çalışıyorlar bizi gavur yapacaklar hürriyeti gavur olmak için yaptınız*" diyerek askeri galeyana getirdiğini belirten Turan, fermanı okuyan paşa ve ekibinin de askeri galeyana getiren kişilerin de İttihat Terakki Cemiyeti üyesi meşhur kişiler olduğunu iddia ederek isim bile vermektedir¹⁰³. Gerek Mizancı Murat'ın gerekse

¹⁰² Birol Emil, **Mizancı Murad Bey**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1979, s. 672-678 Emil'in bu çalışmasında Murat Bey'in yazdığı eserlerden bölümler yer almaktadır.

¹⁰³ Bahaeddin Şakir, Mithat Şükrü, Ömer Naci; Mustafa Turan, **a.g.e.**, s. 74.

Mustafa Turan'ın iddiaları sağlam delillere dayanmadığı gibi akla pek uygun gelmemektedir. Konuyla ilgili detaylı incelemeler yapan Sina Akşin ve İsmail Hami Danişmend bu iddiaları gerçekçi bulmamaktadır. Mustafa Turan ve Mizancı Murat'ın 31 Mart yargılamalarından dolayı ceza aldıkları hesaba katılırsa İttihat Terakki'ye karşı bir intikam duygusuyla bu düşünceleri ortaya attıkları savunulabilir.

Bir diğer iddia ise Abdülhamit'in bu isyanın başrolünde olduğu yönündedir. Hatta olay sonrasında kurulan Divan-ı Harp Abdülhamit'i yargılamak istemiş ancak hükümet bunun gerçekleştirilmesine izin vermemiştir. Ancak genel kanı Abdülhamit'in ayaklanmadan habersiz olduğu yönündedir. Olayların başlangıcından sonra ise kendi durumunu korumak için isyancıları hoş tutan bir tavır takındığı görülmektedir. Ancak kendisi bunu reddetmektedir. Hatıralarında konuyla ilgili “*31 Mart hadisesinde benim katiyen medhalim yoktur. Hatta kendiliğinden gelmiş olan bu fırsattan istifadeye bile tenezzül etmedim. Medhalim olsaydı ve istifade etmek isteseydim, ben bugün Beylerbeyinde değil Yıldız sarayında bulunurdum*”¹⁰⁴ sözleriyle kendini savunmaktadır. Yıldız Sarayı'ndaki jurnal evrakı içinde bulunan ve Meşrutiyet'in ilanından sonra verildiği görülen tütün kıyıcısı Hacı Mustafa imzalı belgeler Abdülhamit'in istibdad alışkanlığını devam ettirmekte olduğunu göstermektedir. Ancak Abdülhamit, Mustafa Efendi'nin getirdiklerini mevcut durumlardan haberdar olmak için kabul ettiğini bunun çok önemli olmadığını belirtmektedir¹⁰⁵. Ali Fuat Türkgeldi, Talat Paşa'nın kendisine birçok kez Abdülhamit'in suçsuz olduğunu söylediğini belirtmektedir¹⁰⁶. İsmail Hami Danişmend de Abdülhamit masum olduğunu hatta sayesinde olayların çok daha fazla büyümediğini savunmaktadır. Danişmend bunu savunurken, Marcelle Tinayre'nin Ahmet Rıza'nın Abdülhamit'in olaylarla ilgisi olmadığını ifade ettiğinden bahseder¹⁰⁷. Ancak Tinayre, “*Ahmet Rıza'nın gazetelere yaptığı açıklama çok yorumlamalı. Meclis Başkanı 13 Nisan ayaklanmasının gericiler tarafından kışkırtıldığını, Sultanın ise tarafsız kaldığını ve aksi kanıtlanıncaya kadar saygı göreceğini iddia etmişti*”¹⁰⁸ demektedir. Bu açıklamanın tarihi 23 Nisan'dır yani

¹⁰⁴ İkinci Abdulhamid'in Hatıra Defteri, s. 134.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 140-141.

¹⁰⁶ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e., s. 49.

¹⁰⁷ İsmail Hami Danişmend, a.g.e., s. 21.

¹⁰⁸ Marcell Tinayre, a.g.e., s. 23.

henüz Hareket Ordusu İstanbul'a girmemiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın Padişah'ın tahttan indirileceği yönündeki haberleri yalanladığı tarihle aynıdır. Bu nedenle verilen örnek pek sağlıklı olmasa gerekir. Danişmend, bir diğer örnekte dönemin Selanik Kaymakamı Tahsin Uzer'in Abdülhamit'e düşman olmasına rağmen Padişahın *akilane* davranıp *kan dökülmesine meydan vermediğinden* bahsettiğini dile getirir¹⁰⁹. Buradaki ifade doğrudur. Uzer "*İkinci Abdülhamit basiretli davrandı. Kendisi ister askerler arasında kan dökülmemesi için bu yolda hareket etmiş olsun, ister şefkat eseri göstermiş bulunsun, her halde bu davranışıyla büyüklük gösterdi. Akıllıca kan dökülmesine engel oldu*"¹¹⁰ demektir. Ancak takdir edilen bu durum fetva heyetinin kendisinin tahttan indirildiğini bildirmesinden sonraki durumdur. Yani Hareket Ordusu Yıldız'ı ele geçirmiş ve Meclis Abdülhamit'i tahttan indirmiştir. Bu yüzden bu ifadeler Abdülhamit'in ayaklanmada hiç rolü olmadığını göstermemektedir. Ancak olaylar incelendiğinde Abdülhamit'in işi tertipleyenlerden biri olduğunu iddia etmek de doğru olmaz. Fakat Padişahın, ortaya çıkan ayaklanma karşısında kendisini korumak adına uyguladığı politikanın asilere cesaret verdiğini söyleyebiliriz. Sina Akşin bu durumu şöyle ifade etmektedir: "*Abdülhamit'in, kendisini 31 Mart ayaklanmasının tehlikelerinden korumak konusunda başarı gösterdiği kabul edilmelidir. Ama bu yolda, kendisinin harcadığı ya da kendisi adına harcanan çabaları büyük birer siyasal hata olarak yorumlamak mümkündür. Zira bu çabalar Abdülhamit'i İttihat ve Terakki'nin ve Hareket Ordusu'nun gözünde suçlu durumuna getiriyordu. İstibdatçılar eliyle askere para dağıtmak, mektepli subayları öldürmek isteyen askerleri hoş görmek, cinayetleri, baskıları, taşkınlıklarıyla 31 Martın getirdiği bütün durumları kabullenmek ve buna karşı en küçük itirazda bulunmamak. Sonra da, Rumeli'den çekilen protesto telgraflarına karşılık bir şey olmamış, ya da her şey yoluna girmiş gibi tavırlar takınılması, gerçeklere aykırı düştüğü gibi, iyi bir siyaset de sayılamazdı. Bunlar mekteplilerin, Hareket Ordusu'nun, İttihat ve Terakki'nin affedeceği şeyler değildi*"¹¹¹.

İttihat ve Terakki'nin içinden bir isim olan ve Hüseyin Cahit'le beraber Tanin gazetesini kuran Hüseyin Kazım da 31 Martta Abdülhamit'i suçsuz bulanlardandır.

¹⁰⁹ İsmail Hami Danişmend, **a.g.e.**, s. 22.

¹¹⁰ Tahsin Uzer, **Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK yay., Ankara, 1999, s. 245.

¹¹¹ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 372.

Hüseyin Kazım “*Abdülhamid’in taraftarı olsun olmasın, meşrutiyetten ve İttihat Terakki’nin icraatından memnun olmayan ve ‘kara cemaat’a mensup bulunan eşhastan, vükeladan, rical-i devletten, ulemadan birçok kimselerin bu hadisede alakalıdır... Sultan Hamid’in bu işte mesuliyeti olmadığı muhakkaktır*”¹¹² diyerek Padişah’ı temize çıkarmakta ve İttihat Terakki muhalefetine top yekûn bu işin sorumlusu olarak görmektedir.

Hüseyin Kazım’ın iddiası pek de yabana atılmasa gerekir. Çünkü olayın aktörleri, basında çıkan haberler, isyan sonrası ortaya çıkan bilgiler üst üste koyulduğunda muhalefetin bu işin tertiplenmesinde en etkin güç olduğu görülmektedir. Muhalefet içerisinde en güçlü rol elbette Prens Sabahattin’e aittir. Gerek anne tarafından Saraylı oluşu gerek maddi olarak güçlü olması, gerekse İngilizlerle yakın ilişki içinde bulunması Sabahattin’i etkili bir muhalif haline getiriyordu. İsyandan önce ve sonra Sabahattin’in durumu incelemeyi gerektirecek ilginçtir. Cevat Rifat Atılhan, Abdülhamit’e tahttan indirildiğini bildiren heyete mihmandarlık yapan Albay Galip (Pasinler) Bey’in bir anısını nakleder. Bu anıda Galip Bey, Sultan Reşat’la arasındaki bir sohbetten bahseder. Sultan Reşat, Galip Bey’den Prens Sabahattin’in 31 Mart Olayı’nda ne derece etkili olduğunu öğrenmek ister. Galip Bey, onun hem Ahrar Fırkası’nın kurucusu hem de İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin destekçisi olduğunu düşünüyordu. Ancak Sabahattin’in Padişahla akraba olmasından dolayı idareli bir cevap vererek “*Prens Sabahattin Beyefendi orta noktada duruyordu. Bütün fırkalara hoş görünüyordu. Neticeyi bekliyordu. Netice belli olunca o da bir durum alacaktı*” demiştir. Bunun üzerine Sultan Reşat, Galip Bey’e başından geçen bir olayı anlatır ki üzerinde dikkatle durulmalıdır. Sabahattin Bey, 31 Marttan birkaç gün önce Sultan Reşat’ın yanına gelerek “*İttihat ve Terakki Cemiyeti gayet mahirane ve esrarengiz bir takım olaylar oynuyor. Belki bir ihtilal çıkaracak ve birçok kan dökecekler. Ve bu ihtilal sonucunda Abdülhamit’i hal’ ederek, sizin hakkınızda yapacakları muameleyi henüz bilmesem de, behemehal Yusuf İzzettin Efendiyi tahta geçirecekler. Bunun için arkadaşlarımla inceden inceye müzakere ettim, nihayet sizi tahta çıkarmak için çareler düşündük. Henüz daha uygun vakit vardır. İhtilal 10-15 günden evvel olmaz. İhtilalin önlenmesine çare*

¹¹² Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatırlarım**, (Haz: İsmail Kara), İletişim yay., İstanbul, 1991, s. 244.

bulmak mümkün değilse de sizin hayatınızı ve hukukunuzu muhafaza etmek çaresini bulduk. Bu kabil olacaktır. Fakat biraz paraya ihtiyaç vardır” der. Kendisinden 100 bin lira para ister. Sultan Reşat Sabahattin’in niyetini anlamak için mülayim bir tavırla onu idare eder ve yeterli parasının olmadığını söyler. Ancak Prens İngiliz bir bankerden para bulunup borçlanabileceğini belirtir. Sultan Reşat, Prens Sabahattin’in kendisinden para sızdırmak için bu işi yaptığını hatta kendisine bir banker getirdiğini bile söyler. Ancak Prens’in tekliflerini reddettiğini ifade eden Reşat, birkaç gün sonra patlak veren ayaklanmanın İttihat Terakki tarafından değil, aksine Prens Sabahattin’in taraftarları tarafından gerçekleştiğini anladığını dile getirir¹¹³.

Prens Sabahattin’in başında bulunduğu Ahrar Fırkası, İttihat Terakki’ye karşı muhalefetini Osmanlı ve Serbesti gazeteleri aracılığıyla yaptığı gibi Volkan gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi ile dirsek teması içerisindeydi. İkdam gazetesinde de Ali Kemal Bey yazılarıyla bu muhalefete katılıyordu. Çalışmamızın üçüncü bölümünde bu gazetelerin yayın politikalarını ve olaydaki rollerini detaylı olarak ele alacağız. Ahrar Fırkası’nın Meclis’teki en etkin ismi olan ve Hareket Ordusu’nun gelişiyile ülkeyi terk eden İsmail Kemal Bey Arnavut’tu. İsyancı askerlerin elebaşı olan çavuşların (başta Hamdi Yaşar) çoğunun Arnavut olması bunlarla İsmail Kemal arasında bir bağlantı olması ihtimalini akla getirmektedir. Abdülhamit de hatıralarında Kamil Paşa’nın oğlu Sait Paşa’nın ve İsmail Kemal’in birlikte çok çalıştıklarını, askerinin içine nifak soktuklarından bahseder. Üstelik daha önce belirttiğimiz gibi Sait Paşa’nın Hamdi Çavuş’a para verdiğini de iddia etmektedir¹¹⁴.

İsyanın patlak vermesinin ardından Derviş Vahdeti, Mizancı Murat, Mevlanazade Rifat, Ali Kemal ve bazı isimler Beyoğlu’nda Kroker Otelinde bir toplantı yaparak ayaklanmaya karşı izlenecek hareket tarzı üzerinde konuşurlar. Bu görüşmede gidişatın Meşrutiyet’e zarar vermemesi yönünde görüş birliğine varılır¹¹⁵. İttihat ve Terakki muhalifi bu çevrelerin hep birlikte konu üzerinde bir araya gelmeleri isyan öncesinde de böyle bir buluşmanın olası olduğunu göstermektedir. Muhalefetin isyanda başrol oynaması ile ilgili bir başka iddia da Serbesti gazetesi sahibi Mevlanazade Rifat’tan gelir. Sina Akşin, Mevlanazade Rifat’ın *İnkılab-ı*

¹¹³ Cevat Rifat Atilhan, **a.g.e.**, s. 87-93.

¹¹⁴ **İkinci Abdulhamid’in Hatıra Defteri**, s. 136-137.

¹¹⁵ Sina Akşin, **a.g.e.**, s. 339-340.

Osmaniden Bir Yaprak adlı kitabında olayların baş tertipçisi olarak Prens Sabahattin'i gösterdiğini, Prens'in ise bu kitaba hiç cevap vermediğini belirtmektedir¹¹⁶. Sabahattin'in bu kitaptan haberdar olmamasının mümkün olmadığı düşünülürse buradaki iddialara cevap vermemesi düşündürücüdür.

Olayların çıkışında İngiltere'nin etkisinin olduğu da önemli iddialardan birisidir. Daha önce Prens Sabahattin'in babası Damat Mahmut Paşa'nın Konya-Bağdat demiryolu hattı imtiyazının İngilizlere verilmesi için Abdülhamit'e etki etmeğe çalıştığını fakat Padişah'ın tercihini Almanya'dan yana kullandığını bu yüzden de Damat Mahmut Paşa'nın oğullarıyla beraber yurt dışına kaçtığını belirtmiştik. Yaşanan gelişmeler Abdülhamit'in İngiltere'den uzaklaşarak Alman politikasına yaklaştığını göstermektedir. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra ise İngiltere ile ilişkiler yeniden düzelme göstermeye başlamıştır. Özellikle Kıbrıslı Kamil Paşa'nın İngilizlerle olan yakınlığı bu düzelmede etkili olmuştur. İngiliz yanlısı politika takip eden Ahrarcılar da Kamil Paşa'nın arkasındaydılar. Derviş Vahdeti'nin İttihat Terakki karşısında Kamil Paşa'yı desteklemesi ve Kıbrıs'ta iken yakından tanıdığı İngiliz tarzına hayran olması İngiltere'ye bir başka müttefik daha kazandırıyordu. Görüldüğü gibi İttihat Terakki karşıtı cephenin en önemli ortak özelliği İngiliz siyasetine olan yakınlıklarıdır. 31 Mart Olayı'nda İngilizlerin ne denli etkili olduğunu söylemek güçtür ancak ayaklanmayı olumlu gören bir tavırları olduğu görülmektedir. Özellikle Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini engellemek için çok uğraşmışlardır. Feroz Ahmad, İngilizlerin "kendi adamı" olarak gördüğü Kamil Paşa'nın düşüşüyle Osmanlı ilişkilerindeki balayının bittiğini belirterek İttihat Terakki'nin İngiltere ile iyi ilişkilerden yana olduğuna dair verdiği beyanatın bile bu durumu değiştirmedeğini ifade etmektedir. Özellikle İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther ve baş tercüman Gerald Fitzmaurice'nin Ahrar Fırkası'nı kullanarak entrikalar çevirdiğini, İsmail Kemal Bey'le bağlantıları olduğunu ve bazı gazetelere para verdiklerini belirtmektedir. Döneme ilişkin İngiliz raporlarının arşivlerden ayıklandığını iddia eden Ahmad, bu nedenle İngilizlerin bu olaydaki rollerinin belgelendirilemediğini savunmaktadır¹¹⁷.

¹¹⁶ A.g.e., s. 343.

¹¹⁷ Feroz Ahmad, "İngilizler İrticaya Oynadı", (Çev: Ahmet Kuyaş), **NTV TARİH**, S: 3, Nisan 2009, s. 43.

Sonuç olarak denilebilir ki, muhalefetin İttihat Terakki'yi ortadan kaldırmak amacıyla el birliği yaparak destekledikleri ayaklanma Padişah yanlısı ve Meşrutiyet karşıtı bir tepkiye dönüşmüştür. Neredeyse hepsi Abdülhamit döneminde sürgünde bulunan ve Meşrutiyet sayesinde hürriyete kavuşan bu muhalefet, isyanın bir anda kontrolden çıkması nedeniyle ortalığı yatıştırmak için harekete geçmişlerdir. Çünkü Selanik'ten yola çıkan ordu şehre girecek olursa muhalefet bu işten zararlı çıkacaktır. Padişah da yaşanan olaylar karşısında temkinli davranmak durumunda kalmış, aslına bakılırsa nasıl bir politika izleyeceğini şaşırmış, isyanın kendisine karşı bir hal almasından korktuğu için asilerin her isteğine boyun eğmiştir. İttihat ve Terakki üyeleri için olay tam bir ölüm kalım meselesi olmuştur. Kaçanlar kendilerini kurtarmış, Harbiyeli subayların bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Hareket Ordusu'nun şehrin kapılarına dayanması ile birlikte İttihatçılar rahat bir nefes almış, bu sefer kendini kurtarma sırası muhalefete gelmiştir.

İsyan bastırıldıktan sonra Divan-ı Harp yargılamaları yapılmıştır. Derviş Vahdeti'nin de aralarında bulunduğu 70 kişi için idam kararı verilmiştir. Pek çok kişi içinde çeşitli cezalar verilmiştir¹¹⁸. Mizancı Murat Rodos Adası'nda müebbet kalebentliğe mahkum edilmiştir¹¹⁹. Rodos'ta sağlığı bozulan Murat Bey'in çocukları, babalarının kale dışına veya Midilli'ye nakledilmesini istemişler ve bunun üzerine Murat Bey Midilli'ye nakledilmiştir¹²⁰. Buradaki cezası sürerken 1912 yılında Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin çıkardığı kısmi afla birlikte İstanbul'a dönmüştür. Prens Sabahattin ise tutuklanmış ancak İngilizlerin telkinleriyle serbest bırakılmıştır. Yurt dışına çıkan Ali Kemal, Mevlanazade Rifat ve Ahmet Cevdet ile ilgili olarak gıyaben yargılamalar yapılmış duruşmalara katılmadıkları için mallarına el konulmuştur. Ali Kemal ve Ahmet Cevdet gıyaben yapılan yargılamalarda ayaklanmaya iştirak ettikleri belirlenemediği için beraat edeceklerdir. Ancak Ali Kemal Bey, Abdülhamit'in ajanı olduğu ve jurnal belgelerinin ele geçirildiği gerekçesi ile müebbet sürgün cezası alacaktır¹²¹.

¹¹⁸ **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, s. 209-222; İdam edilenlerin ve ceza alanların isimlerinin tam listesi bu eserde yer almaktadır.

¹¹⁹ **B.O.A. İ. AS.**, Dosya No: 85, Gömlek No: 1327/Ca057.

¹²⁰ **B.O.A. DH. MUI**, Dosya No: 98/-2, Gömlek No: 16.

¹²¹ **B.O.A. DH. MKT.** Dosya No: 2883, Gömlek No: 55.

Buraya kadar II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde nasıl bir siyasal atmosfer olduğundan ve 31 Mart Olayı'na neden olaylardan bahsettik. Daha sonra ayaklanmanın nasıl başlayıp geliştiğini ve ne şekilde sona erdiğini anlatmaya çalıştık. Çalışmamızın üçüncü bölümünde de Osmanlı basınının 31 Mart Olayı öncesinde izlediği yayın politikasını, isyanın başlaması ile birlikte asilerden yana nasıl tavır aldıkları ve Hareket Ordusu'nun gelişiyile yayınlarında görülen 180 derecelik dönüşleri ortaya koyacağız.

III. OSMANLI BASINI VE 31 MART OLAYI

A- II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDEN ÖNCE BASIN

11 Kasım 1831’de yayınlanmaya başlanmış olan Takvim-i Vekayi İstanbul’daki ilk Türkçe gazetedir. Devlet eliyle çıkarılan bu gazetenin amacı hükümetin yaptığı işleri halka duyurmaktır. Gazetenin yayınlanması Osmanlı modernleşme çabaları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın hemen ardından 1840 yılında William Churchill adlı bir İngiliz tarafından Ceride-i Havadis adlı bir gazete yayınlanmaya başlanır. Her ne kadar çok fazla okuyucu ile buluşan bir gazete olmasa da adından söz edilmesi gerekmektedir.

Türk basınının önemli bir aşaması da Agah Efendi’nin 1860’da yayınlama başladığı Tercüman-ı Ahval ve Şinasi’nin 1862’de çıkardığı Tasvir-i Efkâr gazeteleridir. Özel teşebbüsle çıkarılan bu gazeteler, fikir gazeteciliğini başlatmaları ve özellikle aydın gençlerin toplandığı yerler olmaları bakımından Türk basın tarihinde bir milat niteliğindedirler¹. I. Meşrutiyete kadar *Muhbir*, *Ayine-i Vatan*, *Muhip*, *Terakki*, *Basiret*, *Sıraç* gibi pek çok yayın hayatına katılmışlardır. Teodor Kasap Efendi’nin 1869 yılında yayınlama başladığı *Diyojen* ilk bağımsız mizah gazetesi olması bakımından önemlidir².

Birkaç gazetenin ardı ardına çıkmaya başlaması ve sayısının artması hükümeti tedbir amaçlı bir düzenlemeye yöneltmiştir. Böylece 1864’de Fuat Paşa’nın Fransa’dan esinlendiği *Matbuat Nizamnamesi* ilan edilmiştir. Gerçi o dönemde sadece dört Türkçe gazete yayınlanmaktadır: Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr. Bunlara bir de azınlık gazeteleri eklenince sayıları 10’u bulmaz³. Durum böyle olunca bu nizamnamenin Avrupa’daki

¹ Gülser Oğuz, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Yayın Organı Osmanlı Gazetesi”, *CTAD*, Yıl 3, sayı 6 (Güz 2007), s. 137.

² Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, İstanbul, 1931, s. 52.

³ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 44.

duruma özenilmesinden mi yoksa var olan gazetelerin yayınlarından bile endişe duyulmasından mı kaynaklandığı tartışılabilir. Nizamnameye göre her türlü gazetenin çıkarılması hükümetin iznine bağlanıyordu. Gazete çıkarmak için otuz yaşını doldurmuş olmak ve bir mahkumiyeti bulunmamak şartı da konuyordu. Ayrıca Padişah, nazırlar ve hükümet aleyhinde yazı yazmak suç sayılmaktaydı. İki yıl içerisinde üç defa mahkemece mahkum edilecek gazete veya mecmuanın kapatılacağı da belirtilmiştir⁴.

Hükümet, Matbuat Nizamnamesi'nin getirdiği kısıtlamaları yeterli bulmamış olacak ki 1867'de Âli Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde bir kararname hazırlanmıştı. *Âli Kararname* adıyla ünlü bu kararname özellikle Girit meselesi nedeniyle basında hükümete getirilen eleştirilere son vermek amacıyla yayınlanmıştı. Çünkü Girit isyanı Osmanlı kamuoyunda büyük tepkilere neden oluyordu ve gazeteler de bu hassasiyeti sütunlarına taşıyorlardı. Muhbir gazetesi Girit meselesi ile ilgili olarak bir *Meclis-i Milli* açılmasını önermiş, kararname çıkmadan bir hafta önce Maarif Nazırı'nın bir emirnamesiyle geçici olarak kapatılmıştır. Tasvir-i Efkar'da Namık Kemal'in hükümeti eleştirdiği *Şark Meselesi* başlıklı yazı da bardağı taşırmaya yetmişti⁵. Sadece gerekli temel koşullara uymayan gazetelere karşı uygulanacağı belirtilen kararnamede *zararlı* basından şu şekilde bahsedilmiştir: “gazetelerden bir kısmının bir süreden beri kullandıkları dil ve yol, görevlerinden olan iyileştirilme ve ahlaki düzeltme merkezinden uzaklaşıp, ülkenin gene çıkarlarına aykırılığı bilinen aşırılığın iki ucuna yönelmekte ve çok kere devletin temelini bile dil uzatmaya kadar varmaktadır. Yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları kendi ülkeleri hakkında başkalarının çürütücü yargularına karşı çıkacak yerde, düşmanlara fesat aracı olarak bir takım zararlı fikirler ye yala haberler yayımlamaktadırlar”⁶.

10 Kasım 1867'de yayınlanan kararnamenin son bölümünde alınan tedbirlerin *tamamen geçici nitelikte olduğu ve bunu gerektiren sebepler ortadan kalkar kalkmaz yürürlükten kaldırılacağı* belirtilmiştir. Ancak 1909 yılına kadar bu kararname yürürlükte kalacaktır. Hükümetin, yayınları nedeniyle gazeteleri süreli-süresiz kapatma yetkisini elinde tuttuğu bu kararnamenin ilk uygulaması Muhbir ve

⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, cilt III., TTK yay, Ankara, 1983, s. 217.

⁵ Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.46.

⁶ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s. 81.

Vatan Gazetelerinin kapatılmaları oldu. Jön Türkler gördükleri baskılara daha fazla dayanamadılar. Tasvir-i Efkar ve Tercüman-ı Ahval de yayınlarına son vererek kapandılar. Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Bey Paris'e kaçmak durumunda kaldılar.

1865'te aralarında Namık Kemal ve Mehmet Beylerin bulunduğu 6 genç İstanbul'da İttifak-ı Hamiyet adlı gizli bir dernek kurmuşlardı. Bu dernek Âli ve Fuat Paşaların yönetimine muhalefet etmekteydi. Hem ülkenin dış politikasını hem de içeride uygulanan baskı politikasını eleştirmekteydiler. Fuat Paşayla çekişme yaşadığı için Paris'te zengin bir sürgün hayatı yaşayan Mustafa Fazıl Paşa da kendisini Genç Türkiye Partisi'nin temsilcisi olarak adlandırıyordu⁷. Bu yakıştırma Avrupa'da da tutundu. Paris'e gelen Namık Kemal, Ziya Bey ve Ali Suavi burada Ağah Efendi ve Mustafa Fazıl Paşa ile buluştular⁸. Bu buluşma ile birlikte *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* adı altında yeni bir yapılanma ortaya çıktı. Bu yapılanma Avrupalılar tarafından *Jön Türkler* olarak adlandırıldı.

Jön Türkler Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde Türkçe gazeteler yayınlamaya başladılar. Yayımlanan bu gazeteler gizliden gizliye ülkeye sokulmaktaydı. Bunların içerisinde en popüler olan Namık Kemal ve Ziya Bey'in çıkardıkları *Hürriyet* gazetesidir. *Ulum*, *İttihad* ve *Muhbir* gibi gazetelerde yine Jön Türklerin çıkardıkları önemli gazetelerdendir. Bir süre sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul ile anlaşarak geri dönmesi Jön Türk liderlerini maddi olarak sıkıntıya sokmuştu. Çünkü Avrupa'da yürütülen faaliyetlerin en önemli finans kaynağı Mustafa Fazıl Paşa'dır. Onun yokluğunda Ziya Bey ve Ali Suavi kendi çabalarıyla bir şeyler yapmaya çalışmışlarsa da *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. 1870 yılının sonundan itibaren Jön Türk liderleri ülkeye dönüşe başladılar. 1871'de Âli Paşa'nın ölümünden sonra bir kişi hariç tümü yurda dönmüştü. Yalnız Ali Suavi, Abdülaziz'in tahttan inişine kadar Avrupa'da neşriyatını sürdürmüştür⁹.

Abdülaziz'in saltanatının son günlerinde Osmanlı basınında uygulanan ilk sansür olayı karşımıza çıkar. Balkanlar'da işler iyice karışmaya başlamıştı. Bulgar

⁷ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul, 1987, s.18.

⁸ Orhan Koloğlu, *a.g.m.*, s. 82.

⁹ Şerif Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt I (Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi), İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 49.

çetelerinin saldırı düzenlediği Müslüman köylerindeki insanlar Anadolu'ya göç etmeğe başlamışlardı. Yaşanan bu gelişmeler Talebe-i Ulum denen medrese öğrencilerinin sabrını taşırılmıştı. Öğrenciler kalabalık gruplar halinde yürüyüşler düzenliyorlardı. Bu gösteriler üzerine Sadrazam Mahmud Nedim Paşa halkın olup biteni öğrenmesini engellemek için basına resmen sansür koymuştur. Sansür gazetelerde üstü kapalı bir şekilde şöyle ilan edilmiştir: “*Matbuat-ı Osmaniye'nin mündericatına, İdareden ziyadesiyle dikkat ve ihtimam olunmakta ve ekseriya tatil ve ilga gibi mücazat dahi icra edilmekte ise de, ahval-ı hazıranın ehemmiyeti cihetiyle, gazetelerin alel-umum kaviyyen taht-ı inzibata alınması vacibeden bulunduğundan, Dersaadet'de ve Memalik-i Mahruse-i Şahane'nin kaffe-i cihatında elsine-i muhtelifede tab olunan gazetelerin kabl'et-tab muayenesi husul-u maksada kafi bulunmakla, bundan böyle Dersaadet'de tab olunan gazetelerin, Matbuat İdaresinden ve Eyaletlerde bulunan gazetelerin dahi Hükümet-i Mahalliye'ce tayin olunan memurlar marifetiyle kabl'et-tab muayenesi Karar-ı Ali iktizasından olup, bu usul dahi muvakkat olmağın, ilan-ı keyfiyete ibtidar kılındı*”¹⁰.

Abdülaziz'in düşüşü ile birlikte basın geçici bir özgürlük devresi yaşamıştır. Gazeteler baskı altında olmadan yayın yapmışlar, sürgündeki isimler İstanbul'a dönmeye başlamışlardı. Mithat Paşa'nın yönetimdeki etkisinin artması Jön Türkleri cesaretlendirmiş, onları Meşrutiyet'in ilanı ümidiyle heyecanlandırmaya başlamıştır. V. Murat'ın saltanatı zamanında biraz daha rahat görünen basın yine de bazı kısıtlamalarla karşılaşmıştır. *Hayal* gazetesi, *Basiret* ve *Vakit* gazetelerinin sahipleri hakkında yaptığı yayımlar nedeniyle bir süre kapalı kalmıştır.

B- II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE BASIN

II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da *Kanun-i Esasi*'yi ilan etmek şartıyla tahta geçmişti. Kanun-i Esasi 23 Aralık 1876'da Beyazıt Meydanı'nda törenle ilan edildi. Anayasa'nın 12. maddesinde basınla ilgili şu cümle yer almaktaydı: *Matbuat kanun dairesinde serbesttir*. Bu ifade net bir şey söylemiyordu. Bir mizah gazetesi olan

¹⁰ Ebüzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, cilt III, (Sadeleştiren: Ziyad Ebüzziya), İstanbul, 1974, s. 267.

Hayal, bu durumu eleştiren bir karikatür yayınlamıştı. Karikatürde “matbuat kanun dairesinde serbesttir” yazısı ile elleri ve ayaklarına zincir vurulmuş bir *Karagöz* deseni yer almaktaydı. Bu karikatürden sonra gazetenin yayını bir süre durdurulacak, bu durum bile gazetede mizah vesilesi sayılacak ve özel bir ilaveyle şu şekilde duyurulacaktır: “*Aldığımız bir ihtarname üzerine şimdi âlemi faniye veda etmeliğimiz lazım geliyor. Sakın ağlamayınız. Gülünüz. Bu dünya kimseye baki değildir. Canım boğazıma gelmiş olduğu halde bile herkese selamda kusur etmek istemem. İşte sesim kısılmaya başladı. Ca...nım...çı...kı...yor...çık...tı!*”¹¹. Gazetenin sahibi Teodor Kasap Efendi bu karikatür nedeniyle 3 yıl hapse mahkum olacak ve İstanbul’dan kaçacaktır¹².

Kanun-i Esasi’nin ilanından sonra Meclis-i Mebusan için seçimler yapılmış ve 20 Mart 1877’de meclis açılmıştır. Nisan ayında da basın kanunu tasarısı mecliste görüşülmeye başlamıştır. Tasarıda, matbaa ve basımevi açma ve basın yoluyla işlenecek suçlarla cezaları sıralanmaktadır. Tasarının basın özgürlüğünü kısıtlayan pek çok maddesi bulunmaktaydı. Bu nedenle mecliste uzun süren tartışmalar yaşanmıştır. Milletvekillerinin bir kısmı tasarıya muhalefet ederken bir kısmı da destek vermişlerdir. İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Efendi “*matbuat, terakki sebeplerinin başlıcalarındandır. Matbuat ne kadar serbest bırakılırsa o kadar istifa de olunur. Demek istemem ki bazı gazeteciler gibi, edep dairesini tecavüz etsinler, zatiyata girişsinler; mademki, kanun herkes için mahkeme kapılarını açmıştır, matbuat tarafından tecavüz görenler mahkemelere müracaat edebilirler*”¹³ diyerek tasarıdaki kısıtlamaları eleştirmiştir. Bir başka İstanbul vekili Vasilaki Bey de “*Matbuat kanunnamesi serbest olmalıdır. Matbuat nerede serbest ise orada terakki vardır. Bu layiha biz geldiğinde matbuat kanunu değil caza kanunu zanneyledik. İçinde para cezasından, hapisten başka bir şey yok*”¹⁴ diyerek tasarımı eleştirmiştir. Tasarının en önemli tartışmalara neden olan kısımlardan biriside mizah gazetelerinin yasaklanmasına dair hükümler oldu. Matbuat Müdürü Macit Bey “*mizah gazeteleri lüzumsuz ve faydasız olduğu gibi onların zararları da vardır. Avrupa’da mizah gazeteleri var diyorlar; biz onları taklide mecbur değiliz. Biz Avrupa’nın*

¹¹ Selim Nüzhet, **a.g.e.**, s. 61.

¹² Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.49.

¹³ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, cilt IV, s. 408.

¹⁴ **A.g.e.**, s. 409.

tüccarından istifade etmeliyiz. Bakalım Avrupa'nın uleması, hükeması (düşünürleri filozofları) bu mizah gazetelerinden memnun mudur? Benim acizane bildiğime göre memnun değillerdir. Resmin insana olan tesirine bakmalı... Açık saçık resimler insanı isyan ettirir. Aklın cisim üzerindeki hükmü gider. Gençlerin, yaşlıların iradesi elden gider... Bunlar terbiyeyi bozar”¹⁵ sözleriyle tasarıya destek vermektedir. Mebuslar bu konuda da farklı fikirler ortaya koyarak tartışmalara devam etmişlerdir.

Basın tasarısı 2 Mayıs 1877’de kabul edilerek padişahın onayına sunuldu. Mizah gazetelerini yasaklayan ve gazete çıkarmak için teminat parası yatırmayı gerektiren maddeler tasarıdan çıkarılmıştı. II. Abdülhamit tasarıyı beğenmediği için onaylamayı reddetmiştir. Konu tekrar görüşülmek üzere dondurulmuştur. Ancak bir süre sonra Padişah Sıkıyönetim Nizamnamesiyle, gerekli gördüğü gazeteleri kapatma yetkisini eline alacak ve Meclis-i Mebusan kapatılınca tasarı gündeme gelmeyecektir.

Meşrutiyet’in ilanıla basın özgürlüğü konusunda oluşan bahar havası çok uzun sürmemiştir. Meclisin kapatılmasıyla birlikte başlayan yeni düzen basın açısından da tam bir felaket oldu. II. Abdülhamit’in başa geçmesi ile birlikte kendisini alkışlan, anayasanın ilanıla padişahı göklere çıkararak basın, Osmanlı-Rus Savaşı’ndaki başarısızlıkları dile getirmeye başlayınca padişahın şimşeklerini üzerine çekmiştir. 1878’den itibaren basın üzerinde şiddeti giderek artan bir sansür uygulaması başlar. Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü ve Zaptiye Nezareti bu iş için yetkili kılınmışlardır. Yurt dışından gelen yayınların incelenmesi için Hariciye Nezareti’nde Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Basına uygulanan bu sansürden yerli ve yabancı kitaplarda nasibini almıştır. 1880’de Maarif Nezareti bünyesinde kurulan *Encümen-i Teftiş ve Muayene* kitapların incelenmesi işiyle ilgilenmektedir. 1888’de matbaaların bastığı bütün yayınlara ancak izin alındıktan sonra basma koşulu getirilmiştir.

Uygulanan bu sansür ve yasaklar yeni basılacak eserlerin yanı sıra daha önce yayınlanmış kitapların yeni baskılarını da kapsıyordu. Örneğin Ziya Paşa, Namık Kemal, Abdülhak Hamid gibi isimlerin eserleri yasaklananların başında geliyordu. Selim Sabit ve Ahmet Vefik Paşa tarihleri, Katip Çelebi’nin Mizannü’l Hakk ve

¹⁵ Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s. 53.

Cevdet Paşa'nın Kıyas-ı Enbiya eserleri de yeni baskıları yasaklanan kitaplardır¹⁶. Ayrıca Voltaire, Rausseau, Victor Hugo gibi isimlerin eserleri de yasaklılar arasındadır.

II. Abdülhamit dönemi basını denilince akla gelen ilk şeylerden birisi de yasaklı kelimelerdir. Bu kelimeler: *Vatan, hürriyet, grev, meşrutiyet, ihtilal, suikast, anarşi, Girit, Makedonya, Kıbrıs, yıldız (padişahın sarayının adı olduğu için), Murad (devrik padişah), büyük burun (padişahın burnunun büyüklüğünden dolayı), bomba* vs. Yasak kelimeler nedeniyle gazetelerde çıkan bazı yazılar trajikomik görüntülere neden olmaktadır. Örneğin, Bursa'daki Muradiye Camisi tadilattan geçirildikten sonra tekrar açılmıştır. Bu açılışın haberi gazetelerde şu şekilde duyurulmuştur: “*Ebülfetih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin pederi cennet makarlarının Bursa'daki camii şerifi mükemmelen tarif edilmiş ve ahiren mevlidi nebeviye kıraatiyle resmi küşadı icra edilmiştir*”¹⁷. Buradan anlaşılacağı üzere Murad kelimesinin kullanılması yasak olduğu için böyle uzun bir cümle kurulması gerekmiştir.

II. Abdülhamit döneminde basınla ilgili göze çarpan şeylerden biriside gazete ve gazeteci satın alma meselesidir. Aslına bakılırsa bu durum sadece bu döneme has bir olay değildir. Çünkü Osmanlı'da basının emeklemeye başladığı dönemlerde devletten yardım görmeden ayakta kalan gazete olduğunu söylemek zordur. Gazetecilere nişan, armağan ve para dağıtmak sadece II. Abdülhamit'e özgü değildir. Mısır Hıdivi İsmail Paşa, 1865-75 yılları arasında hem İstanbul hem Avrupa basınına yüz binlerce altın dağıtmıştır¹⁸. Elbette bu para dağıtma meselesi farklı sonuçlarda doğurmuştur. Örneğin İstanbul'da yayınlanan Levant Herald gazetesinin sahibi Edgar Vitaker devletten para koparabilmek için yazdığı dilekçede “*1877'de Hükümetin çıkarlarını savunma çalışıyordum. Hiçbir mükafat görmedim. Bilakis hükümet ödeneğimi kısıtı. Sekiz yıl dayandım... Bir de sansür usulü konu... bu yüzden gazetemin okurları azalmış ve uğradığım zarar ve ziyan artmıştır. Şimdi sefalet içindeyim. Ömrümün sonuna kadar sefalet içinde kalmamak için yardımınızı*

¹⁶ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 413.

¹⁷ Selim Nüzhet, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁸ Orhan Koloğlu, “II. Abdülhamit'in Basın Karşısındaki Açmazı”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay. İstanbul, s. 82.

rica ediyorum. Aksi halde, Osmanlı ülkesinde 35 yıl içinde topladığım bilgileri başka ülkelerde yayınlamam gerekecektir”¹⁹ diyerek açıkça tehditte bulunmuştur.

Gazetecilere para verilerek susturmaya çalışma işi sadece ülke içerisinde sınırlı kalmamıştır. Avrupa hatta Amerika’daki gazetelerde Osmanlı aleyhinde yazılan yazılara engel olmak amacıyla konsolosluklar aracılığı ile gazetecilere para verilerek bu yayınlar engellenmeye çalışılmıştır. Doğal olarak bu durum yabancı basında da şantaj yayınlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslına bakılırsa yabancı basın içerisinde devletin yanına para karşılığı gazeteci çekmek o dönem içerisinde sık görülen işlerden birisiydi. Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya gibi devletler özellikle Balkan politikaları için bu tip yöntemleri kullanmışlardı.

Basının sıkıntılı bir dönem yaşadığı II. Abdülhamit devrinde her şeye rağmen 10-15 bin tiraja ulaşabilen gazeteler de yayınlanmıştır. 26 Haziran 1878’de yayınlanmaya başlayan *Tercüman-ı Hakikat* bu gazetelerden birisidir. Gazetenin sürekliliği ve Ahmet Mithat’ın yazılarında olaylara farklı yaklaşımlar sunması *Tercüman’ı* dönemin simgesi haline getirmiştir. Ahmet Mithat Efendi’nin lakabı “yazı makinesi”dir. O da bu lakaba layık olmayı başarmıştır. Yoksul bir ailenin çocuğu olan Ahmet Mithat kendi çabalarıyla bir yerlere gelmeyi başarmıştır. İstanbul’da doğan Ahmet Mithat, Niş’e göç ettikten sonra hayatı değişmiştir. Burada vali olan Mithat Paşa onu himayesine almıştır. Niş Rüştüyesi’ni bitirdikten sonra Tuna valiliğine atanan Mithat Paşa ile birlikte Ruscuk’a gitmiştir. Burada *Tuna* gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır. Daha sonra Bağdat’a gider ve burada *Zevra* gazetesini çıkarmaya başlar²⁰. Gazetecilik işi hayatının önemli bir parçası olan Ahmet Mithat, Jön Türklerle işbirliği yaptığı için 1882’de Rodos’a sürülür. Abdülaziz tahttan indirilince İstanbul’a döner. 1877 yılında II. Abdülhamit’in tahta çıkışını öven bir kitap yazdıktan sonra Matbaa-i Amire ve Takvim-i Vekayi’nin başına geçmiştir²¹. Sonradan *Tercüman-ı Hakikat*’i çıkaran Ahmet Mithat, Darüşşafaka’da, üniversite’de, İstanbul Kız Öğretmen Okulu’nda da dersler vermiştir²². Tüm bunların yanı sıra 150’den fazla kitap yayınlamıştır. *Tercüman-ı*

¹⁹ Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s.60.

²⁰ **A.g.e.**, s. 65.

²¹ Bernard Lewis, “II. Abdülhamid Devrinde Türk Basını”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı: 9, İstanbul, 1970, s. 27.

²² Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s. 66.

Hakikat'te pek çok tercüme esere yer verilmekte, Ahmet Mithat'ın gayretleriyle gazete, roman ve tarih tefrikalarıyla dolmaktaydı. Sonraki dönemlerde rüştiye öğrencileri için haftada bir ek mecmua yayınlamıştır. Tercüman-ı Hakikat, Ahmet Mithat'ın herkesin anlayabileceği bir dille hazırladığı ve Türk basın tarihi açısından önemi büyük olan bir gazetedir.

II. Abdülhamit dönemi içerisindeki önemli gazetelerden birisi de *Sabah*'tır. Sahibi Papadopoulos isimli bir Rum'dur. Başyazarlığını Şemsettin Sami'nin yaptığı gazete ilk olarak 1876'da çıkmaya başlamıştır. 1882 yılında Mihran Efendi tarafından satın alınan gazete sonraki dönemlerde pek çok önemli ismin yazılarına yer vermiştir. Hüseyin Cahit, Adnan Adıvar, Ahmet Rasim, Refik Halit gibi yazarlar *Sabah* gazetesinde yer almışlardır.

Sabah gazetesinin en büyük rakibi olacak *İkdam* gazetesi de 1894'de çıkarılma başlanacaktır. Ahmet Cevdet'in yayınlama başladığı gazete döneminin en önemli gazetesi olacaktır. Cumhuriyet'in ilanından sonra kapanacak olan gazete II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 40.000 traja ulaşabilmiştir. Ahmet Cevdet'in hastalık nedeniyle 10 yıl yurt dışında bulunması yüzünden İkdam, değişik kişiler tarafından yönetilmiş bu durum her dönem yeni bir gazeteci kadrosunun oluşmasına olanak sağlamıştır. Türkiye'ye ilk rotatifi getiren gazete olan İkdam, Hüseyin Rahmi, Necip Asım, Ali Reşat, Hüseyin Cahit, Mahmut Sadık gibi isimlerin yazılarına yer vermiştir.

II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Basını açısından önemli yere sahip olan bir başka yayın da elbette *Servet-i Fünun* dergisidir. Derginin yayın hayatına giriş öyküsü şöyledir: Ahmet İlhan (Tokgöz) 1888-89 arasında *Umran* adlı bir dergi çıkarmaktadır. Dergi kapatılınca *Servet* gazetesinin sahibi ile anlaşarak gazetenin haftalık ilavesi olarak *Servet-i Fünun* dergisini yayınlamaya başlamıştır²³. İlk sayısı 27 Mart 1891 tarihinde çıkan dergi edebiyat, sanat, ilim, biyografi roman gibi konulara yer vermekteydi. Servet-i Fünun devrin genç yazarlarının büyük ilgisini çekti. Rezaizade Ekrem, Halit Ziya, Ahmet Rasim, Tevfik Fikret derginin en göze çarpan yazarlarıydı. 1895'de Tevfik Fikret Ahmet İhsan'la anlaşarak derginin

²³ Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s. 116.

yöneticiliğini eline alınca Servet-i Fünun'un havası değişmeye başladı²⁴. Dergi artık Edebiyat-ı Cedide olarak adlandırılan yeni bir akımın temsilcisi durumuna gelmiştir. Servet-i, yazarları Abdülhamit idaresine muhalif kişilerden oluşmasına rağmen siyasi polemiklere girmekten kaçınmıştır. Yazdıkları nedeniyle birkaç kez başı derde giren Tevfik Fikret Ahmet İhsan ile anlaşamayınca dergiden ayrıldı. Bu arada görüş ayrılıklarına düşen Edebiyat-ı Cedideciler dağılmaya başlamışlardır. Tevfik Fikret'in yerine geçen Hüseyin Cahid'in 1901 yılı sonlarında çevirdiği bir yazı nedeniyle Ahmet İhsan saraya jurnal edilmiş ve dergi kapatılmıştır. Adliye Nazırının araya girmesi ile bu sorun çözümlenmişse de dergi tam bir çöküş sürecine girmiştir²⁵. İleriki dönemlerde yayınlarını sürdüren *Servet-i Fünun* Cumhuriyet ilan edildikten sonra da yayınlanmaya devam etmiştir. Ahmet İhsan'ın 1942'de ölümünün ardından dergi 1944 tarihinde kapanmıştır.

Osmanlı'da dergicilik anlayışı Avrupa'ya göre epey geç başlamıştır. II. Abdülhamit'in ağır baskıları ve sansür uygulamaları çok sesli bir dergiciliğin gelişmesine engel olmuştur. Yayın imkanı bulan dergiler suya sabuna dokunmayan yazılara yer vermek durumunda kalmışlardır. Kısa süre yayınlanarak yayın hayatından çekilmek sorunda kalan pek çok dergi de bu dönem de göze çarpmaktadır. Tabii ki Servet-i Fünun kadar etki eden bir dergi bu dönem de pek yoktur.

İstanbul'da yayınlanan ve yukarıda isimlerini saydığımız sınırlı sayıdaki gazete ve derginin yanı sıra İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin yurt dışında yayınladıkları gazeteler vardır. Bu yayınlar gizliden gizliye ülkeye sokulmakta ve II. Abdülhamit'e ciddi muhalefet etmekteydiler. İttihatçıların gazetelerinden bahsederken ilk sırayı alacak olanı Ahmet Rıza Bey'in *Meşveret*'idir. Meşveret 1 Aralık 1895de taş baskı olarak Paris'te yayınlanmaya başlanır. Gazete İttihatçıların ilk resmi yayın organı olarak kabul edilir. Gazete hem Türkçe hem Fransızca basılmaktadır. Meşveret, pozitivist takvim ile yayınlanmaktadır ve Fransızca ilavesinin başında Auguste Comte'un "Ordre et Progres" (Nizam ve Terakki) sözü

²⁴ Bernard Lewis, **a.g.m.**, s.28.

²⁵ Bülent Varlık, **a.g.m.**, s. 116.

bir özdeyiş olarak yer almaktadır²⁶. Gazetenin yazar kadrosunda Ahmet Rıza'nın yanı sıra Hoca Kadri, Abdullah Cevdet, Murat Bey (Mizancı) gibi isimler de vardır. 15 günde bir yayınlanan Meşveret, 1898 yılında Türkçe yayın bölümüne son vermiştir. Bunun gerekçesi ise İttihatçıların bir diğer yayını olan *Osmanlı* gazetesinin Cenevre'de çıkarılmasıdır. İttihat Terakki Cemiyeti'nin iki Türkçe gazeteye ihtiyaç duymadığı belirtilerek Meşveret'in yayını durdurulmuştur.

Yurt dışındaki İttihatçı gazetelerden en önemlilerinden birisi de şüphesiz Murat Bey'in çıkardığı *Mizan*'dır. Cemiyetin muhafazakar kesiminin lideri olan Murat Bey Kahire'ye gelerek 14 Aralık 1896'dan itibaren Mizan'ı yayınlamaya başlamıştır. Daha sonra Cenevre'ye geçerek gazetenin yayınına buradan devam etmiştir. Murat Bey bu gazete sayesinde *Mizancı Murat* olarak anılmaya başlayacaktır. Ancak II. Abdülhamit Avrupa'daki İttihatçıları dağıtmak amacıyla Murat Bey'e çeşitli vaatlerde bulunarak onu İstanbul'a davet eder. Tutuklu İttihatçıların genel afı salınacağı ve çeşitli konularda ıslahat yapılacağı vaatleri Mizancı Murat'ı ikna eder ve İstanbul'a döner²⁷. Bu karar Murat Bey'in arkadaşlarında büyük bir şok yaratır. Padişah verdiği sözlerin hiç birini yerine getirmez ve Mizan gazetesi II. Meşrutiyet'in ilanına kadar yayınlanmaz.

İttihatçıların bir diğer önemli yayını da *Osmanlı* gazetesidir. 1 Aralık 1897 tarihinde Cenevre'de yayınlanmaya başlayan gazetenin redaktör kadrosunda üç önemli isim gözükmektedir. Bunlar İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Tunalı Hilmi Beylerdir²⁸. Osmanlı gazetesi 1900 yılına kadar Cenevre'de yayımlandıktan sonra Londra'ya taşınır. Gazete gerek Avrupa'daki sürgünler arasında gerekse el altında sokulduğu Osmanlı topraklarında büyük ilgi görmüş ve Ahmet Rıza'nın Meşveret gazetesini bile gölgede bırakmıştır²⁹. Elbette bu etki Padişahın harekete geçirmeye yetmiştir. Gazetenin etkin üç ismiyle pazarlığa girişen Padişah Abdullah Cevdet'i Viyana Sefareti doktorluğuna, İshak Sukuti'yi Roma Sefareti doktorluğuna, Tunalı Hilmi'yi de Madrid Sefareti başkatipliğine getirerek muhalefetten uzaklaştırmıştır. Böylece gazetenin yönetimi bir başka sürgün olan Edhem Ruhi'ye bırakılmıştır.

²⁶ M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türk Basını", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt III, İletişim yay, İstanbul, s. 846.

²⁷ Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim yay., İstanbul, 2003, s. 36.

²⁸ M. Şükrü Hanioğlu, **a.g.m.**, s. 848.

²⁹ Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 36.

Buna rağmen adı geçen kişilerin gizliden gizliye gerek yazılarıyla gerek maddi yardımlarla gazeteyi desteklediği bilinmektedir³⁰. Osmanlı Gazetesi 1903 yılında Kahire'ye taşınarak yayınlarına devam etmiş. 15 Temmuz 1904 tarihinde de 136. sayısıyla beraber yayın hayatına son vermiştir³¹. Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra *Osmanlı* adıyla yeni bir gazete yayınlanacaktır ancak bu kez gazeteyi yayınlayanlar Prens Sabahattin'in ekibinden Ahmet Fazlı ve Nihad Reşat Beylerdir³².

İttihat Terakki'nin resmi yayın organı olma özelliği gösteren bir diğer gazete de *Şura-yı Ümmet*'tir. Gazete'nin imtiyaz sahibi Bahaddin Şakir, müdürü de Mustafa Asım Beylerdir. Gazetenin ilk sayıları Mısır'da, sonraki sayıları da Paris'te yayınlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise İstanbul'da yayınlanmaya başlamıştır. Başyazarlıklarını da sırasıyla Samipaşazade Sezai, Cenab Şahabettin ve Hakkı Baha yapmıştır³³. 31 Mart Olayı'nda matbaası saldırıya uğrayan gazete sekiz ay sonra tekrar yayınlanabilecektir.

C- MEŞRUTİYETİN YENİDEN İLANINDAN SONRA BASIN

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı Devleti'nde pek çok alanda yeni bir sayfa açmıştır. Özellikle basın oluşan yeni havayı en derinden hisseden kesim olmuştur. İstibdat döneminin basını saran zincirleri kırılmış ve yıllarca uygulanan sansür ortadan kalkmıştır. Yıllarca sürgün hayatı yaşayan İttihatçılar ülkeye dönmeye başlamışlar, gazetelerini İstanbul'da çıkarmaya başlamışlardır. Bab-ı Ali gün geçtikçe hareketli günler yaşamaya başlamıştır. Kısa sürede pek çok gazete açma imtiyazı alınmıştır. İttihatçıların yanı sıra onlara karşı olanlar da gazetelerini bir bir açmaya başlamışlardır.

Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra ortaya çıkan gazeteler içerisinde en dikkat çekici olanı *Tanin* gazetesidir. Hüseyin Cahit tarafından çıkarılan bu gazete

³⁰ M. Şükrü Hanioglu, *a.g.m.*, s. 848.

³¹ Gülser Oğuz, *a.g.m.*, s. 141.

³² Bu gazete Ahrar Fırkası'nın yayın organı gibi çalışacak ve Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet prensibini savunacaktır.

³³ Nevin Yurdsever Ateş, "Şura-yı Ümmet Gazetesi'nin Selanik Nüsha-i Fevkaladesi Işığında 31 Mart Hadisesi'ne Bir Bakış", *Doğu Batı, (II. Meşrutiyet 100. Yılı)*, sayı 46, Ankara, 2008, s. 178.

İttihat ve Terakki'nin yayın organlarından biriydi. 31 Mart Olayı sırasında saldırıya uğrayan bu gazete kısa sürede toparlanmış ve tekrar yayın hayatına dönmüştür. Tanin, 31 Mart içerisinde aktif rol oynadığı için gazeteye ileride daha geniş yer verilecektir.

Dönemin bir diğer ünlü gazetesi de Murat Bey'in *Mizan* gazetesidir. II. Abdülhamit'in vaatlerine inanarak İstanbul'a dönen ve Şuray-ı Devlet üyesi olan Murat Bey uzun sessizlik devresine son vermiştir. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından *Mizan* gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin 30 Temmuz 1908 tarihli ilk nüshasında İttihat Terakki Cemiyeti'ne seslenerek kendisini hala Cemiyet'in üyesi olarak gördüğünü hatta şube başkanı olduğunu ve bu sıfatla yayımlara başladığını bildirir³⁴. Zamanında Padişahın teklifini kabul ettiği için ihanetle suçlanan Murat Bey elbette Cemiyet tarafından kabul görmez. Böylelikle İttihatçıların Mizancı Murat'ı artık Cemiyet'in en önemli muhaliflerinden biri haline gelir. 31 Mart'ın kışkırtıcılarından biri olarak kabul edilecek olan Murat Bey bu olaydan sonra sürgün edilir ve gazetesi kapatılır. Konumuz gereğince gerek *Mizan* gazetesinden gerek Murat Bey'den ileride sık sık bahsedeceğiz.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sahneye çıkan bir diğer gazete de *Volkan* gazetesidir. *Kıbrıslı Derviş Vahdeti*'nin çıkardığı bu gazete dönemin en ilgi çeken yayın organıdır. Sürgünden dönen Vahdeti, *Volkan*'ı çıkarmakla kalmaz ayrıca *İttihad-i Muhammedi* isminde bir de cemiyet kurar. Konumuz gereği geniş yer vereceğimiz *Volkan* gazetesi 31 Mart Olayı'nın sorumluları arasında gösterilerek kapatılacak ve Vahdeti idamla cezalandırılacaktır.

Mevlanazade Rıfat tarafından çıkarılan iki gazete de yine dönemin adından bahsettiren gazeteleri olmuştur. Bunların birincisi Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organı olan *Hukuk-ı Umumi* gazetesidir. *Hukuk-ı Umumi*'nin ilk sayfasında gazete adının altında Cemiyet'in yayın organı olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu gazete kapandıktan sonra Rıfat Bey *Serbesti* isimli bir gazete çıkarmaya başlar. Bu gazete Prens Sabahattin'in Ahrar Fırkası'nı desteklemektedir. 31 Mart Olayı'ndan bir hafta önce bu gazetenin başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve katillerinin bulunamaması gerginliğin artmasına sebep olacaktır. 31 Mart'tan sonra bu gazetede

³⁴ Birol Emil, **Mizancı Murad Bey**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1979, s. 205.

kapanmak durumunda kalacaktır. Çünkü Mevlanazade Rıfat da isyanın teşvikçilerinden kabul edilerek suçlu bulunacaktır.

Yayınlanan bu gazetelerin yanında II. Meşrutiyet döneminde bilim, sanat, eğlence, mizah, din, aile, ekonomi, vs. alanlarında pek çok dergi de yayın hayatına atılmıştır. Bu kadar çok yayının yapılması bir sürekliliği göstermemektedir. Bu dergilerin içerisinde bir kısmı birkaç sayı çıktıktan sonra kapanmıştır. Bu olumsuzluklar bir yana yayınların çokluğu dönemin yapısı itibariyle her türlü görüş ve konunun ifadesi açısından önemli olmuştur.

Yayın sayısının her geçen gün arttığı bu dönemde Aralık 1908 tarihinde *Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası* adı ile liberal ekonomi düşüncesini savunan bir dergi yayınlanmaya başlamıştır. Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ahmed Şuayb ve Cavid Bey tarafından çıkarılan dergi ekonominin yanı sıra sosyoloji ve felsefe gibi konulara da yer vermektedir. 27 sayı çıkarılan dergi Ahmet Muhtar, Halide Edip, Bedi Nuri gibi önemli isimlerin yazılarına yer vermiştir³⁵. Ülke gelişmesinde ekonominin rolünü vurgulayan ve tarım ekonomisi üzerinde durup uluslararası ticaret konularında önemli görüşler ortaya koyan dergi çok uzun ömürlü olmamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte göze çarpan bir diğer yayın türü İslamcı dünya görüşünü savunan dergilerdir. Bu tür yayınların sayısı sürekli artmıştır. Bunların en önemlisi elbette *Sırat-ı Müstakim*'dir. Eşref Edip'in sahip olduğu derginin en önemli yazarı Mehmet Akif'tir. Derginin ilk sayısının ilk yazısı "Hürriyet-Müsavat" adını taşır. Yazarı daha sonra İttihatçıların şeyhülislamlığını üstlenecek olan Musa Kazım Efendi'dir³⁶. Dergi İslam'a reformist bir anlayışla yaklaşır. *Sırat-ı Müstakim*'in Meşrutiyetle birlikte doğduğunu ve istibdat döneminin İslam'a zarar verdiğini³⁷ belirten dergi hürriyetin ve meşrutiyet fikrinin en önemli savunucusu olmuştur. 182. sayıdan itibaren derginin adı *Sebilü'r-Reşad* olarak değiştirilecektir. Bunun yanı sıra *Beyanü'l-Hak*, *Saday-ı Din* gibi dergilerde Meşrutiyet dönemi dergileri arasında önemli yer tutacaklardır.

³⁵ Bülent Varlık, **a.g.m.**, s. 119.

³⁶ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s.126.

³⁷ **Sırat-ı Müstakim**, 3 Mayıs 1909, II. cilt, No: 34.

1908'de Meşrutiyet'le beraber kadın dergilerinde de bir patlama görülür. İlk olarak *Demet* dergisi yayınlanır. Başlangıçta hiç kadın yazarın bulunmadığı *Demet*'te daha sonra kadınların imzasını taşıyan yayınlar da artmaya başlamıştır. Kadınlar siyasi konularla ilk kez *Demet* dergisiyle tanışmışlardır³⁸. Mehmet Rauf'un çıkardığı *Mehasin* de o dönem ilgi gören bir diğer dergidir. Bunlarla beraber Enis Avni (Aka Gündüz) tarafından Selanik'te çıkarılan *Kadın* adlı bir dergi 30 sayı ile bu dönem yayınları arasındaki yerini almıştır.

II. Meşrutiyet, her türlü düşüncenin yayınlanıp kamuoyuna sunulduğu bir dönem olmuştur. İlk sosyalist yayınlar da yine bu döneme rastlar. İstibdat devrinde görünmeyen mizah gazeteleri peş peşe yayınlanmaya başlar. Ancak bu özgürlük ortamı pek uzun sürmeyecektir. 31 Mart'ta yaşananlar dikkatleri yine basın üzerine çekecektir. 28 Nisan 1909'da hükümet, basın özgürlüğünü kısıtlayan bir kanun tasarısını Meclis-i Mebusan'a taşıyacaktı. Uzun tartışmaların sonunda 14 Temmuz'da bu tasarı kabul edilmiştir. Bu basın kanunu çeşitli değişikliklerle 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 600'ün üzerinde gazete ve dergi yayınlanmıştır³⁹. Bunların pek azı uzun süre dayanabilmiş, kimi birkaç sayı, kimi üç beş ay yayınlanmış sonra kapanmışlardır.

D- 31 MART OLAYI ÖNCESİNDE BASINDAKİ ÇATIŞMALAR

Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile birlikte Osmanlı Basını yeniden hayat bulmuştur. Başlangıçta herkes istibdadın sona erişinin mutluluğunu kutlayan yazılar yazıyor ve yeni düzenin nasıl olması gerektiğini anlatıyordu. Ancak İttihat ve Terakki'nin siyasi yaşam üzerinde etkisini göstermesi ile birlikte basında İttihatçılara karşı bir muhalefet kendisini göstermiştir. Bu muhalefetin en önemli ismi Mizancı Murat'tır. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından yayınlanan *Mizan* gazetesinde hala İttihat Terakki üyesi ve şube başkanı olduğunu iddia eden Murat Bey aldığı olumsuz

³⁸ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis yay, İstanbul, 1996, s. 33.

³⁹ Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.84.

yanıtın ardından İttihatçılarla bütün köprüleri atmış ve tam bir muhalefete başlamıştır.

Meşrutiyet'in ilanının birinci ayında başlayan ve gün geçtikçe artan bu muhalefette bazen ilgi çekici satırlara da rastlanmaktadır. İstibdad döneminde büyük zorluklar yaşamış olan Murat Bey buna rağmen İttihat Terakki'ye karşı Abdülhamit'i savunan yazılar bile kaleme almıştır. 2 Ağustos 1908 tarihli Mizan'da yer alan bir yazı gerçekten ilginçtir. Bu yazı Padişahı yerden yere vurarak başlar ardından İttihat Terakki'ye karşı Padişahı savunmaya başlar: *“Herkes hür, herkes mesud. Fakat padişahımız sevgili babamız, ilan ettiği kanundan kendisi müstefid değil. Çünkü herkesi zulmette bırakan, herkesin kanını bir suretle içen, zindanlara attıran, menfalara gönderen zaleme, o mazlum, o aliyetkar padişahımızı, sevgili halifemizi, bin türlü mefsadetler, melanetler yaparak, sadakat ve muhabbet yalnız kendilerine nasibmiş gibi kendilerini sadık göstererek vahimeler içinde bırakmakta, huzur u istirahat-ı hümayunlarını münselib etmektedirler”*⁴⁰. Mizan gazetesi İttihat ve Terakki'nin gizli cemiyet yapısını muhafaza etmesinin büyük bir tehlike olduğunu belirtmektedir. Ayrıca onların siyasi tavrının Yeniçerileri hatırlattığını ifade etmektedir: *“İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kaç merkezi varsa her birine mahsusen ve yekdiğerine muhalefeten sadalar işitilmektedir. Avrupa dahil herkes endişelidir. Bunun için lüzum-ı ittırad, vücut-ı ittihad mutlaka göz önüne alınmalıdır. Anarşiye son verilmelidir. Çünkü hilafet ve saltanat kisve-i celilesi ile müzeyyen olan bir istibdadı çekemeyen millet-i Osmaniye, Yeniçeri zorbalıklarını kendilerine derhatır ettiren hafi, başsız, intizamsız, şekl-i meçhul bir istibdad önüne baş eğmez”*⁴¹.

İttihatçıların bu siyasi tutumundan rahatsız olan elbette sadece Mizan değildir. Dönemin en köklü gazetesi İkdam da bu konuda endişelidir. Fakat İkdam'ın yayınları Mizan gazetesi kadar sivri dilli değildir. Meclis-i Mebusan'ın açıldığı gün Ali Kemal Bey İkdam'daki yazısında, meclisin artık çalışmaya başladığını bu nedenle İttihatçıların kanun dairesi içerisindeki yerlerini almalarını, siyasetin hem Meclis hem hükümet hem de İttihat Terakki üzerinden yürümeyeceğini işaret ederek Cemiyet'e uyarılarda bulunuyordu⁴². İkdam da cemiyetin gizli özelliğinin Kanun-i

⁴⁰ **Mizan**, 2 Ağustos 1908, No: 4.

⁴¹ **Mizan**, 17 Ağustos 1908, No: 19.

⁴² **İkdam**, 17 Aralık 1909, No: 5231.

Esasi ile bağdaşmayacağını bunun sisteme zarar vermesinden korktuğunu dile getirmektedir. Bir süre sonra İkdam net bir şekilde muhalif tavrını ortaya koyacak İttihatçılara karşı Prens Sabahattin'i desteklemeye başlamıştır.

Bu muhalefet grubuna katılacak olan diğer bir gazete de Volkan'dır. İttihat ve Terakki'ye muhalefette diğer bütün gazeteleri geride bırakacak olan Volkan Meclis-i Mebusan açılmadan bir hafta önce yayınlanmaya başlamıştır. Volkan gazetesi İslamcı yönünün yanı sıra Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi'yi de savunmaktadır. Derviş Vahdeti Volkan'da İttihat Terakki'ye karşı ateş püskürürken Ahrar Fırkası'nın politikalarının savunuculuğunu yapar. Çünkü ona göre izlenecek olan yol İngiliz siyasetidir. Vahdeti, Kıbrıs'ta İngilizlerin uyguladığı *adem-i merkeziyet* politikasının Kıbrıs'ı adeta *küçük İsviçre*'ye çevirdiğini ifade etmektedir⁴³. Bunun yanı sıra başta Ahmet Rıza olmak üzere İttihatçıları dinsizlik ve alkol düşkünlüğü ile suçlayarak memleketin yönetiminin bunlara teslim edilmemesi gerektiğini de vurguluyordu.

Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan bir diğer gazete de Serbesti'dir. Serbesti İttihat Terakki'ye muhalif olduğu kadar Abdülhamit'i de sert şekilde eleştirmekten de geri durmaz. Ahrar Fırkası'nın politikalarını destekleyen gazete Kamil Paşa'nın düşürülüp yerine Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin kurulması ile birlikte muhalefet dozunu iyice artırır. 15 Mart 1909 (2 Mart 1325) tarihli nüshada başta Rusya olmak üzere Osmanlı etrafındaki devletlerin Hüseyin Hilmi Paşa'nın İngiltere'nin desteğini alamayacağını bildiğini, bunun dış politikada olumsuz sonuçlar vereceğinin üzerinde durulmuştur. Bu yazının son bölümünde yer alan şu ifadeler gazetenin yayın politikasını göstermektedir: "*Zavallı Millet! İstibdad esnasında iğfal olunduğun yetmiyormuş gibi birde Meşrutiyette iğfal olunuyorsun*"⁴⁴. Serbesti, Hasan Fehmi'nin öldürülüşünden sonra muhalefet dozunu daha da artıracaktı.

İttihatçılar ise muhalefetin bu eleştirilerine karşı kendi yayın organı Şura-yı Ümmet ve Tanin gazeteleri aracılığı ile cevap veriyordu. Şura-yı Ümmet 21 Mart 1325 (3 Nisan 1909) tarihli nüshasında El-İhram gazetesinde yayınlanan bir haberi nakletmektedir. Şura-yı Ümmet'in aynen aktardığını belirttiği haber şöyledir: "*Bugün Türkiye'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hidemat-ı aliye ve bir güzidesiyle padişahın hüsnüniyeti sayesinde Meşrutiyet tesis etmiş ve Avrupa Payitahtlarında*

⁴³ **Volkan**, 15 Ocak 1909, No: 21.

⁴⁴ **Serbesti**, 13 Mart 1909, No: 118.

olduğu gibi Meclis-i Mebusan-ı Osmani'de kemal-i intizam ve sükunetle Türkiye'nin ihyasını temin edecek münakaşat ve müazkerat cereyan etmektedir. Bugün Türkiye Avrupa hükümeti indinde iade-i namus ve haysiyet etmiş ve hakkını muhafazaya muktedir, mütebassır, munsıf bir hükümet ve devlet addolunmaktadır. Evet, Osmanlı Hükümeti mazideki keyfi muamelat ve hareketından külliyyen nadim olmuş ve elinden geldiği kadar telafi-i mafata gayret ve faaliyet gösteriyor. Görüyoruz ki dahiliye ve hariciyece tayin ettiği memurların kaffesi iktidarı haiz olduğu gibi mazilerini lekedar edecek hiçbir halleri de yoktur”⁴⁵. El-İhram'daki bu ifadeler aslında İttihat ve Terakki'nin muhalefet karşısında kendisini savunmak için kullandığı bir araç olmuştur. Böylece gerek Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi gerek İttihat Terakki Cemiyeti haklarındaki iddiaları çürütmeye çalışmaktadırlar.

Tanin gazetesinde ise Hüseyin Cahit, İttihat Terakki'yi savunan en önemli isim olarak karşımıza çıkmaktadır. İttihatçıların siyasete müdahaleleri yönündeki eleştirilere bakın Hüseyin Cahit nasıl cevap veriyor: *“İttihat ve Terakki Cemiyeti Meclis-i Mebusan'daki azalarını hiçbir zaman cemiyet-i merkeziyenin mukarratına tabi' bulundurmamak mesleğini takib etmedi. Meclis-i Mebusan açılınca azaların Meclis'te görecekları vazife itibariyle Cemiyet ile alakaları kalmamış olduğunu kendilerine tebliğ eyledi. Cemiyet şu inkılabı vücuda getirmiş olmaktan mütevellid bir hak ile o ana kadar elinde tutmakta olduğu nüfuz ve hakimiyeti artık milletin kuvve-i muşrua-i kanuniyesine tevdi' ediyor, kemal-i şan-ı şeref ile saha-i faaliyetten çekilerek nıgehban-ı meşrutiyet vazifesini deruhte eyliyordu”⁴⁶. Son bölümde de ifade edildiği gibi İttihat ve Terakki meşrutiyet gözcülüğü görevini üzerine almıştır. Tabi bu gözcülüğün sınırı ne kadardır. Yani meşrutiyet tehlikeye girerse buna müdahaleleri nasıl olacaktı? İşte bu sorunun cevabı 31 Mart ayaklanması sonrasında ortaya çıkacaktır.*

Muhalefetin dış politika ile ilgili eleştirilerine de Babanzade İsmail Hakkı cevap veriyordu: *“Bazı muharrirlerimizin sözünü keramet farz etmek vadisine sapsak Kamil Paşa'nın sukutundan beri Avrupa'nın şekli-i idare-i hazıraya karşı son derece mugber ve hatta bu defaki tecrübemizde de artık felah bulacağımızdan me'yus olduğuna hükmetmemiz icab edecek. Kamil Paşa sukut etti; Binaenaleyh Avrupa*

⁴⁵ Şura-yı Ümmet, 3 Nisan 1909, No: 180.

⁴⁶ Tanin, 13 Nisan 1909, No: 252.

gücendi, binaenaleyh Meşrutiyet tehlikede, binaenaleyh vatan tehlikede, binaenaleyh iki aylık Avrupa efkar-ı umumiyesinin bilançosu işte bu mantık-ı cedide tahlis ve icmal edilebilir... Başka Heyet-i Vükela, başka Meclis-i Mebusan intizarında bulunanlar memleketin selameti için değil memleketi yangına vermek için feryad eden münkesir'ül-emel ve hasud kimselerdir. Zira evvel ve ahir iddia ediyoruz ki vatanın bu kadar sarsıntıya, bu kadar kuru yaygaraya tahammül yoktur”⁴⁷. Babanzade, bu yazıda muhalefetin İngiltere’yi bir umacı gibi gösterdiğini söyleyerek bu durumun hem İngiltere’ye hem de Osmanlı Devleti’ne bir hakaret olduğunu vurgulamaktadır.

İttihat ve Terakki’nin muhalefetle arasında yaşadığı bir diğer çatışma da *Meşrutiyet’in Gözcüsü* olarak Rumeli’den İstanbul’a getirilen Avcı Taburları meselesidir. Kamil Paşa bu taburları geri göndermek için uğraşmış ve yaşanan kaos onun Sadrazamlığını kaybetmesine neden olmuştur. Muhalefet bu birliklerin İttihatçılar tarafından baskı kurmak amacıyla getirildiğini ve siyasete müdahaleyi amaçlamakta olduklarını öne sürmüştür. Hüseyin Cahit ise Avcı Taburları’nın varlığının önemine dikkat çekerek şunları söylemiştir: “*Avcı Taburları meşrutiyetin ilk aylarından itibaren bir hareket-i irticaiye vukuundan endişe edildiği zamanlarda kalplere bir hiss-i emniyet vermek ve icabında meşrutiyet-i müdafaa etmek üzere Rumeli’den getirilmiş kahramanlardır. Bunlar idare-i cedidenin timsal-i kuvvet ve azameti gibi duruyor. Avcı taburları efradı bugün İstanbul’un neresinde isbat-ı vücud etseler derhal kalplere bir hiss-i inşirah ve itimat geliyor. Avcı Taburları hürriyeti istirdat eden Rumeli Ordusu’nun bir cüz’ü olmak itibariyle şehrimiz ahalişi nazarında bütün hürrmet ve muhabbetle kabul edilmektedir. Hatta ecanib bile onlara karşı bir zaaf-ı kalp hissederek onları meşrutiyet ve hürriyet muhafızı birer kahraman suretinde görmektedirler”⁴⁸. Hüseyin Cahit tüm varlığı ile Avcı Taburları’nı savunurken 31 Mart günü aynı taburlar ayaklanarak İstanbul’u birbirine katmışlar üstelik onun bu satırları yazdığı gazetenin matbaası da dağıtılıp yağmalanmıştır. Daha da vahimi Hüseyin Cahit’i öldürmek istemişler ancak Lazkiye Mebusu Arslan Bey ona olan benzerliğinin kurbanı olmuştur.*

⁴⁷ **Tanin**, 13 Nisan 1909, No: 252.

⁴⁸ **Tanin**, 12 Şubat 1909, No: 192.

31 Mart Olayı'nın en önemli tahrikçisi şüphesiz muhalefetin İslamcı kanadı Volkan gazetesidir. Ancak İslamcılığın temsilcisi olan başka yayınlarda vardır. Bunlar Sırat-ı Müstakim ve Beyan'ül-Hak dergileridir. Sırat-ı Müstakim dergisinin yazılarında direk İttihat ve Terakki'yi hedef alan ifadeler yer almaz. Zaten dergi istibdad yönetimine kesinlikle karşıdır ve İslam'ın ancak hürriyet ortamında yaşanabileceğini iddia eder. Cemiyet-i İlmiye'nin yayın organı olan Beyan'ül-Hak dergisi de meşrutiyet yanlısı bir yayın politikası izlemektedir. Hatta ülke içinde yaşanan ayrılıkların giderek keskinleşmesi üzerine Mekteb-i Sultani öğretmenlerinden Rıfat Bey'in yazısı aracılığıyla barış çağrısı yapılır. Ancak bu çağrı geç kalmış bir çağrıdır. Çünkü Rıfat Bey'in "*İttihad*" başlıklı yazısı ayaklanmadan 1 gün önce yayınlanacaktır. Rıfat Bey yazısında ülkenin ve milletin selameti için herkesin bir araya gelerek ittifak oluşturması gerektiğini belirtmekte ve partiler arasında yaşanan çatışmaların dış düşmanların işine geldiğini, buna fırsat vermemek için ordusuyla, meclisiyle, hükümetiyle herkesin birlikte çalışması gerektiğini vurgulamaktadır. Sözlerinin sonunda da şu temenni de bulunur: "*Ahali arasında mütehaddis fırkaların te'lif-i kulubune dair nesaih-i müessire hususunda bez-i himmet etmelerini selamet-i vatan namına rica ve niyaz eyler ve istirhamımın kabulünü ümid ederim*"⁴⁹. Ayaklanmanın başlamasından sonra Cemiyet-i İlmiye bir bildiri yayınlamak istiyor. Beyan'ül-Hak haftalık yayımlandığı için bu bildiri Volkan gazetesinde yayınlanır. Bildirinin Volkan'da yayınlanması dikkat çekici bir durumdur. Bildiri de kullanılan ifadelerde isyancı askerleri hoş tutan niteliktedir. Yaşananlar karşısında Cemiyet-i İlmiye'nin, kendisini İttihat Terakki muhalifi rüzgara kaptırılmış olduğunu söyleyebiliriz.

1- VOLKAN GAZETESİNİN 31 MARTA KADAR SERGİLEDİĞİ TUTUM

31 Mart Olayı'nda basın rolünden bahsederken Volkan gazetesine ayrı bir başlık ayırmamız gerekmektedir. Yayın hayatına başladıktan sonra İttihat ve Terakki'ye karşı en sert ve keskin dili kullanan gazete Volkan'dır. Meşrutiyet'in

⁴⁹ **Beyan'ül-Hak**, 30 Mart 1325, No: 28.

ilanından sonra *Şeriat* hükümlerinin uygulanmadığını ve İslam'dan uzaklaştığını öne süren Volkan'ın bu konulardaki en ön plandaki kalemleri Derviş Vahdeti ve Said-i Kürdi'dir. 31 Mart'a kadar her geçen gün saldırganlaşan Volkan'daki yazılar ayaklanmanın nasıl davet edildiğinin göstergesidir.

Kamil Paşa'nın düşürülmesi konusu diğer muhalif gazetelerde olduğu gibi Volkan'da da ele alınmıştır. M. Ali imzalı "*Siyasiyatta Şahsın Önemi*" başlıklı yazıda İngiltere'yle ilişkilerin bozulmaya başladığı vurgulanarak İngiliz siyasetinin Osmanlı aleyhine dönmesinin sebebinin Kamil Paşa'nın sadrazamlıktan ayrılması olduğu belirtilmektedir⁵⁰. Bediüzzaman Said-i Kürdi imzalı "*Yaşasın Şeriat-ı Garra*" başlıklı yazıda da milletvekillerine seslenilerek şeriatın dünyevi, uhrevi ve içtimai konularda ne kadar faydalı olduğu uzun uzun anlatılarak kaynak olarak şeriatın alınması gerektiği vurgulanır. Yazının sonu ise Volkan'ın üslubuna uygun olarak kaleme alınmıştır: "... sizi ictima-i ümmete misal-i meşru gösteren ve sırıyyetine binaen amalinizi ibadet gibi ettiren, üç yüz milyonun hayat-ı maveviyesine kasd-ı cinayetten sizi tahlis eden ol şeriat-i gara unvanıyla gösterseniz ve mehaz edinseniz ve tatbik etseniz acaba bu kadar fevaidiyle beraber ne gibi şey kaybedeceksiniz? Vesselam, yaşasın şeriat-ı gara"⁵¹.

Said-i Kürdi, milletvekillerine şeriat tavsiyesinde bulunurken, Selanik'te yayınlanan Zaman ve Asır gazetelerinin şeriat nidaları atanları eleştirmesi ve bunları Kör Ali'ye benzetmesi Vahdeti'nin sert bir eleştiri yazmasına neden olmuştur. "*Ey Zaman-ı türrehat beyan! Şeriat isteyen hocalar, neden Kör Ali'lerden addolunsun? Kör Ali şeriat istediği için değil, şekl-i hükümeti değiştirmek istediği için mahkum olmuştur. Şerrinizden, artık şer kelimesini ağzımıza alamayacak mıyız? Bu haktan millet-i İslamiye mahrum mu edilecek? Kanun-i Esasi'nin Meclis-i Mebusan'ın meşru olduğunu her gün Sırat-ı Müstakim'ler, Beyan'ül-Hak'lar yazmakla bitiremiyorlar. Öyle ise bu şekl-i idarenin meşruiyetine fetva veren ulema-i İslama karşı, hangi bir kuvvet mutasavverdir ki tebdil-i şekli hükümete teşebbüs etsin? Fakat dimağınızın aldığı terbiye mukteziyatından olmalı ki, şeriat kelimesini işitmek bir*

⁵⁰ **Volkan**, 12 Mart 1909, No: 71.

⁵¹ **Volkan**, 14 Mart 1909, No: 73.

yıldırım karşısında bulunmak kadar sizi müteessir ediyor. Her biriniz siper kesilmek istiyorsunuz. Ama bu kuvvete siperlerde kar etmiyor ve etmeyecek de”⁵².

Volkan gazetesinin 31 Mart’a doğru hitap etmeğe başladığı asıl kitle askerler olacaktır. Zaten askerin tahrik edilmesi için yeterince malzeme bulunmaktadır. Şeriat meselesi bunlardan sadece birisidir. Diğer taraftan çok ağır talimler yapan askerin şikayetlerinin artması, alaylı subayların ordudaki gücünün bitirilmeye çalışması gibi olaylar bunları kullanan Volkan’ın kışlalara sızmasını sağlıyordu. Hüseyin Cahit’in muhalefeti suçlayan ve onları uyaran yazılarına karşılık Volkan da Avcı Taburları’na seslenmektedir: “(Hüseyin Cahit) *herkes vazifesini bilmeli diyor. Acaba bu vazifenaslık kendisinde, tecessüm ettiğinden agah değil mi ki ulemanın vazifesine tecavüz ederek ahkam-ı şeriyeyi ale’l-amyâ taksim ve bir takım tahkika kalkışıyor. Ve daha garibi ‘sonu pişmalıktır’ diyor. Bunun musarrıfı herkesçe malumdur. Acaba bu sözü hangi kuvvetine güvenerek söylüyor. Yoksa bir müddetten beri Şeref Sokağı’nın öteye beriye saldırdığı vatan yavruları bulunan Avcı Taburları’na mı güveniyor. Ey evlad-ı vatan, ey asakir-i İslamiye; Analarınız sizleri bir zaman sizi rahm ü batınında taşıyarak bin türlü zahmetlerinizi çektiler ve doğduktan sonra hiçbir kimsenin tenezzül etmeyeceği tenzifat ve tahriratı sizde icra ettiler... eğer böyle iğfalata kapılarak ehl-i vatan üzerine hücum edecek olursanız analarınız size emzirdiği sütü helal etmeyecektir. Ve bu yüzden dünya ve ahrette giriftar-ı azab-ı İlahi olacağınızı muhakkak bilesiniz. Acizlerinin size karşı edeceği nasihat bundan ibarettir. Cenab-ı hak sizleri ve bizleri tarik-i müstakimden ayırmasın amin. Şu makaleyi yazdıktan sonra halkın avaze-i müstekrehesinden bizar olduğu Tanin’deki hezeyanın bir aynını da Şura-yı Ümmet’te gördüm. Mütalaam neticesinde şu iki hezeyanın hakikatte yed-i vahiden sudur ettiğini tayakkun eylediğim cihetle ayrıca red ve müdafaayı bi-lüzum addediyorum”⁵³. Fatih Dersiamlarından Divrikli Kadızade Abdullah Ziyaüddin imzalı bu yazıda asker annelerinin sütlerini helal etmeyeceği ve Allah’ın azabına uğramalarının *muhakkak* olduğunun belirtilmesi bir diğer dikkat çekici noktadır.*

Volkan’ın yayın politikası, İttihat ve Terakki’nin güçlü olduğu bölgelere gazetenin girişinin engellenmesine neden olacaktır. Bu durum Vahdeti’nin hiç

⁵² **Volkan**, 15 Mart 1909, No: 74.

⁵³ **Volkan**, 19 Mart 1909, No: 78.

hoşuna gitmeyecektir. Bu durumu ise ilginçtir ki bir İttihatçıya şikayet edecektir: Resneli Niyazi'ye. O günlerde Serbesti gazetesi Resneli Niyazi Bey'in, Ahrar Fırkası'na geçtiğini iddia eder. Bunun üzerine Niyazi Bey gazetelere bir telgraf göndererek bunu yalanlar. Bu telgraf aynı zamanda muhalif gazetelere yöneltilen eleştirilerle doludur. İşte Niyazi Bey'in telgrafı: *“Serbesti ile Serbest İzmir'de Fırka-i Ahrar'a intisabıma dair bir fıkra gördüm. Külliye yalan ve fesad-amizdir. İşte matbuatımızın halini görmeli. Matbuatımızdan bunu mu intizar edecektik.? Vatanımızı kurtaran, ağızlarımızı açtıran İttihat ve Terakki Cemiyeti değil mi? Buna taarruz küfran-ı nimet değımlidir? Bu cemiyetin maksadı saadet ve selamet-i vatandır. Ömrüm oldukça İttihat ve Terakki Cemiyet-i muhteremesinin en aciz bir azası sıfatıyla muhterem milletime hıdemat-ı fedakaranede bulunacağımı ve azmimi ölümden gayri hiçbir şeyin tağıyire imkanı olmayacağını kemal-i fahr ile ilan ederim. Safdil ahalimizin terbiye-i ahlakiyeye çok ihtiyacı vardır. Matbuattan hizmet beklerken menfaat-ı şahsiye dolayısıyla bilakis fikirleri zehirliyor. Vatanını seven bunlara ehemmiyet vermezse de günahdır. Artık yeter matbuat ve erbab-ı mefsedetden insaf”*⁵⁴. Bu telgraf Volkan'da yayınlanır. Hemen yanında ise Vahdeti'nin Niyazi Bey'e hitaben yazdığı şikayet yazısı yer almaktadır. Bu yazıda Vahdeti'nin Niyazi Bey'e yaptığı övgüler şaşırtıcıdır. *“Ey koca kahraman-ı hürriyet! Sendeki fıtrata, fıtratındaki faaliyete, faaliyetindeki istikamete, sebata, diyanete meftun olanlardan birisi de bu acizdir...(milletvekili seçimlerde İttihat Terakki'nin yaptığı hatalardan bahsettikten sonra) Cemiyet'in ikide birde, Zat-ı Şahane'ye müracaat ederek, yok sadrazamın azlet, yok Balkan Komitesi'ne ziyafet ver! gibi daha nice tecavüzler yapılmıştır. Bunlar da hep milletin muhafazasından çıkamayacak birer emr-i mehamdır. Ya Şura-yı Ümmet'le Tanin'in velev hüsn-i niyetler olsa bile, ikide birde İttihat ve Terakki'ye minnettarsınız, diye nimeti başa kakmak kabilinden olan neşriyat-ı na-layıklarına ne diyelim? ... lanet olsun o Avrupa adetlerine. Fırkasız meşrutiyet olmaz imiş Avrupa'da, öyle olduğu içinse yazık olsun bu millete. Geliniz! Allah Resulullah aşkına olsun. Birleşelim. İttihat ve Terakki ile Ahrar bir yana, Cemiyet-i İlmiye, Cemiet-i İslamiye, Cemiyet-i Hayriye, İhai'l-Arabiye, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti bir yana. Siz ki, İslam olmakla beraber Osmanlılarla beraberiniz, insaniyet-i suğranın, biz ki bütün İslamlarla beraberiz, insaniyet-i*

⁵⁴ Volkan, 19 Mart 1909, No: 78.

kübranın husulüne çalışalım. Korkmayınız Niyazi Bey! Korkmayınız askerler! Hiçbirimizde fikr-i irtica yoktur. Hiçbirimizde su-i niyet yoktur. Düşününüz Niyazi Bey! Düşününüz! Volkan Manastır'a, Kavala'ya Söke'ye girmiyor! Selanik'le Edirne'ye İnebolu ile Kastamonu, Ankara'ya da girmemesi için çalışılıyor... bu gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin cevelangahı olan mahallerden men edildiğini duyan İslamlar, acaba, cemiyete karşı ne gibi bir fikir hasıl edebileceğini düşünmek lazım gelmez miydi? Nedir bu gurur? Nedir bu la-kaydi? ... Niyazi Bey! Birleşelim. Birbirimizi der-ağuş edelim. Zira selamet-i millet bu merkezdedir”⁵⁵.

Vahdeti'nin bu uzlaşmacı ve yaramaz çocuğu babasına şikayet eder tarzı aslında çok iyi becerdiği demagoji sanatına bir örnektir. Zaten böyle bir uzlaşmanın olmayacağını Vahdeti de biliyordu. Ama kamuoyundaki İttihat Terakki muhalifi havayı arkasına almak için kullanılacak bütün yolları deniyordu. Birkaç gün sonra askeri tahrik edecek yazılar tekrar kendisini göstermeye başlayacaktır. “İttihat ve Terakki Cemiyeti” başlıklı bir yazı askere hitapla sonuçlanmaktadır: “Asker bütün manasıyla asker olmalı. Askerlik için yaşamalı. Askerlik için ölmeli. Yoksa Avrupa'da Frenkleşerek avdet etmiş dört tane sarhoş için askerlik ediyorsa ve onların vatanperveriz dediklerine inanıyorsa, vay bu milletin haline. Askerler! Millet sizden bu dakikada hizmet bekliyor. Düşününüz inanınız! Yapınız!”⁵⁶. Aynı nüshada “Millet, Asker” başlıklı yazıda da yine Avcı Taburları konu edilmektedir: “Bir müddetten beri vasıl-ı sem-i teessüf olan bir şey var ise o da askerimizin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne münkad olduğu avazeleridir. Ba-husus en ziyade lisanda deveran eden Avcı Taburu'dur. Bu nasıl fikr-i fasid, bu nasıl akl-ı kasid! Ancak ehl-i izan ve sahib-i basiret ve kiyaset olanlarca meçhul değildir ki asker hiçbir vakit hiçbir cemiyete merbut olmaz ve olmasını mesleğine asla yakıştırmaz... Düşünelim, hem de güzel düşünelim ki, hangimizin pederi, biraderi, akrabası asker değil, hangimiz askerlikten kurtulmuşuz. Cümlemizin mesaisi, ictihadı din için değil mi? Selamet, saadet-i millet için değil mi? Yaşasın din-i mübin-i Muhammedi. Yaşasın şeriat-ı mutahhara-i Ahmedi, yaşasın millet-i İslamiyan, yaşasın asker-i Osmaniyan! Kahrolsun hainin, mahvolsun müfsidin”.

⁵⁵ Volkan, 19 Mart 1909, No: 78.

⁵⁶ Volkan, 22 Mart 1909, No: 81.

Volkan artık askerle ilgili her konuyu İttihat ve Terakki'ye karşı bir silah olarak kullanıyordu. Bu konulardan birisi de alaylı-mektepli subay çatışmasıdır. Vahdeti bu konuyla ilgili yazısında mektepli subayların da alaylı subaylarında ordu için önemli olduklarını, ikisinin birbirinden ayrılamayacağını, alaylı ve mektepli subayların birbirlerini sevmedikleri iddialarının yalan olduğunu savunur. Durumun böyle görünmesinin sebebi olarak da eski askeri sistemi gösteren Vahdeti, alaylıların kısa sürede ferikliğe kadar yükselmelerinin sistemden kaynaklandığını belirtmektedir. Mekteplilerin de Halife'ye sadık olmadıkları yönündeki sözlerin doğru olmadığını ifade ederek subayların askerlere şahsi işlerini yaptırılmayacağını ve onlara kötü davranamayacağını vurgular. Askerin, milletin can ve mal güvenliğini sağlamakla görevli olduğunu söyleyen Vahdeti, kalplerinde hep Meşrutiyet ve hürriyet duygusunu beslemelerini tembihler. Elbette bu yazıda da lafı İttihat ve Terakki'ye getirmeyi ihmal etmez ve yine hakaret dolu sözlerini sarf eder: “*O Meşrutiyet ki şeriatımız onunla kaimdir. Hep birden muhafazasına çalışalım. Yalnız dikkat edelim ki, Avrupa'dan gelmiş dört tane herif-i na-şerif bizi Avrupalıların bazı münasebetsiz ahlakiyle mütehallık edemesinler. Mesela kadınlarımız tedricen çarşaflarını atmak, yahut, bir Müslüman hürdür, diye meyhaneler, kerhaneler açmak gibi Müslümanlığa yakışmayan şeylerin memleketimizde husulüne meydan vermeyelim. Lakin Avrupalıların bütün sanatlarını, hünerlerini hep alalım... Ey ordu emin olunuz ki bu inkılabımızın meydana gelmesine vasıta olduğunuz için, ilanihaye bu millet size minnettardır. Durmayınız! İttihad ve Terakki ıslahına da bir himmet ediniz ki, 'El-yevme ekmeltü' sırrına mazhar olasınız*”⁵⁷.

Volkan'ın politikası İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti'nin kurulması ve Hasan Fehmi'nin öldürülmesine kadar bu tarzda devam eder. İttihad-ı Muhammedi kurulduktan sonra bu cemiyete katılanlarla ilgili bilgiler gazeteye yansımaktadır. Özellikle bölükler veya taburlar halinde cemiyete katılımlar olduğu vurgulanmıştır. Diğer taraftan İttihat Terakki'nin her şeye karıştığı ve buna bir son verilmesi gerektiği, İttihatçıların tehditlerinin birer blöf olduğu milletvekillerinin bundan korkmadan çalışmalarına devam etmeleri Volkan'ın sayfalarında yer alan yazılardanır. Volkan'ın saldırganlıkta son noktaya ulaştığı dönemin başlangıcı 3

⁵⁷ **Volkan**, 23 Mart 1909, No: 82; *El-yevme ekmeltü*: Bugün tamamladım. Maide suresi 3. ayete gönderme yapılıyor. “Bugün size dininizi ikmal ettim”.

Nisan 1909'da İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin açılış mevlidinde toplananların kalabalığı ve Hasan Fehmi cinayetinde yaşanan gelişmeler ve öğrencilerin tepkisidir. Bu konular çalışmamızın birinci bölümünde işlendiği için tekrar etmiyoruz. Gerek mevlide gösterilen ilgi gerekse cinayete karşı oluşan kamuoyu tepkisi Derviş Vahdeti'nin muhalefetini de uçlara doğru çekmiştir.

Hasan Fehmi'nin öldürüldüğü dönem Volkan gazetesine bir mektup gelir. Mektup “*Bir Zabıt*” imzasını taşımaktadır. 23 Mart 1325 (5 Nisan 1909) tarihli mektup Volkan'a ağır hakaretler içeren sözlerle doludur. Mektubun yazarı, başlangıçta Volkan gazetesinin adını duyunca istibdadın sona ermesi ile *vatanımızın hukuk-ı mukaddesesini müdafî* edecek bir gazetenin daha çıktığını düşünerek sevinmiştim ancak senin fesatçılığını anlayınca bu mektubu yazmaya karar verdim demektedir. Mektupta yer alan ifadeler şunlardır: “*Bir zamanlar alttan alta şahsiyata giriştin. Sonra da vuhuşun bile nefret ettiği bu isr-i mezellekte en mahir bir gıybet diplomatu kesildin. Efkar-ı safdilanı zehirledin, herc ü merc ettin. Şimdi de anasır-ı Osmaniye arasına tohum-ı nifak saçmakta en ziyade sanat-aşına bir çiftçi kesildin. Ey muharrir! Şu zamanda Osmanlıların cins ve mezheb ayırmayarak dest-i vifak ve ittihadı birbirine uzatmaları, yekdiğerini kardeş gibi kucaklamaları selamet-i mülk ü milletin en ziyade arz-ı iftikar ettiği bir deva-yı şafi, bir iksir-i azam değil midir?... Size sorayım ey Volkan'ın hamiyetsiz, muhabbet-i vataniyeden mücerred muharrirleri! Otuz bu kadar seneden beri sarayın kahr ü istibdadiyla sinesinde iltiyam-napezir yaralar açılan biçare milletin ikbali, zavallı Osmanlıların istikbali ne ile emin olacak? Anasır arasına nifakın girmesiyle değil mi? Şüphesiz bu suallere ondan başka cevabınız yoktur... Allaha şükür olsun cümleten Müslümanız, düsturumuz habl-i metin-i şeriattır. Hepimiz şer-i mübinin hükm-i celilini muhafaza için yaşıyoruz... Sen ey hain-i vatan Vahdeti sen! Elinde tuttuğun kalemin meziyetine de acımıyor da nice esrar-ı kudsiyeye penah olan bu mübarek aleti de çirkab-ı fesada mizab ediyor onunla nice masum efkarı tahdiş ediyorsun... Fakat emin ol ki hedef-i amaline vasıl olmadan karşına haris-i hakiki-i vatan olan bir asker, hem de bir elinde parıl parıl parlayan süngüsünü, diğerinde de gümüş gibi nikel mermiler dolu revolverini hamil kara urbalı bir asker çıkacak, süngüsünü sinende kıracak, kurşununu da beyninde patlayacaktır”. İşte mektuba Derviş Vahdeti'nin cevabı: “*Ey zabıt! Cemiyetimiz birkaç kişiden ibarettir! diyorsun. O halde niçin bizden tevahhuş**

ediyorsun? Fakat tevahhuş eden sen değilsin Suku'ş-Şeref'tir. Ahmet Rıza Bey'dir, Baha Şakir Bey'dir, Doktor Nazım Bey'dir, Rahmi, Cavid Bey'lerdir ve daha birkaç haris-i cah olan anarşistlerdendir. Artık söyleyeceğim. İdama mahkum olan bir adam, artık hapisten başka türlü cezalardan mı korkar?... İşte tehdidnamenin tarihi 23 Mart'tır. Serbesti refikimizin muharrirlerinden Hasan Fehmi Bey'in şehadeti de Mart'ın yirmi üçüncü gecesidir. Nevbet-i şehadet şimdi de bana geldiğine artık emin oldum. Şehid et! Ey zabıt, beni de şehid et. Fakat gerek sana, gerek sana yemin verdirenlere feslerini önlerine koymalarını, vatanın herc ü merc-i muhakkakını nazar-ı insafa almalarını tavsiye ederim... Fakat iyi bil ki Vahdeti'ye süngü işlemez, kurşunların da kafasına vurur da tesir etmez. Zira artık Vahdeti'nin hayatı ebedidir. Fakat sen fanisin”⁵⁸.

Artık Vahdeti silahlarını kuşanmıştı. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin değişik yerlerdeki şubeleri gazeteyle telgraflar gönderiyor ve Vahdeti'yi öven sözlerle şeriat çıkırtkanlığı yapıyorlardı. Bu telgraflar Volkan'da yayınlanıyor ve Vahdeti de bunlardan aldığı cesaretle sert yazılar yazmaya devam ediyordu. 11 Nisan 1909 tarihli Volkan'da Harbiye Nazırı'na hitaben Vahdeti'nin yazdığı yazı Nazırı istifaya davet ediyordu. Askerlerin İttihad-ı Muhammedi'ye katılmaları nedeniyle eziyet ve baskı gördüğünü ileri süren Vahdeti İttihatçıların siyasete karışmalarına ses çıkarılmamasına karşı askerlerin Cemiyet'e üye olmasının cezalandırılmasını çifte standart olarak nitelendirmektedir.

Ertesi gün “*Teskin-i Helecan Emr-i Muhal*” başlıklı yazısında Vahdeti halkı açıkça ayaklanmaya çağırıyor ve İttihatçıları da hedef gösteriyordu. “*Ey Osmanlılar! Vatani ve birbirimizi seviyor muyuz? İsbat edelim. İşte mezalim! İşte istibdad! Meydanda. Bunları defetmek için fikr-i serbesti lazım değil mi? İşte meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda. Eğer o mezalime, o istibdada –ki Şeref Sokağı'nın pis murdar, elleriyle icra ediliyor- boyun eğersen kansız bir millet olduğumuza dünya kani olacak, haysiyet-i milliyemiz pamal-i hakaret olacak. Eğmeyelim. Bu cinayetlere katiyen boyun eymeyelim. Dünkü nüshamızda zikrettiğimiz beş kişi ki Şeref Sokağı bunlar demektir. Bunları behemehal vatandan harice atmaya çalışalım. Zira bunlar Avrupa'da geçirdikleri hayat-ı sefilanenin acısını şimdi milletten çıkarmaya*

⁵⁸ **Volkan**, 8 Nisan 1909, No: 98.

bakıyorlar. Bu beş kişide zerre kadar vatan muhabbeti yoktur... Sultan Abdulhamid Han Hazretleri eğer adam öldürmek isteseydi Şeref Sokağı'nın reisini de avanesini de Paris apartmanlarında, Mısır Hidiv imarethanelerinde öldürtebilirdi... bir Meşrutiyet ki bila-merci. Şikayet etsek, dinleyen yok. Meşrutiyetimizi berbat ettiler, bütün bütün hükümeti yed-i zabıtlarına geçirmek üzeredirler. Şeref Sokağı'nda telefon bulunmak, Zabtiye Nezareti'yle daha sair devairle muhabere etmek ne demektir". Vahdeti'nin telefon konusuna değinmesine dikkat çekmekte fayda vardır. Çünkü ayaklanma sırasında Şura-yı Ümmetin önce bu telefon tertibatı parçalanacaktır. Tabi ki yazının bir diğer muhatabı askerdir ve Vahdeti askere şöyle seslenir: "Ey sahib-i vekar-ı asker! Vatanın selameti yed-i kahharanenizededir. Lakin bütün bir asker vekarıyla, bütün bir İslam kalbiyle, şu helecanlı feryadıma, bi- tarafane olarak atf-ı nazar ediniz! Vatan parçalanacak, haysiyet-i milliyemiz düşmanların ayakları altında"⁵⁹.

31 Mart günü yayınlanan Volkan'da ise bir subayın askerlere güya itaat dersi nasihati vermek için için kışlalarına geldiği ve "Askerler! Şu sokaklarda gördüğünüz başı sarıklı hocalar yok mu? Size emrettiğimiz zaman bunları, süngülerinizin ucuna takacaksınız!"⁶⁰ dediğini iddia etmektedir. Aynı yazıda askere padişahımı yoksa milletimi daha çok seviyorsunuz gibi kafa karıştırıcı soruların da sorulduğu ifade edilmektedir.

Volkan'ın yazılarına ayırdığımız bu bölümde görüldüğü gibi Vahdeti önce Volkan'ın satışlarını artırmak için halkın dini duygularını okşayan yazılarla işe başlamış, popülist yaklaşımlarla kendisine taraftar oluşturunca da harekete geçmiştir. İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'nin kurulması ve açılış mevlidinde katılanların sayısı Derviş Vahdeti'yi cesaretlendirmiştir. Hasan Fehmi cinayetiyle birlikte muhalif basının ortak bir dil kullanması Vahdeti'nin bunu fırsat bilerek cinayet meselesi üzerinden propaganda yapmasını sağlamıştır. İsyanın başlaması ile birlikte Volkan, kendisini olayların kontrolünü sağlayabilecek bir güç olarak görmüş ancak Hareket Ordusu'nun Çatalca'ya inmesiyle tam tersine dönerek olaylarla hiç ilgisi yokmuş gibi kendisini savunmuştur.

⁵⁹ **Volkan**, 12 Nisan 1909, No: 102.

⁶⁰ **Volkan**, 13 Nisan 1909, No: 103.

2- VOLKAN DIŞINDAKİ BASININ 31 MART ÖNCESİNDEKİ YAYIN POLİTİKALARI

31 Mart öncesinde Ahrar Fırkası'na yakın Mizan, Serbesti, Osmanlı ve İkdam gazeteleri iç ve dış politikada Hüseyin Hilmi Paşa'yı eleştiriyorlardı. Elbette bu eleştirilerin asıl hedefi İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Ancak bu gazetelerde kullanılan üslup Volkan'dakinden farklıydı. Volkan sürekli tansiyonu yükselten heyecanlı ve hakaret içeren cümleler seçerken diğerleri daha politik ithamlarda bulunuyorlardı. Hasan Fehmi cinayetinde ve Kamil Paşa'nın düşürülmesinde ise Volkan'ın tarzına benzer yazılar bu gazetelerde de yerini alıyordu. İkdam'da Ali Kemal, Serbesti'de Hasan Fehmi, Mizan'da Murat, Osmanlı'da Nihad Reşad muhalefetin en önde gelen kalemleriydi.

Meclis-i Mebusan içerisinde İttihat ve Terakki'ye en önemli muhalefeti gösterenlerden birisi olan Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur 12 Mart 1909 tarihli İkdam gazetesinde yayınlanan “*Görüyorum ki İş Fena Gidiyor*” başlıklı yazısında İttihat Terakki'nin siyasete müdahalesine değiniyor ve askerinin isyanından bir ay önce tehlike sinyalinin veriyordu. Rıza Nur'a göre, İttihat Terakki'nin hürriyetin ilanından başka bir şey düşünmediği için Meşrutiyetle birlikte nasıl bir politika uygulayacağını da şaşırmıştı. Özellikle cemiyete dahil olan ve kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen kişiler elde ettikleri kuvvetle işin çığırından çıkmasına sebep olmuşlardır. Cemiyetin içerisinde namuslu insanlar olduğunu da vurgulayan Rıza Nur, diğerlerinin daha baskın çıkararak İttihat Terakki'nin yapısını bozduğunu dile getirmektedir. Rıza Nur, Cemiyet hakkındaki iddiaları madde madde sıralayarak bunlara tek tek cevap verir: “1-Cemiyet hükümet içinde hükümet mi? 2-Cemiyet muamelat ve icraat-ı hükümete müdahale ediyor mu? 3-Cemiyet'in başka yolsuzlukları var mı? 4-Cemiyet'in vazifesi nedir? 5-Cemiyet'in vücuduna lüzum var mı?”. Bunları sıraladıktan sonra Cemiyet'in hükümet gibi çalıştığını vali ve memur atamalarına bile müdahale ettiğini, taşradaki milletvekili seçimlerinde vatandaşın baskı altına aldıklarını, Hükümetin de bunlara ses çıkaramadığını savunur. Bunların yanı sıra Cemiyet üyelerinin eş, dost ve akrabalarının çeşitli mevkilere yerleştirdiğini iddia ederek, “*Cemiyet'in vazifesi kendi ilanına göre milletin Meşrutiyet'ine nigehtirlik, başka yok. Millet vesayete muhtaç değildir. Şimdi bir 'idare-i*

pederane' lazım değil. Eğer vesayet, pederlik lazımsa –belki de lazım- onu hükümet-i meşruta deruhte etmeli. Cemiyet uzaktan seyirci ve müterakkib olmalı” diyerek müdahale sınırlarını işaret etmiştir. Tüm bunlara rağmen Cemiyet'in varlığına bir süre daha ihtiyaç olduğunu, o nedenle ilgasının uygun olmayacağını belirten Rıza Nur, yine de Cemiyet'in *milletin başına bela olmaması gerektiğini* dile getirir. Pek çok konuya değinilen bu uzun yazıda Rıza Nur, İttihat Terakki'den ayrılan veya ihraç edilen kişilerin birleşerek muhalif bir yapı oluşturmasının son derece doğal olduğunu, Cemiyet'in buna tepki vermemesi gerektiğini ifade etmiştir. Nur'a göre, asıl tehlike, fırkacılığın asker içerisine yayılmaya başlamasıdır. Avcı Taburları'nın İttihat Terakki Cemiyeti birlikleri gibi yansıtılması diğer askerlerin de farklı fırkalara girmesine sebep olacaktır. Bunun yanı sıra son günlerde Ahrar ve İttihat Terakki'nin arasının bulunması yönünde laflar dolaştığını belirten Rıza Nur, iki fırkanın birleşerek mecliste daha kuvvetli bir yapı oluşturulması gibi önerilerin söz konusu yapılamayacağını bunun Meşrutiyet'i bitirmek olacağını, farklı görüşlerin mecliste yer almasının Meşrutiyet'in doğasında olduğunu ifade etmiştir. Rıza Nur'un bu yazısı aslında muhalefetin aklından geçenleri tam anlamıyla ifade ediyordu. Çünkü İttihat Terakki'nin Meşrutiyet'ten sonra tüm kontrolü ele alarak köşeleri tutmaya başlaması ve özellikle de Prens Sabahattin, Mizancı Murat gibi eski İttihatçıların etkisiz bırakılması muhalefeti rahatsız ediyordu

Rıza Nur, 12 Mart tarihli bu yazısını şu ilginç uyarılarla sona erdirmiş: *“Hüsn-i niyet ashabını ve vatanın cidden sevenleri intibaha davet ederim. İşin sonunu fena görüyorum. Bir çaresine bakılsın. Memleketi dima'-i evlad-ı milletle, masum kanlarla boyamayalım, vekayi-i güzeşte işin ayinesidir, ne lazım nazariye ve tahmin. Fransa'da bütün fırkalar yekdiğerini boğduğu, bitirdiği gibi bu fırkaların rüesası da kurtulmamıştır. Mesela lisanıyla 'Muhibb-i Millet' namıyla çıkardığı gazetesinde kalemiyle iştihar eden ve halkı defalarca ihtilale sevk eden doktor Mara, bir kızın kurşunuyla, avukat Robespier, avukat Danton gibi meşahir dahi giyotin ile helak olup gitmişlerdir. Çünkü su testisi suyolunda kırılır”⁶¹.*

Rıza Nur'un İkdam'daki yazısı Vahdeti'nin o kadar çok hoşuna gider ki 15 Mart tarihli Volkan'da övgü dolu sözlerle yazı aynen nakledilir. İkdam, Kamil Paşa

⁶¹ İkdam, 12 Mart 1909, No: 5314.

hükümetinin politikalarını ve memleketin gidişatını beğenmediğini söyleyen yazıları sık sık sütunlarına taşır. 2 Nisan 1909 tarihli nüshada Ali Kemal'in "*Geri değil. İleri*" yazısı, II Mahmut'la başlayıp Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam eden Osmanlı modernleşmesinin devam ettirilmesini savunurken, *Matbuat Nizamnamesi* ile basın baskı altına alınmasının bir geriye gidiş olacağı ve İttihatçı basının bunu savunmasının şaşkıncı olduğunu dile getirmektedir⁶². "*Fena Ala'im*" başlıklı bir diğer yazısında da istibdat döneminde halkın haber alma özgürlüğünün nasıl engellendiğini hatırlatarak, bugün de "*halkı heyecana veriyor*" bahanesiyle istibdat döneminde olduğu gibi basının kısıpca alınacağını dile getiriyor. Ülkedeki asıl sorunun ne olduğunu da şöyle ifade etmektedir: "*Bugün bu memlekette maraz-ı vefret hürriyetten değil, fakat fıkdan-ı hürriyetten, yahud hürriyet-i mevcudenin isti'maline karşı fazla bir tahaşşidir*"⁶³. Ülkedeki aksaklıkların sebebinin hürriyetin uygulanmasından korkulması olarak gören Ali Kemal, yeni istibdadçıların önlerinde engel olarak gördükleri basından şikayet ettiklerini ifade etmiştir. İkdam'ın üzerinde durduğu bir diğer konu da Osmanlı dış politikasında yaşanan değişimdir. Almanlarla yakınlaşmanın ve İngiltere'den uzaklaşılmasının altı çizilmektedir.

Ahrar Fırkası'nın bir diğer savunucusu olan Osmanlı gazetesi de diğer muhalif gazetelerle benzer haberlere yer verirken özellikle Harbiye Nezareti'nin üstüne giden birkaç yazıyla dikkat çekmektedir. 5 Nisan 1909 tarihli "*Harbiye Nazırı'nın İhmali*" başlıklı yazıda Ali Rıza Paşa'ya ağır ithamlar dile getirilmiştir: "*Evet. Yalnız ihmal kelimesini bulabildik. Osmanlı ordusunun en büyük amiri hakkında başka kelime isti'mal etmeye askerlerimize olan hürmet-i azimemiz mani oluyor. Yoksa Ali Rıza Paşa'nın meslek ve muamelatını izah için daha pek ağır kelimat aramaya mecburuz*". Peki, nedir gazeteyi bu kadar kızdıran olaylar? Osmanlı, Ali Rıza Paşa'nın ordunun perişanlığına göz yumduğunu, üst rütbeli subayların alt rütbedeki subayların hakaret ve tecavüzlerine maruz kaldığını, Paşa'nın bunları bildiği halde hiçbir şey yapmadığını öne sürmektedir. Ordu ile ilgili pek çok konu olduğunu ancak bir konunun mutlaka dile getirilmesi gerektiğini, çünkü sonuçlarının vahim olabileceği uyarısını yapan Osmanlı durumu şöyle açıklar: "*Bugün Hassa Ordusu'nun açığında misafir bin dört yüz zabıt vardır. Bunların bu*

⁶² İkdam, 2 Nisan 1909, No: 5335.

⁶³ İkdam, 12 Nisan 1909, No: 5345.

surette kalması mahzuratını izale etmek için Hassa Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa bir suret-i tesviye bularak Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'ya arz eder. Nazır Paşa'nın lutfen vermiş olduğu işte aynen yazıyoruz: 'Rica ederim beni böyle müfredat-ı umur ile meşgul etmeyiniz' . Bu kadar buhranlı bir zamanda Harbiye Nazırı'nın fem-i hamiyetinden böyle bir söz mü işitilmeliydi? Daha var. Mekteb-i Harbiye Divan-ı Harbi'nden sadır olmuş kararları hud be hud fesh ile iade etmek bir Harbiye Nazırı'nın idaresinde değil, eski devirlerin Seraskerleri zamanında bile görülmedi. Yine Mekatib-i Askeriye Nezareti'nce görülen lüzum üzerine mahalleri değiştirilen mektep zabitlerini Harbiye Nazırı Paşa ibkada ısrar ediyor. Berat-ı zimmet-i asl olmasa ve su-i ictihadın bazen en büyük niyattan ziyade ika-i mazarrat ettiği bilinmese (bunların hepsi kasden yapılıyor) derdik. Eğer memleketin fenalıkları ne derece tahammül edebileceği tahkik olunmak istenirse ma'teessüf bu altı yüz seneden beri mütevaliyen tecrübe edilmiş ve artık yara-ı tahammül kalmadı tahakkuk etmiştir"⁶⁴. Gazetede bahsi geçen tahammülün kalmadığı mesele, açığa alınmış olan alaylı subayların durumu meselesidir. 31 Mart Olayı'nda ortaya atılan konulardan birisi de işte bu alaylı subayların göreve dönmesi işi olacaktır.

Muhalefetin hükümetle, Osmanlı gazetesinin de (özellikle) Ali Rıza Paşa'yla uğraşmasının neticesi midir bilinmez Harbiye Nezareti, subayların *Yeni Gazete, Osmanlı, Mizan, İkdam ve Serbesti* gazetelerini okumamaları yönünde bir emirname yayınlamıştır. Emirnamede bunların besleme basın olduğu ve zararlı neşriyatta buldukları belirtilmiştir. Elbette bu durum Osmanlı'yı hemen harekete geçirmiştir. "Harbiye Nazırı Sansürlük Ediyor" başlıklı yazıda Ali Rıza Paşa eleştirilmiştir. Yazının başlangıcında "Osmanlı ordularının tanziminden başka her şeyle iştilgal eden Ali Rıza Paşa" ifadesi kullanılıp olay hakkında bilgi verildikten sonra Paşa'ya şu soru sorulmuştur: "Ali Rıza Paşa gerçekten meşrutiyetperver bir nazır ise bu emri ne hakla verdiğini ve bu beş gazeteye ne salahiyetle muzır vasfını isnad ettiğini sorarız. Askerlerin gazete okumaları siyasiyat ile iştilgal etmelerini icab etmez. Ali Rıza Paşa kendisi evvela bir askere yakışacak bitaraf bir meslek ittihaz etsin ve siyasiyat ile iştilgal etmeyen vazife-perest askerler hakkında hiç olmazsa müsavatkâr olduğunu göstereyin"⁶⁵. Osmanlı gazetesi Harbiye Nezareti'ni eleştirmesinin yanı sıra

⁶⁴ **Osmanlı**, 5 Nisan 1909, No: 20.

⁶⁵ **Osmanlı**, 11 Nisan 1909, No: 26.

Avusturya-Sırbistan ve Osmanlı-Bulgar gerginliklerini sayfalarına taşımış, Hükümetin azınlıklarla ilgili politikalarını eleştirmiş, özellikle de gayr-i Müslimlerin askerlikle ilgili durumundaki uygulamalarla ilgili olarak yine Harbiye Nezaretini suçlamıştır⁶⁶.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra hem Abdülhamit'i hem de İttihat Terakki'yi hedef alan yazılarıyla Serbesti gazetesi muhalefetin bir diğer etkili yayın organıdır. Özellikle başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi Serbesti'nin etkinliği ile ilgili ipucu vermektedir. 31 Mart'ın hemen öncesindeki günlerde Serbesti, hükümete yönelik yayınlarıyla dikkat çekmektedir. Tabii ki bu yayınlarda en önemli hedeflerin başında yine Ali Rıza Paşa gelmektedir. Serbesti, ordu içerisinde askere yeterli ilginin gösterilmediğini, hatta askeri okullarda öğrencilerin bazılarının kış paltosuz geçirdiğini iddia ederek sorumlu olarak Harbiye Nazırını göstermiştir. Serbesti'nin bu haberdeki üslubu Osmanlı gazetesini andırmaktadır: *“Kışlaların hali bu kadar elim olduğu halde onların yüzünden ekme yiyen Serasker (affedersiniz unuttum) Harbiye Nazırı'nın konağına giderseniz orada iş değişiyor. Yıldızlı kapılar, manto ruvayallı perdeler, ayna-ı endam, elli mumlu avizeler, aman ya Rab daha neler daha neler. Milletın nazarında bir askere bin Harbiye Nazırı feda olsun... Söyleyin böyle Harbiye Nazırı ile asker arasında ne gibi bir irtibat-ı manevi bulunabilir? Biz Fransa Harbiye Nazırı'nı kaç defalar tramvayda gördük. Nazır-ı sabık General Andre'ye kaç defalar 'Karteyelatında' şakirdanın müdavim olduğu lokantalarda tesadüf ettik. Bunların arabaya bindiklerini yalnız eyyam-ı resmiyede görür idik. Öyle arkalarında birçok asker koşturmazlar. Asker Harbiye Nazırı'nın uşağı değil...”*⁶⁷. Ahrar Fırkası adına Harbiye Nazırı'na hitaben yazılan bir mektup da Serbesti gazetesi aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Bu mektupta Ahrarcılar İttihat Terakki'nin, devirdikleri istibdad makamına oturmaya çalıştığını, silah gücüyle hükümeti ve meclisi baskı altına aldıklarını, gayr-i Müslim vatandaşları birlik duygusundan uzaklaştırdıklarını savunmaktadırlar. Mektupta, bu konunun daha önce de kendisine bildirildiğini ancak hiçbir cevap vermediğini, bu nedenle kendisinin *tarafgir ve garezkar* olduğunun görüldüğünü öne sürmüşlerdir⁶⁸.

⁶⁶ “Büyük Bir Gaflet”, **Osmanlı**, 7 Nisan 1909, No: 22.

⁶⁷ **Serbesti**, 23 Mart 1909, No: 126.

⁶⁸ **Serbesti**, 26 Mart 1909, No: 129.

Hasan Fehmi'nin 27 Mart tarihli başyazısı ise, hükümeti halkın parasını israfla suçlamakta dış politikada da hata yaparak sınır kasabalarını tehlikeye düşürdüklerini ileri sürmektedir. Yazıda halk arasında ayrılıkların baş göstermesi konusuna da değinilerek şu ilginç ifade kullanılmıştır: *“Memleketimizi, ahalimizi bir havi-i helaka doğru sevk eden şey anasır-ı muhtelif-i Osmaniye arasına hükümet-i sabıkanın terviciyle ilka edilen fesadlar ve su-i tefahimler olduğu halde hakiki bir azm-i kati ile bu ihtilafların izalesine gariptir ki biz ehemmiyet vermiyoruz. Avrupa'nın hatta Amerika'nın bitaraf iktisadiyun, ve ictimaiyun uleması bir takım ara-yı sedide i'tasıyla ittihad-ı anasır mesele-i mühimmesine dair adeta asar-ı nadire-i ictimaiye husule getiriyorlar. Yani bizi bizden ziyade düşünüyorlar”*⁶⁹.

Serbesti'nin bir diğer eleştirisi de Mebusan Reisi Ahmet Rıza Paşa'yadır. Gazete 2 Nisan 1909 tarihli nüshasında Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın, İttihat Terakki'nin artık bir siyasi parti olduğunu ve cemiyet özelliğini terk ettiğini ifade etmek istemesine rağmen Ahmet Rıza'nın bunu reddederek Cemiyet'in hala görevini tamamlamadığını söylemesini protesto ettiklerini ilan etmiştir. İttihat Terakkiye de şu ithamda bulunmuşlardır: *“Bunlar bir taraftan hükümete müdahale etmediklerini iddia ederler, bir taraftan da tehditlerinde, gururlarında devam ederler”*⁷⁰.

Ertesi gün *“Millet-Hükümet, Cemiyet-Padişah”* başlıklı bir yazı daha yayınlanarak Meşrutiyet'in ilanından beri yaşananlara değinilmiş, halkın istibdattan kurtulduğuna sevinemedi İttihatçıların baskısı altında kaldığı, kan emen istibdadın sonrasında halkın kalan kanlarının da şimdi emildiği söylenmiştir. İttihatçı liderler, merhametsiz ve insafsız yılan yaradılışlı kişiler (*rüesa-yı mar-ı tıynet*) olarak isimlendirilirken yazının sonunda Cemiyet'in kötülüklerinin açlıktan, kıtlıktan ve koleradan daha tehlikeli olduğu ifade edilmiştir⁷¹.

Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin ardından Serbesti elbette daha sert bir dil kullanmaya başlamıştır. Cenaze büyük bir kalabalıkla defnedilmiş ve katiller hala bulunamamıştır. 31 Mart ayaklanmasından iki gün önce çıkan Serbesti, muhalif basının birlik halinde olduğu mesajını vermektedir. Bu mesaj fotoğraflar aracılığı ile iletilir. Gazetenin ilk sayfasında İsmail Kemal, Mizancı Murat, Mevlanazade Rifat ve

⁶⁹ **Serbesti**, 27 Mart 1909, No 130.

⁷⁰ **Serbesti**, 2 Nisan 1909, No: 136.

⁷¹ **Serbesti**, 3 Nisan 1909, No: 137.

Ali Kemal'in fotoğrafları yer alır. Bu isimler Hasan Fehmi gibi İttihatçıların hedefi olabilecek kişiler olarak yansıtılıyordu. Gazetenin o günkü başyazısı ise “*Hıyanet-i Vataniye*” adını taşımaktadır. Yazıda hem İttihat Terakki hem Zabtiye Nezareti hem de Harbiye Nezareti topa tutuluyordu. “*Memleketin hiçbir tarafında asayişten katiyen eser bulunmadığı halde her yerde asayişin berkemal olduğunu, Allah'tan korkmadan, milletten haya etmeden nasıl yazacağız?*”. Buradaki ifadelerden sonra Basra civarında yaşanan ayaklanmalardan bahsedilerek hükümete uyarılarda bulunulur ve isyanların sebebinin işsizlik ve parasızlık olduğu vurgulanır. Hükümetin acizliği yetmezmiş gibi milletin üzerine kabus gibi çöken kana susamış, sırtlanlara mahsus vahşilikte bir *cemiyetin* halkın cesedini kemirdiğini söyleyerek İttihatçıların halkı soyduğunu ve hükümetin buna seyirci kaldığı iddia edilmiştir. Volkan gazetesinin sık sık tekrarladığı *Şeref Sokağı* ifadesi bu yazıda da kullanılmıştır: “*Ordunun bir kısm-ı mümtaz-ı müstesnası askerin böyle Şeref Sokağı dolandırıcılarının kirli ellerinde alet olduklarına kan ağladıkları halde Harbiye Nazırı sanki kristalize olmuş gibi vurdumduymaz bir tavr-ı garip almış gidiyor*”. Bu yazının sonu yine Ali Rıza Paşa'ya dokunarak sona erdirilecektir. Paşa'nın kendisine yapılan uyarılara ve yol göstermelere aldırmadan yine bildiğini yaptığı üzerinde durulmuştur⁷². Gazetenin ertesi günkü nüshasında ise Hüseyin Cahit, Ahmet Rıza ve Talat Bey'in Adliye Nazırı (Nazırın odasında) ile birlikte bir toplantı yaptıklarına dikkat çekmiştir⁷³.

31 Mart günü çıkan Serbesti'nin başmakalesi “*Yaşasın Harbiye Nazırı!*” başlığını taşır ve ilgi çekici bir özelliği vardır. Yazının başlangıcında vilayetlerden gelen haberlerin artık hükümeti ve hükümetin alkışçılarını düşündürmeye başladığı ve ahalinin sıkıntılar içerisinde yaşadığı şeklinde daha önce de üzerinde durulmuş konular ele alınmıştır. Ardından İttihatçılar ve Ahmet Rıza hakkında kaleme alınan bazı şeyler Derviş Vahdeti'nin tarzını hatırlatan cinstendir: “*Biz bu cemiyeti teşkil eden aza-yı kiramı yegan yegan biliriz. Bir kısmı haricden gelenler ve bir kısmı da ba'de'l-meşrutıye ihtida eden hafiyeler değil mi? Haricden gelenlerin en büyüğü olan zat-ı âlikadirin (Ahmet Rıza) fesler şapkaya, camiler tiyatroya tahvil olunmazsa İstanbul'a avdet etmeyeceğinden bahseder, ve buradakiler evlad-ı vatani yalanlarla,*

⁷² Serbesti, 11 Nisan 1909, No: 145.

⁷³ Serbesti, 12 Nisan 1909, No: 146.

iftiralarla, bühthanlarla; denizlere zindanlara menfalara sevk eylerdi. Bunların din ile diyanetle hatta Mecusilerin esnamı ile aralarındaki maneviyat-ı kazibe kadar bir alaka bulunmadığı hareketleriyle sabittir... hatta sarf-ı şiarı diyaneti, adab-ı İslamiyeti muhafaza etmek maksadıyla ictima etmiş ve salabet-i diniye ve hamiyet-i milliyeleri herkes indinde tahakkuk etmiş olan 'İttihad-i Muhammedi Cemiyeti'ne karşı gösterdikleri bazı mülhidane, diyanetle...". Bu satırlarda görüldüğü gibi Serbesti yani Mevlanazade Rıfat, Derviş Vahdeti ile ittifak görüntüsü vermektedir. Zaten Serbesti'nin yazın politikası giderek Volkan'a benzemektedir. Ancak gazetede yan yana fotoğrafı basılan muhalifler arasında Vahdeti'nin resminin alınmaması düşündürücüdür. Yazının diğer ilginç kısmı ise İngilizlerle ilgilidir: "Bizi bizden ziyade düşünen İngilizler (Memalik-i Osmaniye'de asayişin istikrarı tahakkuk etse ve hükümet gibi mevcudiyet gösteren Cemiyet izale olursa Avrupa'nın emniyet-i umumiyesi eski kabine zamanında olduğu gibi iade ve temin edilir ve bu yüzden birçok şirketler, ticarethaneler, müessesat-ı mühime, fabrikalar, dar'ül sanailer tesis olunur. Ve her şirkete verilecek imtiyazda kadro haricinde kalan memurinin istihdamı şart edilir) diye bize idari ve iktisadi ders veriyorlar"⁷⁴. Burada da görüldüğü gibi bizi bizden ziyade düşünen İngilizler, İttihat Terakki Cemiyeti'nin ortadan kalkması ve asayişin sağlanması ile Kamil Paşa zamanındaki güven ortamının geri geleceğini ve Osmanlı'nın yabancı sermaye ile yeniden ekonomik olarak kalkınacağını iddia etmektedirler. Serbesti de İngilizlerin yaptıkları uyarıların İttihat Terakki tarafından ciddiye alınması gerektiğini ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerektiğini savunmaktadır.

Muhalefetin en etkili organlarından olan Mizan gazetesi de Murat Bey'in ilginç yazıları nedeniyle ilgi görmektedir. 31 Mart'ın teşvikçisi olarak suçlanan Murat Bey, isyanın gidişatından endişe duyup yayınlarında sükunet çağrısı yapmaya çalışmışsa da geç kalmış ve müebbet kürek cezasından kurtulamamıştır. Mizan'ın 31 Mart öncesi yayınları diğer muhalifler gibi İttihat Terakki'nin müdahaleci tutumundan, Kamil Paşa hükümetinin faydalarından ve meşrutiyete sahip çıkılması gerekliliğinden bahsetmektedir. Mizan gazetesi Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti'nin, istibdad dönemini hatırlatan uygulamalarda bulunmaya başladığını ve bunun tehlikeli bir durum olduğunu belirterek, hazır meclis çalışmaya devam ederken ve basın bu

⁷⁴ Serbesti, 13 Nisan 1909, No: 147.

çalışmalara köstek olmuyorken işlerin yoluna konmasının gerekliliğini vurgular. Milletvekillerinin evlerine dönmesi ve gazetelerin kapanması durumunda geç kalınmış olacağını dile getirir⁷⁵.

Mevcut hükümeti eleştiren Mizan, elbette Kamil Paşa dönemini hatırlatmaktan geri durmuyordu. Mizan, Kamil Paşa'nın suni gerekçelere sadrazamlıktan düşürüldüğünü, bu işin sorumlularının bununla yetinmeyip her tarafa beyannameler göndererek yapılacakları böyle bildirdiklerini, gizli emirler aracılığıyla da sağa sola tecavüz etmek çekinmediklerini iddia etmektedir. Etrafa gönderilen gizli beyannamelerden birinde Fransa büyük elçisi ile ilgili iddiaların varlığının büyükelçiyi rahatsız ettiğini ve gidip Sadrazamla görüştüğünü ifade eden Mizan, Hükümetin, beyannameyi yazanları değil de ortaya çıkaranları suçlamasını da *Bab-ı Ali'nin mantık-ı icabı budur* diyerek eleştirmiştir⁷⁶.

İttihat Terakki Cemiyeti'nin siyasi bir partiye dönüşeceği ve gizli cemiyet yapısından kurtulacağı yönündeki haberlere "Akıbet" başlıklı bir makalede değinen Murat Bey, eğer böyle bir şey gerçekleşirse öncelikle İttihatçıların tebrik edilmesi gerektiğini ve kendisinin daha ağustos ayında bunun olması lazım geldiğini söylediğini hatırlatır. Mizancı Murat, eğer bu haberler gerçekleşirse siyasi hayat normal bir hal alırsa kendisinin de İstanbul milletvekilliğine aday olacağını duyurur⁷⁷. Ama Hasan Fehmi cinayeti Cemiyet'in anlayışının pek kolay değişmeyeceğini göstermiş ve Murat Bey eleştirilerini son derece sertleştirmiştir.

Mizan gazetesi *İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin* açılması ile ilgili olarak da görüşlerini dile getirmiştir. Oluşturulan cemiyetle ilgili olarak ortalıkta pek çok lafın dolaştığı belirtilerek, bir kısım vatandaşla özellikle gayr-i Müslimlerin endişeli olduklarının bilindiği belirtilerek buna gerek olmadığı öne sürülmüştür. Mizan, *İttihad-ı Muhammedi'nin* amacını şöyle tarif eder: "*Zaten bu 'İttihad-ı Cedide'den maksad cemaat-i Müslimine, kendilerine layık bir terbiye-i medeniye vermek ümniyesinden uzak olamaz*"⁷⁸.

⁷⁵ **Mizan**, 3 Nisan 1909, No: 114.

⁷⁶ **Mizan**, 2 Nisan 1909, No: 113.

⁷⁷ **Mizan**, 5 Nisan 1909, No: 116.

⁷⁸ **Mizan**, 5 Nisan 1909, No: 116.

Hasan Fehmi cinayeti ile birlikte artık Mizan da Hükümete ve Cemiyete taarruzunu artırmıştır. 9 Nisan 1909 tarihinde, ülkede anarşinin kol gezdiği ve can güvenliğinin olmadığı savunulduğu gazete, hükümetin ya işini yapmasını ya da istifa edip işi ehline bırakmasını önermektedir. *“Meşrutiyet demek, hakimiyet-i mutlaka-i kanuniye demektir. Kanunsuzluk ortalıkta yüzüyor”* diyen Mizan milletin artık tahammülünün kalmadığını vurgulamıştır. Gazete ayrıca Hasan Fehmi cinayetinde Meclis önüne gelen gençleri muhatap almamakla suçladığı Ahmet Rıza’yı da ağır şekilde eleştirmiştir⁷⁹. Mizan’ın 10 Nisan tarihli nüshasında ise Galata Köprüsü’nün bir krokisi çizilerek karakollar, bekçi noktaları, iskeleler ve görevli bölümleri tek tek gösterilmiş, katillerin buradan nasıl kaçtıklarının anlatılması istenmiştir.

Mizan gazetesinin 31 Mart isyanı patladığı gün çıkan nüshasındaki *“Ulemanın Sükutu”* başlıklı yazı son derece ilginçtir. Ulemaya seslenen Murat Bey *“Bugün türlü türlü namlar ile cemiyetler, fırkalar, teşekkül etti. her biri birer maksat ve gayeyi takib ediyor. Ve diğer fırkayı ezmek istiyor. Hak ise vahiddir. Müteaddid değildir. Niçin bunların karşısına çıkıp da haksız olanları hakka davet ve haksızlıktan men etmiyorsunuz? ... Size sezamıdır ki bu fırkaların ellerinde hükümeti aciz ve atıl bırakasınız... Zaman-ı Meşrutiyette, avan-ı hürriyette siz devlet ve millet için her türlü saadeti istihsal edebilirsiniz. Aleme rehber olursunuz. Bir fırka askerin itfa edemeyeceği bir fitneyi iki muhterem alim, söz ile itfa edebilir, ediyor da... ya uluvv-ı kadrinizi bilmiyorsunuz, yahut hiç hamiyetiniz yoktur!”*⁸⁰. Aciz bir Müslüman imzasıyla yayınlanan bu yazıda Mizancı Murat, ulemayı göreve çağırarak halk nazarında İttihat Terakki’nin mahkum edilmesini ve bu işin bitirilmesini istiyordu.

31 Mart Olayı öncesinde muhalif basının genel olarak hangi konular üzerinde durduklarını yukarıda gördük. Sırat-ı Müstakim ve Beyan’ül-Hak gibi dinci ve Meşrutiyet yanlısı basın ise bu konulara pek girmemiştir. Beyan’ül-Hak dergisinde Rıfat Bey’in *“İttihad”* başlıklı yazısına yukarıda değinmiştik. Aynı sayıda Cemiyet-i İlmiye’nin Eyüp Şubesi’nden gelen bir mektup yayınlanır. Mektup, Cemiyet-i İlmiye Genel Merkezi’ne gönderilmiştir. Şubeden gelen mektup, İstibdad döneminde Eyüp Sultan civarındaki kahvelerde oyun oynanmasının yasak olduğunu ancak *hürriyetin*

⁷⁹ **Mizan**, 9 Nisan 1909, No: 120.

⁸⁰ **Mizan**, 13 Nisan 1909, No: 124.

ilanından sonra bazı menfaatçilerin yeniden bu kahvelerde oyun oynattıklarını bunun şeriatı aykırı olduğu, ahalinin de bu durumdan rahatsız olduğu vurgulanmaktadır. Beyan'ül-Hak, bu kıymetli şikayet ile Şeyhülislam ve Zabtiye Nezareti'nin dikkatinin çekildiğini dile getiriyor⁸¹.

Sırat-ı Müstakim ise reformist bir anlayışla İslamiyet içindeki tartışma konularını sayfalarına taşır. İslam'da çok konuşulan içtihat kapısının kapanıp kapanmadığı meselesi üzerine makaleler yazan Manastırlı İsmail Hakkı 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909) tarihli yazısında, içtihat kapısının açılmasının İslamiyet'e pek faydalı olacağına inandığını belirtir. İctihat kapısının kapalı olduğunu savunanların bu durumdan çıkarlarını olduğunu söyleyen İsmail Hakkı, kapının açılmasının *açıktan açığa istibdad taraftarı* olanların işine gelmeyeceğini ifade ederek, içtihat kapısının kapalı olduğunu savunmanın *Şeriat-ı Muhammediye dostluk* olmadığını belirtir⁸².

31 Mart'ın yaklaştığı günlerde İttihatçı basın ise hükümet sayesinde Osmanlı'nın Avrupalı devletlerin saygınlığını yeniden kazandığını iddia etmekte ve İttihat Terakki'nin Meşrutiyet'in garantisi olduğunu dile getirmektedir. 31 Mart günü çıkan Tanin gazetesi ise ilginç özellikler taşır. Aslında gazetenin yayınında bir değişme yoktur ancak iki önemli nokta göze çarpmaktadır. Birincisi Hüseyin Cahit'in başyazısında İttihat ve Terakki'nin artık bir siyasi fırka olduğu ve Cemiyet'in Meclis'teki milletvekillerine etki etmediği belirtilmektedir. Ancak iş işten geçmiştir ve İttihat Terakki'yi temize çeken bu yazı ayaklanmaya kurban gitmiştir. İkincisi ise daha önemlidir. *Ahrar Fırkası'na Dair* başlıklı yazı aynen şöyledir: “*Ahrar Fırkası hakkındaki rivayet-i ma'lumeye dair Ahmet Samim Bey'den aldığımız tezkerenin meseleye taalluk eden fırkaları ber vech-i ati aynen derc olunur: Benden istenecek malumatın sizinle bir ay evvel aramızda cereyan eden mübahaseye dair olduğunu tahmin ediyorum. Sizinle Tanin'in neşriyatı hakkında teati-i efkar ediyor idik. Ben size gazetenizin, Fırka-ı Ahrar hakkındaki neşriyatının efkar-ı umumiye üzerinde su-i tesir hasıl ettiğinden bahs ile selamet-i memleket namına ta'dil-i lisan etmeniz icab edeceğini söylemiş idim. Hergünki makalelerinize halkı beyhude tehyic ve tahrik etmekten başka bir şey yapmıyorsunuz. Bu vahim bir netice*

⁸¹ **Beyan'ül-Hak**, 30 Mart 1325, No: 28.

⁸² **Sırat-ı Müstakim**, 8 Nisan 1909, No: 33.

tevlid edebilir. İstanbul'da birçok cemiyetler, ihtilal fırkaları varmış. Bilahare bir vaka zuhur eder; bularda müdahale edebilirler". Bu tezkere gösteriyor ki 31 Mart'tan çok önce bu tip bir olayın patlak verme riski pek çok kişi tarafından bilinmektedir. Ancak bu yazının yer aldığı gazete çıktığı gün İstanbul askerler tarafından zapt edilecektir. 31 Mart tarihli Tanin'de Hüseyin Cahit bir de tezkir yayımlar: "Dünkü Serbesti gazetesi Ahmet Rıza ve Talat Beylerle birlikte Adliye Nazırı'nın odasında bir ictima akdettiğimizi calib-i dikkat bir surette yazıyor. Bu ictimanın asl u esası yoktur. Vaka, Adliye Nazırını o gün ziyarete gittim. Fakat yanımda kimse yoktu. Ahmet Rıza Bey'le Talat Bey'e gelince, muma-ileyhüm adliye dairesinin Meclis-i Mebusan ve Ayan'a terk edileceği münasebetiyle bütün heyet-i idare ile beraber evkaf ve adliye dairesine geçip dolaşmışlardır"⁸³.

Ne Tanin'deki İttihat Terakki'yi savunma çabası nede Şura-yı Ümmet'in dış basından aktardığı olumlu makaleler 31 Mart ayaklanmasının önüne geçememiştir. Üstüne üstlük muhalefetin hedef göstermeleri sonrasında gazetelerin binaları isyanda darmadağın edilecek ve yağmalanacaktır. Ne ilginçtir ki 31 Mart konusunda Hüseyin Cahit'i uyaran gazeteci Ahmet Samim de 9 Haziran 1910'da tıpkı Hasan Fehmi gibi İttihatçıların kurşunlarına hedef olup hayatını kaybedecektir.

E- 31 MART AYAKLANMASINA BASININ TEPKİSİ

Hüseyin Cahit'in *Meşrutiyet Bekçisi* Avcı Taburları, Sultanahmet Meydanı'nda toplanıp *şeriat isteriz* naraları atmaya başlayınca muhalif basın ayaklanmayı hemen sahiplenmiştir. Askerlerin İttihatçı baskılar karşısında nefsi müdafaa hakkını kullandığı, siviller gayr-i Müslimler ve yabancıların can ve mal güvenliğinin tehlikede olmadığı duyurulmuştur. İttihatçı basının matbaaları dağıtıldığı için Tanin ve Şura-yı Ümmet yayınlanamamaktadır. Bu nedenle onların o günlerdeki tepkilerini öğrenmemiz mümkün olmayacaktır. Üzerinde duracağımız en dikkat çekici konu, muhalif basının olayların gidişatına göre nasıl ağız değiştirdiğidir. Basının, ayaklanmanın ilk günlerde *kahraman askerler* olarak

⁸³ Tanin, 13 Nisan 1909, No: 252.

yansıttığı isyancıların Hareket Ordusu'nun gelişi ile nasıl *kandırılmış zavallı vatan evlatlarına* dönüştüğünü göreceğiz.

Ayaklanmanın ardından yayınlanan 1 Nisan 1325 tarihli (14 Nisan 1909) Mizan, askerlere açık destek veren ve yaptıklarını en çok onaylayan (Volkan'la beraber) gazetelerdendir. Mizan, askerin yaptığını, *tarih-i alemde* görülmemiş bir fazilet ve kahramanlık olarak nitelendirmektedir. *İnkılab-ı Sahih-Teşekkürat-ı Bi-payan*" başlıklı yazıda gazete, hem kendi hem okurları adına isyancı askerlerin *cümlesinin pak alınlarından* öperek kutlamaktadır. Bir diğer yazı "*İnkılab u Selamet Devlet ü Millet*" adını taşımaktadır. Bu yazıda, askerlerin ve Arnavut'ların sayesinde Meşrutiyet'in ilan olduğu hatırlatılarak "*O vakit millet uykuda idi. Kurban-ı hürriyet Hasan Fehmi Bey'in cenazesi münasebetiyle millet ayaklandı. Fakat o gün millet yalnız idi. Dün, millet ile asker beraber olarak azhar-ı vücud etti. Devlet de musafaha-i umumiye'yi takdir eyledi. Artık vücud-ı Osmani tekemmül etti demektir. Yaşasın Osmanlılık, yaşasın hilafet-i İslamiye yaşasın meşrutiyet, meşrua-i Osmaniye. Avrupalılar görsünler ibret alsınlar. Avrupa'da bir müddet vakitlerini geçirmiş gençler mi Temmuz İnkılabını husule getirmiş, yoksa Anadolu'dan giden Mehmetçikler ile Arnavud Bayramcıklar mı?"* şeklindeki ifadelerle askeri yüceltmişlerdir. Olaylarda hiçbir yabancı ve gayr-i Müslim'e zarar verilmediği kimsenin dükkanına, evine saldırılmadığı belirtilmiştir. Yeni hükümetin de askerin haklı olduğunu gösterircesine aff-ı umumiye hattı hümayun ile ilan ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca "*Osmanlı ve Müslüman taassubundan dem vurmakta bulunan düşmanlarımız dün matbaamızın civarındaki Hıristiyan ve Musevi çoluk çocuklarının kapılarının ve pencerelerinin önünde nasıl güler yüzler ile gelip geçen Mehmetçiklerin bölüklerini seyrettiklerini, yahud merak edip Ayasofya'ya askerin yanına giden şapkalı ecnebilerin nasıl Mehmetçikler tarafından ta içlerine kadar ihtiram ile kabul edip gezdirildiğini görmeli idiler. O vakit aradıkları taassubun kendi hayalhaneleri mahsulü görüp hayran olurlar idi*" diyerek ayaklanmanın yabancılar açısından korkulacak bir yanı olmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır. İttihat Terakki'cilerin Edirne Olayı'ndan ders çıkarmamalarının bugünkü olayların sebebi olduğunun savunulduğu yazıda *askerin dün yaptıklarını övdüğümüz gibi yarınki itaatlerini de överiz* denilerek isyancıların isyanı sona erdirdikten sonra hükümete

boyun eğmeleri gerektiği ifade edilmiştir⁸⁴. İbrahim Temo, Mizancı Murat'ı bu makalenin yayımlandığı gün gördüğünü ve yazısından dolayı kendisini eleştirdiğini ifade eder. Temo olayı şöyle nakleder: “O gün çıkan Mizan gazetesini alıp başmakalesinde Murad Bey’in İnkılab-ı Sahih makalesini okur okumaz. Doğruca Mizan idaresine koştum. Murad Bey’i Kayserili Zeki Bey ve bir binbaşı ile konuşur buldum. Kapıdan girer girmez Murad Bey: Ha, işte doktor geldi, bakalım bu sabahki makalem üzerine ne fikir yürütecek? dedi ve: gördün mü doktor seninkileri, tuttukları yolu nereye vardırı? Bağırdık çağırdık bir türlü dinletemedik. Şimdi aradıklarını buldular diye benden tasdik cevabını bekledi. Ben: Evet beyefendi, siz tarihçisiniz, her inkılapta bu gibi olaylar ve hatta daha üzücüleri görülmüştür. Fakat sizin bugünkü başmakaleniz yolsuzca, hatta pek mantıksız yazılmıştır. Vatanda henüz meşruti idare hakkıyla yerleşmemiştir. Cühela kısmı ve daha kötüsü, vatanda her türlü kötülükleri düzelterek, isyanları bastırarak en önemli icra kuvveti olan askerler mekteplileri ilim adamlarını tepelemeye kalkarsa buna gerçek inkılap denilebilir mi?.. dedim. Murad Bey binbaşıya dönerek: Beyefendi, siz doktor Temo’yu tanımazsınız. Doğurduğu İttihat ve Terakki’yi, hırsız ve yaramaz çocuğunu öven ve koruyan bir kocakarıya benzer. Kendisine bunca fenalık yaptıkları halde, kimsenin eline vermez ve müdafaa eder, dedi”⁸⁵. Bu anıdan da anlaşılacağı gibi Mizancı Murat isyandan yana tavır aldığını açıkça göstermekten çekinmemiştir.

Volkan gazetesinde ise tam bir zafer havası sezilmektedir. Öyle ki Vahdeti, hemen *Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup* başlığıyla padişaha akıl vermeye bile başlamıştır. “Zat-ı emirü’l-mü’mininleri için en büyük bir şeref varsa o da meşrutiyet-i Osmaniyemizin himaye buyurulması kaziyesidir... Bugün Meşrutiyetimizi ref etmek, Meclis-i Mubusan-ı Osmaniyeyi kapatmak yed-i kudret-i şahanenizdedir. Zat-ı Hilafetpenahileri –hürriyet verilmez, alınır- diyenlere karşı:- işte almak da, vermek de, kudret-i şahanem dahilinde olduğunuzu görünüz! –diyerek, nam-ı şehinşahilerini murassa’ kalemlerle, altın varaklar üzerine kayd olunmasına, inayet buyurunuz! Meclis-i Mebusan’ı bir dakika bile kapatmak fikrini, şayet zat-ı ali-i cenab-ı cihanbanilerine telkin edecekler bulunursa, o gibilere hain-i din ü vatan nazarıyla bakınız... Herhalde bi-taraf bir kabine teşkili nezd-i şahanelerinde dahi

⁸⁴ **Mizan**, 14 Nisan 1909, No: 125.

⁸⁵ **İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba yay., İstanbul, 1987, s. 192-194.

müsellem olduğuna şüphe yoktur". Vahdeti padişaha yapması ve yapmaması gerekenleri hatırlatırken gazetenin yazarlarından Lütfi, dün gördüğü manzarayı anlatırken adeta büyümlü bir atmosferi tarif etmektedir. Askerlerin gayet düzenli bir şekilde toplandıklarını ve konuştuklarından zeki, iyi ahlaklı, akıllı olduğu anlaşılan bir başçavuşun askere söylediklerini aktarır: "*Arkadaşlar! Millet bizi dinimiz için, vatanımız için besliyor. Bugün biz dinimizi vatanımızı, hem de bizi besleyen milletimizi, din kardeşlerimizi vatan kardeşlerimizi Şeref Sokağı adamlarından beş on zabitin hatırı için ayağımızın altına bizden Allah da razı olmaz, Peygamber de. Bugün biz ya ölmeliyiz veyahud Şeref Sokağı'nın hatırası için millete zulm eden Sadrazam, Harbiye Nazırı'nu kabul etmemeliyiz. İşte asker kardeşlerim bugün, yarın ve daima milletten başka kimseye esir olmayalım. Yalnız milletimize sadakat gösterelim*". Başçavuşun bu nutkunu alkışlarla karşıladığını söyleyen Lütfi'nin adeta mutluluktan ayakları yerden kesilmiştir: "*Bu nutk-ı mübecceli görüp işittikten sonra bende teessürden, kederden, gamdan meraktan eser kalmamıştı. Kalben ferih, fahur olarak arabacıya çek! işaretini tekrar ettim. Fakat sevincimden araba içinde duramayarak Soğukçeşme telgrafhanesinin önünde indim*". Meclis-i Mebusan önünde gördüğü manzara karşısında sevinç gözyaşları döktüğünü dile getiren Lütfi, askerler süngülerinin birer şeriat kılıcı olarak parladığını, *nur-ı şeriattan birer numune gibi gözleri kamaştırdığını* aktarmaktadır. "*Mebusan dairesinin önü bembeyaz kesildi. Herkeste hissiyat-ı diniye galeyana geldi. Bir taraftan yaşasın Şeriat-ı garra-yı Muhammedi'ye diye feryad ediyorlar bir taraftan da Allah Allah diye figan ediyorlardı*" diyerek ortamın havasını anlatmaya çalışan Lütfi, Şeref Sokağı'ndakilerin kendilerini dev aynasında görmelerinin cezasını çektiklerini ifade etmektedir⁸⁶.

Osmanlı gazetesi Mizan ve Volkan gibi övgü dolu sözler kullanmamakla beraber yaşanan gelişmeleri aynen aktarır. Ancak gazetenin ifadesine göre askerin niyeti, hükümet ve Meclis içinden *hüsn-i niyetlerine emin olmadıkları birkaç kişinin ihracı* yönündedir. Gazetede Padişahın genel af ilanı, Ahmet Rıza'nın istifa dilekçesi ve yeni hükümetin oluşturulduğuna dair haber de yer almaktadır. Birkaç zabitin katledildiğine dair şayiaların bulunduğunu dile getiren Osmanlı gazetesi olaylar nedeni ile yalnızca iki sayfa çıkmıştır. Zaten gazete, olayların sonucunu tam olarak

⁸⁶ **Volkan**, 14 Nisan 1909, No: 104.

kestiremediğinden fazla yorum yapmaktan kaçınmıştır. Bunu da yine gazetenin kendi ifadelerinden anlıyoruz: “*Vakanın suret-i cereyanına dair balada derc ettiğimiz havadisın sıhhati hakkında şimdilik hiçbir şey demek kabil olmadığından bu babda dest-res olabileceğimiz tafsilatı bil-ahare derc edeceğiz Asayiş ve sükunete ihtiyaç her zamankinden kat kat fazla olduğu şu zamanda vatandaşlarımızın nifak ü şikakı külliyyen terk ile hem-dest vifak olarak vatan-ı muazzezimizin selamet ve saadetini temine muktezi vesait-i müesseseye tevessüllerini bütün hulus-ı kalbiye ve kanaat-ı vicdaniyemizle tavsiye ve temenni ederi*”⁸⁷.

Serbesti gazetesi de sorumluluğu, *ilk yayınladıkları günden beri uyardıkları İttihat Terakki ve hükümete yüklemekteydi*. Ayaklanma neticesinde yeni hükümetin kurulduğu belirtilerek, artık vatandaşların sağda solda toplanmak yerine işlerinin başına dönmeleri tavsiye ediliyordu. Askerlerin hiç kimseye zarar vermeden düzenli bir şekilde hareket etmesinin takdire şayan olduğu vurgulanarak yabancıların buna hayret ettikleri ifade edilmiştir. Serbesti, yeni hükümetin kurulduğunu ve vatanın menfaatleri için herkesin işine dönmesi gerektiğini tekrar tekrar vurguluyordu. Gazete herkesi sakin olmaya davet ettiği *Lüzum-ı Sükunet* başlıklı yazıda istibdad döneminde hürriyet yanlılarının uğradıkları haksızlıkları hatırlattıktan sonra askeri isyana götüren durumu şöyle anlatmıştır: “*Asker zannediyordu ki istibdadı yıkmakla artık bina-yı rasin Meşrutiyeti ikame etmiştir. Asker zannediyordu ki hürriyeti ilan etmekle istibdadı mahvetti. Asker zannediyordu ki istibdadı yıkmakla millet kurtuldu, zulüm mahvoldu. Yerine adalet, müsavat kaim oldu. Asker zannediyordu ki milletin emvalini yağma eden, garet eyleyen müstebidler iskat edildikten sonra artık zavallı millet saadatlere, refahatlere, nimetlere gark olacak, rüşvetler, irtikablar, denaetler ortadan kalkacak: Herkes milleti için yaşayacak ve milletin terakki ve tealisinden başka bir şeyi düşünmeyecek. Millet zannediyordu ki müstebidlerin yerini hürriyetperverler alacak ve eski yağmagirler köşe bucak kaçacak. Yalnız bilmiyorlardı ki o müstebidler yine alkışlanacak, takdir edilecek en bila-mevki’de en mu’tena makamlara isad olunacak. Kimse bilmezdi ki Necmettin Mela gibi alçaklar, Ferit Paşa gibi hürriyetperverler (!) vilayetlerle taltif olunsun, nam-ı samileri tekrim edilsin*”⁸⁸.

⁸⁷ Osmanlı, 14 Nisan 1909, No: 29.

⁸⁸ Serbesti, 14 Nisan 1909, No: 148.

İkdam gazetesi ise tüm ayaklanmayı detaylı bir biçimde anlatmıştır. Hem askerinin hareketini hem Meclis ve Hükümet'teki durumunu hem de Padişahın İrade-i Seniye'sini sayfalarına taşımıştır. İkdam, her ne kadar olayları olduğu gibi aktarıyor gibi görünse de ifadeleriyle askerleri savunan bir havaya bürünmüştür. Gazete, *Hadisenin Esbabı* başlığı altında ki yazıda ayaklanmanın sebebi olarak gördüğü olayı şöyle anlatmaktadır: “Cumartesi günü bütün asakire zabitan: ‘Hocalarla katiyen görüşmeyeceksiniz. Askerlikte diyanet meselesi aranmaz. Allah’tan başka kimse tanılmaz. Padişah ve efrad-ı ahali İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin elindedir’ diye emir verilmiş. Bu emri alan bazı zevat Bab-ı Ali’ye gelerek Sadrazam Paşa’ya müracaat etmişler, bu tebligatın sahih olup olmadığını, şayed sahih ise bunun fena bir tesir hasıl edeceğini ve bu emrin geri alınmasını teklif etmişlerdir. Bunun üzerine Hüseyin Hilmi Paşa, Zaptiye Nazırı Sami Paşa da hazır olduğu halde atideki ifadatta bulunmuştur: ‘Meşrutiyet dilimin ucundadır. Dilim düşünce meşrutiyet de gider’”. İkdam’da askerlerin tek arzusunun Ahmet Rıza Bey, Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının azledilmesi olduğu belirtilerek askerinin Kamil Paşa’nın Sadrazam olmasını talep ettiğini işaret eder. İkdam ayrıca Adliye Nazırı Nazım Paşa’nın Ahmet Rıza’ya benzetilerek yanlışlıkla öldürüldüğünü ve askerinin bu duruma çok üzüldüğünü, cenazenin Meclis’te bir yere konduğunu ve askerlerin kendisine uygun bir cenaze merasimi yapmak istediklerini aktarır⁸⁹.

İsyanın üçüncü günü Padişahın Hatt-ı Hümayun’u ve yeni kabine listesi gazetelerde yayınlanmıştır. İsyanın başarıya ulaştığını düşünen muhalif basın Abdülhamit’in yeniden istibdad dönemine dönme niyeti olmadığını anlamış ve rahatlamıştı. Bu rahatlık Volkan’da kendisini gösteriyordu. Vahdeti bir gün önce Abdülhamit’e, Meşrutiyet’in devamı yönünde telkinlerde bulunuyordu. 15 Nisan’daki yazısında ise o endişelere rastlanmamaktadır. *İnkılab-ı Şer’i* başlıklı yazı da olaylardan duyulan memnuniyet ifadeleri tekrarlanıyordu: “Ne idi o, dün geceki, evvelki günkü mehabet-i askeriye! Ya Rab! Ne idi o hareket-ı askeriye. Caddelerden akım akım askerler akıyordu. Başlarında ne bir büyük kumandan ne de bir zabıt. Zabıtları onbaşlılar, kumandanları da şanlı çavuşlar”. Vahdeti daha da ileri giderek olaylar sırasında yaşanan çatışmalarda ölen askerlerle ilgili şu yorumda bulunuyordu: “Atılan cihad kurşunlarından bir iki kişi şehid edildi. Böyle inkılab zamanlarında

⁸⁹ İkdam, 14 Nisan 1909, No:5347.

birkaç şehid verdiğimizden dolayı bahtiyarız. İnkılab-ı şer'ide tabidir ki, vurulanlar mertebe-i şehadeti ihraz eder". Yazının sonunda Vahdeti askerin isteklerinin de ayaklanmanın da meşru olduğunu ifade etmektedir. Gazetenin son sayfasında ise ortadan kaybolan İttihatçılarla dalga geçilmektedir. Volkan'ın bu tavrı olaydan nasıl keyif aldıklarını göstermektedir: "Ahmet Rıza Beyefendi'nin Meclis-i Mebusan Riyasetinden istifa ettiğinden. Hüseyin Cahit Bey'le Cavit, Baha Şakir Bey'lerin firar eylediklerinden, Doktor Nazım Bey de nerede bulduklarına dair malumat alınamadığından dolayı doğrusu izhar-ı teessüf eyleriz"⁹⁰.

İkdam ise önceki güne göre daha cesur bir tavır almıştı. Gazete, İstanbul'daki olayların yabancılar tarafından bile takdir edildiği ancak *dış düşmanlar* tarafından olayın başa türlü bir şekilde yansıtılabileceğine dikkat çekiyor. Bununla birlikte askere övgü dolu sözler söylenerek, *gizli cemiyetin istibdadına nihayet vermek ve şeriat-ı İslamiye dairesinde adalet-i hakikiyeyi tesis etmek için* askerlerin bu hareketi gerçekleştirdikleri dile getirilmiştir. İkdam da ayaklanmanın İslamcı havasına kendini kaptırması ve Volkan'ın betimlemelerini andıran ifadeler kullanmaya başlamıştır: "*Caddelerden geçen askerlerin süngüleri havagazlarının bitab ziyaları altında parlıyordu. Gece saat üç raddelerine doğru Ethem Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tayini askeri fevkalade memnun etmiştir. Ethem Paşa, İsmail Kemal Bey ve Rifat Bey'le beraber Ayasofya Meydanı'na gelmiş. Efradın ortasına doğru ilerleyerek arzularının tarif-i şahaneden is'af edildiğini beyan eylemiştir". Bu olaydan sonra birliklerin mızıklar eşliğinde kışlalarına döndüğünü belirtilerek askerin düzenli yapısına vurgu yapılıyordu. İkdam, askerin subayları tarafından ağır talimlere zorlandığını ve bundan şikayetçi olduklarını satırlarına taşımıştır. İkdam, askerin idman yapmasının doğal olduğunu ancak bunun takat sınırını aşmaması gerektiğini vurgulayarak askere hak veriyordu. Rum Yüzbaşı Romulüs İspatari'nin ölümünü de *yanlış anlaşılma sonucunda* ve *kazaen* şeklinde ifade eden İkdam, askerlerin de buna çok üzüldüğünü Rumca gazetelerin de bunu böyle ifade ettiğini belirtiyordu. Yunan basınının 31 Mart olaylarına yaklaşımı da sayfalarına taşıyan gazete, Yunanlıların da olayların sorumlusu olarak İttihat Terakki'nin politikalarını gördüğünü aktarmaktadır⁹¹.*

⁹⁰ **Volkan**, 15 Nisan 1909, No: 105.

⁹¹ **İkdam**, 15 Nisan 1909, No: 5348.

Havaya ateş ederek halkın parasını boşa harcamayın diyerek askerleri uyaran Mizan gazetesi ise artık yeni bir dönemin başladığını ve her şeyin değiştiğini savunmaktadır. Mizan yine İttihat Terakki'ye gönderme yapmayı ihmal etmiyor ve Avrupa'ya da bir mesaj gönderiyordu: “*Yıldız istibdadına imrenmiş olan bir takım Temmuzcuların kese-i taamlarına kurban edilmiş olan Meşrutiyet ve hürriyetimizden, Avrupa henüz bir şey anlamayıp tereddüd içinde idi. Bugün-yarın hatta ilanihaye halis-i meşrutiyet-i meşruanın nasıl olduğunu, hürriyete malik olan Şarkın o hürriyete nasıl müstahak olduğunu bize karşı nazar-ı hayretini atfetmiş olan Garba kendilerini medeniyetin üstadı addetmiş za'mundan bulunan Avrupa'ya göstermek bize farz olmuştur*”. Olaylarda hayatını kaybeden kişilerden bahseden Mizan, bunların hiçbiri olmasaydı *inkılabımız daha şanlı, daha parlak* olurdu diyerek askerinin ayaklanmasını sahiplenmiştir. Adliye Nazırı'nın öldürülmesi konusuna da değinen Mizan, kendisinin yanlışlıkla değil de Hasan Fehmi cinayetindeki ihmalden dolayı öldürülmüş olabileceğinin de *kulaklarına fısıldandığını* dile getirmiştir⁹².

Serbesti gazetesi, bir askerinin Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmasını isteyen *etkileyici* konuşmasının dinleyenleri ağlattığını dile getirerek, Hasan Fehmi'nin cennetteki yerinden bunları gördüğü ve *sevgili askerlerimizi takdis* ettiği vurgulanmıştır. Serbesti İttihat Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet'in ilanındaki katkılarının hakkını teslim ettikten sonra Cemiyetin yapısındaki bozulmaları anlatmıştır. Gazeteye göre istibdad döneminin hafiyelerinin Cemiyete girmesi ve Avrupa'dan yurda dönen *bencillerin* yaptıkları İttihat Terakki'yi mahvetmiştir. Üstelik bu kişilerin 31 Mart olaylarını ve *askerinin meşru taleplerini* çarpıtarak Avrupa'ya yanlış aksettirdikleri işaret edilmiştir. Serbesti, askeri ve halkı sakin olmaya davet etmeyi de ihmal etmemiştir. “*Bugünden sonra, hatta kabinenin teşekkülü dakikasından itibaren*” askerinin kışlasına dönmesi ve itaate devam etmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur⁹³.

Yeni hükümet kurulmuş Meclis tekrar toparlanmaya başlamış ancak askerler hala kışlalarına dönmemiştir. Ayaklanma giderek Padişah'a bağlılık yeminlerinin edildiği bir harekete dönüşüyordu. İstibdad devrine geri dönme tehlikesi herkesi

⁹² **Mizan**, 15 Nisan 1909, No: 126.

⁹³ **Serbesti**, 15 Nisan 1909, No: 149.

ürkütmeyle başlamıştı. Muhalif basına göre isyan başarılı olmuş ve sonuçlanmıştı. Hükümet değişmiş, İttihatçılar ortadan kaybolmuştu. İttihat ve Terakki karşıtı grubun içerisinde değişik görüşler vardı. Ancak iki noktada birleşiyorlardı. Biri İttihatçıları yönetimden uzaklaştırmak ikincisiyse devlet politikasını tamamen İngiltere'ye bağımlı hale getirmektir⁹⁴. İttihat ve Terakki bitmişti. Asker artık kışlasına dönmeli ve itaat etmeliydi. Fakat bu bir türlü gerçekleşmiyordu. 16 Nisan tarihli gazeteler ağız birliği etmişçesine aynı konunun üzerinde duruyordu.

Bir gün önce yayınlanan *Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye Beyannamesi*⁹⁵ bazı gazetelerdeki yerini almıştı. İkdam da bunlardan birisiydi. Cemiyet beyannamesinin altında Beyan'ül-Hak dergisi yazarlarından Hüseyin Hazım'ın "*Ahalimize, Muazzez Asker Kardaşlarımıza Bir Nasihat-ı Diniye*" başlıklı yazısı yer alıyordu. Hüseyin Hazım, olaylardan sonra Padişah ve Meclis'in üzerine düşeni yaptığını askerinin de kışlalarına dönerek kendilerine yakışanı yaptıklarını ancak yaşanan bazı olayların şeriata ve milli terbiyeye *taban tabana zıt* olduğunu ifade etmiştir. İstibdattan yeni kurutulduklarını ve meşrutiyete sahip çıkılması gerektiğini sözlerine ekleyen Hazım, Tanin ve Şura-yı Ümmet matbaalarının yağmalanması gibi olayların da asla kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Askerlerin *rast geldiği gibi zabitlerini çiğneyip geçivermesinin* cezalandırılması gereken bir hareket olduğunu savunan Hazım, eğer şeriata aykırı hareket eden zabitler olursa bunları cezalandıracak olanların *ulema, hükümet ve Meclis-i Mebusan* olduğunu belirtmektedir. O günkü İkdam'da Volkan yazarı Said-i Kürdi'nin bir makalesine yer verilmesi de dikkat çekmektedir. Yazının

⁹⁴ Orhan Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, Eylül yay., İstanbul, 2002, s. 128.

⁹⁵ Mebusan-ı kiramdan bazılarının emniyet-i hayatiyelerince endişeye düşerek istifa etmek niyetinde buldukları ve ahalimizce istibdadın avdeti ihtimalinden korkulmaya başlandığı hakkında bazı hissiyat ve istitlaat hasil olduğu anlaşıldığından meşveret ve meşrutiyetin şer'i şerif-i Ahmedi ahkamına katıyen muvafık olduğunda zerre kadar tereddüdü olmayan ve devr-i istibdadda kütüb-i İslamiyemizin külhanlarda yakıldığını henüz unutmayan Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye'nin ahkam-ı şer'iyeye hadim olacak Meclis-i Mebusanımızla meşrutiyet-i meşruamızın muhafazası uğrunda bütün efradiyle son dereceye kadar sarf-ı mesaiye azmetmiş olduğu ve meşrutiyetin muhafazası için bezli hayat etmeyi bir fariza-i diniye bildiği cihetle, bugüne kadar istifa edenler veya firara tasaddi etmek suretiyle müstafi addolunacaklardan maada Müslim ve gayr-i Müslim Mebusan-ı kirama, ulema ve bütün milletin itimadı berkemal olup badema istifaya teşebbüs edenler hain-i vatan addedilecekleri cihetle cümlesinin kemal-i hakkaniyet ve adalet ve istikamet dairesinde ifay-ı vazifeye müdavemetleri ve tevfiyat-ı rabbaniyeye mazhariyetleri hususunda kemal-i hulusi kalb ile dergah-ı icabet-i rabbi mutteale ref-i niday-ı tazarru edilmekte olduğu ve ruhaniyet-i Muhammediyeye müsteniden bütün millet zahiriniz bulunduğu arz ve beyan olunur. Şanlı asker evlatlarımızdan da ricamız şudur ki sükunet ve itaatlerini muhafaza ederek ulema-yı şeriatın nasihatleriyle amel olsunlar ki cenab-ı hak da vatanımıza selamet ve dünya ve ahrette cümlemize saadet ihsan buyursun, amin. 2 Nisan 1325.

başında “Şehrimizde bulunan ulema-ı İslamiyeden (Kürd Hoca) denmekle meşhur olan Bediüzzaman Said Efendi hazretlerinden olmuştur” ifadesi yer almaktadır. Said-i Kürdi yazısına “Ey şanlı asker-i muvahiddin. Vay bu millet-i mazlumeyi ve mukaddes İslamiyet’i iki defa büyük vartadan tahlis eden muhteşem kahramanlar” diye başlıyordu. Bu iki vartadan biri istibdad dönemi diğeri İttihatçıların egemenliği idi. Said-i Kürdi, *otuz milyon Osmanlı’nın ve üç yüz milyon İslam’ın namusu sizin itaatinize bağlıdır* diyerek askerlerin zabitlerinin emrine girmesini istiyordu. “Biliyorum ki müşfik pederiniz olan zabitlerinizi mes’ul etmemek için işe karıştırmadınız. Şimdi iş bitti. Zabitlerinizin ağuş-ı şefkatlerine atılınz. Şeriat-ı gara böyle emrediyor” diyen Said-i Kürdi Volkancıların da askeri kontrol altına alma gayretini gösteriyordu. Ne yazık ki gazetede zabitlere itaatın önerildiği asker o gün Binbaşı Ali Kabuli Bey’i öldürecektir. İkdam’da ayrıca havaya rastgele ateş açılması sonucunda Süleymaniye’de Despina adlı ihtiyar bir kadının yaralandığı da duyurulmaktadır⁹⁶.

Mizan’da da durum İkdam’dan pek farklı değildir. Murat Bey’in başyazısında “Millet-i Osmaniye’nin ilk önce kulağına küpe edineceği bir şey vardır. O da ortada Meşrutiyet ve Millet Meclisi bulunmazsa hiçbir şeyin elimizde kalmayacağına kanaat-ı kamiledir” diyerek askeri itaate, ahaliyi de sükunete davet etmektedir. Mizan, Hükümetin yayınladığı bir tebligatı sayfalarına taşır. Tebligatta, Hükümetin asayişini sağlamak için çalışmalara başladığı ve *Dersaadet’e hariçten asker celb olunacağına dair olan işaat ve neşriyatın katiyen asl ü esası olmadığı* vurgulanmaktadır. Mizan bu tebligat nedeniyle hükümeti tebrik etmiştir. Mizan’ın üçüncü sayfasındaki “Bir Tashih-i Elzem” başlıklı yazıda ise askerlerin mektepli ve alaylı subaylar arasında bir fark gözetildiği yönündeki iddiaların tamamen asılsız olduğu dile getiriliyordu. Mizan konuyla ilgili olarak çavuşlardan birinin bir binbaşya söylediklerini yansıtmaktadır: “Biz askerler mektepli zabitleri istemiyoruz diye bir şayia vardır. Bu katiyen yanlıştır. Biz namussuz, hamiyetsiz, dinsiz, ahlaksız, sarhoş zabitanın aleyhindeyiz. Yoksa sizler gibi hamiyetli, terbiyeli zabitan ve ümera baş tacıdır”. İşlerin yolunda gitmediğini ve Meşrutiyet’in tehlikede olduğunu gören Mizan, halkın ve askerlerin yeniden bir harekete girişmesini önlemek için elinden geleni yapıyordu. Mizan okuyucularına sükunet çağrısı yaparken şunları söylüyordu:

⁹⁶ İkdam, 16 Nisan 1909, No: 5349 .

“Bir takım müfsidler şunu bunu felan yere tayin etmişler, ulema-i kiramdan filan ve felan böyle olmuş yahud taraf-ı şahaneden medreseler için on bin lira verilmiş, yahud filan mekteb yahud filan kışla şöyle imiş gibi eracıf, hatta ilaveler neşr ediyorlar maksadları bu defa husul pezir olan inkılaba fesad karıştırmak ve asayış-i memleketi ihlal etmektir. Bu gibi müfsidlere kulak verilmeyip bu gibi haberleri makteblere, yahud kışlalara götüren kimselerin tevkifen zabıtaya ihbar edilmesi ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olması lüzumunu muhterem kar’ilerimize ihtar eyleriz”⁹⁷.

Aynı gün yayımlanan Osmanlı gazetesi ise tehlikenin başka bir boyutuna dikkat çekmektedir. Ulemanın toplum üzerindeki etkisini anlatarak onlara övgüler yağdıran gazete, olayların bir an önce sona ermesi gerektiğini aksi takdirde dışarıda bekleyen düşmanların müdahalesi karşısında güçsüz kalacağını ifade etmiştir. Osmanlı gazetesine göre bu işte en önemli görev ulemaya düşmektedir: “Altı yüz seneden beri dahilden, hariçten bir çok taarruzata hedef olan bu devlete, bu memlekete, bu biçare vatan-ı Osmani’ye hareketleri ile ika’-i muzırrat edecek olanlar kıyamete kadar ve ruz-ı mahşerde bednam ve rüsva olurlar. Bu hakikaları herkese anlayacakları lisan ile söylemek ve anlatmak verese-i enbiya olan ulemanın borcudur. Bu borcu eda etmeyecek olan veresesini cenab-ı muris-i muhterem salah-ı teali aleyhivesellem ruz-ı mahşerde muaheze eder”. Diğer muhalif gazetelerde olduğu gibi Osmanlı da ayaklanmanın kontrol altına alınması gerektiğini ve vahim sonuçların oluşabileceğini işaret etmektedir⁹⁸.

Serbesti gazetesi de asayışın sağlanamamasını en büyük sorun olarak görüyordu. Bu nedenle halkın menfaatleri için yeni kabinenin başarılı olmasını arzu ettiklerini dile getirmektedir. Serbesti yeni hükümeti “ikinci devr-i inkılabin birinci kabinesi” olarak adlandırıyordu. Buradaki ifade ile Serbesti 31 Mart ile II. Meşrutiyet’in ilanını aynı kefeye koyduğunu göstermektedir. Gazete, asayışın sağlanıp sağlanmadığını anlamanın yolunu da yabancı sermayenin gelişyle değerlendiriyordu: “Vatanımızda istikrar-ı asayışın delil-i vazıhı mi’yar-ı hakikisi Avrupa sermayelerinin, servetlerinin memleketimize aktığını idrak etmekle olur”.

⁹⁷ **Mizan**, 16 Nisan 1909, No: 127.

⁹⁸ **Osmanlı**, 16 Nisan 1909, No: 31 (Bu nüshada basım hatasından dolayı 70 olarak yazılmış, ertesini günkü nüshada bu yanlışlık devam etmiş ve numara 71 olarak yazılmış 18 Nisanda bu yanlışlık düzeltilmiştir).

Serbesti gazetesi, *şeriatın yegane tatbikini emrettiği usul-ı meşrutiyetin* korunması gerektiğini işaret etmekte ve “*Asker Kardeşlerimizden Rica*” başlığı altında artık vazifelerinin başına dönmeleri isteği yinelenmektedir⁹⁹. Diğer gazetelerde gördüğümüz endişe Serbesti’nin satırlarına da yansımıştır. Gazete Avrupa ile ilişkilerin sürdürülmesinin şartının bir an önce Hükümet’in sükuneti sağlaması olduğunu savunmaktadır.

16 Nisan 1909 tarihli Volkan ise ayaklanmanın İttihad-i Muhammedi Cemiyeti’ne üye askerler tarafından çıkarıldığını kabul ediyor ancak bunun planlı bir tertip olmadığını iddia ediyordu. Peki bu görüşleri neden ileri sürüyordu? Ayaklanmadan iki gün önce Hassa Ordusu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa askere bir *Umum Ordu Emri* göndermiştir. 29 Mart 1325 tarihli bu emirde Meşrutiyet’in ilanından beri pek çok cemiyetin kurulduğu ve bunlardan birisinin de İttihad-i Muhammedi Cemiyeti olduğu belirtilmiştir. Bu cemiyetin saf kalpli ve cahil ahaliyi kullanarak akıllarını karıştırdığı, Müslümanlar arasında nifak çıkarmayı amaçladığı iddia edilerek *irtica ve istibdad yanlılarına kuvvet vermek* amacıyla kurulduğu belirtilmiştir. Bu emrin hemen altında Vahdeti’nin Mahmut Muhtar Paşa’ya hitap ettiği yazı yer almaktadır. Vahdeti yazısında şunları ifade etmektedir: “*Paşam! O ‘umumun’ aşağılarında –maazallahu teala- ‘irticaıyyun ve zulm ü istibdad erbabına avdet ve kuvvet vermek maksadıyla teşekkül etmiş olmaları melhuzdur’ deniyor. 29 Mart sene 325’de devr-i sabık-ı saninin hedmiyle bir inkılab-ı şer’i meydana getiren asakir-i İslamiyye ve Osmaniye kimlerdir bilir misin? İşte o sizin mürteci zannettiğiniz İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i mukaddesi uğrunda canlarını bir paraya bile saymak küçüklüğünde bulunmayan arslan yavrularıdır. Fakat bunlar acaba müretteb bir şey mi idi? Haşa! Onu tertib eden kuvve-i kahire-i meneviye idi ki, o askerin gönüllerinde bir ateş-i aşk olup, onları cayır, cayır yakıyordu*”. Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Vahdeti olayı sahipleniyor ama daha önceden tertiplenmiş bir ayaklanma olduğunu kabul etmiyordu. Ayrıca Meclis-i Mebusan önünde toplanan askerlerin elinde Cemiyet’in bayrakları olduğunu işaret eden Vahdeti, bundan da haberinin olmadığını iddia etmiştir. Vahdeti’nin bir diğer dikkat çeken yazısı ise *Türrehat* (Saçmalık) başlığını taşımaktadır. Bu yazıda, asker ve halk arasına *fesad tohumları* saçanlar olduğundan bahsedildikten sonra Hareket

⁹⁹ Serbesti, 16 Nisan 1909, No: 150.

Ordusu'nun gelişine değiniliyordu: “*Ve bir de Rumeli'den taburlar gelerek burada azim muharebeler olacaktı. Memleketimizde ne oldu ki, böyle şeylere mahal olsun? Binaenaleyh gözümüzle görmediğimiz şeylere katiyen inanmamanızı tavsiye ederiz. Her ne zaman ordular karşı karşıya gelirse o vakit yine askerlerimizin birbirlerini kucaklayacaklarına şüphemiz yoktur*”¹⁰⁰.

Dönemin önemli mizah dergilerinden olan Karagöz ise 16 Nisan tarihli nüshasını *kısm-ı ciddi* ifadesiyle yayımlar. Dergi pazartesi ve perşembe günleri çıkarıldığı için bu sayı isyandan sonraki ilk yayındır. Derginin kapağında Sadrazam Tevfik Paşa, Harbiye Nazırı Ethem Paşa ve Şura-yı Devlet Reisi Zihin Paşa'nın fotoğrafları yer almaktadır. İç sayfalarda da Nafia Nazırı Noradonkyan Efendi ve Adliye Nazırı Hasan Fehmi Paşa'nın fotoğrafları bulunmaktadır. Karagöz, yeni hükümetin sekiz aydır süren karmaşayı sona erdireceğini umduğunu ifade ederek asker ve ulemanın 31 Mart'ta yaptıklarını takdir eden ifadeler kullanmıştır. Yabancı muhabirlerin ve sefirlerin de bu karmaşa içerisinde asayışı sağlamak için gösterilen özene ne kadar hayran kaldıkları da derginin dikkat çektiği bir konudur¹⁰¹. Karagöz dergisi istibdadı eleştiren yayınlarını sona erdirmiş gibi görünmektedir. Bir sonraki sayıda da etliye sütlüye karışmayan bir tavrı olduğu göze çarpmaktadır. Tanin ve Şura-yı Ümmet'in başına gelenler Karagözü de ayaklanmadan yana bir tutum almaya itmiştir.

Buraya kadar bir durum değerlendirmesi yaparsak İttihat Terakki muhalifi basının isyanın başlangıcında memnun bir ifadeyle askerleri göklere çıkardıklarını ve yapılanlarını onayladıklarını görürüz. Fakat ilerleyen günlerde durum ciddi bir hal almaya başlar. Yıllarca Abdülhamit'in yönetimine karşı mücadele eden muhalefet ayaklanmanın ülkeyi yeniden istibdada götürebileceği tehlikesi karşısında askeri uyarma telaşına düşmüşlerdir. Aslına bakılırsa muhalefetin amacı hem İttihat Terakki'den kurtulmak hem de Kamil Paşa'nın yeniden Sadrazam olmasını sağlamaktı. Bu amaçlarından birini gerçekleştirmiş gibi görünüyorlardı. İttihatçılar ortadan kaybolmuştu. Ancak Kamil Paşa'nın Sadrazam olması sağlanamamıştı. Hareket Ordusu'nun Çatalca'ya inmesi ile basının tavrı da değişmeye başlayacaktır.

¹⁰⁰ **Volkan**, 16 Nisan 1909, No: 106.

¹⁰¹ **Karagöz**, 16 Nisan 1909, No: 76.

1- HAREKET ORDUSU’NUN GELİŞİ VE BASINDAKİ TAVIR DEĞİŞİKLİĞİ

Rumeli’den gelen birkaç taburun yaklaştığı haberleri İstanbul’da büyük bir heyecan dalgası oluşturmuştur. Bu heyecan basında da kendisini göstermiştir. Serbesti gazetesi “*İstibdadın avdet etmekte olduğunu utanmadan orada burada işaaya cüret edenler Zat-ı Padişahi’yi güya bu işte müdahaledar göstermek istiyorlar*” diyerek isyanın geldiği noktayı göz önüne sermektedir. Gazete, *Osmanlı Askeri* başlığı altında yayınladığı yazıda dünya tarihinde görülen en şanlı askerin Osmanlı askeri olduğunu belirterek altı yüz yıllık dönemde askerin kahramanlıklarını özetlemiştir. *Selamet-i Vatan Sükunet-i Efkardadır* başlıklı yazıda ise ortaya atılan bazı şayiaların halkı telaşa düşürdüğü esnafın dükkanlarını bile açmadığı belirtilerek, artık yeni kabinenin kurulduğunu ve herkesin bu kabineye güvenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Askerin kışlasına dönme vaktinin geldiğinin ifade edildiği yazıda “*bu hal böyle birkaç gün daha devam edecek olursa maazallah akıbeti makbul olunmayacak fenalıklar husule gelebilir*” denilerek yaklaşan tehlike haber veriliyordu¹⁰².

Süleyman Nazif ise Osmanlı gazetesindeki “*Ferda Mezalimdir*” başlıklı yazısında “*İnkılab-ı sakitimizi bu kadar karışık ve kaygan takib edeceğine kim hatırına getirirdi?*” diyerek gidişatın iç açıcı olmadığını ve sonuçlarının ciddi zararlar getireceğini belirtir. Adana’da yaşanan Ermeni-Müslüman çatışmalarına da değinen Nazif yazısını *zavallı vatan, zavallı Osmanlılar ve askerler* sözleriyle bitirir¹⁰³. Aslında Süleyman Nazif daha ilk günden bu durumu sezmiş, Tanin ve Şura-yı Ümmet matbaalarının yağmalanması sonrasında Mizancı Murat’a gönderdiği mektupta ayaklanmacıların tavrını ve bunlara ses çıkarmayan basını eleştirmişti¹⁰⁴.

İkdam’da Ali Kemal uzun bir başyazı ile olayların önüne geçilemeyecek boyutlara ulaşabileceğine dikkat çekmek ister. “*En Büyük Tehlike Nedir?*” başlıklı yazıda “*itiraf etmeliyiz ki dört gündür bu memleket büyük tehlikeler geçirdi, hala da*

¹⁰² Serbesti, 17 Nisan 1909, No: 151.

¹⁰³ Osmanlı, 17 Nisan 1909, No: 32.

¹⁰⁴ Bu konuya Tanin ve Şura-yı Ümmet matbaalarına saldırı bölümünde değinmiştik.

geçirmek üzeredir” diyerek tam ters bir tavır değişikliği ortaya koymuştur. Akdeniz ve Karadeniz’de *düvel-i muazzama* donanmalarının dolaştığı söylentilerini dile getiren Ali Kemal halkın ve Avrupalıların meşrutiyetin tehlikede olduğuna inandığını ifade etmektedir. Lafı Tanin ve Şura-yı Ümmet’in uğradığı saldırıları da getiren Ali Kemal üzüntüsünü şöyle dile getirmektedir: *“Rüfekamızdan bazularına reva görülen muamele-i gayr-ı layıka ibtida-i emirde bizi dilhun etti. Ancak asker kardeşlerimizin de o i’tisaf-ı şiddetle takbih ettiklerini görerek bir de o hasaratın maddi, yani kabil-i tazmin olduğunu anlayarak teselli bulduk o tazmin ise adeta milletimizin borcudur”*. Hareket Ordusu’nun gelişi Ali Kemal’i bir hayli ürkütmüş olmalı ki gazetelerin yağmalanmasından hareketle intikam duygusunun ne kadar zararlı olduğunu dile getirme gereği duymuştur. *“Cihanda her ne suretle olursa olsun, intikam, adavet bir zillettir, fakat bir vatanın evladı birbirinden böyle intikama, birbirine bu suretle adavete kalkıştırlarsa o zillet en müthiş bir cinayet mertebesine varır”*. İkdam’ın yayınlarındaki dönüşüme bir örnek de askere hitaben yazılan bir uyarıda göze çarpmaktadır: *“Bazı asker kardeşlerimiz zabıtlarından şikayeti meşar varakalar getiriyorlar. Bunların neşrini rica ediyorlar. Fakat biz bunu asla münasib görmeyiz. Bir Osmanlı zabiti hakkında dosta düşmana karşı şikayette bulunmak iyi değildir”*¹⁰⁵.

Mizan gazetesi de Hareket Ordusu söylentileri üzerine halkı uyarmak istemektedir. Okuyucularına Hükümetten, Meclis’ten veya Takvim-i Vekayi’den duyurulmayan haberlere itibar etmemeleri yönünde ricada bulunur. Murat Bey din ile eğitim arasında bağlantı kuran bir yazı yazarak yeni fethedilen memleketlere önce bir cami sonrada okul yapıldığına işaret ediyordu. Yazıyı mektepli ve alaylı subay meselesine bağlayan Murat Bey *“şeriat, hükümet akl-ı tahsil-i ilm ü kemalatı emrettiği halde güya asker kardaşlarımıza mekteb ve mekteblileri istemiyorlar gibi sözlerin atfı sarf-ı bühtandır. Dost eseri değildir. Din ve devlet düşmanlarının icadıdır”*¹⁰⁶ diyerek askerin subaylarıyla bir meselesinin olmadığını vurgulamaya çalışmıştır.

Ancak Volkan gazetesindeki 180 derecelik dönüş şaşılacak türdendir. Vahdeti’nin *“Öte, Beri”* başlıklı yazısı birliktelik mesajı verirken söylemini epey değiştirmiş görünmektedir. Yazının başında olayların bu noktaya gelmesinde

¹⁰⁵ İkdam, 17 Nisan 1909, No: 5350.

¹⁰⁶ Mizan, 17 Nisan 1909, No: 151.

Avrupa'dan gelen İttihatçıların din düşmanı tavırlarının etkisi olduğu açıklanmış ve İttihatçılar iyi ve kötü diye ikiye ayrılmıştır. Ardından da şu ifadeler kullanılmıştır: “*Ey Niyaziler, Enverler! Salahaddinler, Sabriler! Hasan Beyler, Vehbiler! Ahmed Muhtarlar, Münifler! ‘uksumu billahi ve yatihî’ (Allah’a ve onun ayetlerine yemin ederim ki) bu inkılab sizin inkılabımızdır. Hayatumum son demine kadar feryad etmeğe muvaffak olursam feryad edeceğim ki bu tertip sizin tertibinizdir. Azizler! Vallah, İttihat ve Terakki’nin, ama sizin takib ettiğiniz İttihat ve Terakki’nin cidden kurbanı biziz. Aman hazretler! Şimdi el ele verelim. Mesleğimize muhalif olanları biz tepeleyelim. İsterseniz, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ni de başka bir tarza sokalım. Her ne isterseniz yapalım, lakin el birliği ile yapalım. Dünyaları hayretlere bırakalım. Anasır-ı Hıristiyanıyye ile hemen kucaklaşalım. Bu vatanın, bu mübarek vatanın artık terakkisine bakalım. Ötekenden berikinden intikam almak sevdasından vazgeçelim. Böylece olursak bizden Allah da razı olur, Peygamber de razı olur, alem de... Ey askerler! Şimdi zabitan ile, zabitan birbirleriyle uğraşacak zaman değildir... Aman zabitan! Mektebli zabitan! Siz ki namus-ı mücessemsiniz. Vatana hizmet ne olduğunu her fertten ziyade takdir edenlerdensiniz. Biraz müsamahah davranmanız taht-ı vücubdadır. Peygamberane bir harekettir”.* Yazıdaki ilgi çekici bir diğer nokta ise zabıtlere yapılan hitabın ardından Vahdeti’nin kadınlara dönük sözleridir: “*Ey kadınlarımız! Biliyor musunuz ki bu memleketi siz berbat etmeye kafisiniz. Ben kulağımla duydum ki, iki gün evvel Beyazıt’ta Sultanahmed’de kan gövdeyi götürüyor diyordunuz. Daha evvel: Sancak-ı şerif çıkarılacak altına girenler kurtulacak, girmeyenler katliam edilecek diyenler de yine sizlersiniz. Allah rızası için bu kargaşalık zamanında olmadık şeyleri uydurup, uydurup da ortalığa yaymayınız. Memlekette büyük bir fitnenin zuhuruna bais olmayınız! Çünkü bu memlekette bir ihtilal çıkarsa ölecek olanlar ya oğullarınız, ya kardeşleriniz ya zevciniz, yahud babanızdır”¹⁰⁷. Bu hitap ve uyarının yapılması dikkat çekicidir. Çünkü iki gün önce bazı askerler *Kadınlar Terakkiperver Cemiyeti’ne* saldırmış ve bütün eşyalarını yağma etmiş ve dernek binasına zarar vermişlerdir¹⁰⁸.*

Basındaki bu değişim ilerleyen günlerde de kendisini iyice gösterecektir. Bu arada İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’ni içine almayan Heyet-i Müttefika da

¹⁰⁷ **Volkan**, 17 Nisan 1909, No: 107.

¹⁰⁸ **İkdam**, 16 Nisan 1909, No: 5349.

oluşturulmuş ve olayların sonlandırılması için çabalar da baş göstermeye başlamıştı. Volkan gazetesi askeri itaate ikna etmek için var gücüyle uğraşıyordu. Nizamiye ve Nişancı alaylarından iki çavuşun askere itaat etmeleri yönünde yazdıkları yazı 18 Nisan tarihli Volkan'ın ilk sayfasında yayınlanmıştır. Vahdeti de kışlasına dönmeyenlerin asker olamayacağını ifade ederek, Avcı Taburu askerlerinin Müslüman kadınların Beyoğlu ve benzeri yerlere gitmemesi yönündeki talebine karşılık onlarla aynı görüşte olduğunu ancak *“bize, yani matbuata, biraz müsaade ediniz ki şimdiki halde pek büyük işlerle meşgulüz, onları yoluna koymak için çalışalım”* diyerek üstlerine itaat etmelerini istemiştir. Karmaşa ortamının dış düşmanlara yaradığını belirten Vahdeti, Bulgarların silahlanmaya başladığı uyarısını yapmaktaydı. Yabancı donanmaların etrafta dolaştığını da belirten Vahdeti İngilizleri ayrı bir yere koymayı da unutmamıştır: *“İşte etrafımız donanmalar ile baştanbaşa doldu. Fakat bu donanmalar arasında menfaatimizi gözetmek isteyenler olduğunu da bilmez değiliz. Bilir misiniz o donanmalar hangileridir: Büyük İngiltere, onun arkasında da şanlı Fransa'dır”*. Alaylı subaylara da seslenmeyi ihmal etmeyen Vahdeti *“sizin kadro dışı kalmanıza sebep, katiyen mektepli zabitan değildir”* diyerek büyük felaket karşısında vatanın selametinin düşünülmesi gerektiğini vurguluyordu. Volkan gazetesi iyice köşeye sıkışmıştı. Vahdeti kendisini kurtarmak için çırpınıyordu. Bu çırpınış şu ifadelerde de göze çarpılmaktadır: *“Askerler! Kemal-i itminan ile söylerim ki, hemen itaat-i askeriye'nizi takındığınızı isbat için zabitanınızın ağış-ı muhabbetine atılınız! Ve al ağam, beyim! İşte süngüm! İster samimiyetime inan beni affet, ister kendi süngümle beni katlet deyiniz. Ve onlar da siz de sevinç yaşları akıtarak, onlar size geliniz Mehmedler geliniz desinler. Siz de arslanlar gibi başınızı eğerek arkanızı okşatınız. Ve artık hep birden düşmanlar ne istiyorlar diye soralım”*¹⁰⁹.

İkdam gazetesi de ilk sayfadan Heyet-i Müttefika'nın beyannamesini yayınlamıştır. Ardından da Ali Kemal'in *“Yine Meyus Olmamalıyız”* başlıklı yazısı gelmektedir. Ali Kemal, metin olunması gerektiğini ve telaşa düşmenin lüzumu olmadığını söyleyerek *Heyet-i Müttefika-i Osmaniye'nin teşekkülünden sonra dünya bir araya gelse Meşrutiyet-i Osmaniye, şevket ve selametini muhafaza eder* ifadeleriyle oluşturulan heyete olan güvenini göstermiştir. Buna rağmen Ali

¹⁰⁹ Volkan, 18 Nisan 1909, No: 108.

Kemal'in olaylara yaklaşımı ilginçtir; çünkü 31 Mart olayını geçici bir kaza olarak gördüğünü belirtmektedir: *“İtiraf ederiz, bu vakay'ı güna gün içinde bizi en ziyade müteessir eden cihet bu şanlı zabitelerimize karşı gösterilen kadr na-şinashıktır, tecavüzdür. Fakat askerimizin fitrat-ı merdanesinden emin olduğumuz için biz bu şaibeyi muvakkat bir kaza addediyoruz”*¹¹⁰.

Osmanlı gazetesi de Heyet-i müttefikanın beyannamesini yayınlamayı ihmal etmemiştir. Bu heyetin yarattığı olumlu hava Süleyman Nazif'in gazetede yazısına da yansımıştır. *“Yeni Ümidler”* başlıklı yazıda herkesi birlikte olmaya çağıran ve vatanın varlığının korunması gerektiğini savunan Nazif, *“Osmanlıların sükun ve hamiyeti cihanın her tarafında hüsn-i meşhurdur”* diyerek herkesi barışa davet etmektedir. Osmanlı gazetesinde ayrıca Prens Sabahattin'in ulemaya hitaben yazdığı bir açık mektup da yayınlanmıştır. Sabahattin Bey, askerinin ulemayı dinlediği ve onların nasihatlerini istediklerini belirterek *“çalışın bugün her zamankinden ziyade çalışın ki ehl-i zulme alet olmak ihtimalinden büsbütün kurtulsun”* diyerek askere yol göstermelerini istemektedir¹¹¹.

Heyet-i Müttefika beyannamesi Mizan gazetesinde de yayınlanır. Ayrıca Prens Sabahattin'in açıklamaları ve Cemiyet-i İlmiye'nin çabaları övgüyle karşılanır. Heyet-i Müttefika'nın oluşturulması da takdirle karşılanıyordu. Bunların dışında daha önce İkdâm'da yayınlanan ve askere itaati öğütleyen Said-i Kürdi'nin yazısına da yer verilmiştir¹¹².

Basın bir an önce ortalığın yatışması için çaba harcarken bir yandan da Hareket Ordusu'nu kente girmekten vazgeçirmek için heyetler oluşturuluyordu. Bu arada Hareket Ordusu şehre girdiğinde bazı isimlerin olayların sorumlusu olarak cezalandırılacağı lafları kulaktan kulağa dolaşıyordu. 19 Nisan tarihli Mizan'da Murat Bey bu iddialarla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: *“Ortalıkta cereyan eden eracıf meyânında güya vaka-i ahirede benim medhalim olduğu iddiası bile mevcud imiş. Manasızlığı itibariyle ehemmiyet vermek istemedim. Lakin şu isnad-ı tevali edegeldiği için her kelimesinin sıhhatini halen ve istikbalen temin etmek şart-ı katiyesiyle şunu beyan eylerim: Ahval-i umumiyenin gidişine nazaran vazife-i*

¹¹⁰ İkdâm, 18 Nisan 1909, No: 5351.

¹¹¹ Osmanlı, 18 Nisan 1909, No: 33.

¹¹² Mizan, 18 Nisan 1909, No: 129.

vatanperverane addettiğim Mizan bendelerinin haricinde hiçbir heyetle, hiçbir kimse ile, hiçbir makam ile yakından veya uzaktan hiçbir münasebet ve muamelem yoktur”¹¹³.

Serbesti gazetesinin 19 Nisan tarihli nüshasında ki başyazısıysa Prens Sabahattin’in Osmanlı askerine açık mektubudur. Sabahattin Bey, askerlerin şeriata bağlılıklarını gösterdiklerini ve herkesin bu hareketleri iftiharla karşıladıklarını belirtmiş. Ancak artık sükunet zamanının geldiği ve şeriat isteyenlerin şeriatın itaat emrine uyması gerektiğini ifade etmiştir. Sabahattin Bey, vatana ihanet edenlerin kanunlarla cezalandırılabilceğini, bu işin de *milletin ittifakıyla yalnız hükümete bırakılmış* olduğunu söyleyerek aksi davranışların şeriata göre suç sayılacağını vurgulamıştır¹¹⁴.

Aynı gün İkdam’da Ali Kemal “*Neye Muhtacız*” başlıklı yazısında, 31 Mart’ın bazı yönlerinin Meşrutiyet’e darbe niteliğinde olduğunu kabul etmiştir. Ancak biran önce sükunetle davranarak işlerin yoluna koyulması gerektiğini tekrar dile getirmiştir. Ayrıca “*Selanik’ten Gelen Asker*” başlıklı bir yazıyla da Hareket Ordusu’nun geldiği duyuruluyor ve Çatalca ve Hadımköy’e gelen asker ve subayların gayet düzenli oldukları vurgulanıyordu. Yazı da askerin Meşrutiyet’e bir zarar geldiğini haber aldıkları ve hakikati anlamak için geldikleri ifade ediliyordu. Bununla beraber “*Heyet-i Nasih*a” başlığı altında da Meclis-i Mebusan’ın Selanik’ten gelen askerlere nasihat etmek için bir heyet göndereceği bildiriliyordu. Prens Sabahattin’in askerlere hitaben yazdığı açık mektup da İkdam’ın ikinci sayfasında yayınlanmıştır¹¹⁵. Osmanlı gazetesi de Sabahattin Bey’in mektubunu büyük puntolarla tam sayfayı kaplayacak şekilde duyurmuştur.

19 Nisan tarihli Volkan gazetesindeyse tam bir telaş havası görülmektedir. Vahdeti, 14 Nisan’da Abdülhamit’e yazdığı açık mektuptaki “*bugün meşrutiyetimizi ref etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye kapatmak yed-i kudret-i şahanenizedir*” ifadesi nedeniyle Cemiyeti İlmiye’nin kendisini eleştirdiğini belirterek, “*lakin o mektubu yazarken maatteessüf ne halde bulunduğum düşünülüyor*” diyecektir. Vahdeti, Heyet-i Müttefika ile ilgili görüşlerini gazetesinde dile getirmiştir: “*Evvelki*

¹¹³ **Mizan**, 19 Nisan 1909, No: 130.

¹¹⁴ **Serbesti**, 19 Nisan 1909, No: 153.

¹¹⁵ **İkdam**, 19 Nisan 1909, No: 5352.

günkü nüshamızda Üçüncü Ordu Ümerasından bazılarına hitaben 'geliniz isterseniz İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni de başka bir şekle sokalım' gibi bir davetimize bin türlü mana verilmiştir. Bizim maksadımız iki gün evvel Cemiyetlerin bir nüshası (birleşmesi) için vaki olan bir davet ki dünkü gazetelerde görüldüğü üzere İttihad-ı Osmani'yi (Heyet-i Müttefika'dan bahsediyor) meydana getirmişti. Bizim de onlarla birleşebilip birleşemeyeceğimiz keyfiyetini tezekkür idi. Madem ki İttifak-ı Osmani husule gelerek cemiyetler, fırkalar birleşti; bizde onlardan ayrı değiliz. Yani terakkiyat-ı medeniye itibariyle hemdest-i vifakız. Lakin ya maneviyat itibariyle şüphe yok ki, İttihad-ı Muhammedi nem-ı kudsiyet ittisamı Muhammedilere hastır... Böyle buhranlı bir zamanda yazdıklarımızı tekrar tashih ve tenkid edememekten mütevellid hatiata başka türlü manalar verenlere cidden teessüf ederiz"¹¹⁶. Volkan'daki ifadeleri nedeniyle eleştirilen Vahdeti karmaşa nedeniyle yazdıklarını tashih edemediği bahanesini uydurmak zorunda kalmıştır. Bunun nedeni ise Vahdeti'nin yalnız kalmasıdır. Ahrarcılar, Cemiyet-i İlmiye ve İttihat Terakki Heyet-i Müttefika çatısı altında birleşmiş ve İttihad-ı Muhammedi'yi dışarıya itmişlerdir. Neredeyse bütün işin sorumluluğu sadece Vahdeti'ye yükleniyordu.

Cemiyet-i İlmiye'nin yayın organı olan Beyan'ül-Hak dergisi isyandan sonra ilk kez 19 Nisan 1909'da yayınlanmıştır. Cemiyet zaten diğer gazeteler aracılığıyla fikirlerini duyurabiliyordu. 19 Nisan nüshasında "*Asker Evlatlarımıza Hitabımız*" başlığı ile yayınlanan yazıda askerlere pek çok öğüt verilmekte ve Meşrutiyet'in kıymeti anlatılmaya çalışılmaktadır. Bunu yaparken kullanılan bazı ifadeler de dikkat çekmektedir: "*Bugün biz Peygamberimiz Efendimiz hazretlerinin acizane varisleri bulunduğumuz cihetle onun emr-i makamına kaim olmak üzere bizim sözümüzü, nasihatimizi dinleyeceksiniz. Çünkü Peygamberimizin yüz binlerce ahadis-i şerifini biz okuyoruz, biz biliyoruz. Kuran-ı Kerim'in mana-ı münifini biz anlıyoruz. Bu kadar tefsir, akaid, fıkıh kitaplarını biz mütalaa ediyoruz. Size dininizi, imanınızı, abdestinizi, namazınızı, orucunuzu, haccınızı, nikahınızı, ibadetlerinizi biz öğretiyoruz. Biz olmazsak şeriatı nereden bilecektiniz... madem ki şeriat istiyorsunuz. Ne güzel taleb, ne ali himmet. Lakin yavrularımız affedersiniz o bizim vazifemizdir. Sakın vazifemizi gasbetmeyesiniz... Devr-i İstibdadda ulema gazete neşredebilir miydi? Yahud ulema devr-i meşrutiyete çıkar çıkmaz o hırs-ı medidi*

¹¹⁶ **Volkan**, 19 Nisan 1909, No: 109.

mütakib söz söyleyemeye yazı yazmaya nasıl bir harika-i i'caz ile muktedir oldu"¹¹⁷. Cemiyet-i İlmiye bu yazısında ayrıca istibdad döneminde medreselerin çok sıkıntı çektiğini de dile getirmiş, kışlalara gelen her sarıklının ulemadan olduğunun sanılmamasını ve askerinin artık görev başına dönmesi gerektiğini vurgulamıştır.

20 Nisan 1909'da Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu'nun başına geçmiştir. Artık herkes ordunun İstanbul'a ne zaman gireceğini konuşmaya başlamıştı. Hareket Ordusu'nun yapacaklarından korkanlar yavaş yavaş İstanbul'u terk etmeye başlamışlardı. 20 Nisan tarihli Volkan'da Derviş Vahdeti'ye gönderilmiş iki celp yayınlanmıştır. Bunlardan birisi savcılıktan diğeri Zabtiye Nezareti'nden geliyordu. Celplerde Vahdeti, halkı galeyan teşvik eden makale ve ilavelerden dolayı mahkemeye ve Zaptiye Nezaretine davet ediliyordu. Celpler 17 Nisan tarihliydi. Vahdeti eğer gerçekten ifadesi için davet ediliyorsa bunda bir sorun görmüyordu ancak Zabtiye Nezareti'nin davetinin altında başka sebepler olduğunu iddia ediyordu. Vahdeti kendisinin davet edildiği Zabtiye Nezareti'nde usulsüzce tevkif edileceğini ve karakolda öldürüleceğini buna da intihar süsü verileceğini düşünüyordu. Bundan sonrasını da şöyle ifade ediyor: "(muayenenin ardından) *Derviş Vahdeti tevkif olunduğundan müteessiren intihar etmiştir diye ilan etmek ve o vakit bizim için velev sormak kabilinden olarak ufacık bir hareket etmek isteyenler bulunursa: 'ne yapalım ölmüş adamın arkasından bu kadar konuşulmaz a' diyerek ulemaya da (tabii ki hakikati bilmeyecekleri için) bir müntehirin ne gibi bir adam olduğunu, şeran maazallah su-i hatime ile de gittiğini ilan ettirerek, hayatında bazılarının zu'munca müfsid, mematında da, Allah göstermesin bi iman gibi sıfatlarla, bu kadar hidemat-ı meşruamızı mahvetmek vehimlerinden mütevellid bulunduğu içindir*". Bu sözlerden Vahdeti'nin psikolojik durumunu anlamak zor değil. Köşeye sıkışmış ve ne yapacağını şaşırılmış durumdadır. Başlangıçta askeri alkışlayan herkes şimdi askerinin yaptığını eleştiriyor ve işin sorumlusu olarak gösterilenler arasında Vahdeti birinci sırada yer alıyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyelerine de seslenen Vahdeti başına gelecekleri anlamış gibi vasiyet tarzında bir yazı yazıyordu. Yazısında, üstlerinde bir hücum bulutu dolaştığını, başına bir iş gelirse Cemiyet'in genel merkezinin başka yere taşınması gerektiğini söyler. Yakında kalem hücumlarına maruz kalacaklarını belirten Vahdeti eğer

¹¹⁷ **Beyan'ül-Hak**, 19 Nisan 1909, No: 129, I. Sene, II. Cilt.

Volkan açık kalırsa bunlara cevap verebileceklerini aksi durumda haklarını savunamayacaklarını dile getirir. Vahdeti yazısının sonunu askere hitapla bitirir: “*bu milletin selameti askerin zabitana karşı vaki olacak itaati sayesinde. İşte size de bu son sözlerim yadigar olsun*”¹¹⁸. Bunlar gerçekten Vahdeti’nin Volkan’da ki son sözleri olur; çünkü bu sayı Volkan’ın son nüshasıdır. Vahdeti de İstanbul’u terk etmiştir.

20 Nisan tarihli Mizan’ın başyazısında Murat Bey Bulgaristan’a bir nasihatte bulunuyor ve Osmanlı’nın içinde bulunduğu durumdan istifade etme niyetlerinden vazgeçmelerini söylüyordu. Bu nasihat içerisinde İstanbul’daki duruma da gönderme yapıyordu. Mizancı Murat “*İnkılabımızın son safhasına geldik. Bugün yarın sükun ve asayiş kesb-i katiyet edecektir. Sükun ve asayiş kat’i surette tesis edince ahvalimiz birden tebeddül eder. Hemen düvel-i muazzama sırasında bihakkın izhar-ı vücud ve liyakat eyleriz*” diyerek içeride birliğin sağlanması ile dışarıya karşı da ayakta durulabileceğini ima etmiştir¹¹⁹.

Osmanlı gazetesi askere seslenerek, onların nasıl kandırıldığını anlatmaya çalışmaktadır. Askerin dini duygularını tahrik ederek ayaklandırıncıların istibdad döneminde şeriata en fazla zarar verenler olduğu ifade ediliyordu. Osmanlı, isyancı askerlerle Hareket Ordusu’nun çatışmaması için askere şu telkinde bulunuyordu: “*Arkadaşlar! Bilmeyerek tehlikeye ilka ettiğiniz idare-i meşruta-i meşruamızı her türlü halelden muhafaza ve sıyanet etmek üzere ikinci ve üçüncü ordulardan Çatalca’ya vürud eden kardaşlarınız bugün İstanbul’a dahil olmuştur. Bunların maksatları memlekette emn ü asayiş bir daha na-kabil taarruz bir surette temin etmek ve idare-i meşrutayı takviye ve tahkim eylemekten ibarettir*”. Gazete bu sözlerle birlikte askerlerin subaylarının emri altına girerek kışlalarına dönmeleri halinde kendilerine dokunulmayacağını, hatta yaptıklarının unutulacağını aksi takdirde cezalandırılacaklarını iddia etmiştir¹²⁰.

Serbesti gazetesi ise “*Kaş Yaparken Göz Çıkarmayalım*” başlığı altında ülke dışındaki gelişmelere dikkat çekiyordu. Rus donanmasının Karadeniz’de, İngiliz ve Fransız donanmalarının da Çanakkale açıklarında müdahaleye hazır bekledikleri

¹¹⁸ **Volkan**, 20 Nisan 1909, No: 110.

¹¹⁹ **Mizan**, 20 Nisan 1909, No: 131.

¹²⁰ **Osmanlı**, 20 Nisan 1909, No: 35.

hatırlatılarak böyle bir durumda yapılması gerekenin, sükuneti sağlamak ve birlikte hareket etmek olduğu işaret ediliyordu. 31 Mart'taki olaylar içinse ibret alınması gereken ve serserice cereyan eden acı verici olaylar ifadesi kullanılmıştır¹²¹. Aslında Serbesti ve bazı gazetelerin dışarıdaki havayı çok tehlikeli olarak nitelemesinin bir nedeni de İstanbul'daki olayların çok önemli olmadığı imajı vermektir. Hareket Ordusu'nun gelmesi ile birlikte zaten pek de olay olmadığı asıl meselenin birliğin sağlanarak dışarıdan gelecek savaş tehdidine karşı önlem almak olduğu mesajı verilmeye çalışılıyordu.

İkdam gazetesi ise artık iyice 31 Mart'ın karşısındaki yerini almıştır. İttihat ve Terakki ile ilgili haberleri aktarma gereği hissetmiştir. Haberin aktarımı ise ilgi çekicidir: Olaylar nedeniyle *saklanmaya mecbur kalmış olan* İttihat ve Terakki Reisleri Ahmet Rıza, Cahit, Cavit, Rahmi ve Nazım Beyler Selanik'e ulaşmışlardır daha sonrasında Rahmi ve Cavit Beyler yanlarında Talat, Enver, Niyazi Beylerle Emanuel Karasu Efendi olduğu halde Çatalca'ya gelmişlerdir şeklinde haberi duyurmuştur. İkdam ayrıca LaTurquie'den aldığı haberi aynen naklederek Hareket Ordusu'nun şehre nasıl gireceğinin detaylarını anlatmıştır¹²².

Volkan'ın son sayısının çıktığı 20 Nisan'da yeni bir gazete yayın hayatına başlamıştır. Hilal isimli gazetenin sahibi Mustafa Asım'dır. Ahmet Samim ve Fazıl Ahmet gazetenin en önemli yazarlarıdır. Gazete ilk sayısında Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit'e değinerek irtica amaçları olan kişilerin askeri azdırarak bu iki ismin ülke dışına çıkarılması isteğinde bulunduğu bahsederek bu durumun haksızlığını dile getirmiştir. "*Ahmet Rıza ve Hüseyin Cahit bütün hayatlarında din ve milliyetlerine sadık kalmışlardır*" diyen gazete asker hakkında iftira yazıları yazan herkese karşı kendini parçalarcasına askeri savunan Hüseyin Cahit'in asker tarafından öldürülmek istenmesinin şaşkınlığını dile getirmektedir. Hilal bunların sonrasında "*Lakin Cahit yine gelecek, sevdiği askerleri yine müdafaa edecektir*" diyerek bir öngöründe bulunmuştur¹²³.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gireceği kesinleşmişti. Artık son pazarlıklar yapılmaktaydı. Basında ise artık herkes birilerine suçu atmaya çalışılıyordu. Mizan

¹²¹ Serbesti, 20 Nisan 1909, No: 154.

¹²² İkdam, 20 Nisan 1909, No: 5353.

¹²³ Hilal, 20 Nisan 1909, No: 1.

gazetesinde Murat Bey “*Arık Çocukluklarımıza Bir Nihayet Verelim*” başlıklı yazısında mebuslardan birinin suçu basına atmasını saflık olarak nitelendirmiştir. Ancak buna rağmen özeleştiriyi yaparak basın da kabahatleri olduğunu söylemiştir. Özellikle çeşitli fırkalara mensup gazetelerin yayınlarına işaret etmiştir. Buna rağmen eğer bir sıralama yapmak gerekirse asıl suçun hükümette olduğunu en az sorumluluğunsa basında olduğunu vurgulamıştır¹²⁴. Serbesti gazetesi de ne yapacağını bilmez bir halde hükümete seslenmektedir. “*Hükümet Ne Duruyor*” başlığı altında “*İstanbul etrafını muzaffer ordumuz sarmış. Meşrutiyet-i Osmanimizi hatta mevcudiyet-i milliyemizi himaye ve muhafaza için gelen bu kahraman fedailerin karşısında hükümet nasıl bir vaziyet aldığı ne için bir beyanname ile ilan etmiyor?*” sorusu sorularak halkın çeşitli rivayetler nedeniyle kafasının karışık olduğu dile getiriliyordu¹²⁵. Ali Kemal ise İkdam’da “*Bir Haftadan Beri*” başlıklı makalesinde, Hareket Ordusu’na mensup karamanların hayat ve hürriyetimizi korumak için ortaya çıkmasından sonra basında hemen yalancı pehlivanların türediğini ifade etmiştir. Aslında kendisinin ilk gün olayları kınayan bir yazı yazdığını fakat gazetede ki arkadaşlarının matbaamız saldırıya uğrar telkinleriyle yazının yayınlanmadığını. İkinci gün üzüntü ve umutsuzluktan bir şey yazamadığını, üçüncü gün ise kalemi eline alarak yazdığını belirtiyordu. Bu yazıyı yazarken de hareket ordusunun geldiğinden haberi olmadığını söylemekteydi¹²⁶. Bu nedenle kendisinin cesaretle ortaya atıldığını iddia etmektedir¹²⁷. Kendisini böyle temize çıkarmaya çalışıyordu ancak o tarihte hareket ordusunun Selanik’ten yola çıktığı bilinmekteydi. Ali Kemal gibi bir gazetecinin bunu duymamış olması pek mümkün değildir.

Hareket Ordusu’nun şehre girişiyle büyük çatışmaların yaşanacağı düşünülüyordu. Hükümet de buna engel olmak için Şeyhülislam, Fetva Emni ve Ders Vekilinden bir heyet oluşturarak kışlalara göndermiştir. Bu heyet askerlere, padişah ve subayların emrinden çıkmayacaklarına, kimsenin can ve malına dokunmayacaklarına, siyasi işlerle uğraşmayacaklarına dair yemin ettiriyordu. Askerin

¹²⁴ **Mizan**, 21 Nisan 1909, No: 132.

¹²⁵ **Serbesti**, 21 Nisan 1909, No: 155.

¹²⁶ 17 Nisan tarihli “En Büyük Tehlike Nedir” başlıklı yazısını kastediyor.

¹²⁷ **İkdam**, 21 Nisan 1909, No: 5354.

geleneksel ve dinsel yapısı göz önüne alınarak böyle bir hareketle kontrol sağlanacağı düşünülüyordu¹²⁸.

Yayın hayatına yeni atılan Hilal gazetesinde Ahmet Samim “*Şurut-ı Hilafet*” başlığıyla öyle bir yazı kaleme alıyordu ki gazetenin kapatılması ve bu sayısının toplatılmasına, sahibi ile ilgili soruşturma açılmasına karar veriliyordu¹²⁹. Bu nedenle gazete Abdülhamit tahttan indirilene kadar kapalı kalacak ve 27 Nisan’da yeniden yayınlanmaya başlayacaktır. Ahmet Samim, Abdülhamit’i, halife unvanını kullanarak Sultanahmet Meydanı’na toplanan asker ve halkın dini duygularını tahrik ederek tahtını koruma derdine düşmekle suçlamaktaydı. Samim, Abdülhamit’in *Volkan* ve diğer casuslarını da yanına alarak bir kısım cahil halkın masum dini duygularını kullanmakla itham etmekteydi. Ayrıca pek çok dini referans göstererek Abdülhamit’in bir zalim olduğunu ve zalimlerin Halife olamayacağını söyleyen Ahmet Samim, İmam Mehmet Birkevi’nin “*Zalimin yaşaması için dua bile küfürdür*” dediğini hatırlatarak sert eleştirilerde bulunmuştur¹³⁰.

22 Nisan’da Ayastefanos’daki Yat Kulüp’te Meclis-i Umumi-i Milli adı altında toplanan meclis Hareket Ordusu’nun koruması altında toplanıyordu. Ahmet Rıza ve ortadan kaybolan bazı isimler ortaya çıkmıştı. Artık işin sonuna yaklaşıyordu. O gün yayınlanan İkdam’ın başyazısı “*Telaş Fenadır*” başlığını taşımaktaydı. Yine sükunet çağrılarını yapılarak ülkenin geleceği için hep birlikte hareket etmenin önemi vurgulanmaktaydı. Gazetede dikkat çekici bir haber de göze çarpmaktadır. Habere göre gazetenin sahibi Ahmet Cevdet Viyana’da tedavi gören oğlunu almak üzere oraya gitmişti. Elbette bu işin bahanesiydi. Ahmet Cevdet Hareket Ordusu’ndan çekindiği için ülkeyi terk etmişti. Bununla birlikte İkdam, “*Serseri Vahdeti ve Mahiyeti*” başlığı altında *Volkan*’ın yayınlanmadığı ve Vahdeti’nin ortadan kaybolduğu bildiriliyordu¹³¹.

Mizan gazetesinde Murat Bey, Hüseyin Hüsnü Paşa’nın beyannamesini överek başladığı “*Tarihimizden İbret Alalım*” adlı yazısında askeri vatanın güvencesi olarak nitelendiriyordu. Yazıda Fransız Devrimi’nden örnekler verilerek Osmanlı’nın

¹²⁸ Kemal Yakut, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları 1908-1912”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 443.

¹²⁹ **B.O.A. MV.**, Dosya No: 127, Gömlek No: 2.

¹³⁰ **Hilal**, 21 Nisan 1909, No: 2.

¹³¹ **İkdam**, 22 Nisan 1909, No: 5355.

durumuna göndermeler yapıyordu. Devrim sırasında Fransa’da pek çok fırkanın varlığından söz edilerek bunların birbirleriyle çatışması sonucunda Napolyon’un istibdadına zemin hazırlandığı vurgulanıyordu. Fransızların bu eziyeti seksen dört sene çektiğini ancak kendilerinin buna dört sene bile tahammül edemeyeceklerini ifade eder¹³².

Osmanlı gazetesinde Süleyman Nazif “*Hafiyelere Dair*” başlıklı yazısında Abdülhamit döneminde yaşanan acı hatıraları anlatarak mazinin çabuk unutulduğunu ve bir daha o günlere dönmek gerektiğini ifade ediyordu. Gazetede “*Acı Bir Levha*” başlığı altında Kadıköy’de sokakta dolaştığı ve saçları görüldüğü bahanesiyle bir kadının asker tarafından dövülüp saçının kesildiği ve baygın bir halde yerde bırakıp gittiklerini haber veriyordu. Olayı Osmanlı gazetesi muhabirinin gördüğü belirtilerek askerlere şu soru soruluyordu: “*Acaba bir haftadan beri devam eden hareket-i gayr-i meşrualarıyla memlekette hasıl eyledikleri şuriş ve heyecan asker arkadaşlarımıza kafi gelmiyor mu?*”¹³³. Bu ifadelerde de görüldüğü gibi bir hafta önce *fitrat-ı merdanesinden* bahsedilen asker artık ne yapacağı belli olmayan birer asayiş bozucu olmaya başlamıştı. Serbesti gazetesi de artık yayınlanmıyordu; çünkü Mevlanazade Rifat da ülkeyi terk edenlerdendi. Mevlanazade olaydan sonra Paris’e gitmiş ve Serbesti’yi oradan yayınlamaya başlamıştır. Gazetenin Osmanlı topraklarına gönderilmesinden dolayı ülkeye sokulması yasaklanmıştır¹³⁴. Hatta gazetenin posta yoluyla bazı adreslere gönderildiği anlaşıldıktan sonra postanelerde de tedbirler alındığı anlaşılmaktadır¹³⁵.

Hareket Ordusu’nun şehre girmesinden bir gün önce Mizan gazetesi Adana’da yaşanan olaylar üzerine duruyor, diğer bölgelerdeki karmaşanın da bittiğini bildiriyordu. Mebusan Meclisi üyelerinden sıhhatlerinin iyi olduğu yönünde telgraflar geldiği ve bu durumun endişelere son verdiği işaret ediliyordu. *Hürriyet Ordusu’nun* beyannamelerinin de halkı rahatlattığı ifade edilerek 19 Nisan’da

¹³² **Mizan**, 22 Nisan, 1909, No: 133.

¹³³ **Osmanlı**, 22 Nisan 1909, No: 37.

¹³⁴ **B.O.A. DH. MKT.**, Dosya No: 2890, Gömlek No: 19; **DH. MUI.**, Dosya No: 12-2, Gömlek No: 22.

¹³⁵ **B.O.A. DH. MKT.**, Dosya No: 2897, Gömlek No: 23.

Beyan'ül-Hak'da yayımlanan, Cemiyet-i İlmiye'nin askerlere hitabı aynen aktarılmıştır¹³⁶.

Osmanlı gazetesi de “Çare-i Yegane” başlıklı yazıda Abdülhamit'i yerden yere vuruyordu. Başa geçtiği günden beri 93 Harbi'ni milletin başına sardığı, yanlış politikaları nedeniyle Girit, Kars, Ardahan, Batum, Teselya ve Bosna-Hersek gibi yerlerin kaybedildiği, üstüne üstlük istibdad uygulamalarıyla memleketin mahvolduğu savunuluyordu. *Yegane çere* ise şöyle açıklanıyordu: “*bize kalırsa daha zaide kan dökülmek için Sultan Hamid Han istifa etmeli ve çekilmelidir. Otuz üç senelik devr-i saltanatının yegane hayırlı ameli bu istifa ve ferağ olacağına emin olsun*”¹³⁷.

Abdülhamit'i hedef alan bir diğer yazı da İkdam'da yayımlanıyordu. “*Sükunet Daima Sükunet*” başlıklı yazıda *vatanı istibdaddan kurtarmak için geceli gündüzlü çalışan ordunun İstanbul'a yürümeye başladığı* duyuruluyordu. “*Bu günler bütün Osmanlı milleti için bir yevm-i halas, bir ruz-ı saadet olduğu tezahür eder. Makes-i efal-i beşer olan tarihi baştanbaşa nazar-ı dikkatten imrar edilecek olursa, vatanını kasden düşman eline teslim eden bir hükümdara, milletini menfalarda, Fizanlarda ab u ateş içinde mahv u perişan eden bir kuvve-i müstebideye hiçbir zaman tesadüf edilemez. Şu otuz üç sene zarfında zavallı millet-i Osmaniye'nin duçar olduğu felaket-i azama maatteessüf bize bu felaketlerin hepsini göstermiş*”¹³⁸. Buradaki ifadeler o dönem kullanılabilir en iyi sözlerdi. Gazetelerde suçu birilerine yıkarak kendilerini kurtarma telaşı hemen göze çarpıyordu.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girdiği gün (24 Nisan) yayımlanan gazetelerde farklı durumlar söz konusuydu. İkdam ordunun harekete geçtiğini duyururken, Mizan hiçbir şeyden habersizmiş gibi hala nasihat vermeye meşguldü. Osmanlı gazetesinde ise Süleyman Nazif Ayestefanos'a gittiğini ve gördüklerini anlatıyordu. İkdam gazetesinin “*Müsademe mi? Musafaha mı?*” başlıklı yazısında Hareket Ordusu'nun düzenli bir şekilde şehre gelmekte olduğu ancak kimsenin telaşa kapılmaması isteniyordu. Gelen askerlerin irticacıları cezalandırmak niyetinde olduğu zaten ayaklanan askerlerin de pişman oldukları için gelen kardeşlerine kucak açacağı

¹³⁶ **Mizan**, 23 Nisan 1909, No: 134.

¹³⁷ **Osmanlı**, 23 Nisan 1909, No: 38.

¹³⁸ **İkdam**, 23 Nisan 1909, No: 5356.

vurgulanıyordu¹³⁹. Mizancı Murat da kurtuluş için tavsiyelerde bulunuyordu. Milletvekilleri istisnasız olarak toplanmalı ve gereken kararları açık bir şekilde alıp ilan etmeliydi. Basına da seslenen Murat Bey halkı heyecanlandıran uydurma bilgilerin yayınlanmasından kaçınılmasını öneriyordu¹⁴⁰. Bu sayı Mizan'ın son sayısı olacaktır. Hareket Ordusu'nun gelişiyle Murat Bey tutuklanacaktır. Süleyman Nazif “*Yine Hürriyet Ordusuna*” başlıklı makalesinde, İstanbul'un endişeli ortamı içinde boğulanların hürriyet havasını ve ümidini Ayastefanos'da bulduklarını söylemektedir. Donanmanın da Hareket Ordusu'na katılması ile daha güçlü bir duruma geldikleri ve vatanın adım adım ilerleyen bu *arslanların* sayesinde huzur bulacağını ifade ediyordu¹⁴¹.

2- AYAKLANMANIN SONA ERMESİNDEN SONRA BASINDAKİ DURUM

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle yaşanan olaylar nedeni ile ertesi gün (25 Nisan 1909) İstanbul'da hiçbir gazete yayınlanamamıştır. Ayaklanmanın başlangıcında Tanin ve Şura-yı Ümmet matbaaları yağmalandığı için yayınlanamıyordu. Volkan, Serbesti ve Mizan gazeteleri de Hareket Ordusu'nun gelişi ile kapanmıştı. Burada üzerinde durmamız gereken bir nokta da Şura-yı Ümmet gazetesinin 25 Nisan 1909'da Selanik'te yayınlanan fevkalade nüshasıdır.

Hareket Ordusu'nun şehre hakim olduğu gün çıkan bu gazetede dikkat çeken yazılar vardır. Gazetenin başyazarı M. Adil imzasını taşımaktadır. Başlığı “*Vatana Hıyanet*” olan yazıda Matbaalarının yağmalanmasına değinilerek bundan hiçbir üzüntü duymadıklarını; çünkü *vatanın her tarafını tutuşturmak için dünyaya geldiği gibi kalmış boş zihinleri zehirleyenler kışlalarda, sokaklarda meydanlarda milletin emellerini, istikbalini, ümidlerini kırıp geçirirken Şura-yı Ümmet ve Tanin matbaalarının yağmalanması gayet doğaldı. Samipaşazade Sezai ise “İstanbul Surları Önünde” başlıklı yazısında “Vatanı kurtarmak, Bizans'ı kirli nasiyelerden tathir etmek için koşunuz. İçerde binlerce masum kanı, yaşı döken, ah ve feryad eden yirmi*

¹³⁹ **İkdam**, 24 Nisan 1909, No: 5357.

¹⁴⁰ **Mizan**, 24 Nisan 1909, No: 135.

¹⁴¹ **Osmanlı**, 24 Nisan 1909, No: 39.

beş milyon Osmanlı ve evlad ü ıyalleri bu ordu sayesinde kurutulacak” diyerek Hareket Ordusu’nu öven sözler sarf ediyordu¹⁴². Bunların dışında Hakkı Baha, Murad Nihad, Kazım Nami ve Fazlı Necib imzalı benzer yazılar da gazetede yer almaktadır.

Hareket Ordusu İstanbul’a tam olarak hakim olmuş isyancı askerler kaçmış yada yakalanmıştı. Muhalefetin önde gelen liderlerinden bazıları ülkeyi terk etmiş Prens Sabahattin ve Mizancı Murat gibi isimler de tutuklanmışlardı. İkdam gazetesi de Hareket Ordusu’nun şehre girişini İstanbul’un yeniden fethi olarak duyuruyordu. Gazete, *asi askerlerin başlarındaki hain-i devlet zabitleri ile Hareket Ordusu’na direnmelerinin bir zillet olacağını belirtmektedir. Muzaffer ordunun halkın alkışları arasında şehre girmeye başlamasıyla, para karşılığında vatanlarını helaka sürükleyen zelil askerlerin ellerinden silahlarının alındığını* söyleyen İkdam, yakalanan asi askerlerin arasında *kalpleri vatan için atmayan zabitlerin de bulunduğunu* ifade etmektedir. Ayrıca bu askerleri gören halkın yüzünde *nefret alametlerinin* belirdiği de vurgulanmaktadır¹⁴³.

Bir hafta kapalı kalan Hilal gazetesi 27 Nisan’da tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Hilal, Abdülhamit’i eleştirmeye kaldığı yerden devam ediyordu. 30 yıldan fazla süren zulüm döneminin 11 Temmuz’da *Rumeli’nden yanan hürriyet ışıyla* sona erdiği, 31 Mart’ta istibdadın yeniden tesis edilmek istendiğini ancak yine Rumeli’den gelenlerin ülkeyi kurtardığı ifade ediliyordu¹⁴⁴. Ertesi gün Hilal gazetesi Mehmet Reşad’ın Padişahlığını duyurarak kutluyordu. Ahmet Samim de “*Yüz Bir Top*” başlıklı yazısında padişahın tahta çıkışında yapılan top atışlarını anlatırken şu ifadeleri kullanıyordu: “*İlk top sedası işitilir işitilmez ‘belki yangındır’ diyen olmadı. Bu defaki top İstanbul’un ücra bir mahallesinde yangının başladığını değil, hayli zamandan beri kalpleri yakan bir yangını söndürüyordu*”¹⁴⁵.

Süleyman Nazif de “*Padişah ve Millet*” başlıklı yazısında *Türklerin masum bir adet olarak Padişahlarına “Baba” diye hitap ettiklerini* belirterek yeni Padişaha göndermeler yaparak millete nasıl davranılması gerektiği konusunda önerilerde

¹⁴² **Şura-yı Ümmet (Selanik’te)**, 25 Nisan 1909, Fevkalade nüshası.

¹⁴³ **İkdam**, 26 Nisan 1909, No: 5358.

¹⁴⁴ **Hilal**, 27 Nisan 1909, No: 3.

¹⁴⁵ **Hilal**, 28 Nisan 1909, No: 4.

bulunuyordu¹⁴⁶. Bir sonraki gün Osmanlı gazetesinde Abdülaziz döneminden itibaren yaşananlarla ilgili hatırlatmalar yapılarak Abdülhamit'in şehzadelik ve padişahlık dönemleri anlatılarak ülke yönetiminde takip ettiği uygulamalar eleştirilmiştir¹⁴⁷.

Müdürlüğünü Hüseyin Nazmi'nin yaptığı ve bir şiir dergisi olan Eşref de 29 Nisan tarihli sayısında yeni Padişah Mehmet Reşad'ın bir resmini yayınlayarak altına da bir kutlama yazısı yerleştirir. Derginin kapağında ayrıca Halil Edib imzalı şu dörtlük yer almaktadır:

“Lütfü Hakdır bize bu sur-ı sürur

Bu huceste dem şevk ü nusret

Etti tarihe meded Al-i aba

Rehnüma oldu Reşad-ı millet”¹⁴⁸

II. Meşrutiyet döneminin en dikkat çekici dergilerinden birisi olan Kadın da 31 Mart olayları başladıktan sonra ilk kez 26 Nisan'da okuyucusuyla buluşuyordu. Yaşanan gelişmelerin değerlendirmesinin yer aldığı dergide meşrutiyetin önemi (özellikle kadınlar açısından) işaret ediliyordu. Bunun için kadınlara düşen görev ise şöyle belirtiliyordu: *“Orduya cesur, meşrutiyetperver asker yetiştirecek olan muhterem Osmanlı Hanımlarıdır”*. Zekiye imzalı *“Muzaffer Ordumuza”* isimli şiirde de hem Hareket Ordusu övülüyor hem de Abdülhamit suçlanıyordu: *“Eyvah otuz üç yıl yed-i kahrında o zalim / Ezdi vatani milleti yağdırdı mezalim”¹⁴⁹*.

İki haftada bir çıkan Sırat-ı Müstakim dergisi ise ayaklanma günlerinde hiç yayınlanamamıştı. 3 Mayıs 1909 tarihindeki nüshasında ise Abdülhamit ve asilere ateş püskürüyordu. *“Sırat-ı Müstakim devr-i meşrutiyet ile beraber doğmuş, istibdadın çizdiği eğri hatt-ı hareket içinde yürümemeğe ahd ü misak etmiş bir gazete olduğu için...”* ifadeleriyle Meşrutiyet'e bağlılığını gösteriyordu. Olaylardan dolayı İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Volkan'ı yerden yere vurduktan sonra şu ifadeyi kullanmıştır: *“Demek ki bu cemiyet efradı ve azası Ümmet-i Muhammediye'ye düşman bir “ümmet-i Hamidiye” imiş”*. Abdülhamit'i de *10 Temmuz İnkılabı'nın*

¹⁴⁶ Osmanlı, 29 Nisan 1909, No: 42.

¹⁴⁷ Osmanlı, 30 Nisan 1909, No: 43.

¹⁴⁸ Eşref, 29 Nisan 1909, No: 7.

¹⁴⁹ Kadın, 9 Mayıs 1909, No: 26.

intikamını milletten almakla suçlayan Sırat-ı Müstakim, 31 Mart'ın tertipçisi olarak da onu işaret ediyordu¹⁵⁰.

Ayaklanmanın başlamasıyla bir süre tatile girdiklerini ifade eden Servet-i Fünun dergisi de askerinin ayaklanmasından Hareket Ordusu'nun gelişine kadar yaşananları anlatmıştır. Dergide Binbaşı Ali Kabuli Bey'in askerler tarafından süngülenerek öldürüldüğünü gösteren bir karikatür resmedilmiştir. Ayrıca "*Vatan-ı Mukaddesemize Darbe-i İstibdad İndirmek İsteyenlerden Memleketi Kurtaran Kahramanlar*" başlığı ile poster gibi bir orta sayfa hazırlanmıştır. *Vatanı kurtaran kahramanlar* olarak görülen Niyazi, Enver, Galip ve Remzi Beylerle birlikte Pertev Paşa ve Hassa Ordusu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın fotoğrafları bu posterde yerini almıştır (Bak. Ek-8). Bu fotoğrafların tam ortasında da Niyazi Bey'e bağlı gönüllü birliklerin bir fotoğrafı bulunmaktadır¹⁵¹.

31 Mart Olayı başladığında isyancılara destek veren veya sesini çıkarmayan basın Hareket Ordusu'nun gelişi ile nasıl bir değişiklik gösterdiğini ve asi askerleri nasıl hain ilan ettiklerini gördük. Abdülhamit istibdadını eleştiren mizah dergilerinden birisi olan Karagöz de isyana sessiz kalanlar içerisinde yer alıyordu. Ancak olaylar sona erdikten sonra yayımlanan sayısında ilk sayfayı tamamen kaplayan büyük puntolarla "*Fatiha-i İkbali Millet (Milletin Mutluluğunun Başlangıcı) ve Meşrutiyet'in İlk Padişahı Sultan Mehmet Han-ı Hamis Hazretleri*" yazısı dikkat çekmekteydi. Bu sayıda dikkat çeken bir diğer durum da okuyucularından gelen tepkiler karşısında Karagöz'ün kendini savunmasıdır. Okuyucular mektup aracılığıyla derginin isyan günlerinde çıkan iki sayısındaki tutumu eleştiriyordu. Mektuplarda derginin bir tutum değişikliği içerisinde olup olmadığı soruluyordu. Karagöz ise *Meşrutiyet'le ağzını açan bir dergi* olduklarını ve tuttıkları yolu değiştirmediklerini ifade etmiştir. Olaylar sırasında *matbaaların taarruz ve tehdiye maruz kalması nedeniyle geçici olarak tavır değişikliği yapmak zorunda olduklarını* itiraf eden dergi okuyucularının bu durumu anlayışla karşılayacağını umduğunu belirtmiştir¹⁵².

¹⁵⁰ Sırat-ı Müstakim, 3 Mayıs 1909, II. cilt, No: 34.

¹⁵¹ Servet-i Fünun, 29 Nisan 1909, 36. cilt No: 934.

¹⁵² Karagöz, 29 Nisan 1909, No: 79.

Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile başlayan yeni dönem Anadolu'nun dışında, Kırım Bahçesaray'da yayınlanan Tercüman gazetesinde de konu ediliyordu. İsmail Gaspıralı'nın yayınladığı bu gazetede Meşrutiyet'in gelişiyi birlikte *yeni ve güzel bir Türkiye'nin* ortaya çıktığı ifade ediliyordu. “*Yeni Türkiye*” başlıklı makalede “*Bugün İstanbul tahtında müstebid bir hükümdar, kan içen bir hüinkar bulunmuyor. Usul-ı adalete tabi' bir Padişah, sünnet-i meşveret muhibbesi bir halife bulunuyor. Bu halifenin veliahdı hukuk-ı medeniyeden düşürülmüş, bir saraya hapsedilmiş umur-ı zamaniyeden, milletinden ayrılmış mahbus bir şehzade değildir. Halifeye muayyen, millete zahir ve yakın umur-ı devlete aşına hür, serbest bir zat-ı ali kadardır*” sözleriyle Abdülhamit'in, V. Murat ve Mehmet Reşat'a yapmış olduğu uygulamalar ve istibdad dönemindeki adaletsizliği dile getiriliyordu¹⁵³.

Ayaklanmacıların ilk hedeflerinden olan Tanin ve Şura-yı Ümmet gazeteleri tekrar yayın hayatına başladıklarında yaşananları kendi açılarından anlatmaya başladılar. 17 Mayıs'ta Tanin İstanbul'da yeniden yayınlanmaya başladı. Hüseyin Cahit “*On Beş Günde*” başlığı ile oldukça uzun bir yazı kaleme almıştı. Olayların başlaması ile İstanbul'u terk edişini ve Selanik'e gelişini buradan tekrar geri dönüşünü detaylı bir şekilde anlatıyordu. Meşrutiyet'in ilanıyla gençliğimizi yaşatan bütün emelleri başarıyla taçlandırdıklarını düşünüyorduk fakat 31 Mart ile birden bire ümitsizliğe düştük diyen Hüseyin Cahit, *İstanbul sokaklarını kana bulayanların asker değil, teşvik ve tahriklerle insanlığını yitirmiş yırtıcı hayvanlar olduğunu* belirtiyordu. 31 Mart *Salı günü Abdülhamit her şeydi iki hafta sonra Salı Abdülhamit hiç oldu* diyen Cahit, milletin böyle olmasını istediğini iddia ederek “*çünkü artık Osmanlılar kardeş ve hür olarak yaşamak lüzumunu anlamışlardır*” diyecektir¹⁵⁴. Tanin'de yayınlanan bir başka yazı ise “*Memleket Yeniden Fetholunmaya Muhtaçtır*” başlığı ile Babanzade İsmail Haakı'ya aittir. Babanzade bu yazıda meşrutiyet ve hürriyet fikrinin bütün Osmanlı topraklarına yayılması gerektiğinin ve bunu için herkesin elinden geleni yapmasını istediğinin altını çizmiştir.

Şura-yı Ümmet'in toparlanması ise Tanin'e göre daha geç olmuştur. Olaylardan sonraki ilk nüshasını 30 Ekim 1909 tarihinde çıkarabilmiştir. Artık haftalık yayınlanan Şura-yı Ümmet'in yazar kadrosu da genişlemiştir. Hüseyin Cahit,

¹⁵³ **Tercüman (Bahçesaray)**, 10 Aralık 1909, No: 48, 27. sene.

¹⁵⁴ **Tanin**, 17 Mayıs 1909, No: 253.

Ahmet Rasim, Samipaşazade Sezai, Rıza Tevfik, Doktor Besim Ömer, Doktor Arif, Maliye Bakanı Cavit gibi pek çok yazar ve milletvekili gazete için yazı yazmayı kabul etmiştir. Okuyucuya seslenen ve yaşanan yağma olaylarına değinilen ilk yazıda istibdad yanlılarının ilk nefes aldıkları anda gazeteye saldırmalarını, Şura-yı Ümmet'in hürriyet ve meşrutiyet mücadelesine nasıl destek olduğunun bir göstergesi olduğu ileri sürülmektedir. Gazetenin yapmış olduğu bir açıklama ilginçtir: “Şura-yı Ümmet eskiden İttihat ve Terakki Cemiyet-i muhteremesinin vasıta-i neşriyatı idi. Ba'dema bu sıfatı haiz bulunmayacak ve ancak sahib-i imtiyazıyla muharrirlerinin efkâr-ı zatiyesine tercümanlık edecektir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyet-i mukaddesinin teceddüd-i meylimizde takip eylediği amal-i vatanperverane cümlemizde ihşa-i amelindendir. Cümlemiz de meşrutiyetin ve hürriyetin müştaki, müdafî, hizmetkârıyız. Binaenaleyh gazetenin Cemiyet namına hiçbir sıfat-ı vekaleti, Cemiyetle hiçbir rabıta-i maddiyesi olmamakla beraber hizmet ettiği makasid yine o makasid-ı aliyedir”¹⁵⁵. Bu değişikliğin sebebi yalnızca İttihatçılara değil tüm topluma hitap etmeği amaçlamalarıdır. Çünkü Meşrutiyet fikrinin İstanbul ve taşradaki tüm halka yayılması gerekiyordu. Eğer toplum Meşrutiyet'i kabullenemezse 31 Mart benzeri olayların tekrar yaşanması muhtemeldi.

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi yıllardır istibdad yönetimine karşı mücadele eden herkesi mutlu etmişti. Bu mutluluk basın tavrından da rahatlıkla anlaşılıyordu. İttihat ve Terakki ise bir daha 31 Mart benzeri bir olay yaşanmaması için hakimiyetini tam anlamıyla kurmalıydı. Yeni Padişah Mehmet Reşad İttihatçıların bu hakimiyeti sağlaması için uygun bir isimdi. 33 yıllık Abdülhamit idaresinin sona ermesi ile birlikte artık Osmanlı Devleti için yeni bir dönem başlıyordu. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile Almanya ile ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Rus elçiliği baş tercümanı bu durumu şöyle dile getirecektir: “Makedonyalı işgal ordusunun başında, Almanların inançlı ve denenmiş dostu Mahmut Şevket Paşa bulunmaktaydı. Böyle bir askeri diktatörlüğün varlığı üzerine, resmi ve özel bütün Almanya, tek bir ses halinde, ihtiyar Sultanı inkar etmek ve asil genç Türkiye'ye alkış tutmak için birleşti”¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Şura-yı Ümmet, 30 Ekim 1909, No: 192.

¹⁵⁶ Doğan Avcioğlu, **31 Martta Yabancı Parmağı**, Bilgi yay., Ankara, 1969, s. 59.

SONUÇ

31 Mart Olayı'nda basın tutumu ve tutumundaki değişiklikler, basının tarih içindeki rolünü kavramamıza bir zemin oluşturacak ayrıntılar içerir. Örneğin; Kamil Paşa'nın düşürülmesi ve Hüseyin Hilmi Paşa başa geçmesiyle İngiliz dostluğunun kaybedildiğine yönelik yazılar yayımlanınca İttihat ve Terakkiye karşı toplumsal muhalefet güçlenmiştir. Özellikle basının İttihatçıların gizli cemiyet yapılarını koruyup, bir çeşit derin devlet gibi davrandığını, hükümete yasal olmayan baskılar yaptığı yönündeki söylemi, halkın İttihatçılığa karşı güvenini sarsmıştır.

Basın, sadece İttihat ve Terakki'ye karşı halkın bakışını etkilememiş, aynı zamanda, ordu içerisinde alaylı-mektepli gerilimini tırmandırmıştır. Özellikle alaylıların kadro dışı bırakılması ve ordu içindeki etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar sürekli manşetlere taşınarak gündemde tutulmuştur. Alaylı-mektepli geriliminin dinmemesi ve giderek derinleşmesi, hatta düşmanlığa dönmesi, konun sürekli gündemde tutulmasıyla hızlanmıştır.

Zaten basın olayları hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Neyin bilinip neyin bilinmeyeceği, neyin önemsenip neyin önemsenmeyeceği konusundaki olanakları, bazı olayların sürecinin yavaşlamasına, bazılarında hızlanmasına neden olmaktadır. Denilebilir ki basın, olayların gerçekleşmesinde katalizör görevi üstlenmektedir. 31 Mart olayına giden yolda, muhalefetin dinci kanadı Volkan Gazetesinin tutumu, halkın dinsel duygularını kışkırtmayı başarmıştır.

Volkan Gazetesi, ordu içinde mekteplilerin egemen olması ve yeni getirilen asker eğitim usullerinin, erlerin dini görevlerini yerine getirmesini engellediği, namaz kılmaya bile zaman bulamadıklarına vurgu yapmaktadır. 31 Mart ayaklanmasının başlamasını sağlayan erler, bu metinlerden cesaret almışlardır. Ayrıca Volkan Gazetesi, Ahmet Rıza gibi Avrupa'dan gelen Jön Türklerin alkolik olduklarını, dinsiz olduklarını savunur ve dolayısıyla memleketin bunların eline

bırakılamayacağını savunur. Olaylarda hedef gösterilen kişilerin yurt dışına çıkarılmalarının istenmesi, bazılarının öldürülmeye kalkılması Volkan Gazetesinin yayınlarının etkisiyle oluşmuştur.

Basın, asla kendi başına bir rol üstlenmez; ya bir sermayeye ya da bir ideolojiye dayanır, onun uzantısı ve sözcüsü olur. Örneğin Tanin ve Şura-yı Ümmet gazeteleri, İttihat ve Terakki'nin sözcülüğünü üstlenir. Şura-yı Ümmet bu bağı dışlaştırmıştır; kapağında, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olduğunu belirtir. Tanin'in başyazarı Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki'nin milletvekili ve en önemli üyelerinden biridir. Dolayısıyla Tanin, İttihat ve Terakki'nin bir uzantısıdır. Her iki gazete de İttihat ve Terakki'nin politikalarının kamuoyunda etkili olmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

İkdam, Osmanlı, Serbesti gazeteleriye Ahrar Fırkasının uzantılarıdır. Bu gazeteler İngiliz yanlıdır ve Osmanlının çıkarlarının İngiliz çıkarlarıyla paralel olduğunu savunurlar. Prens Sabahattin'in liberal fikirlerini zemin alırlar. Bunlara daha sonra, Murat Beyin Mizan ve Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesi eklenmiştir. Bu gazeteler, Ahrar Fırkasının İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefetini desteklemektedirler. Fakat özellikle Volkan aynı zamanda İslamcı bir söyleme sahiptir.

Kıbrıs'ta yetişen, bu yüzden İngilizlerle ilişkileri iyi olan, hatta kraliçenin balolarına katılan Derviş Vahdeti, birikimli ve hitap gücü yüksek bir gazetecidir. Bu nedenle yazdıkları kamuoyunu oldukça etkiler. Kamil Paşa Hükümeti'nin düşürülmesine karşı tutum, İttihat ve Terakkinin ordu içindeki uygulamalarına karşı yazıları, 31 Mart Ayaklanmasının çıkmasında çok etkili olmuştur. Serbesti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi üzerine, bütün muhalefetin bir araya gelmesine karşın hemen tepki vermeyen Derviş Vahdeti, cenazedeki kalabalığı görünce, İttihatçılara yönelik çok sert yazılar yazmıştır.

Muhalif basının İttihat ve Terakki'ye yönelik eleştirilerinin bir bölümü de; İttihat-ı Anasır olarak bilinen, Osmanlıları bir arada tutma politikasına zarar verdikleri iddiasıdır. 31 Mart ayaklanması sırasında Adana'da çıkan Müslüman-Ermeni çatışmaları, bu iddia için örnek gösterilir. Bu İddia yüzünden 31 Mart Ayaklanmasını bastırmak için gelen Hareket Ordusunda; Bulgar, Arnavut, Rum gibi

bütün Osmanlı tebaasından gönüllülerin bulunmasına özen gösterilmiştir. Böylece Meşrutiyete bütün Osmanlı tebaasının sahip çıktığı mesajı verilmek istenmiştir.

Basın, sadece içerdeki ideolojik bakışlara, yerli sermaye ve güç odaklarına dayanmaz; aynı zamanda bu ideolojilerin, güç odaklarının ve sermayelerin dış bağlantılarıyla da ilgilidir. Meşrutiyet dönemi basında da bu ilişki göz önündedir. Özellikle Kamil Paşa Hükümetinin düşürülmesiyle başlayan süreç, uluslar arası güçlerle basın arasındaki ilişkileri de gün ışığına çıkarmıştır. İttihat ve Terakki'nin Almanya'ya yakınlaşması sonucu, Tanin ve Şura-yi Ümmet gazeteleri, Alman yanlısı dış politikayı överler. İkdam, Serbesti ve Volkan gibi gazetelerse, İngiliz yanlısı bir dış politikaya yakın durup, İttihat ve Terakki'nin uyguladığı Alman yanlısı dış politikayı eleştirirler.

Basın, güç değişimlerinde durağan değildir. Daha çok gücü takip eder, güce göre duruşunu belirler. Örneğin; 31 Mart Ayaklanmasının ilk günü isyancı askerler için; haklı taleplerini yerine getirdiklerine yönelik övgüler yazan, onları cesaretlendiren muhalif basın, daha sonra İsyancıları yatıştırıcı bir tutum içine girer. İsyancı askerlerin II. Abdülhamit'e bağlılıklarının ayırımına varılması sonucu, daha çok II. Abdülhamit dönemi baskısıyla sürgün edilmiş olan yazarlar, İstibdadın yeniden geleceği korkusuyla askere bir an önce kışlaya sokmanın telkinini yaparlar.

Hareket Ordusu geldiğinde basının tutumu yeniden değişir. Bu defa askerler isyan ettikleri için suçlu olarak nitelendirilirler ve başlarındaki alaylı subayları vatan haini olarak ilan ederler. İsyanın kışkırtıcısı olarak da Derviş Vahdet'i ve onun İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'ni gösterirler. Bir süre sonra da kendilerini kurtarmak için, II. Abdülhamit'in bu işin içinde olduğunu dillendirerek, Selanik'ten gelen orduyu kutlarlar.

Karagöz Dergisi isyan başladıktan sonra iki nüsha çıkar. Birinci nüshada askerlere nasihat eden bir tutum içindeyken, ikinci nüsha da olaylardan hiç bahsetmez. Daha sonra II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinden sonra çıkan nüshasında, devrik Padişahı yerden yere vurur. Bu tutum değişikliğine işaret eden okur mektuplarına karşı, Karagöz Dergisi kendisini; isyancılar matbaalara taarruz ve tehditte bulunuyorlardı diyerek savunur. Bu nedenle isyana karşı çıkamadıklarını itiraf ederler.

Basının bu değişen tutumları, onun doğasıyla ilgilidir. Basın, egemenlik mücadelesinin en ön safını oluşturur, dolayısıyla her türlü siyasi olayla ilgilidir. Bu ilgi karşılıklı etkiyi doğurur: hem olayları etkiler, hem olaylardan etkilenir. Günümüz basınının görselliği de içine alan yapısına verilen medya ismi, mitolojideki Media'nın içeriğine de uyumludur. Basın, toplumsal öfkeyi yönlendirmede kendini yetkin görür ve daha çok suçlamayı seçer. 31 Mart Ayaklanması sonrasında, önce Derviş Vahdeti'yi, sonra da II. Abdülhamit'i sorumlu tutmaları, bütün suçu onlara yıkmaları basının suçlama becerisine örnektir. Muhalif basının ayaklanmadan sonra değişen bu tutumu, İttihat ve Terakki'nin işine gelir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi kamuoyunda meşrulaştırılmış olur.

Son sözle basın, 31 Mart Ayaklanması boyunca, kendi doğasına uyarlı davranmıştır. Bağlı oldukları ideolojinin egemen olmasına yönelik çabalarından, güç değişimleri karşısındaki tutum değişikliklerine, hatta suçlu bulma arayışlarına kadar, basın, kendi doğasının gereklerini göstermiştir.

KAYNAKÇA

A- Arşiv Belgeleri

B.O.A. DH. MKT. (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi) Dosya No: 2802,
Gömlek No: 89.

B.O.A. DH. MKT., Dosya No: 2883, Gömlek No: 55.

B.O.A. DH. MKT., Dosya No: 2818, Gömlek No: 21.

B.O.A. DH. MKT., Dosya No: 2890, Gömlek No: 19.

B.O.A. DH. MKT., Dosya No: 2897, Gömlek No: 23.

B.O.A. DH. MUİ., (Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi) Dosya
No: 98/-2, Gömlek No: 16.

B.O.A. DH. MUİ., Dosya No: 12-2, Gömlek No: 22.

B.O.A. İ. AS., (İradeler- Askeri), Dosya No: 85, Gömlek No: 1327/Ca057

B.O.A. İ. AS., Dosya No: 84, Gömlek No: 1327/Ca-37.

B.O.A. MV., (Meclis-i Vükela Mazbataları) Dosya No: 127, Gömlek No: 2.

B.O.A. MV., Dosya No: 204, Gömlek No: 70.

B.O.A. Y.PRK. BŞK., Dosya No: 2783, Gömlek No: 107.

B.O.A., Y..EE..KP., (Yıldız Esas Evrakı- Kamil Paşa Evrakı), Dosya No: 34,
Gömlek No: 3387.

B- Tutanaklar

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri., Cilt. 3. Devre. 1, İçtima. 1, Türkiye
Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara, 1982.

Meclis-i Umumi Zabıt Cerideleri, Cilt. 1, Devre. 1, İçtima. 1, Türkiye
Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara, 1982.

C- Gazeteler

Hilal

Hukuk-ı Umumi

İkdam

Mizan

Osmanlı

Serbesti

Şura-yı Ümmet

Takib-i İstikbal

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tercüman (Bahçesaray)

Volkan

D- Dergiler

Beyan'ül-Hak

Eşref

Kadın

Karagöz

Servet-i Fünun

Sırat-ı Müstakim

E- Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., İstanbul, 1999.

----- **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak yay., İstanbul, 2007.

Akşin, Sina, **31 Mart Olayı**, Sinan yay, İstanbul, 1972.

----- **Jön Türkler ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1987.

Ali Cevat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, Yay. Haz: Faik Reşit Unat, TTK yay, Ankara, 1985.

Atılhan, Cevat Rifat, **Bütün Çıplaklığıyla 31 Mart Faciası**, İstanbul, 1959.

Avcıoğlu, Doğan, **31 Martta Yabancı Parmağı**, Bilgi yay, Ankara, 1969.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa**, cilt II, İstanbul, 1971.

----- **Tek Adam Mustafa Kemal**, İstanbul, 1969.

Ayverdi, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, cilt III., Damla yay., İstanbul, 1976.

Bayar, Celal, **Ben de Yazdım**, cilt I, İstanbul, 1967.

Baydar, Mustafa, **31 Mart Vak'ası**, İstanbul, 1955.

Berkes, Niyazi, **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Kaynak yay., İstanbul, 2002.

Çakır, Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis yay, İstanbul, 1996.

Danişmend, İsmail Hami, **31 Mart Vakası**, İstanbul, 1986.

Ebüzziya, Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, cilt III, (Sadeleştiren: Ziyad Ebüzziya), İstanbul, 1974.

Emil, Birol, **Mizancı Murad Bey**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul, 1979.

Güresin, Ecvet, **31 Mart İsyanı**, Habora yay., İstanbul, 1969.

Hale, William, **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset İlişkisi**,
Çev: Ahmet Fethi, Hil yay., İstanbul 1994.

İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, Arba yay., İstanbul, 1987.

İkinci Abdulhamid'in Hatıra Defteri, Selek yay., İstanbul, 1960.

Kabacalı, Alpay, **Bir İhtilalcinin Serüvenleri (Doğmayan Hürriyet)**, Güner yay., İstanbul, 2007.

Kadri, Hüseyin Kazım, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatırlarım**, (Haz: İsmail Kara), İletişim yay., İstanbul, 1991.

Kamil Paşa ve Said Paşa'nın Anıları-Polemikleri, Haz: Gül Çağalı, Arba yay., İstanbul, 1991.

Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, 3. Baskı, Ekicigil Tarih yay., İstanbul, 1955.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim yay., İstanbul, 1995.

Kara, İsmail, **Teşkilat'ın Silahşoru Yakup Cemil**, Kum Saati yay., İstanbul, 2005.

Karabekir, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Yay: Faruk Özerengin-Emel Özerengin, İstanbul, 1982.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, cilt III-IV-V., TTK yay, Ankara, 1983.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa yay, İstanbul, 1996.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim yay., İstanbul, 1994.

----- **İttihatçılar ve Masonlar**, Eylül yay., İstanbul, 2002.

Korkud, Refik, **II. Meşrutiyet- Matbuat- Eski Diktatör ve 31 Mart Faciası**, Türkiye Fikir Ajansı yay., Ankara, 1959.

Kuran, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve İttihat Terakki**, İstanbul, 1948.

Mantran, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, Adam yay., İstanbul, 1999.

- Mardin, Şerif, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, (Makaleler 3), İletişim yay., İstanbul, 1993.
- Menteşe, Nahid, **Babam Halil Mentese** (Hayatından Kısa Notlar), Emel Matbaası, Milas, 1950.
- Nüzhet, Selim, **Türk Gazeteciliği 1831-1931**, İstanbul, 1931.
- Özcan, Ufuk, **Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği**, Donkişot yay., İstanbul, 2002.
- Özçelik, Ayfer, **Sahibini Arayan Meşrutiyet**, Tez yay., İstanbul, 2001.
- Özek, Çetin, **100 Soruda Türkiye’de Gerici Akımlar**, Gerçek yay., İstanbul, 1968.
- Sırma, İ. Süreyya, **II. Abdulhamid’in İslam Birliği Siyaseti**, Beyan yay., İstanbul, 1990.
- Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, II. Meşrutiyet Olayları 1908-1909, Haz: Bayram Kodaman-Mehmet Ali Ünal, TTK yay., Ankara, 1996.
- Tansu, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**, (Anlatan: Hüsamettin Ertürk), İstanbul, 1969.
- Tiftikçi, Osman, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Burjuvazinin Evrimi**, El yay., İstanbul, 2003.
- Tinayre, Marcelle, **Bir Kadın Gezgin Tinayre’nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı**, Çev: Engin Sunar, Aksoy yay., İstanbul, 1998.
- Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, cilt I: II. Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul, 1988.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, cilt III: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim yay., İstanbul, 2000.

Turan, Mustafa, **Bir Generalin 31 Mart Anıları**, Q-Matris yay., İstanbul, 2003.

Türkgeldi, Ali Fuad, **Görüp İştiklerim**, TTK yay., Ankara, 1949,

Uzer, Tahsin, **Makedonya’da Eşkialık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, TTK yay., Ankara, 1999.

Zürcher, Erik Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İletişim yay., İstanbul, 2003.

F- Makaleler

Ahmad, Feroz, “İngilizler İrticaya Oynadı”, (Çev: Ahmet Kuyaş), **NTV Tarih**, S: 3, Nisan 2009, s. 43.

Akşin, Sina, “31 Mart Olayına Değın Sabahattin Bey ve Ahrar Fırkası”, **A.Ü. S.B.F.D.**, cilt: 27, sayı: 3, 541-560.

----- “Fedakaran-ı Millet Cemiyeti”, **A.Ü. S.B.F.D.**, cilt: 29, sayı: 1, s. 125-136

Alkan, Ahmet Turan, “Ordu Siyaset İlişkisinin Tarihine Bir Derkenar: 31 Mart Vakası ve Sonuçları”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 420-429.

Ateş, Nevin Yurdsever, “Şura-yı Ümmet Gazetesi’nin Selanik Nüsha-i Fevkaladesi Işığında 31 Mart Hadisesi’ne Bir Bakış”, **Doğı Batı, (II. Meşrutiyet 100. Yıl)**, sayı 46, Ankara, 2008, s. 178-206.

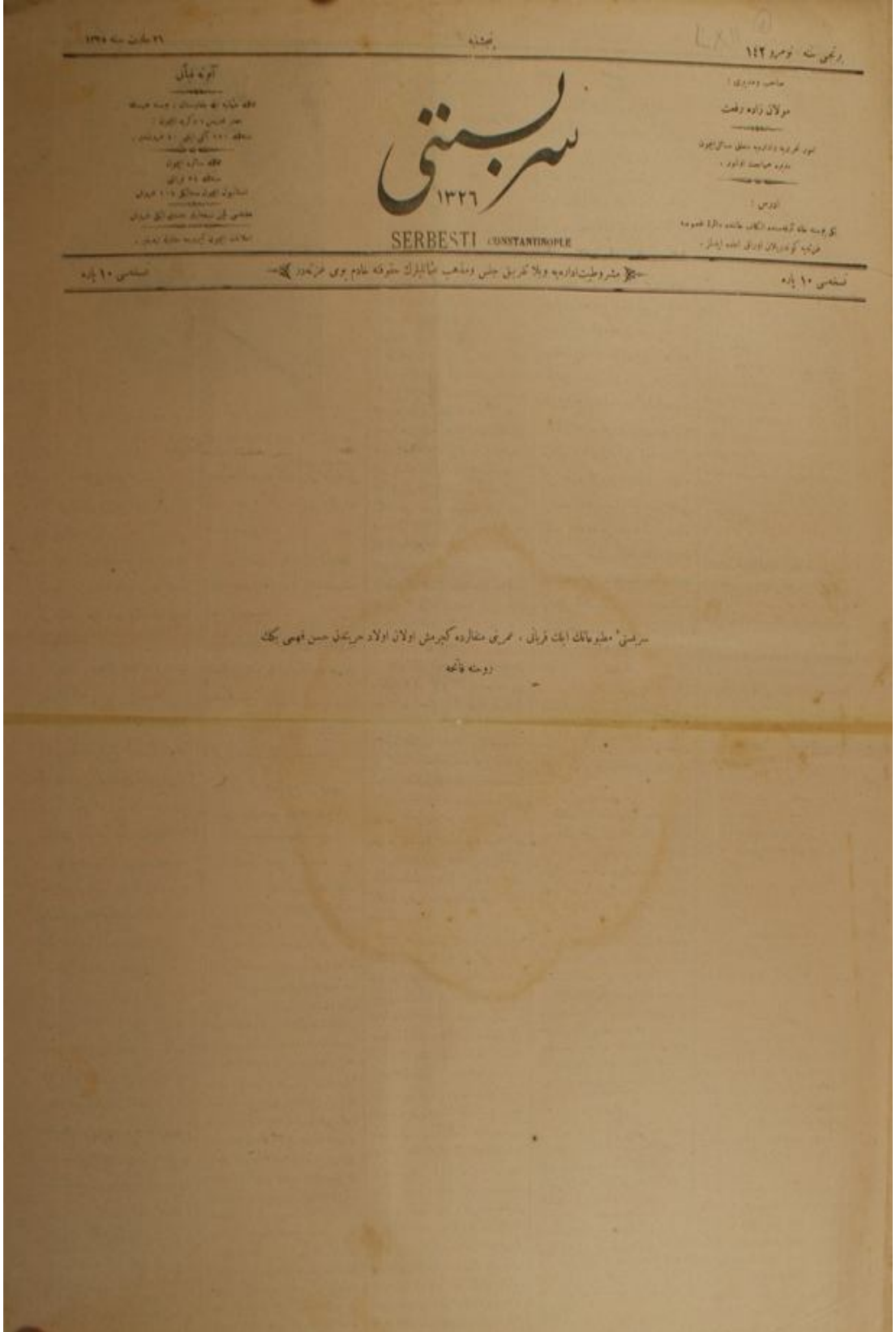
Aydın, Suavi, “İki İttihat Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt I (Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi), İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 117-128.

Aysal, Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, **A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 15-53.

- Birinci, Ali, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 401-409.
- Demirel, Ahmet, “Osmanlı Meclis-i Mebusanı I. Devre (1908-1912) Mebusları”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 410-414.
- Felek, Burhan, “İkinci Meşrutiyet ve İttihat-Terakki Cemiyeti”, **Milliyet**, 7 Mart 1982.
- Güzel, Şehmus, “1908 Grevleri-İki Rapor”, **Yapıt Dergisi**, sayı:46, Ekim-Kasım 1983, s. 45-49.
- Halil Mentеше'nin Hatıratı, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1946.
- Hanioglu, M. Şükrü, “Jön Türk Basını”. **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt III, İletişim yay, İstanbul, s. 844-856.
- Karpat, Kemal, “İttihat ve Terakki Cemiyeti 31 Mart 1909 Ayrım Noktası ve Cumhuriyet'e Mirası, **Doğu Batı, (II. Meşrutiyet 100. Yıl)**, sayı 46, Ankara, 2008, s. 25-32.
- Koloğlu, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s. 81-93.
- “II. Abdülhamit'in Basın Karşısındaki Açmazı”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay. İstanbul, s. 82-84
- Lewis, Bernard, “II. Abdülhamid Devrinde Türk Basını”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı: 9, İstanbul, 1970, s. 26-33.
- Mardin, Şerif, “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt I (Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi), İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 42-53.
- Oğuz, Gülser, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yayın Organı Osmanlı Gazetesi”, **CTAD**, Yıl 3, sayı 6 (Güz 2007), s. 135-156.

- Özden, Barış Alp, “Ahmet Rıza”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt I (Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi), İletişim yay., İstanbul, 2004, s. 120-123.
- Soy, Bayram, “1908 Jön Türk Devrimi’ne İngiltere’nin Yaklaşımı”, **Doğu Batı, (II. Meşrutiyet 100. Yıl)**, sayı 46, Ankara, 2008, s. 143-177.
- Şehsuvaroğlu, Haluk, “İlk Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey’in Hatıraları”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1950.
- Toprak, Zafer, “II. Meşrutiyet’te Fikir Dergileri”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s.126-132.
- Türkmen, Zekeriya, “31 Mart Olayından Sonra Yıldız Evrakı Tetkik Komisyonunun Kuruluşu, Faaliyetleri ve Yıldız Sarayının Araştırılması”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 430-440.
- Varlık, Bülent, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, cilt I, İletişim yay, İstanbul, s. 112-125.
- Yakut, Kemal, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908-1912)”, **Osmanlı**, cilt II, Yeni Türkiye yay., (Edt: Güler Eren), İstanbul, 1999, s. 441-453.

EKLER

EK 2- Başyazari Hasan Fehmi'nin ölümünü protesto eden 8 Nisan 1909 tarihli Serbesti

صاحب و مدیر مسئول
فربسلی درویش وحدتی
امور تحریریه ایچون مدبر مسئوله
مراجعت اولتور
آدره سی :
بره بانله ساتی بک مطبعه سی

فولکان

اپوه قیانی
مملکت عثمانیه ایله بلمارسا بوت
مرسک مصر ، فربس
وکرده ایچون
سنگ ۱۶۰ آتی ایس ۷۰
عروشدر
استانبول ایچون سنگلی ۱۰۸
عروش

سازم اتحاد محمدی جمعیتک مروج افکاریدر

۲۳ ربیع الاول ۱۳۲۷

چهارشنبه ۱ نisan ۱۴ ۳۳۰ نisan ۱۹۰۹

خليفة اسلام عبدالحميد خان حضر تيريه آجیق مکتوب

شو بولدیم حال و موقع ، افندیزه بروجه
آن مروسانده بولای ایچون ایشدر .
شور دفتهده الدیغ معلومه نظر آتون
ساکر شاهاری ، سلطانک مکشل اولای تیری
مدا ترفیق دون کجه ساعت التی یدی ،
یاد اولده مجلس میوتان عثمانی محاسره
یشدر . فقط عساکر موسی الهمک متاسد
میباری اولدیغی بزجه اکلاشیاه مامشدر .
سندی هره اولورسه اولسون ، قاپینهک
سراسر محققدر .

خلافتمآ یا !

دش امیرالمؤمنین ایچون الک بیوک بر
شون وارسه ، اوده مشروطیت عثمانیه منک
صحه یورلیسی قصبیدر .

دستهده ، شاید تبدیل شکل اداره حکومت
میرسان ایچون افغساله نیلشده حق
تحریریه ، نظماً احاله سمع اعتبار یورمیکر .
تکون ، مشروطیت میزى وقع ایچک ،
ایچون مشروطیت عثمانی قیاسیق بد قدرت
تحریریه .

ایچون مشروطیت خلاف بیاهلیری -- حریت
ایچون -- دیانله قارشی : -- ایسته .
ایچون مشروطیت ، قدرت شاهانم داخلده

اولدیغی کوریکر : -- دهرک ، نام شهشاهلیری
مرسع قلمله ، التون ورفلر اوزرینه قید
اولتنت . غایت بیوریکر !

مجلس میوتانی بردقیغه بیله قیامق فکری ،
شاید ذات عالی جناب جهانباغیریه تلقین
ایده جکر بولنورسه ، اوکیسره خان دین
ووطن نظریه باقیکر !

سزک ایچون الک شانلی دور ، ایسته بو
کوندن اعتباراً باشلا بوجقدر . پامیرالمؤمنین ا
تشکل ایده جک قاپینهک ، نه اتحاد و ترقی ،
نده احرار فرقه منسوب اولامسه فوق
الماده دقت اولتسی . بو کون تحت وجوده در ،
ملکتک سلامتی بو نقطهده در . مرحله بیطرف بر
قاپینه تشکیل . زردشاهان لرنده دخی سلا اولدیغه
شبهه بوقدر . اولایده و قاطبه احواله امر
و فرمان حسرت ولی العمیرینکدر .

وحدتی

دونکی حال

دون صباح قانتی کویده مصرلی اوغقلده
واصل سمع تاسم اولان برخبر ، بلا اختیار :
ابواه ای ، ظالم سواقان ا قاپت ملت مظلومی
عثمانیه قان آغلا نه چشکیز دیرتدی
اسکله به کلام . اهالی اولک ، اولک طوبلاغش
اسرار آمیز . مهم بازارله کدرله . اسفله
مصاحبه لردن سکره اطرافدن هجان انکیز
استیضاحلر پر بری غضب ایدیور . خالجان

دروم متزاید اولیورایدی . بواقشام . اوت : بو
انقسام استانبوله ، بروفته ، ذوله ظهیر انجمن . روح
ماده مجهول ، کجه سلاح سلسری استانبولی
تترقش مملکت برندن اوتامش . بوخبرلر
نی فور فوندی .

بر آن اول استانبوله کجوب اساس منتهی
اکلامق . ایشک حقیقه کس اطلاع
ایشک ایچون واپورک حرکتی صبرسلله
بکبوردم .

مهم . مهم نظرلر . خوف عمومی به اثبات من
عجهالنا ایدیور . ایسته : روح آلمانک بو .
خالجان وطن پروراه ایله فیور المارق نهایت
کوری به واصل اولدم .

باصدیغ برلی کوریدرک کوریکر بکی .
جامع جسته تقر ایندم . کوزلرسه ایچین
مدعت رلو حه قارشوسنده ردنیرما کیدم ، قالم .
ملکتک بکلی فلاکنی اولان بوقالی لوحه مسترک
استقالدن عادمانی تومیدانندی . قولاقلمده

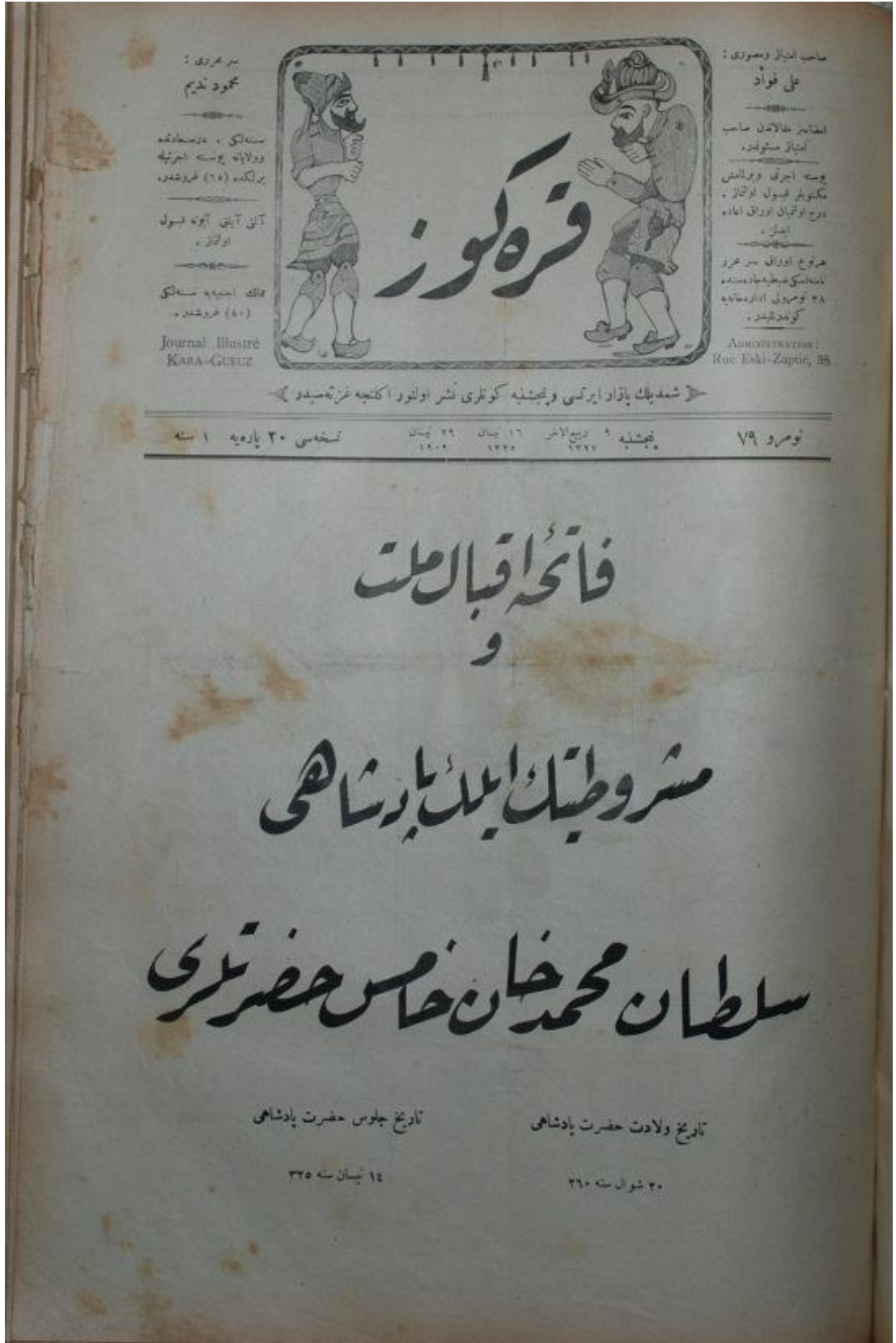
اوغولتیر حاصل اولدی هنوز مستهک نه اولدیغی
بیلیمبرک و زریه . کیده چکن تین ایچه پرک
کوری ایسته ایچک نصادق ایچدیگم پر آرایه
یندم و بالکتر جک . امرندن سکره آرامک
ایچدن اطراف منینه پانلادم حیدیه زریهک
اوکندن بکرکن شانی . محسرت برالای .
اوت : نظام و انتظامه غبطه محضای احاب
اولان محرم رالای نظردقی جلبایندی .
طورا ارایه میدیم . اوتور ، لومقدس ، او

EK 4- Vahdeti'nin Abdülhamit' yazdığı açık mektubun bulunduğu 14 Nisan 1909 tarihli Volkan

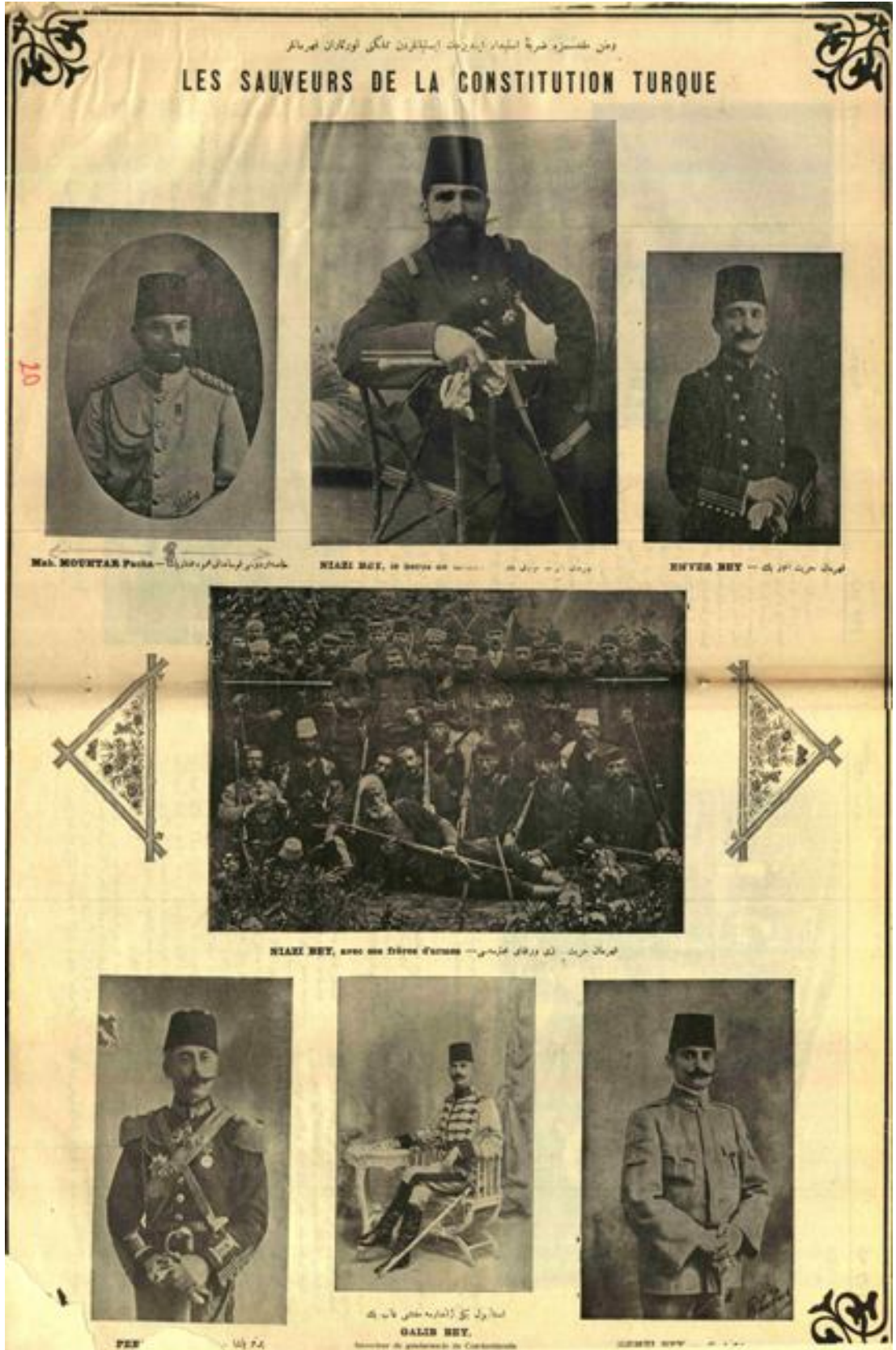

<p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>	<p>Osmanlı</p> <p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>	<p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>
<p>Osmanlı</p> <p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>	<p>Osmanlı</p> <p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>	<p>Osmanlı</p> <p>1909 Nisan 11 Cuma No: 11 İstanbul</p> <p style="text-align: center;">Osmanlı</p> <p style="text-align: center;">Cuma 11 Nisan 1909</p> <p style="text-align: center;">No: 11</p> <p style="text-align: center;">İstanbul</p>

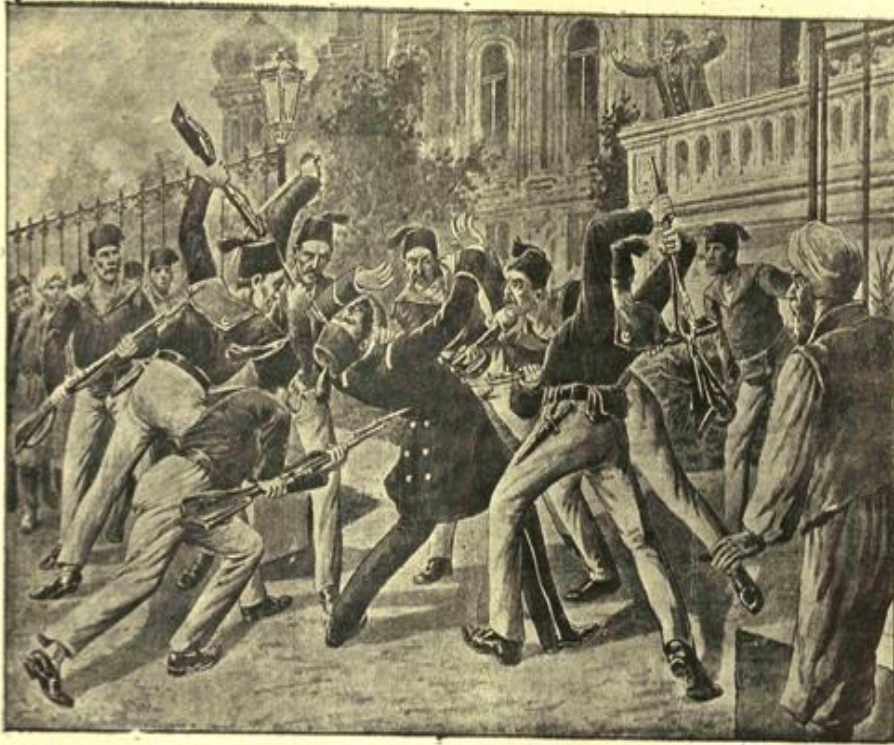
EK 5- 14 Nisan 1909 tarihli Osmanlı gazetesi

EK 7- 29 Nisan 1909 tarihli Karagöz Dergisi (Sultan Reşad'ın Tahta Çıkışını Duyuruyor)

EK 8- 29 Nisan 1909 Tarihli Servet-i Fünun'da yer alan poster

آثار ٺوٺي ٺوٺيليس قومانداني مرحوم علي قبولي قبولتڪ پبليرده عبدالحميدڪ ڪوٺي اوڪنده صورت شهادت
L'assassinat du Capitaine CABOULLI, commandant de l'«Assar-i-Tewfik», au Palais de Yildiz.

تدقيق ادبي :

ويليام شڪسپير

•••

دارالفنون انديپرته تحفة

اوتللو شاعرك اڪ محنتم آثار دهائون برادر . اسليني
جيرالدي جيتيو نامده بر ايتاليان حڪايه نويسدن اقباس اينديڪي
پوڄامده شڪسپير قيسقائيلڪ احترامات مهيجسي تصوير
ايتش واسل صاحب اترك ڪوچڪ وسادم برنشدن عبارت اولان
موضوع حڪايهسي طبعت بشريه نڪ اڪ مغلق ومشوش بر حادثه
حسينه اڪ صادق و بليغ برحيفه تدقيق حانه ڪيرمشدر .

اوتللو ونديڪ جمهوري خدمتده بولان شجيع برسر داردرڪه
خصائل ڪريده قهرمانانسي مملڪتڪ مدار قوت ومياهاپيدر .
ايمانندن پاراٽيونڪ قيزي دسدده مونا اوني فرط هيجان ايله
سور واويونڪ مخالفتده رغماً اونڪ زوجهي اولور . اوتللو
شدنپور ، مبال احترام واقفال برجنگلوردر . ميئنده اهاغو
نامنده بر شخص واردرڪه اونڪ مظهر اعجابيدر ، حقيقت حالده

ايسه پوشخص ٺيم ، بدطينت ، ڪيندار برخصم جاندرڪه ددلو جيل
ودسايس مسڪينانه ايله هم اوتللو نڪ هم دسدده مونانڪ تخريب
سعادت وحياتي امددهدر . اياغونڪ فرشته خدمتسي اولان
اوتللو نڪ قلبده قيسقائيلڪ تخم سناڪي طويلائنه پاشلار . اهاغو
ديرڪه : اوتللو نڪ اغسال ايتڪ واوني آخزينه ڪم طاقتلش بر
حيوان غفلتبه سوق ايدرڪ راحتني ، سمداتي احلال ايله نڪ ،
اوني نادنا جيلبررتمقي ، سوڪرده ڪندبه متدار ايتڪ ، اونڪ
طرفدن سولڪ ، مڪافات ڪورمڪ ايسنرم .

اهاغو برسم نانند حلولبه يواش يواش ، قطره قطره اوتللو نڪ
قلبه حلول ايدر ، وڪينديڪه قربانڪ وجداننده آن پاڻ مهياي
فوران برتهورڪ اسباب ووسائلي حاضرلار ، اوتللو بودسايسڪ
اوقدر مستولي تائيراني قاليرڪه ارتق نظر امان و اذغاني تمام
ارتولور . ونهايت ، بوتون بوٽرا ڪم ايڏن اخلاڪ جتي آرانده ،
قلي مدتش برقهر وئسڪ آتشلايه قاورولهرق ، دسدده موناني
پتاغنده ، بسديقلرينڪ آرانده بوغار ، سوڪره خنجريه اورور ،
فقط غفلتي ، زوجهنڪ مصوميتني اڪلامقده تاخر ايتز ، وپيچاره
قربانڪ استقامتي ڪندي ايله تعين ايدرڪ اتجار ايلر .

صاحب امتیاز و مدیر
دوکتور: پیرالیه شاکر
سر محرر
دوکتور: جناب شهاب الدین

شورای امت

مجله ماهانه و فصلیه
نور چشمباده میوهان قنول الصائمه
شرایط اشتراک
سه لک بلام ، آتی آبی بر جلدیک لیراند
اختصار : سه لکزه قیروان و سانساز اوزار
دوچ اوزار و دوچ اوزار اولی اعداد اولی
شرایط اعموم : حوک مجله و دوز

اختصار : غزیه متاق باجله عرودان مدیر
نامه کوندرلیس

تلفات آردسی : استابل امت • پوسته قنولس : نوزده

اراده تحریریه : سامی پنا زاده سزای بیك ، مایه نظری جابری بیك ، شورای دولت رئیس تپسی کل پنا زاده معیر بیك ، طین سر محرری حسین جابری بیك ، میوت
رضا قنولس بیك ، صباح پاش عرورلندن امر راسم بیك ، سابق امین پاش کای اسماعیل عثمانه بیك ، میوهان پاش کای قره بیك ، بغداد بنوق پنا زاده اسماعیل قنولس بیك
ای غزیه سر محرری عرور صاری بیك ، عرور صفوت نرسی بیك ، مشاهیر طبیبی عثمانییدن دوکتور سیم عر بیك ، کابیل دوکتور زفت بیك ، دوکتور حسین قنولس بیك
مجاهد و همرا ، ناجی ، خسرو بنگر ، ترکیه شعرل صاحب امین بیك ، دارالفنقه مغلزلندن خواجه قنولس آردسی استابول میوتی امر نرسی بیك ، آبدین میوتی هیرام آردسی
بنا میوتی دوکتور عارف عصمت بیك ، ساز دیپلومات و عرورن مقدوره

سیاسیات داخلی

ستارلردن بری آفاق وطن طوبیران غلام کتیب ،
نور حریت طلوعیه ابراهامیش ، قنط هر باره طلعت
و کشفات سرسری جولانه ، حق بر جوق مدت به
حرف مریش وطن طوبیرمقن حال قانمشور ، ایک
کوزده اشکار عمومی شدکه اشکال و توجیح ایند پسته
برسیار حق ...
سیاسیات داخلی بر جوق قنولس کوزمیش و زانیشده
اوقدر اسامات و انشاده راب محلی مساند بولدی ایچون
برفته برین اشکل آلال اوقوزسزات حاکمستک حاکم
عزیمتک دلالی و معز اودومرک سلوت نتوانی ایه
کیا ریح و زانیشدن سکرده اصل حقیق دوراستراخ
و انبساطحولن اینس و بولدی طوبیر و توجیح این سکون
طبیعت کی مای سیاسته سرسری طولاتک سعادتار
و سیزون طایفه باشلاجرق نهایت بر صباح اشیر طو
مقدور .
بر حقیقت قلبه در که مرش * ران استیاضه
بر شیشه نالی اوهمانله مجازات کوزور ، کند بر سز
انصاف ایه رستق بر آن تکیانور این دورا نظیر
تحقیق ایدیه بیگ اوقورسه صرف منروطیته سرعزیمت
و برینک حیثیت و قدریکه کارایسولان موفقات سزیمه
فقد بلکه دعا زانیده اخلای موفقات تایی ایشیکر خاطر
اوقور ، دوزارک حیاست داخلی و خارجی ای حیوسا
وسدایکی بیکرکریکامل و سکندن عیارتسوزون ایچون
هر بر موفقات سزیمه طایفه انتظام دلفلیک و هر
حسن نتیجه تکرر آدن لذت و استیاضات قانمش
سیاست خارجیک متن و مکمل و دلیق اوقور
دلیق مایفه جوی طفره کتیب اوقدر حق
عزیمتک تایی و تکلیف برش خاتمه کوزمیش سکره
سکونت مودوده اومه و از کرد کوزمیش سکره
برحمیم و انشاده اوس و دور و انک لیتو اوقور و انشاده
دلیق سز قوری عرور کوزمیش و سزیمت و دلیق
برق و دلیق کوزمیش قورمیسور ، سزیمه و سکره

قارئین کرامه

شورای امت • ملکر شورادن عرور بولدی
زمانزده مجاهدین حقوق امتک مشاورفدا کاری اولمشدی .
ملک و ملت استیضاد الله ازبیکری زمانزده ایا
ایککدیکی وظیفه ارشاده ک امین ، بالاخره حصوله
کل مقدس انقلابزه مشدد .
مشروطیتک غلبه برار ، بومذلق حقوق امت
یکی بوظیفه ترب ایدی : مغلوب اولان استیضادک
استیضاد ایچک ایچک ایچک ایچک ایچک ایچک ایچک
ایدی . حریت ملی دشمنونه قارشی سزیمه خارجدن
ایچان مجاهدیه شمدی داخده . دوام ایچک لازم
کابوردی • شورای امت • بوظیفه مقدسکده
ایچانی درعیده ایدی : اعلان مشروطیتدن برار سکره
داخده انشاده باشلادی .
تاریخچه حاکمات بو ایچک سلفه سنده سفحای
ملی تقدیر شدکه تعقیب ایچس ، دعوی حریت تقدیر
فداکارلرله مدافعه ایچس اولدیکی ، ۳۱ مارت وقعه
واجبسی انشاده استیضاد طرفدارلرک برار قاس
الر انکار بوجاهد حقوق امتک عروری ضم ایچس ،
مجلس اوزونیه جومه انشاده عداوت ایچس اولدی
کوزمیشکده . برجه شرفل برنامی ایه مشرف اولان
(شورای امت) که شو عهد دلای جزیده بروج
امرکز ایچمسی چار اولمادی ، ۵۰ کتک سریمسک
اکتفاده قوه استیضاده نشر ایچس اولان سزیمه
اکتفاد سکرده انشاده . دوام ایچسور ، دووشومک
انشاده بیلگسی ، ۳۱ مارتدن سکره آراق قلبای
بیلگسی ایه وظیفه شام بران اولیور مشروطی
سریمه ایچس و برین ایچون • هر یکه تابع خدمت
ایچاری تکدی .
ایچک وظیفه ارشاده سزیمه شمدیه بولدی دوام
انک اوزور ، (شورای امت) بدما برجه سزیمه ایچم
ایچاری بوجهد استیضاد ایچک انشاده باشلادی .
(شورای امت) مایضه (احمد و ترقی) حریت

Ek 10- Saldırlardan sonra 30 Ekim 1909'da İstanbul'da ilk kez yayınlanan Şura-yı Ümmet